

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TARIK BUĞRA'NIN ESERLERİNDE SOSYAL MESELELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

123106

123106

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Ali YILDIZ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Hazırlayan
Sezai COŞKUN

İstanbul 2002

FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
Yüksek Lisans Tez Sınav Tutanağı

31./7./2002

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden *31070002* numaralı *Sezai Çeskun*'ün zırlayarak Enstitümüze teslim ettiği "*Tarık Sügra'nın Eserlerinde Sosyal Haseleler*" lı tezi, tez jüri üyeleri huzurunda *60* dakika süre ile savunulmuş ve sonuçta ayın tezi hakkında, *oybirliği* (*) ile *kabul* (**) kararı verilmiştir.

Başkan *Yrd. Doç. Dr. Ali Yıldız* (Tez Danışmanı)

Ali Yıldız

Üye *Prof. Dr. Cihan Okuyucu* (İlgili Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Cihan Okuyucu

Üye *Doç. Dr. Emel Kafeli* (Anabilim Dalı Dışından/ Başka Bir Üniversite Öğretim Üyesi)

Emel Kafeli

oybirliği / oyçokluğu el ile yazılacaktır.
kabul / red ve düzeltme el ile yazılacaktır.

ÖZET

Tarık Buğra, Cumhuriyet devri Türk edebiyatının önemli yazarlarından. Buğra, Türk milletinin siyasî ve sosyal tarihinde (özellikle Cumhuriyet dönemi) etkili olmuş bir çok hadiseyi eserlerinde yeniden ele alma ve farklı açıdan ortaya koyma gayretindedir. Biz de, Buğra'nın roman, tiyatro, hikaye, ve senaryolarından hareketle bu eserlerde ele alınan sosyal meseleleri tahlile ve bu tahliller ışığında bazı çıkarımlar elde etmeye çalıştık. 11 bölümde topladığımız konulara baktığımızda, Buğra'nın bir toplumun hayatında yer alan hemen hemen her konuya eğildiği ve bunları kalıplaşmış bakışların dışında ele aldığı görülmektedir.

Devlet, siyaset, millet, önemli şahıslar, aydın, toplumsal değişme, gençlik, kadın-aile, din konularını müstakil bir başlık altında incelediğimiz gibi basın, ekonomi, gelenek, töre, Harf İnkılabı, dervişler vs. konuları da, müstakil bir başlık teşkil edememeleri sebebiyle 'Diğer Sosyal Konular' başlığı altında mütalaa ettik.

Çalışmamızın sonunda verdiğimiz kaynakçayla da başka araştırmacılara yardımcı olmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tarık Buğra, sosyal meseleler, toplumsal değişme, Türk aydını, roman ve ideoloji, roman ve din, aile, kadın, gençlik

ABSTRACT

Tarik Buğra is one of the important author of modern Turkish Literature. Buğra wants to examine the events that are effective in social and political history of Turkish nation. We study to inference some comments by investigating Buğra's novels, stories, theatres and other books. We've examined these books at 11 parts. When we look at these subjects, we see that Buğra had examined all social topics. But there are some diferences than the other writers commens. .

We examine these subjects as free headlines: State, politics, nation, important people, intellectual, social variation, woman- family, generation, religion, like press, economics, tradition, Letter Revolution, dervishs, subjects, are not suitable for free headlines, we study these subjects as 'Other Social Subjects'.

We wanted to help to other reserchers by giving references at the end of the study.

Key words: Tarik Buğra, social subjects, social variation, turkish intlllects, novel and ideology, novel and religion, family, woman, generation

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM: DEVLET VE SİYASET

A- Devlet ve Siyasetle ilgili genel değerlendirme.....	9
Devletle ilgili genel değerlendirme.....	9
Siyaset ve politikayla ilgili değerlendirme.....	13
B- Politikacı.....	19
C- Milli Mücadele Döneminde Devlet ve Siyaset.....	22
a- Milli Mücadele döneminde sosyal ve siyasal durum.....	22
b- Milli Mücadele yıllarında siyasi oluşumlar-partiler.....	25
- Kuva-yı Milliye.....	26
Kuva-yı milliye taraftarlarının bakış açısıyla ‘Kuva-yı Milliye’.....	29
Kuva-yı Milliye Muhaliflerinin bakış açısıyla ‘Kuva-yı Milliye’.....	33
- İstanbul Hükümeti Padişah- Halife.....	37
- Çeteciler ve Çetecilik.....	42
- Çerkes Ethem.....	48
- Bolşeviklik.....	57
- Mandacılık.....	58
D- Milli Mücadele ve I. Meclis.....	59
a- I. Meclis’in oluşumu ve oluşum döneminin şartları.....	59
b- Meclis’in iç Yapısı.....	63
- I. Mecliste milli Mücadeleyle ilgili olarak cereyan eden tartışmalar.....	68

E- Milli Mücadele sonrası sosyal ve siyasal durum.....	71
F- Tek Parti- Şeflik Dönemi ve halktaki yansımaları.....	74
G- Çok partili hayata geçiş dönemi.....	76
H- Particilik.....	83
I- Partiler.....	86
a- Halk Partisi.....	86
b- Serbest Fırka.....	90
c- Demokrat Parti.....	93

II. BÖLÜM: MİLLET

A- Türk Milletinin Kökeni ve Tark Buğra'nın Türk Milletine Bakışı	99
B- Türk Milletinin Özellikleri.....	100
C- Etnik Yapı- Azınlıklar.....	103
D- Türk Milletinin Yabancıya Bakışı.....	107
E- Yabancıların Türk Milletine Bakışı	110

III. BÖLÜM: ŞAHISLAR

A- Atatürk.....	114
B- İsmet Paşa.....	119
C- Mehmet Akif.....	122
D- Hüseyin Avni.....	126
E- Marks.....	128
F- Hasan Basri.....	131
G- Kel Ali – Kılıç Ali	132

IV. BÖLÜM: İDEOLOJİLER- DOKTRİNLER-ZİHNİYETLER

A- Türk fikir tarihi ve ideolojiler-doktrinler-zihniyetler.....	134
a- Kemalizm.....	140
b- Laiklik.....	143

c- Marksizm- komünizm.....	145
d- Milliyetçilik-Muhafazakarlık.....	152
e- Kapitalizm.....	155
f- Demokrasi.....	158
g- Nazizm.....	162
h- Faşizm.....	164

V. BÖLÜM: AYDIN

A- 'Aydın' kavramı ve Türk Aydını.....	171
B- Aydın Tipleri.....	176
- Doktor Tipler.....	176
- Hukukçu Tipler.....	180
- Öğretmen Tipler.....	184
- Yönetici Tipler.....	186
- Memur Tipler.....	190
- Akademisyen Tipler.....	193
- Din Adamları.....	194
C- Aydın Yanılgısı ve Yozlaşması.....	200
D- Aydının Toplumsal Değişimlerdeki Rolü.....	207
E- Aydın- Halk Münasebeti.....	210
F- Aydın ve İdeolojiler.....	218

VI. BÖLÜM: TOPLUMSAL DEĞİŞİM

A- Tarık Buğra'nın Değişime Bakışı.....	229
B- Tarık Buğra'nın Eserlerinde Toplumun Değişen Öğeleri.....	232
a- Müesseseler.....	232
b- Zihniyet Değişimi.....	234
c- Gündelik Hayat.....	238
C- Değişim ve Dejenerasyon.....	242

D- Eski- Yeni.....	243
E- Toplumsal Değişimin Sonucu Olarak Kişiler veya Gruplar Arasındaki Nesil Farkı.....	247

VII: BÖLÜM: KADIN VE AİLE

A- Kadına Bakış.....	252
B- Aile.....	257

VIII.BÖLÜM: GENÇLİK

A- Gençlik ve Kültürel Dejenerasyon.....	262
B- Terör ve Gençlik.....	266

IX. BÖLÜM: EĞİTİM

A- Eğitimin Önemi ve Türk Eğitim Sistemi Hakkında.....	275
B- Türk Eğitim Reformu.....	277
a- Reform Hakkında Genel Değerlendirme.....	277
b- Reformun Müessese Düzeyindeki Yansıması.....	279
c- Reformun Kişi Düzeyindeki Yansıması.....	282

X. BÖLÜM: DİN

A-Din- Toplum Münasebeti.....	293
B-Türk Milleti ve Din.....	296
C- Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Dinin Algılanışı.....	299
D- Dinin Şahıslar Düzeyinde Ele Alınışı.....	314

E- Şahısların Yaptığı Din Mukayesesi.....	320
F- Halkın Dine ve Din Adamına Bakışı.....	322
G- Dinin Müesseseler Düzeyinde Ele Alınışı.....	323

XI. BÖLÜM: DİĞER SOSYAL MESELELER

A- Basın.....	326
B- Ekonomi.....	331
C- Köy- Kent Meselesi.....	335
D- Musiki.....	338
E- Harf İnkılabı.....	341
F- Gelenek ve Töre.....	343
G- Dervişler.....	346
SONUÇ.....	350
KAYNAKÇA.....	355

ÖNSÖZ

Yazarın, toplumun çocuğu olduğuna dair fikir, bizde konuyu bir yazar ekseninde pratiğe dökme fikrini oluşturdu. Bu düşüncenin sevkiyle, Türk toplumunun yaşadığı sosyal hayatı hemen hemen tüm önemli noktalarıyla eserlerine taşıyan Tarık Buğra'yı inceleyebileceğimizi düşündük. Türk romanının daha ziyade sosyal içerikli oluşu, Tarık Buğra'nın da bu durumu eserlerine orijinal bir şekilde taşıyabilmesi bize, incelememizin sadece bir yazarı tahlille sınırlı kalmayacağı, edebî eser rehberliğinde toplumun görünmeyen katmanlarına da eğilebileceğimiz kanaatini verdi. Bu kanaatimizi büyük oranda gerçekleştirdiğimizi belirtebiliriz.

Araştırmacı, tematik incelemelerin sınırlarının müphemiyeti dolayısıyla, bu alandaki çalışmalarda rahat hareket edebileceği bir zemin bulamamaktadır. Türkiye'de tematik incelemeler daha ziyade, tesbit düzeyinde kalmakta; tez düzeyine ulaşmamaktadır. Bu tür çalışmalarda hangi olayların veya durumların ne şekilde ele alındığı tesbit edilmiş ve o kadarlıkla bırakılmıştır. Böyle bir çalışma, ekseriyetle eserin yorumuyla sınırlı klamakta, araştırmacının konuya herhangi bir dahli söz konusu olmamaktadır. Bu sebeple tematik incelemelerin bazı katmanları içermesi gerektiği inancındayız. Bu katmanlar, L.Goldmann'ın 'yapı-süreci' (structure-process)'nden eserin toplumda oluşturduğu 'doğru ve değer katmanı' (fact- value)¹ veya Eco'nun dile getirdiği 'metnin niyeti, yazarın niyeti, metnin kullanımı ve metnin yorumlanması'²ndan müteşekkildir. Bu katmanlar göz önüne alındığında, metne çeşitli yönlerden yaklaşma imkanı sundukları görülecektir.

Bu cümleden olarak, tesbitle beraber başka amaçlar için de metni kullanmaya çalıştık. Eco'nun 'aşırı yorum' uyarısını göz önüne alarak, metni başlı başına bir alem hüviyetiyle incelemeye gayret ettik. Her metinde bağımsız bir yapı gördüğümüz gibi,

¹ Goldmann, Lucienn, Essays on the Sociology of Literature, 36

² Eco, Umberto, Yorum Aşırı Yorum, Can yay., 77 vd.

aynı metinleri bir bütünün parçaları olarak da düşündük. Yazar'ın ortaya koyduğu eserleri sadece tesbitle yetinmek istemediğimizden, ele alınan konuyu, eserde söz konusu edilmeyen yönlerine de eğilmek suretiyle incelemeye çalıştık. Mesela, I. Meclis'i işlerken Meclis'in romanda söz konusu edilemeyen başka yönlerine de eğilmemizin gerekliliğini hissettik. Böylece Buğra'nın, 'her hadiseyi kendi realitelerine oturtma ve o realitelere göre işleme' düşüncesini kendi eserleri üzerinde uygulamış olduk.

Burada incelediğimiz eserler, Buğra'nın kitap halinde basılan roman , hikaye , tiyatro ve senaryolarıdır. Bunların haricinde yardımcı metinler olarak, denemelerinden ve kendisiyle yapılmış röportajlardan faydalandık. Ancak Buğra'nın eserleri bizim burada kaydettiklerimizle sınırlı değildir. Yazar'ın özellikle edebî hayatının ilk yıllarında yazdığı ve dönemin çeşitli gazetelerinde tefrika edilen 11 tane daha romanı vardır. Bunlar tefrika halinde olup henüz basılmamışlardır. Gerek eserlerin bazıları üzerinde yaptığımız incelemelerle, gerekse Buğra'nın yakın dostlarından edindiğimiz bilgilerle, bu tefrika romanların sosyal meselelere girilmeyen, daha çok para kazanmak amacıyla yazılmış – hatta bir kaçını Buğra, başka yazarların eksik bıraktıklarından tamamlamıştır.- ve Yazar'ın edebî şahsiyeti adına fazlaca birşey ifade etmeyen eserler olduğunu gördük. Bundan dolayı bu eserleri çalışmamızın dışında tuttuk.

Üzerinde çalıştığımız eserleri de sadece yorumlamakla kaldığımızı söyleyemeyiz. Zaman zaman bu eserleri 'kullandığımızı' da belirtmeliyiz. Bu anlamda adı 'tez' olan bu çalışmaya bir 'tez' katmaya çalıştık. Teknik olarak, hazır kalıplardan ziyade, eserin veya konuların bize verdiği imkanlara göre hareket ettik. Mesela, bazı sosyal meseleleri kronolojik gelişmeleri içerisinde ele alırken, bazı sosyal meseleleri eser eser söz konusu ettik.

Bir sosyal meseleyi ele aldığımızdaysa, ilk önce onun hakkında genel bir giriş yaptık, ardından Buğra'nın konuya yaklaşımını ortaya koyduk. Netice olarak bir sonuçla konuyu bağladık.

Konuların birbirleriyle bağlantılı olmasından ve bazı pasajların da bir çok konuya malzeme teşkil etmesinden dolayı, bu tür pasajları birkaç kez kullandık. Belki tekrar gibi görülebilir, ancak 'es' geçilmesi mümkün olmayan bu kısımların da işlenilmesi gerektiğine dair inancımız, bizi bu konuda destekledi. Buna ilave olarak bazı alt başlıkların başka bölümlerde olabileceği veya bağımsız birer başlık şeklinde düzenlenebileceği düşünülebilir. Ama 'sosyal olanın müphemiyeti' içerisinde biz, yaptığımız tarifle konuları ortaya koymaya çalıştık. Bölümleri de bir konu bütünlüğü içerisinde ele aldık.

Çalışmamızın 'Giriş' bölümünde, edebiyatın 'sosyal' yönüne değinerek, edebiyatın bu özelliğiyle ilgili olarak bilgi ve kanaatlerimizi aktarmaya çalıştık. Bu bilgi ve kanaatler ekseninde yaptığımız tematik çalışmanın bizim açımızdan ve bir disiplin olarak edebiyat açısından îfa edeceği role vurgu yaptık.

'Devlet ve Siyaset' başlıklı I. bölümde, özellikle Milli Mücadele yıllarından 1950'lere uzanan dönemde, Türk toplumunun yaşadığı önemli hadiseler söz konusu edildi. Bu bölümün siyasî tarihe müracaatı gerektiren kısımlarında, konumuzla ilgili kaynaklara baş vurduk.

İkinci bölüm olarak da, devlet ve siyasetle irtibatlı olarak ele alınan 'Millet' konusunu inceledik. Bu bölümde, Türk milletinin özellikleri, bu milletin tarih sahnesinde icra ettiği önemli roller vb. konuları inceledik.

Birinci ve ikinci bölümle alakalı sayabileceğimiz bazı şahısları da üçüncü bölümde inceledik. Atatürk'ten Marks'a, Türk toplumu üzerinde önemli roller îfa etmiş

şahısları Buğra'nın perspektifi eşliğinde ele aldık. Elbetteki Buğra'nın eserlerine taşıdığı tarihi şahsiyetler bizim çalışmamıza söz konusu ettiklerimizle sınırlı değildir. Ancak biz, daha ziyade, gerek siyasî gerekse sosyal alanda büyük ve önemli roller oynamış kişileri inceledik. Tarihi kendine malzeme olarak sık sık kullanan bir yazar olan Buğra'da tarihi şahıslar dünyasını çoğaltmamız mümkündür. Bu durum, tezin kapsamını aşacağından dolayı burada kaydettiğimiz 8 şahısla yetindik.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olarak da, Türk fikir tarihinde belli bir yer edinen ve Buğra'nın da eserlerine taşıdığı ideolojileri, doktrinleri ve zihniyetleri ele aldık. Bu çerçevede yer alan ideolojileri ve doktrinleri, daha ziyade siyasî ve sosyal hayata etkileri yönüyle söz konusu ettik.

Buğra'nın eserlerine taşıdığı sosyal konulardan biri de aydın konusudur. Bu konuyu da bir bütünlük içerisinde, dördüncü bölüm olarak inceledik. 'Aydını', genel anlamda 'Aydın Tipleri' ve 'Aydının Meseleleri/ Aydınla İlgili Meseleler' olmak üzere iki bölümde ele aldık. Ancak bu bölümleri kendi içlerinde ana ve ara bölümlere ayırdık.

Aydın konusunun ardından beşinci bölüm olarak 'Toplumsal Değişim' meselesini söz konusu ettik. Bu bölümde de değişimi, hem toplumun değişen öğeleri, hem de değişen zihniyet yönüyle ele alıp bu hadiseyi, topluma bakan maddî ve manevî yönleriyle incelemeye çalıştık.

Altıncı bölüm olarak 'Kadın ve Aile' konusunu inceledik. Aynı ayrı bölümler olarak da düşünülebilecek bu başlıkları tek başlık altında mütalaa etmemizin sebebi, söz konusu iki başlığın da muhteva olarak birbirleriyle arz ettikleri yakınlıktır. Bu çerçevede hem kadının meselelerini, hem de aileyi, Buğra'nın eserlerini merkez alarak irdledik.

Buğra'nın önemle üzerinde durduğu hatta bir romanını bu konuyu merkeze alarak yazdığı 'Gençlik' konusunu ise yedinci bölüm olarak ele aldık. Buğra'nın, gençliği daha ziyade problemleriyle ele almasından dolayı, biz de gençliği, hem yaşadığı dejenerasyon hem de içinde bulunduğu terör zemininde söz konusu ettik.

Buğra'nın daha ziyade Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformu esas tutarak işlediği 'Eğitim' meselesine ise dokuzuncu bölümde yer verdik. Reformun gerek kişi düzeyinde, gerekse müessese düzeyinde sebep olduğu sonuçlarla ve bu sonuçları müşahhaslaştıran misallerle, 'Eğitim' konusunu ortaya koymaya çalıştık.

Toplumsal yapının önemli unsurlarından olan 'Din' konusunu ise onuncu bölüm olarak söz konusu ettik. Burada da, dinin gerek toplumsal bünyede, gerekse fert düzeyinde ifa ettiği rolleri, dinin aslından saptırılması durumunda bu rollerin nasıl problem kaynağı olabileceğini, dinin toplumsal değişim içerisinde maruz kaldığı durumları ele aldık.

Onbirinci ve son bölüm olarak 'Diğer Sosyal Meseleler' başlığıyla, bağımsız bir bölüm olabilecek yekuna sahip bulunmayan konuları topladık. Burada da 'Basın'dan 'Gelenek ve Töre'ye kadar yaklaşık yedi değişik sosyal meseleyi inceledik.

Sonuç bölümünde de çalışmamızdan elde ettiğimiz şahsî kanaatlerimizi ve çalışmamızın kısa bir özetini sunduk.

Bu çalışmamız boyunca ciddi gayretlerini ve rehberliklerini esirgemeyen muhterem hocam Yard. Doç Dr. Ali Yıldız Bey'e sonsuz şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

Toplumla insan, birbirinin varlığını gerekli kılan iki yapıdır. Bu yapı, her iki tarafın da şahsiyetinin belirlenmesinde esaslı roller oynar. Söz konusu ilişkiye edebiyat çerçevesinden baktığımızda; edebiyat ile toplum arasındaki ilişkinin de karşılıklı gereklilik içerisinde hayatini devam ettirdiğini görürüz. ‘Edebiyat – genel anlamıyla sanat - mı toplumu , toplum mu edebiyatı etkiler?’ gibi bir kısır döngü, bu konuyla ilgili olarak sıkça söz konusu edilir. Ne var ki bu tartışma bir çözüm getirmediği gibi, meseleyi aslından başka yönlere sevk etmektedir. Bu sebeple esas olanın, sanatın toplumda, toplumun ise sanatta ne şekilde ve ne kadarıyla yer aldığıdır. Bu hususta yapılacak bir tespit, ‘etki’ meselesini de ortaya koyacaktır. Yani eserin veya yazarın incelenmesinde, ayrıntıları ihmal eder tarzda tümünden giden bir yaklaşım yerine, ayrıntıları ve öğeleri dikkate alan bir tümevarım yönteminin uygulanması gerektiği kanaatindeyiz. Konumuz gereği, yazarı ele aldığımızda görmekteyiz ki, ‘sanatçıların kişilikleri, yarattıkları sanat yapıt (eser) ları bir çok öğelerden , niteliklerden meydana gelen karmaşık ürünlerdir.’¹ Yazarın (sanatçının) bu kimliğinin incelenmesi, onu veya eserini tahlilde üzerinde hareket ettiğimiz zeminin öğelerini çok iyi kavramakla mümkün olacaktır.

Yazarı merkeze alarak konuya devam edecek olursak; yazar (romancı), ikili bir algılama üzerine kurgu dünyasını inşa etmektedir. Lucien Goldmann’ın teklif ettiği, ‘toplumsal gerçek (social fact)’ ve ‘zihinsel gerçek (intellectual fact)’² kavramları, yazarın bu ikili algılama dünyasını oluşturmaktadır. İşte yazarın dünyasına girmek için bu ikili dünyayı kendi realiteleri içerisinde sağlam bir zemine oturtmak gerekmektedir. Psikolojide nasıl ki çocuğun kişilik oluşumunun anne karnında başladığı varsayılır ve bu sebeple çocuğun kişilik tahlilinde annenin o dönemleri incelenir; aynen öyle de neticede bir üretim olan eseri anlamak için de yazarının kişiliğinden hareket edilmeli ve metnin verdiği imkanlar ölçüsünde incelemeler yapılmalıdır. Bu noktada da Umberto Eco’nun

¹ Kösemihal, Nurettin Şazi, ‘Edebiyat Sosyolojisine Giriş’, Sosyoloji Dergisi, nr.19-20, İstanbul, 1966

dikkat çektiği bir husus kendini göstermektedir: ‘Metnin yorumu veya metnin kullanımı’. Eco, ‘Yorum ve Aşırı Yorum’ adlı eserinde, birincisinde yazarı, ikincisinde okuru aktif görür. Buna paralel olarak başka bir noktada okuyucunun dikkat etmesini ister: ‘Metnin niyeti ve yazarın niyeti.’³

Edebî esere yönelik araştırmalarda genel itibariyle, ortaya konulan ‘edebiyat teorilerinden’ bir veya bir kaçını alıp bu teorilere metni ‘uydurmak’ şeklinde bir yol izlenir. Ancak bu yol Eco’nun dikkat çektiği ‘aşırı yorum’ problemiyle araştırmacıyı karşı karşıya bırakmaktadır. Bu hususta esas olan, teori değil metin olmalıdır. Araştırmacı, metni alıp teorisine uydurmak yerine metnin imkanlarını kullanarak metin eksenli bir tez tesis etmeye çalışmalıdır. Hem metnin hem de yazarın ‘ana karnına düştüğü’ dönemleri de dikkate alacak böyle bir çalışma, araştırmacıyı metnin niyeti veya yazarın niyeti gibi dar bir alanda sıkıştırmayacaktır.

Buraya kadar çizdiğimiz tablo, bundan sonra takip edeceğimiz hareket tarzımızı açıklama niyetine yöneliktir. Hele yazarların çok kimlikli olduğu bir ülkede bir yazar üzerine inceleme yapılıyorsa mümkün merteye yazar ve topluma ait tüm öğelerin bilinmesi ve kavranması gerekli olacaktır. Çok kimlikten kastımız, yazarın bir çok iş alanında kendini göstermesidir. Tanzimat’tan beri devam eden yapıda, bir romancıyı hem bürokrat /memur, hem gazeteci, hem de romancı olarak görebilmekteyiz. Tarık Buğra da 45-50 yıl aktif olarak basın hayatı içerisinde yer almış, hatta spor muhabirliği bile yapmıştır. Türkiye’nin sosyo-ekonomik birçok şartıyla irtibatlı düşünebileceğimiz bu durumun haricinde örneklere son dönemlerde raslamak mümkündür.

Yukarıda yazar ile toplum arasında sıkı ve karşılıklı etkileşime dayanan bir ilişkinin olduğunu belirttik. Bu ilişki, Türk toplumu örneğinde daha da barizleşmektedir. Batı’da romanın burjuva hayatını anlatma, bizde de halkı aydınlatma amacıyla ortaya çıktığını hatırlarsak bu ‘sıklık’ daha iyi anlaşılacaktır.

² Goldmann, Lucienn, *Essays on the Method of Sociology of Literature*, Telos Press (USA), 1980

Türk roman geleneğine baktığımızda ilk romancılarımızın toplumu eğitmekle kendilerini muvazzaf saydıklarını görürüz. Bu düşünce tabii olarak, ‘eğitilecek toplumu’, edebî esere taşıyacaktı. Bu durum romanımızın ilk yüzyılında kendini kuvvetle hissettirmiştir. İlk romancılarımızın Namık Kemal’den Ahmet Midhat’a hemen hepsinin toplumsal hayatı işlediğini, toplumda vuku bulan çarpıklıkları eserlerine taşımak suretiyle halka yol gösterdikleri görülür. Özellikle Ahmet Midhat Efendi’nin edebiyatı bir mektep gibi görmesi üzerine giriştiği yazı hayatı, romanı bir ‘ibret aynası’ ve ‘ders ortamı/mektep’ gibi işlemesine sebep olmuştur. Tanzimat’tan sonra, hakim edebiyat akımı konumuna gelen Servet-i Fünûn’un da toplumsal hayatı–kendini değerlendirmeleri çerçevesinde – ortaya koymuştur. Her ne kadar bu edebiyat akımının toplumsal hayattan uzak olduğu varsayılırsa da, romanları incelediğimizde bu hüküm üzerinde dikkatle düşünmemizin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Servet-i Fünun’un ardından gelişen edebiyat akımlarında da kuvvetli bir toplumsal konum görürüz. Özellikle, Osmanlı Devleti’nin dağılma döneminde gelişen ve ‘milli/ memleketçi edebiyat’ adıyla anılan edebiyat akımının tümüyle toplumu işlediğini görürüz. Bu romanlarımızda fert fazlaca yoktur. Olan fert de toplumsal dramı şahsında toplayan ferttir. Bu romanlarda daha ziyade ferdin dramında toplumu, toplumun dramında da ferdi görürüz. 1940’lı-1950’li yıllara gelindiğindeyse yazarın amacına ideolojinin rengi karışmaya başlar. Daha önceki dönemlerde halk eğitilmek suretiyle medeniyete ‘yükseltilirken’, şimdi yazar elinden tuttuğu okuyucuyu ideolojiye sürüklemektedir. Bu tip yazarlar, toplumu daha çok sathi yönleriyle veya ideolojinin verdiği perspektifle görmüşlerdir. Örneğin, feodaliteyi hiç yaşamamış bir Anadolu kasabasının hayatını, feodalite ekseninde anlatmak, toplumun yerini ideolojinin aldığını göstermektedir. Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Orhan Kemal, vs. romancılarla önemli temsilcilerini veren bu ‘Toplumsal gerçekçi edebiyat’, daha ziyade kasaba ve köy hayatı üzerinde durmuş, bu mekanlar çerçevesinde ‘toplumsal olan’ı eserlerine taşımıştır. (Tarık Buğra’nın da

³ Eco, Umberto, “Yorum Aşırı Yorum”, Can yay. İstanbul, 1998, 77 vd.

kasaba romanı yazdığını ve bu akımdan nasıl ayrıldığına çalışmamızın konuyla ilgili kısımlarında değindik.)

Bu akımın yanında bir kol da, daha ziyade toplumun sathının altında, derinde, zihinlerde yaşanan eserlerinde işlemişlerdir. Toplum, zahirî ve batınî tüm yönleriyle ele alıp irdeleyen bu yazarlar, kalıplaşmış bakışların dışına çıkmayı başarmışlardır. İlk etapta Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Peyami Safa'yı ve Oğuz Atay'ı sayabiliriz. Tarık Buğra'da bu cümledendir. Söz konusu yazarların genel özelliği, hazır birtakım kalıplar yerine, Türk toplumunun yaşadığı 'medeniyet buhranı'nı bütün yönleriyle eserlerine taşımaları, bu buhranı eserlerinde kurgu dahilinde yeniden inşa etmeleridir.

Buraya kadar çizdiğimiz tabloda, romanımızın daha çok toplum üzerinde durduğu dile getirildi. Ancak bu demek değildir ki, romanımızda fert yoktu. Romanda, fert de vardı ama yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplumun dramını yaşayan ve yansıtan fert vardı. Örneğin, Tanpınar'ın Mümtaz'ı, Peyami Safa'nın Ferit'i elbetteki fert olarak işlenmiş karakterlerdir. Fakat bu karakterleri daha derinlemesine incelediğimizde, yazarların bu kahramanların yaşadığı dram vasıtasıyla toplumu ortaya koyduklarını görürüz. Yani romanımızdaki ferdin bir yönü, hep 'toplumsal'a açılmıştır. Tarık Buğra da bu geleneğin içinde yer alarak, ferdin dramında toplumu veya toplumun dramında ferdi yansıtmıştır. Örnek olarak alabileceğimiz Rahmi, Dr. Şerif gibi kahramanlar, hakikatte Türk toplumunun medeniyet buhranının bir parçasıdır. Böyle bir durumda romanın hangi öğelerinin ferdî, hangi öğelerinin toplumsal olduğu gibi bir soruyla karşı karşıya kalabiliriz. Bu soruyu, kamusal olanın topluma ait olduğu -bunu fert kendi dünyasında yaşasa da- kabulüyle çözmeye çalıştık.

Tarih kitapları, akan hayatın köşelerini ortaya koyarlar. Bu eserlerde sosyal hayatı pek fazla göremeyiz. Ancak, sosyal hayatı eserine taşıyan yazar, akan hayata 'Niçin ?, Nasıl ?, Neden ?' türünde sorular sorarak daha ziyade insan üzerinde durur ve tarih kitaplarında değinilmeyen hususlara değinir. Örneğin, tarihçi veya başka bir

araştırmacı, Serbest Fırka üzerine araştırma yaptığında bu siyasi hareketi sebep-hal-sonuç ilişkisi içerisinde inceler. Bu incelemede fert yoktur; bu sebeple fert üzerine yükselen toplum da yoktur. Ama romancı veya hikayeci, bu oluşum karşısında ferdin psikolojisine eğilir: ‘Bir kasabada herhangi bir eve Serbest Fırka nasıl girmiştir? Evin rutin işleyişine, yemek sohbetine, ikili ilişkilere nasıl bir etkide bulunmuştur?’ sorularını ancak bir romancı düşünür. Particiliğin topluma girişiyle beraber insanların camilerini dahi ayırdığını bir tarih kitabı değil de Tarık Buğra gibi bir romancı yazmaktadır. Bu çerçevede Kenan Akyüz’ün, Hüseyin Rahmi için dediği, ‘Türk toplumunun son yüz yılını incelemek isteyenler bu kaynağa müracaat etmelidirler’⁴ sözü toplumsal olaylar veya durumlar karşısında romancının önemli rolünü ortaya koymaktadır.

Pek tabii ki roman, bir kurgusal alem, romancı da kurgulayıcıdır. Olaylara sadık kalmak gibi bir zorunluluğu da yoktur. Ancak ortaya konulan eserin bir tespit olduğu muhakkaktır. -Freud’un psikolojik tezini temellendirmek için sık sık edebi eserlere müracaat edişini, burada romancının konumu bakımından ifade edebiliriz. - Biz de Türk toplumunun özellikle modernleşme tarihine, konularına incelemeye ve gözleme önem veren bir romancı titizliğiyle eğilen Tarık Buğra’nın eserleri çerçevesinde, bakmaya çalıştık.

---

⁴ Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, tarihsiz, 142

I. BÖLÜM

DEVLET VE SİYASET

Devlet ve siyaset veya devletle siyasetle ilgili meseleler Türk aydınının zihni mücadelesinin baş konularından birini teşkil etmiştir. Bunu, Osmanlı'dan tevarüs edilen, aydının devletle sıkı münasebette olma haliyle ilgili düşünebileceğimiz gibi, Türk aydınının kendine en rahat varlık alanı olarak bu alanı bulmasını düşünebiliriz. Osmanlı'da aydın, 'tek devlet' için vardı. Siyasi oluşumlar yok denecek kadar azdı. Var olanlar da Sadrazam vb. devlet adamlarının tarafını tutmak gibi "tarafgirlikle" sınırlıydı. Ancak Cumhuriyet döneminde durum farklılaşır. Gerçi Cumhuriyet döneminde de tek devlet vardır, ama tek yönetim veya yönetim düşüncesi yoktur. Osmanlı'nın aksine, aydını artık devlet yönetimi için sunulan siyasi projelerin içinde görürüz. Aydın bir projenin içinde yer almakla, o projenin yönetime gelmesiyle, kendine "zihni bir tatmin" imkanı bulmaktadır. Bu durum, aydının – buna halkı da katabiliriz.– hala devlet tarafından beslenen bir kişi olmasıyla da bağlantılıdır.

Yukarıda aydın için çizdiğimiz tablo, aşağı yukarı tüm özellikleriyle halk için de geçerlidir. Türklüğün nesilden nesile aktarılan bir özelliği olarak 'devletin kutsiyeti' fikri, halkın devlete bakışındaki temel noktayı oluşturmuştur. Devlet, halk için hâlâ en büyük varlıktır ve halkın varlığının da sebebidir. Bütün değerler devlet etrafında örgülenir. Devlet için çalışma, devlet için çatışma kutsaldır. Bir anlamda herşey devlet içindir. Devlet o kadar kutsaldır ki, türlü sıkıntılara maruz kalan bu halkın tarihinde ciddi hiçbir ayaklanma görülmez. Bunun sebebi de, yukarıda kaydettiğimiz, devletin toplumun değerlerini kapsayıcı mahiyetiyle ilgilidir. Din, örf, adet, milli kimlik, milli bilinç kısacası milleti, millet yapan tüm değerler 'devlet' potası altında birleşmiştir.

Devlete olan bu "kutsal" bakışa mukabil, siyasete pek sıcak bakılmaz. Siyaset, Türk aydını için de, Türk halkı için de günah keçisidir. Aydın, siyasetle hemdemdir ama,

siyaset onun en büyük eleştirisi konusudur. Halk, siyasete hiç sıcak bakmaz, ama sohbetlerinin de baş köşesini hep siyasete ayırır. (Burada şunu belirtmek gerekir ki devletten de siyasetten de kastımız bu kavramların felsefi karşılığı değildir.) Tarık Buğra, bu iki kavramı da uygulama biçimiyle ele almıştır. Devlet, aydının ve halkın gördüğü biçimiyle, siyaset de bu devleti yönetim işi olarak düşünülmüştür. Biz de bu durum doğrultusunda konumuzu yazmaktayız.

Siyasetin “kirli iş” oluşu, onu toplumun dışına itmemiştir. Toplum “ne onunla ne de onsuz” demektedir. Siyasetin bu durumuna sebep olarak, siyasetin devlete ulaşım aracı olarak düşünülmesini gösterebiliriz. Devletin “kâle” almadığı halk, partisini yönetime getirmekle kendini devlet alanında ifade yoluna gider. Bu da siyaset ile çıkar ilişkisini çakıştırır. İşte bir romancı olarak Buğra, bu noktada işin içine girer ve uygulama biçimiyle siyasetin Türk toplumunda yol açtığı dejenerasyonu kendi perspektifinden ortaya koymaya çalışır.

Buğra'nın eserlerine baktığımızda; siyasi meselelerin adeta bir leit-motif olarak işlendiğini görürüz. Bir anlamda Buğra, birçok romanı vasıtasıyla Türk siyasi hayatının panoramasını çizmeye çalışmaktadır. Türk siyasi hayatına damgasını vuran her olayın Buğra'da önemle işlendiğini görürüz. Tarık Buğra, halkın zihnini okurcasına eserlerini yazmış ve halkın zihin dünyasına paralel bir tavır takınmıştır. Halk için kutsal olan devlet, Buğra için de kutsal, halk için şaibeli olan siyaset, Buğra için de şaibelidir.

‘Osmancık’ı hariç tutarsak, Buğra, devlete ve siyasete ait meseleleri Milli Mücadele yıllarından itibaren işlemeye başlar. Her önemli siyasal hadise, ayrı bir romanın konusu olur. Milli Mücadele ‘Küçük Ağa’nın; Serbest Fırka’nın kuruluşu ‘Yağmur Beklerken’in, Demokrat Parti’nin kuruluş yılları ‘Dönemeçte’nin, 1970’li yılların siyasal ortamı ‘Gençliğim Eyvah’ın konusunu oluşturur. Burada kaydetmediğimiz diğer romanlarında da siyasal meseleleri ön planda görürüz. Buğra, Milli Mücadele’den 1980’lere uzanan dönemdeki hemen hemen tüm toplumsal

konu etse de bu konu ediş, kronolojik değildir. Yani romanları muhteva olarak nehir roman gibi görülebilse de yazılış yılları itibariyle kronolojik değildir. Biz bu konuları işlerken eser eser değil de, konu konu ilerleyeceğimizden Buğra'nın yazış yıllarına tam olarak sadık kalamayacağız. Örneğin, "Yağmur Beklerken" romanı, "Dönemeçte" romanından daha sonra yazılmış olmasına rağmen, işlediği konunun zaman itibariyle daha önce olması sebebiyle 'Dönemeçte'den önce söz konusu edilecek. Buğra'nın bakışında zaman içerisinde bir değişme olmaması, bu tutumumuza destek olmaktadır.

Devlet ve siyaset meselelerinin ele alınış biçimine geldiğimizde; Buğra'nın, bir kurgu inşa eden romancı kaygısının ötesinde kaygılar taşıdığını görürüz. Buğra'nın bu konudaki temel tavrı, tarihi bir hadiseyi kendi realiteleri içine oturtmak, hadiseye "Niçin?" diye sormak ve bunun sonucunda elde edilen bulguları romanına taşımak şeklindedir. Türkiye'de kamplaşmalara sebep olan birçok siyasi hadiseyi, bir ilim adamı tutarlılığıyla masaya yatırıp ve bir kampın adamı olmadan işleyişini Buğra'nın bu tavrıyla ilgili düşünebiliriz. Örneğin, Türkiye'nin hâlâ sağlam bir zemine oturtulmayan meselelerinden 'Çerkez Etem meselesini' veya Milli Mücadele yıllarındaki çetecilik olaylarını resmi tarihin dışına çıkmak, bu hadiseleri kendi realiteleri çerçevesinde değerlendirmek suretiyle romanlarına taşır ve bir "tez" ortaya koyar. Bu anlamda Buğra'nın hakim bakış dışında bir bakışla Türk siyasi hayatını yeniden okuma gayretinde olduğunu varsayabiliriz. Buğra'daki bu "farklı okuma" gayreti, onun bu meseleleri ele alışındaki temel tavrını ve karakterini ortaya koyar. Ancak, şunu da kaydetmek gerekir ki Buğra için kullandığımız "ilim adamı titizliği" kavramı onun romancı yönünün görmezden gelinebileceği şeklinde algılanmamalıdır. Buğra, "farklı okumalarını" bir roman kurgusu içerisinde ortaya koyar.

Biz de Buğra'nın eserlerinde devlet ve siyaset meselelerinin nasıl el/aldığını, Yazar'ın bu konudaki hassasiyetlerini dikkate almak suretiyle ve Türk siyasî hayatının kronolojisini göz önünde bulundurarak ortaya koymaya çalışacağız.

A- DEVLET VE SİYASETLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

a- Devletle İlgili Değerlendirmeler

Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi Buğra, devleti bir felsefi mesele olmaktan öte, onu uygulamalarıyla ele alır. Örneğin, devletin varlığıyla ilgili fazlaca bir sorgulama görmeyiz. Ama, devletin kendini gerçekleştirme biçimi olan yönetimle ilgili birçok sorgulamayı görürüz.

Buğra, devleti, milletin varlığının sebebi ve gayesi olarak ele alır. Bu muhafazakar bakış açısından “devlet” ile “vatan” fikri birleşir. Devlet, bir kutsallık etrafında örgülenir. Devlet için yapılan mücadele, gösterilen gayret, büyük bir erdem göstergesidir. “Devleti” dışı ait bir aygıt olmaktan çıkıp içsel bir mahiyete sokan bu bakış, konuyu ince bir çizgiye çeker. Bu çizgide vatanın / devletin kutsallığıyla bu kutsallığı “sömüren” güçler kesişir. Şahsi çıkarlar, “devlete hizmet” meteforu etrafında şekillendirilir. Bu tutum, öyle bir noktaya varır ki, devleti bu yolla sömürenlerin en önemli örneklerinden olan ‘Gençliğim Eyvah’daki İhtiyar, ‘devleti, devlet eliyle yıpratılmakta’¹dir. Buğra’nın eleştirisi de bu nokta da yoğunlaşır.

---

¹ Gençliğim Eyvah, 63

Devletin bir çıkar tezgahı oluşu, onun varlığını tartışılır hale getirmektedir. Buğra, özellikle ideolojilerin devleti bir çıkar mekanizmasına dönüştürdükleri kanaatindedir. Nitekim bu konuda en çok yüklendiği yer Rusya'dır. Komünizm, devlet tezgahında kendi çıkarlarını tesis etmiştir. Öyle ki, "Dünya işçileri birleşiniz" sloganı, "Devlet it'liği"nin² dahi zor yakalayabildiği bir gücü yakalamış, yeni bir ordunun tesisine imkan sağlamıştır.

Tanık Buğra, Türkiye'de de devletin, kavram olarak yerli yerine oturtulmadığı kanaatindedir.

- "Öyle de neye içiyorsunuz, kim zorluyor?
- Devlet
- Devleti hiç sevmem ben
- Yok canım?
- Elbette kim olduğu belli değil... kimin olduğu da, öyle şeyleri sevmem ben..." (İbiş'in Rüyası, 165)

Nadir'in bu değerlendirmesi, Türkiye'de de devletin kendini tam bir tanımla ortaya koyamadığını vurgulamaktadır. Buğra, siyasî sahada Türkiye'de birçok işin yapılmadığını kaydeder. Bunlara sebep olarak "Devlet" in ehliyetsizliğini hatta devletin olmayışını, sadece parti yönetimlerinin oluşunu gösterir.

Milli Mücadele'de başarı sağlanınca devlet kurma çabasına girilir. Ancak, Buğra'ya göre bu işi bilen "çok azdır veya hiç yoktur."³ İşte Türkiye Cumhuriyeti, devlet olarak bu "yokluğun" içinden doğmuştur. Bundan dolayı, devlet, türlü aksamalara sebep olmaktadır. Devletin kısmen de olsa teorik planda söz konusu edilmesi sayabileceğimiz bu değerlendirmelerinin ardından pratiğe ait örneklerle geçebiliriz.

² a.ge.e., 225

³ Firavun İmanı, 235

Tarık Buğra, “Dönemeçte” romanında Fakir Halit’le alakalı olarak yaptığı bir değerlendirme vasıtasıyla, Türk milletinin devlete ait bakışının temel çıkış noktasını ortaya koyar:

“Fakir Halit, rüştiye öğreniminden değil elbette. İslam ve bağlı bulunduğu tarikat eğitiminden sindirmişti içine Devlet’i, onun sorumlu ve yetkililerinden ayırmaya geleneği” (Dönemeçte, 39).

Pasaj, Türk milletinin “devlet” e ait zihin alt yapısını verdiği gibi Buğra’nın bu konuya bakışını da ortaya koyar. Buğra’ya göre Türk milleti – burada bu milleti temsil eden Fakir Halit’tir– aldığı eğitimle değil, bir terbiyenin, bir geleneğin devamı olarak “devleti” sevmektedir. Bu gelenek içinde “devlet” ile “devlet”i temsil eden ayırt edilmemektedir. İkisi de birdir ve ikisi de çok büyük bir saygıya layıktır. Nitekim, Anadolu’da bugün bile bir devlet temsilcisine karşı gelmenin “devlete karşı gelmek” şeklinde telakki edilmesi bu anlayışın devam ettiğini göstermektedir. Dikkat çekici bir diğer nokta da Fakir Halit’in devlete saygıyı bir “tarikat” içinde öğrenmesidir. Buğra’nın burada vurguladığı nokta, bu kurumların devlete bağlılığı ve kişilerin eğitiminde oynadıkları roldür. Türk tarihi incelendiğinde de tarikatların devlete “bağlı” oldukları görülmektedir.

Devletin kendini halkına sevdirmesi ise, kendine esas olarak sevgiyi ve hoşgörüyü seçmesine bağlıdır. “Osmancık”ta Bizans halkı korkusundan devletine itaat ederken - bu itaat bir noktaya kadar gitmektedir. Bu sebeple sık sık sürtüşmeler gözlenmektedir.- Osmanlı toplumunda, devletin sevilmesi dolayısıyla ona itaat edilir.⁴

Osmanlı’nın son dönemine gelindiğindeyse “devlete bakış” değişir. O döneme kadar, kişilerin “yaratılışının sebebi”⁵ olarak gördüğü devlet, yavaş yavaş eleştirilir:

---

⁴ Osmancık, 90

⁵ Küçük Ağa, 309

“İşleri güçler vır vır çene çalmak.... Yok Devlet-i
Osmaniyeymiş. Yok İstanbullu Hocaymış... Yok
Padişahımızmış.... Ne yapmış bana Devlet-i Osmaniye? Padişan
bana kılını mı vermiş?” (Küçük Ağa, 69)

Çolak Salih'in öfkeyle karışık bu sözleri, “Devlet-i Edeb Müdded” için “canlarını gözlerini kırpmadan veren” halkın katında işlerin değiştiğini göstermektedir. (Şurası unutulmamalı ki Osmanlı döneminde de halkın % 100'ü yönetimden memnun değildi. Memnun olmayanlar da vardı. Ancak Buğra, bunları bir iki örnek dışında fazlaca söz konusu etmez). Çolak Salih'in bu serzenişine karşılık Ali Emmi'nin, ‘Haram olsun o gaza sana diyecem amma dilim varmaz utan utan.’⁶ İfadeleri halktaki devlete ait olan bakışın değişmesine rağmen, tümüyle silinmediğini göstermektedir. Bu bakış açısına göre devletin zor durumda olduğu bir dönemde kişisel yaralardan bahsedilmesi “ayıptır”. Buğra, “karşı cepheyi” de anlamaya çalışmasına rağmen tavrını Ali Emmi'nin değerlendirmelerinden yana koyar.

Cumhuriyet dönemini işlediği romanlarındaysa Buğra, devleti daha çok eleştirmeye başlar. Kavram olarak “devlet” yine yüceltilir. Osmanlı dönemindeki devlet yapısıyla Buğra'nın görüşlerinin örtüşmesi, o dönem devlet yapısının Buğra'nın değerlendirmelerine cevap vermesindedir. Cumhuriyet dönemindeyse Buğra, “ideal devletle” halihazırdaki devleti mukayese eder ve halihazırdaki devleti eleştirir. Çünkü halihazırdaki devlet “bilinçten” yoksundur. Bu dönemde devlet bir yandan “İhtiyar” gibilerce sömürülmekte diğer yandan tembel memurlarca ‘hal-i pür melali’ her geçen gün kötüleştirilmektedir.

Buğra'nın Cumhuriyet dönemine ait değerlendirmelerine baktığımızda esasen devlet olarak yönetimi esas aldığını, bu anlamda Türk milletinin zihninde asırlardır var

olan devletle yöneticiyi birleştiren bakışa sahip olmadığı görülmektedir. Buğra'nın "ideal devleti" devrimci anlamda bir yapı taşımamaktadır. Bu devlet, halkın farkında olan, ona önem veren adil bir devlettir. Yoksa bir ideolojinin hegemonyasında olan bir devlet değil. "Devlet" in farklı bir bağlamda ele alınmasını da "Sıfırdan Doruğa" da görürüz.

"Biz Türkiye'nin ve bütün geri kalmış ülkelerin demokrasi ve huzur içinde kalkınması için tek ümit devletçiliktir diyoruz"
(Sıfırdan Doruğa, s. 63).

Muhsin'in dile getirdiği bu fikirler bir 'doktrin ögesi' olarak devlete yaklaşmaktadır. Diğer eserlerine kıyaslandığında çok az yer aldığı görülen bu konu, söz konusu değerlendirmenin bir biyografik romanında geçmesi dolayısıyla Buğra, açısından önemini kaybetmektedir. Çünkü romanda yer alışıyla "konu gereği geçtiği" havası sezilmektedir.

Bu konuda netice olarak şunu belirtebiliriz ki Buğra için devlet, kutsal bir müessesedir. Çünkü devlet, milli ve manevi değerlerin birleşimiyle vücut bulan bir yapıdır. Ancak, devletin bu yapısı suistimallere de yol açmaktadır. Özellikle Cumhuriyet Türkiye'si bu tip örnekler bakımından zenginlik arz etmektedir. Bu doğrultuda da Buğra yöneticiler hükümet ve devleti birleştirmektedir. Devlet, idealde temizliğini muhafaza ediyor olsa da yönetildiği şekliyle temizliğini kaybetmektedir. "Devletin bu durumu" da Buğra'yı devleti daha çok, uygulamalarıyla ele almaya yöneltmektedir.

b- Siyaset ve Politikayla İlgili Değerlendirmeler

'Devlet'i söz konusu ettiğimiz bölümde Tarık Buğra'nın "devlete" büyük bir kutsiyet atfettiğini, ancak yönetimi ise eleştirdiğini kaydetmiştik. Ancak, bu ikisini

---

⁶ a.ge.e., 40

“devlet” başlığında topladığını da belirtmiştik. Buğra'nın yönetime olan olumsuz bakışı, elbette ki yönetimin üzerinde hareket ettiği alan olan siyasete veya politikaya da yansımaktadır. Türk toplumu siyasete bir çıkar yumağı olarak bakar ama en çok da siyaset hakkında mülahazalarda bulunur.⁷ Bir anlamda ‘ne onunla ne de onsuz’- halkın siyaseti sevmemesiyle Buğra'nın bu konudaki fikirleri çakışır. Halkta da Buğra'da da siyasetin sevilmemesinin en büyük sebebi, kişiyi ihtiraslarına yenik düşürtmesi, o partiden olmayanları “düşman” gibi gördütmesi, avamca ifadeyle “kardeşi kardeşe düşman” göstermesidir.

Buğra siyaseti, Milli Mücadele yıllarından itibaren söz konusu eder. Ancak siyaset konusunda da teoriye pek fazla girmez. Daha ziyade siyasetin / politikanın halktaki yansımalarını romanlarına taşır.

“Politika, şimdi bütün kaderler onun kurallarına boyun uzatmıştı.” (Firavun İmanı, s. 234)

“Küçük Ağa”da, Küçük Ağa'nın (İstanbul Hoca'nın) en büyük korkusu, savaş sonrası durumun siyasi çekişmelere mahkum olmasıdır. Nitekim zafer kazanılınca Ankara, siyasete teslim olur. I. Meclis'te bile siyasi çıkarlar bazen milli çıkarların önüne geçebilmektedir. Buğra da en çok, siyasetin milleti ve milli çıkarları unutturmasını eleştirir.

Özellikle “Firavun İmanı”nda – siyasete ismen değinilmese de– uygulamalarıyla “siyasetin çirkin yüzü” gözler önüne serilmeye çalışılır. Buğra'nın siyasete yoğunlaştığı romanları, ‘Yağmur Beklerken’ ve ‘Dönemeçte’ romanlarıdır. Bu diğer romanlarında, siyasi meseleler yok demek değildir. Hemen her romanında, tiyatrosunda veya senaryosunda vardır. Örneğin, “Gençliğim Eyvah” romanında siyasetin ideoloji boyutuna taşındığını görürüz. Yine “Ayakta Durmak İstiyorum”, ‘Yüzlerce Çiçek Birden Açtı’ gibi oyunları da siyasi meseleleri ele almaktadır. ‘Yağmur Beklerken’in ve

⁷ İbiş'in Rüyası, 37

'Dönemeçte'nin Türk siyasi tarihinin çok önemli evrelerini ele almaları, bu iki romanı bu konuda ayrıca bir öneme sahip kılmaktadır. Bu iki romanın da mekan olarak bir kasabada geçişi, bütün halkın tümüne siyasetin nasıl sirayet ettiğini görmeniz bakımından kolaylık sağlamaktadır. İki romanda da halkın tavrı hususunda pek bir farklılık gözlemlenmez. İkisindeki halk aynıdır ve aynı bakışlara sahiptirler. (Bu iki romandan da 'Yağmur Beklerken'de siyasetin bir leit-motif olduğu görülür.)

Halk, siyasete bulaşma yerine "kendi yağıyla kavrulmayı" tercih eder:

"Girme be Rahmi... Panga fırkadan daha mühim kasabamız için." (YağmurBeklerken, s.97).

Tarik Buğra da Rıza Efendi'nin yukarıdaki fikirlerine paralel düşünmektedir. Buğra da halkın girişimci olmasını, siyasetin dar cenderesine sıkışmamasını ister. Esasen bu isteğiyle gizli olarak siyaseti bu hale getirenleri eleştirir. Bir diğer yandan da halk da siyasete hazır değildir.

Nitekim Rıza Efendi'nin korktuğu olur ve farklı partilerden olanlar birbirinden selamı sabahı keserler. Öyle ki, 'Gençliğim Eyvah'ın İhtiyar'ından öğrendiğimize göre, "Partilerin camileri, mescitleri bile ayrılmıştır."⁸

"Kasabada ve yörede öyle bir hava yaratılmıştır ki, bir Halkçı ve Serbestçi, karşı partinin bir ileri geleni ile oturup kalkacak, yiyip içecek olursa 'dönek' sayılmaktan korkuyordu." (Yağmur Beklerken, s. 166)

Siyaset, küçük bir kasabada insanları adeta kamplara bölmüştür. Siyaset yüzünden, "Cami şadırvanda kırk yıllık ahbabın selamına sırt çevrilmektedir."⁹

⁸ Gençliğim Eyvah, 67

⁹ Yağmur Beklerken, 152

Henüz zihnen siyasete hazır olmayan halk, bir anda kendini siyasetin içinde bulunca o güne kadar ki birçok değerini unutmaktadır. Siyasetin ona kazandırdığı “kimlik” onun ideali haline gelmektedir. Buna ilave olarak siyasetin devamlı olarak o kimliği beslemesi, ona sınırlar çizmesi, kişiyi cephe alışlara sevk etmektedir. Söz konusu kasabada da böyle olmuş, siyaset yüzünden halk huzurunu kaybetmiştir.

“O kadarla da kalmayacak enişte. Ne halleri varsa görsünler diyemiyorum. Seni de beni de bulaştıracaklar. Sevdiklerini beğendiklerini tuttukları fırkaya, sevmediklerini kızdıklarını da karşı fırkaya gelin ediverecekler; ‘Ben onu bilmez miyim’ler, bakma sen onun açığa vurmadığına, kalkan halkçı o, oğlum’ söyleyecekler bunu ve benzerlerini, enişte göreceksin. Bu yüzden de bir sürü insan, sana bana karşı değişecek.” (Yağmur Beklerken, 73).

Rahmi, halkını çok iyi tanımaktadır. Bilmektedir ki kişiler parti muhalefetini “mahalle kavgasına” dönüştürmektedirler. Siyasete girmesiyle sevmediği bir “kimlik” kazanacağını farkındadır. Adeta siyaset ona beğenmediği ve içini yansıtmaya bir elbise giydirecektir. Kendini başkalaştıracaktır. Bundan dolayı da siyasete girmeyi istememektedir. Israrla siyasete girmesini tavsiye edenlere de şiddetle karşı çıkmaktadır. Buğra, burada halka ait tablolar vermek suretiyle Rahmi’nin haklılığını pekiştirir:

- “Elin mi dedin? Hırkaya bir şey diyemem, ama fırka elin midir?

Konu Rahmi’ye gerçekten gerginleştiriyordu, sesi sertleşti.

- “Elbette elin... bana ne? Ne erer benim aklım siyasete? Üstelik başımı kaşıyacak vaktim yok benim. Sevmiyorum da öyle

şeyleri enişte. Demin söyledim işte. İnatlaşmalar, hasetler, hırslar tiksindiriyor beni. Fırkacılık dediğin de daha bir artıracak bunları görürüz. Bilirim ben insanları. Şimdiden selamı sabahı kesenler var. Geçenlerde ... hangi geçenlerde? Bu Cuma İplik Camii'nin şadırvanında herifin biri abdes alırken yanındaki muslukta abdes alana; "Len oğlum, tavuğuna mı kış dedik? Neye alman selamımı? Dedi. Tanırım ikisini de, biri Gülbeyazlar'dan, Halk Fırkalı yani öteki de sağda solda Serbest Fırka demeye başlayan kırk yıllık dostu." (Yağmur Beklerken, 72)

Siyasetin halkın hayatına daha çok yukarıda ifade edilen çirkin yönleriyle girmesi, halkın siyasete karşı tavır almasına sebep olmaktadır. Halkı adeta esir alan siyasete hoş bakmayanlar, siyasetin halk nezdinde bölücü bir fonksiyon oynadığı düşüncesiyle siyasetin kasabanın kahvehanesinde konuşulmasını yasaklamışlardır. Yağmur Beklerken'deki "Damacıların Kahvesi"ne asılan ilanla, siyaset konularında konuşacakların kahveye giremeyeceklerini, girip de konuşanların ise hakim beyin emriyle dışarı atılacağı ilan edilir.¹⁰ Bu hareket bile hak nazarında siyasetin nasıl algılandığını göstermeye kafidir. Halk, siyasetin kendi üzerindeki tesiri hususunda doğru bir tespit yapmıştır.

Bu pasajlar ve değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi Buğra, siyaset hakkında iki yönlü bir değerlendirmeye girişmektedir. Birincisi, siyasetin halk üzerinde bölücü bir tesir gösterdiği, ikincisi ise kendini "takım tutar gibi siyasî bağlılık hissetme" şeklinde kendini gösteren, halkın zihnen siyasete hazır olmayış durumudur.

Buğra'nın eserlerinde siyasete ait değerlendirmeler içerisinde 'Yalnızlar' romanında siyasetin söz konusu edilmesini ifade etmek gerekir. Gerçi siyaset, romanda

geri plandadır. Ancak Doktor Rıza'nın siyaset konusundaki aldığı tavır, bu geri planı öne çıkarmamızı gerekli kılıyor.

Doktor Rıza, İstanbul'da iken siyasetle hiç uğraşmaz. Öyle ki siyasete girmenin ötesinde siyasetle ilgisi olan birisiyle arkadaşlık kurmanın “düpedüz kişilikten feragat”¹¹ olduğuna inanmıştır. Ancak, kasabaya geldiğinde; “politikanın belli üç, beş kişinin elinde memuriyet gibi bir şey olduğu bu yerde”¹² kendini bir anda “nutuk atarken” bulur. Doktor Rıza'nın bu tavrını tahlile tabi tuttuğumuzda “klasik bir Türk aydını tavrı” ortaya çıkmaktadır. Bu tavır, aydının halkı eğitici, yol gösterici ve dönüştürücü kişiliğiyle ilgilidir. Doktor Rıza, kentte her hangi biri iken kasabada “elit hale” gelişi dolayısıyla bilmeyen halkı, bilgilendirme gayretine girişir. Siyaset de bu bilgilendirme işinde bir araç görevini yerine getirmektedir.

* * *

Firavun İmanı'nda dile getirdiği, “Artık bütün oyunlar, politikanın kurallarına göre oynanıyordu.” ön görüşünü Buğra, adeta tüm Cumhuriyet dönemi için söylemiş gibidir. Buğra, nihai olarak siyasetin –Türk toplumunun alt yapısı göz önünde bulundurulduğunda– bu uygun olmayışı Buğra, özellikle ‘Yağmur Beklerken’de gözler önüne sermiştir. Diğer eserlerinin de tümünde siyasi olup da iyi olan herhangi bir durum / kişi pek göremeyiz. Buğra'nın önemli kahramanlarından biri olan Rahmi'yi siyasete bulaştırmama gayreti onu temiz olarak tutma isteğinin bir sonucudur. Çünkü siyasete bulaştığı anda Rahmi'nin kirleneceğine inanmaktadır.

Buğra'nın siyasete bu denli yüklenmesinin en büyük sebebi, hiç şüphesiz onun uygulanma biçimidir. Buğra, yönetimdeki partilerin değişmesiyle bir siyasi tutarlılığın

¹⁰ Yağmur Beklerken, 166

¹¹ Yalnızlar, 88

¹² a.ge.e., 86

sağlanamayacağını, esas olarak zihniyetin değişmesi gerektiği inancındadır. Çünkü mevcut haliyle siyaset, Türk toplumunda en temel kurum olan aileyi bile problem merkezi haline getirmektedir. ‘Yağmur Beklerken’de Rahmi’nin evinin huzuru, siyaset yüzünden sarsıntı geçirir. Rahmi’nin akrabası Rahmi’den soğurlar.

B- POLİTİKACI

Basit anlamıyla politikayla uğraşan kişi anlamında kullanılan “Politikacı” tabiri Türkiye perspektifinde pek de olumlu çağrışımlar taşımamaktadır. Türk siyasi anlayışının da bir yansıması olarak düşünebileceğimiz bu bakış her geçen gün politikacının aleyhinde güçlenmektedir.

Buğra da eserlerine politikacıyı halkın bakışında şekillenen kimliğiyle taşımaktadır. (Bu bölümün içeriğini “Devlet-siyaset” genel bölümünün değişik alt başlıklarında söz konusu ettik. Burada politikacıya özellikle vurgu yapılan değerlendirmelere değineceğiz). Politikacının söz konusu edildiği eserler, bu genel bölümde sıklıkla başvurduğumuz ‘Dönemeçte’ ve ‘Yağmur Beklerken’ romanlarıyla sınırlı değildir. Buğra’nın diğer romanlarında da bu konuya değinmeler görürüz.

Bu konuda yapılan değerlendirmelerin önemlilerinden biri Sakıp Sabancı’nın hayatının senarize edildiği ‘Patron’ isimli eserde görülmektedir:

“Yazar –Özür dilerim. Bana meydan politikacılarını hatırlattınız.

Patron –Sahi mi?

Yazar – Onlar da böyle konuşuyor.

Patron –Nasıl yani?

Yazar –Kendileri için bir şey istemediklerini, sırf bizim için memleket için çalıştıklarını söylüyorlar” (Patron, 134)

Burada politikacıya çizilen portre, Buğra'nın diğer eserlerindeki değerlendirmelerinin de temelini oluşturur. Bu portrede, politikacı “halka rağmen halk için” çalışan bir tip olarak çizilir.

Politikacı, ülkesinin meselelerine vakıf olmaktan uzaktır. Adeta kendi zihninde inşa ettiği bir alemin insanı gibi yaşamaktadır. Bu kişiler, ‘devletin temel yararları ile bağ kuramamış zamanı kendi ihtirasları ile sınırlamış yani ülkenin ve ülke insanlarının nesillerce öteye uzaması gereken meselelerini kavrayacak şekilde yetişmemiş” kişilerdir. Bu maluliyet, politikacıyı “eksin insan” yapmaktadır. Bu “gerçeğe” rağmen birçok politikacı “kendilerini pek akıllı”¹³ sanmaktadırlar.

Teori itibariyle bir “duruşu” esas olan politika, Türkiye’deki uygulanma biçimiyle bu duruştan yoksundur. Parti, esaslı bir farklılığı ortaya koymasına rağmen, Türkiye’de farklı partiler bu esaslı farkı gösterememektedir. Birbirine zıt gibi görünen iki parti, uygulamalarıyla hiç de farklı olmadıklarını ima ederler. Halk katında fark olsa da partilerin yönetim katında pek fark yoktur:

“Zaten –bir bakıma da– Ankara’dakilerin, İstanbul’dakilerin yaptıkları da üslup farkları bir yana bırakılınca, bundan başka bir şey değildi” (Dönemeçte, 41)

Halk, tuttuğu partiyi kendi çıkarlarına yaradığı oranda desteklemektedir. Bu durum halkın “cahil olması” sebebiyle maruz görülebilecek bir durumken, partinin üst kademesinden böyle bir şey beklenmemektedir. Bu beklememe durumu tabii ki normal

---

¹³ Gençliğim Eyvah,232

şartlar altında olması gereken bir durumdur. Ancak, Türkiye özelinde manzara çok farklıdır. Türk siyasi hayatı politik farklılığı sadece isimlerde göstermektedir.

Politikacının bu “malul kimliği” onu birtakım şebekelerin veya çıkar güçlerin malzemesi haline getirmektedir. ‘Gençliğim Eyvah’ romanında Türkiye’nin üzerine çöken kabus olan İhtiyar’ın “yedek kuvvetlerinden biri” de politikacıdır. İhtiyar, politikacıları kendi işleri için seferber etmekte” ve onları kullanmaktadır.¹⁴

Buraya kadar çizdiğimiz tabloda görüldüğü gibi politikacı, devamlı “olumsuz” yönleriyle vardır. Buğra’nın eserlerinde olumlu tip olarak “politikacı” bir kahraman görmeyiz. Romanlarındaki olumlu tiplerden siyasete girmek isteyenler “kirlenme” korkusu duyarlar. Nitekim ‘Yağmur Beklerken’ romanında Rahmi, politikayı kendi safiyetini yok edecek bir unsur olarak görür ve politikaya girmekten çekinir. Çünkü bugüne değin politikacı olup da safiyetini muhafaza eden tek kişi görmemiştir.

Bu değerlendirmelere ilave olarak Buğra’nın politikacıya bakışını mefhum-u muhalifinden okuduğumuzda ideal politikacıda aradığı vasıfları da görürüz. Buna göre ideal politikacı, her şeyden önce ülkesinin ve insanının meselelerini geçmişiyile geleceğiyle kavrayacak bir ufka sahip olmalıdır. Politikacı ülkesine ve milletine hizmeti herşeyin üstünde tutarak hiçbir şebekenin ağına düşmeyecek bir ruh kudreti taşınmalıdır. Esasen bu cümleleri benzer anlamlar doğrultusunda uzatmamız mümkündür. Ancak Buğra, bu tip bir politikacı göremediğinden olacak –daha önce belirttiğimiz gibi– eserlerine olumlu tipte bir politikacı kahraman işlememiştir.

---

¹⁴ a.ge.e., 67

C- MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DEVLET VE SİYASET

a- Milli Mücadele Döneminde Sosyal ve Siyasal Durum

Bugüne değin hal ile idealin çatışması birçok trajedinin kaynağı olmuştur. Halkın kullandığı bir tavır vardır. “Fakirlikte insandan 40 yılda çıkmaz. Zenginlik de”. Ancak ruhen bulunduğu alan ile maddi şartlar itibariyle bulunduğu alem bir birine zıt olunca, bu çıkmayan fakirlik veya zenginlik yukarıda ifade ettiğimiz trajediye kaynaklık etmektedir.

Osmanlı Devleti işte tam bu trajedinin içine düşmüştür. Muhakkak ki bir zamanlar “kefere” diye küçümsenen bir alem için, kendinin küçüklüğünü kabul edercesine “düvel-i muazzama” demek, kolay hazmedilir bir durum ortaya çıkarmamıştır. Üstüne üstlük Osmanlı, bu en büyük trajediyi “son nefesinde” yaşamıştır. Tarık Buğra da bir romancı olarak bu trajediyi çok iyi yakalamış ve yansıtmıştır.

Osmanlı'nın son yılları veya Milli Mücadele yılları diye adlandırılan dönem şüphesiz Türk toplumu için ölüm kalım savaşının / kararının verildiği bir dönemdi. Buğra, bu hassas döneme ait tabloları ve değerlendirmeleri daha çok ‘Küçük Ağa’ ve ‘Firavun İmanı’ romanlarında işler:

“Bir millet mezarının kıyısında boğuşuyor, yeniden hayata katılmak için dişini tırnağına takıyordu” (Küçük Ağa, s. 410).

Buğra, Milli Mücadele yıllarında verilen mücadelenin, Kuvay-ı Milliye'nin çok önemli olduğuna inanır. Döneme kendi içinden bakmak suretiyle de bu hareketlerin

büyükliğini ortaya koymaya çalışır. Buğra'ya göre Kuva-yı Milliye'nin büyüklüğünü kavramak için üzerinde hareket edilen zemini ve şartları iyi bilmek gerekmektedir. Bu düşünce doğrultusunda ortaya konulan değerlendirmeler, ülkenin ve milletin perişan halini göstermektedir. Millet, "mezarının kıyısında boğuşmakta", ayakta kalabilmek için "sivri sivri bir uçurumun kıyısında"¹⁵ mücadele vermektedir.

Bu şartlar içerisinde toplum için büyük bir öneme sahip değerler çiğnenmektedir. "Yunan Bursa'ya kadar gelmiş, dine, imana kast etmiş. Osman Gazi'nin, Yıldırım Han'ın mezarını çiğnemiştir."¹⁶ Normal şartlar altında çok büyük bir infiale sebep olabilecek bu durum, "topun tüfeğin yokluğunda bir sükutla" geçiştirilmektedir. Bunun üzerine düşünmek ise kişinin durumunu daha da kötüleştirmektedir:

"Düşünmek insanın içinde kendine karşı bir düşman daha peydahlaması oluyordu. Şartlar o kadar berbattı işte. Üzerlerine çöreklesen, didik didik etse elinden iç çöküntüsünden başka ne geçecekti" (Küçük Ağa, 164)

İmkansızlıklar, insanları düşünmekten alıkoymaktadır. Daha doğrusu, bu dönemde düşünme, derdini iyice derinleştirme anlamına gelmektedir. Kişiler, ölümü sağlıktan daha iyi bir durum olarak görmekteyler. Yaşanılan, "hastalıktan hatta ölümden beter"¹⁷ günler, kişileri en küçük bir mutlu habere ram etmektedir. Bütün belirsizlikler içerisinde "Türkiye bayrağını aramaktadır"¹⁸ Cepheden kasabaya gelip kasabanın kahvesinde, kasabalılara aktarılan bir iki olumlu haber karşısında oluşan havayla Çolak Salih, artık kimsenin beklemeye takatinin kalmadığına hükmeder ve anlar ki 'millet ayakta durabilmek için böyle haberler bekliyor.'¹⁹

---

¹⁵ Firavun İmanı, 197

¹⁶ Küçük Ağa, 143

¹⁷ a.ge.e, 126

¹⁸ a.ge.e., 232

¹⁹ a.ge.e., 381

Memleketin yaşadığı bu trajedi, Buğra'ya göre herkeste aynı tesiri uyandırmamıştır. Milletin yok olmamak için bütün imkanlarını seferber ettiği bir dönemde dahi kendi çıkarı peşinde koşan insanlar yok değildir:

“Ankara şu son iki günde iyice tuhaflaştı. Kimdi gidenler? Lokma ve hırka kapmak için gelmişlerdi; baktılar ki iş kalmamıştır, çekip gittiler. Ama zafer Ankara'nın üstünde ışımaya başlamasın... gene üşüşürler. Onları ben, İstanbul batarken gördüm. Yangın veya deprem yağmacıları... leş kargaları gibi çalışıyorlardı” (Firavun İmanı, 27)

“Yok oluşa doğru giden bu milletin” gidişini hızlandıran bu tavırları, Buğra, lanetler. Buğra'ya göre bu kişiler şahsi çıkarlarına göre hareket etmektedirler. “El ele verip düşmana karşı direnecekleri yerde birbirlerini yiyerek,”²⁰ ülkeyi sömürerek varlıklarını devam ettirmeye çalışırlar.

Buğra'nın eleştirdiği ve üzüldüğü bir diğer nokta da yukarıda kötüleniş biçimleri verilen kişilere, bazı meclis üyelerinin de yem olmasıdır. “Çeşitli kışkırtmalarla meydana gelen bu politik çıkar çekişmeleri cephede de cephe gerisinde de büyük firelerin verilmesine sebep olmaktadır.”²¹ Tarık Buğra, tarihi realitelere bağlı kalarak ancak, bu bağlı kalışı o tarihi realitelerin kendi gerçeklikleriyle irtibatlandırarak, Milli Mücadele döneminin siyasal yapısını ortaya koyar. Buğra'ya göre dönem itibariyle toplum, madden kaybedeceği herşeyini kaybetmiştir. Kaybolmayan sadece ‘Küçük Ağa’daki Reis Bey’in hep güvendiği o “ruh”tur. Tüm maddi şartlar, milletin aleyhine işlemektedir. Ancak bu dönemin insanı, büyük bir kararlıkla bu işin üstesinden gelir.

²⁰ Firavun İmanı, 331

²¹ a.ge.e., 123

Buğra'nın siyasi durumla ilgili olarak en çok eleştirdiği konu ise "içteki fasıklardır". Buğra, bu fasıkları dış düşmanlardan, daha tehlikeli görür. Daha çok "Firavun İmanı"nda işlenen bu kişiler veya gruplar, dış güçlere satılmış hain kişiler olarak işlenir. Bu "fasıkları" besleyen güç ise Rusya'dır. Buğra, romanlarında bu kişilere karşı objektif davranmamakta, onlara karşı olumsuz tavır almaktadır.

Değerlendirmeler çerçevesinde Milli Mücadele dönemine baktığımızda Buğra'nın siyasi ve sosyal anlamda bir karmaşayı yaşayan bu dönemi, bütün yönleriyle eserlerine taşıdığını görürüz. Buğra, o dönemi özetler mahiyette olan "Bir millet mezarının kenarında bayrağını arıyordu" sözleri, toplumu tüm yönleriyle okuyucunun gözleri önünde canlandırmaktadır.

Burada siyasi ve sosyal tabloyu genel çizgileriyle vermeye çalıştık. Bu dönemin siyasi yapılanmasını ve siyasi oluşumlarını ise devam eden bölümlerde işlemeye çalışacağız.

b- Milli Mücadele Dönemindeki Siyasal Oluşumlar, Partiler

Osmanlı döneminde Türk toplumu siyasi oluşumla pek fazla tanışmıştı. Sarayda bazı entrikalar dolansa da halk bu entrikalara fazla müdahil olmamıştır. Çünkü kayıtsız-şartsız itaati şart kılan "bir" yönetim vardır. Tanzimat döneminden sonraysa, yeni yeni siyasi oluşumlar gözlenmeye başlamıştır. Kaba çizgileriyle "eski taraftarları" veya "yeni taraftarları" şeklinde tasnif edilen bu oluşumlar, kendilerine esas aldıkları prensiplerle ayrılıyorlardı.

Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde siyasi oluşumlar hem çoklaşmış hem de farklılaşmıştır. Yavaş yavaş ideolojiler siyasi arenada görünmeye başlamıştır. İttihat ve

Terakki yönetimi bu oluşumları bastırmissa da Milli Mücadele dönemi gerek asayişin eksikliği sebebiyle, gerekse bir ülkenin kurtulmak zorunda oluşu ve bunun için çözümler arıyor olması sebebiyle siyasi oluşumlar yeniden boy atmıştır.

Milli Mücadele dönemini Buğra, siyasi oluşumlar yönüyle çok küçük ayrıntılara fazlaca yer vermeyen bir tarzda işlemiştir. Bu çerçevede Buğra'nın perspektifinde yer aldığı şekliyle siyasi oluşumları, dönemin merkezi siyasi oluşumunun Kuva-yı Milliye olması dolayısıyla, "Kuva-yı Milliye" ve "Kuva-yı Milliye muhalifi siyasi oluşumlar" şeklinde ayırabiliriz. Ancak, bu iki ana başlık da birçok alt başlığa ayrılmaktadır. Örneğin, Kuva-yı Milliye saflarında mücadele verip de daha sonra farklı cephelere ayrılanlar olmuştur. Aynı şekilde Kuva-yı Milliye'ye karşı olanlar da tek bir yapıda ve zihniyette değillerdir. Bu kesim de Osmanlı Hükümeti merkezde olmak kaydıyla Çeteler-Bolşevikler gibi bölümlere ayrılmaktadır. Gerçi çeteler Osmanlı Hükümeti'ne bağlılıklarını dile getirirler ancak yapı ve zihniyet itibariyle farklılık gösterirler. Bu tablo çerçevesinde dönemin siyasi oluşumlarına geçebiliriz. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, Tarık Zafer Tunaya, sadece Milli Mücadele yıllarında 33 partinin-siyasi oluşumun teşekkül ettiğini kaydeder. Bunların ekseriyeti Osmanlı Hükümeti'ne bağlıdır veya onu desteklemektedir.²²

Burada Kuva-yı Milliye'den başlayarak çetecilik –Çerkes Etem meselesine– Osmanlı Hükümetine ve diğer anlayışlara değineceğiz.

a- Kuva-yı Milliye

Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da Padişah tarafından Anadolu'da tetkik yapmak üzere görevlendirilmişti. Mustafa Kemal, Anadolu'da gördüğü tablodan

hareketle ülkenin kurtuluşu için yerel kuvvetlerin birleştirilmesiyle elde edilecek bir güce gerek olduğu kanaatine varır. Bu kapsamda Erzurum'dan başlayarak bir dizi kongreler düzenlenir. Ancak, bu kongrelerin yapılmasına rağmen yerel güçlerin katılımı problemlili olmuştur.*

Bazı sıkıntılara rağmen Heyet-i Temsiliye kurulmuş ve Kuva-yı Milliye adıyla tüm Anadolu'nun kurtuluşu için mücadeleye girişilmiştir:

“Çetelerin bir ordu olmak yoluna girdiğini artık halk da görüyordu ve doğmakta olan ordu Türk ordusu idi” (Küçük Ağa, 233)

Oluşan Kuva-yı Milliye gücü yavaş yavaş tüm Anadolu'yu kaplamıştır. Ancak, Buğra'nın da eserlerine taşıdığı şekliyle - Kuva-yı Milliye'nin kabulü kolay olmamıştır. Buğra ise Kuva-yı Milliye'yi de karşı olanları da “anlama” yolunu tercih eder. Tavrını ise Kuva-yı Milliye'den yana koyar:

“Ölümün eşiğine gelen memleketi ancak ve ancak Anadolu hareketi kurtarabilirdi. Bu hareketi memleketin yüreğinden gelen bir hareketti. Tıpkı hücumu uğrayan bir adamın kendini korumak ve kurtarmak için yaptığı işti. Buna karşı aynı iddiayı taşıyan diğer hareketler, niyetleri ne kadar iyi olursa olsun, memleketin elini kolunu tutmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yaramayacaktı da” (Küçük Ağa, s. 277)

Yazar'ın anlatıcı kişi olarak yaptığı bu yorum, onun tavrını kesin olarak ortaya koymaktadır. Buğra, Kuva-yı Milliye'yi Anadolu'nun kurtuluşu için tek çare olarak

---

²² Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler, 404

* Bu konuda daha teferruatlı bilgi için bkz. Demirel, Ahmet, I. Meclis'te Muhalefet, 66vd.

görmektedir. Çünkü, bu hareket, “Bu mucizeler, bitmez, tükenmez bir iman yaratıcılık ve kudret pınarı olan “Osmanlı Ruhu”dur.²³ Osmanlı’yı kuran ve 600 yıl yaşatan ruh, Kuva-yı Milliye ile yeniden canlanmıştır ve aynı şekilde Anadolu’yu kuracak ve yaşatacaktır. (Buğra’nın diğer birçok sosyal meselede de “Osmanlı ruhu”na atıfta bulunarak bu ruhu en önemli dayanak noktası şeklinde takdim etmiştir).

Buğra, romanda anlatıcı kahraman olarak Kuva-yı Milliye lehinde kesin tavrını koysa da bu konuda bir tarafgirlik edasıyla hareket etmez. Kuva-yı Milliye’nin ilk çıktığı yerlerde halk katındaki yansımalarını vermesi bakımından şu pasaj ilgi çekicidir:

“Kahveler, artık günün her saatinde kalabalıktı. Asıl önemlisi de halk artık kahveler hatta camiler arası yeni bir yerleşme yapmıştı. Selam sabahın da biçimi değişmiş, görmezlikten gelmeler iyiden iyiye çoğalmıştı. Kasabada rüzgarlar ne kadar sert esiyorsa, sinir havası da o kadar sert ve birbirine zıt tansiyonda idi” (Küçük Ağa, 212)

Kuva-yı Milliye muhakkak ki bir “yeni oluşum” olarak gelmiştir. Halk ise bu “yeni oluşuma” –ülkeyi kurtarma adına ciddiyetle hareket etse de– yerleşik, ruhlara işlemiş ve bakışlara hakim olan “Osmanlı’ya bağlılık –sadakat– itaat” penceresinden bakmaktadır. Buğra’ya göre, bu “memleket realitesi” dolayısıyla halkın yaşadığı çelişkiyi, kararsızlığı “anlamak” gerekmektedir. Halk, iyi ile kötüyü ayırt edebilecek bir bakışta uzaktır. O güne değin atalarının yaşadığı ve kendisinin de üzerinde hayatını devam ettirdiği değerler onun bütün hayatını oluşturmaktadır. Buğra, bu noktada bir başka meseleye, halkın bu hassasiyetinin çıkarıcılarca kullanılması meselesine değinmektedir:

“Bu adamcağızları Kuva-yı Milliye’nin ilk günlerinden beri yürütülen malum taktikle kandırıyormuş. Ankara, Padişah’a ve

---

²³ Küçük Ağa,133

Halife'ye başkaldırmış, hükümet etme hırsı yüzünden memleketi batırıyormuş. Ankara için silaha sarılmak cehennemlik demek imiş” (Firavun İmanı, s. 108)

Tokat-Zile’de Fuad Zahir takma adlı Ali Yusuf’un Kuva-yı Milliye –Ankara– aleyhine yürüttüğü politikada kullandığı bu argümanlar o dönemde Kuva-yı Milliye’ye karşı çıkışların zihniyetini özetler gibidir. (Aşağıda ayrı bir alt başlık olarak bu konuyu etraflıca işleyeceğiz). Bu bakış açısında Kuva-yı Milliye, halkın değerlerine sırt çevirmekte, hatta onu yok etmek isteyen bir zihniyetle hareket etmektedir. Küçük Ağa’da İstanbullu Hoca’nın da ilk başta bu düşüncede oluşu ancak, daha sonra “Küçük Ağa” olarak “Kuva-yı Milliye saflarında yer alışıyla Buğra, bu düşüncenin yanlışlığını ve samimi olan insanların sonuçta yine Kuva-yı Milliye’ye döneceğini ifade eder.

Kuva-yı Milliye ile ilgili olarak bu değerlendirmenin ardından Kuva-yı Milliye taraftarlarının bakış açılarıyla muhalif olanların bakış açılarını ayrı ayrı olarak işleyeceğimiz alt bölümlere geçebiliriz.

Kuva-yı Milliye Taraftarlarının Bakış açısıyla ‘Kuva-yı Milliye’

Kuva-yı Milliye taraftarları, ülkenin kurtuluşunun kendi hareketleriyle mümkün olduğunu, bu hareketin bütün bir Anadolu’yu kucaklayan hareket olduğu artık yok olan Türk ordusunun yerine geçtiğini ve halkın değerlerine önem verdiğini dile getirmektedirler. Kuva-yı Milliye taraftarlarına göre bu hassasiyetler içerisinde en önemlisi halka, bu hareketin bir “Türk Ordusu” olduğu inancını vermektir:

“-En mühimi etrafımıza Kuva-yı Milliye’nin çete olmadığını, Kurtuluş Ordusu’nun çekirdeği olduğunu yaymaktır”
(Küçük Ağa, s. 152)

Reis Bey'in bu ifadeleri halk açısından en aciliyet kesbeden ve en mühim meselinin "Ordu" meselesi olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü ordu, şu an için yoktur. Ancak milletin bekası da orduya bağlıdır. Bundan dolayı halk, orduyu "Göz Bebeği" olarak görmektedir. (Bu algılayış bugün de geçerlidir). Ordunun halkın değerlerine önem verışı ise halkın orduya duyduğu saygıyı ve ihtiyacı artırmaktadır. Bundan dolayı da Kuva-yı Milliye'nin kendinin Türk Ordusu olduğuna halkı inandırması durumunda halk, bütün zihni arkaplanıyla Kuva-yı Milliye'yi destekleyecektir. Bu "Türk Ordusu" meselesi, Reis Bey'le İstanbullu Hoca'nın başka bir konuşmasında da söz konusu edilir. İstanbullu Hoca'nın "Vatan, millet için çalışacağını ancak, çeteciler hesabına çalışmayacağını, ülkenin kurtuluşunun ise ancak devlet eliyle" olacağını bildirmesi üzerine Reis Bey, "Kuva-yı Milliye çete değil, Türk Ordusu'dur"²⁴ Bu diyalogda da görüleceği gibi Kurtuluşun "devletle" olabileceğinin belirtilmesi üzerine, Reis Bey'in "Devlet=Türk Ordusu = Kuva-yı Milliye" değerlendirmesi, o dönem zihni arka planı adına önemli ipuçları vermektedir. Bu bakışı haklı kılan bir mesele de realiteler değerlendirildiğinde kurtuluşun ancak orduyla olacağı gerçeğine varılacağıdır. Buğra, ordunun önemini vermek, Kuva-yı Milliye'nin de Türk ordusu olduğunu ortaya koymak suretiyle bu hareketin haklılığını belirtmeye çalışır.

Bu durumun ek olarak halk için önemli bir değer olan ve muhaliflerin de Kuva-yı Milliye'ye en çok saldırdıkları noktalardan biri olan "din" konusunda da Kuva-yı Milliye'nin hassas olduğu dile getirilir:

"Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Heyet-i Temsiliye'de yetiştirdiğimiz en büyük alimler, fakihler ve askerlerimiz bulunuyordu" (Küçük Ağa, 277)

---

²⁴ Küçük Ağa, 137

İstanbul Hoca'nın Kuva-yı Milliye'nin dine karşı kayıtsız olduğunu belirtmesi üzerine Yüzbaşı Nazım Bey'in verdiği cevap, Yazar'ın da fikirlerini birebir yansıtır mahiyettedir. Tarık Buğra da gerek denemelerinde gerekse söz konusu konuyu işlediği romanlarında, Kuva-yı Milliye'nin bu yönü üzerinde önemle durur. Buğra'nın bu konudaki kanaatlerinin doğruluğuna misal olarak ortaya koyduğu diğer bir olayda İstanbul Hoca'nın şahsında gözlemlenir. İstanbul Hoca tam inanmış "en inanmışından bir Müslüman" olmasına rağmen, Kuva-yı Milliye saflarına katıldığında bu konuda herhangi bir zorlukla, bir olumsuz durumla karşılaşmaz. Bu da Kuva-yı Milliye'nin dine muhalif olmadığını delildir. Nitekim Kuva-yı Milliyeciler güttükleri davayı "milli ve mukaddes hareket"²⁵ olarak görmektedirler. Dr. Haydar'ın dile getirdiği bu düşünce, Buğra'ya göre Türk milletinin taşıması gereken en önemli iki hassa olan "milli ve manevi" olma durumunun ikisini de taşımaktadır.

Burada şu hususun da kaydedilmesi gerektiği inancındayız. Akşehir'de Kuva-yı Milliye'nin duruma hakim olduğu bir münîdi tarafından ilan edilir. Bu ilanda "din kardeşlerimizin malı, ırzı ve iş güç huzurunun Kuva-yı Milliye'nin teminatı altında olduğu ve karşı çıkanlarında cezalandırılacağı, bu cümleden olan "Ümmet-i Muhammedi korkuda bırakan Elmas Pehlivan ve yandaşlarının idam olunacağı"²⁶ dile getirilir. Buradan da anlaşılacağı gibi Kuva-yı Milliye ülkenin mutlak kurtuluşunu kendine esas ve tek hedef aldığından dolayı, bu uğurda karşı çıkanlara "bila merhamet" davrandığı ortadadır. Buğra'nın bu durumu takdim edişiyle, Kuva-yı Milliye'nin bu tavrını -ihtiyatla da olsa- "anlaşılır" bulduğu fark edilmektedir.

Kuva-yı Milliye'nin ilk etapta problemliliği gibi gözükken bu durumu, Kuva-yı Milliye taraftarlarınca şu şekilde izah edilir:

---

²⁵ a.ge.e., 126

²⁶ a.ge.e., 280

“Kuva-yı Milliye kan dökücü değildir. Kinci değildir. Gaddar değildir. Aldananları ve aldatılanları hep bağışlamış, vatan davasına kazandırmıştır. Amma... aldatanlara ihanet edenlere yumuşak davranmak da onun hakkı değildir. Çünkü kimsenin hakkı değildir. Aldatanlara, ihanet edenlere, masum ve gafilleri ihanete sürükleyenlere yumuşak davranmak da ihanettir. Kimse bu zavallı vatanın sırtından kurban kesmeye hakkı yoktur” (Küçük Ağa, 279)

Kuva-yı Milliye başından beri kendini millete ait bir hareket olarak takdim eder. bundan dolayı, tüm tavırları millet adınadır. Bu cümleden olarak cezalandırmaları da millet adına olacaktır. Yukarıdaki pasaja baktığımızda bunu açıklıkla görürüz. Kuva-yı Milliye, “hainleri” affetme hususunda kendini yetkili görmez. Çünkü “hainler” kendilerine değil, millet “ihanet etmişlerdir”. Dolayısıyla affedileceklerse millet affedecektir. Bu kararlılığa rağmen bu meselenin Kuva-yı Milliye için “yumuşak karın” olma durumunu koruduğu da bir gerçektir.²⁷

Kuva-yı Milliye taraftarlarının kendi açılarından üzerinde durdukları diğer bir husus da kendilerinin “insani” yönüdür:

“Ne diyordu bu Hoca Efendi Allah Aşkına? Kuvvacıların da yorgunlukları yok muydu? Onlar da gönüllerinde ne zaman geleceği bilinmeyen barış günleri için ümitler, hayaller yok muydu? Ve barışa kimin kalıp kimin kalamayacağını yalnız Allah’ın bileceğini onlar da bilmiyorlar mıydı sanki?” (Küçük Ağa, 231)

---

²⁷ a.ge.e., 235

İstanbul Hoca'nın Kuva-yı Milliyeciler hakkında, onları insanî olan hususlardan uzaklaştırıp maddi menfaatler peşinde koştukları şeklinde gösteren bir değerlendirme yapması üzerine, Doktor Haydar'ın giriştiği bu iç konuşma bir "Kuvvacı" ağzından dile getirilmesi bakımından önemlidir. Doktor Haydar, kendilerin de bir "insan" olduğunun, sevgi ve ümit taşıdıklarının –nelerin olacağını kimsenin kestiremediği ve yalnız Allah'ın neler olacağını bildiği günlerde– hayaller peşinde –ümitle– koştuklarının altını çizer. Bu değerlendirmeye de Buğra'nın Kuva-yı Milliye taraftarlarını "görme biçimi" tamamlanmış olur: Milli ve manevi değerlere bağlı, dine önem veren ve insanî tüm erdemleri taşıyan kişiler.

Netice olarak Kuva-yı Milliyecilerin kendilerini –Buğra'nın onları gördüğü gibi– milli ve manevi olan tüm değerlere önem veren ve yalnızca vatanın kurtuluşu için çalışan, bu uğurda her şeyi göze alan kişiler olarak gördüklerini kaydedebiliriz.

Kuva-yı Milliye Muhaliflerinin Bakış Açısıyla 'Kuva-yı Milliye'

Mustafa Kemal'in Anadolu'da giriştiği mücadele, ilk etapta tepkiyle karşılanmıştır. Yerel güçler Mustafa Kemal'in takip ettiği "tek güç olarak mücadele etme" siyasetini kolay kolay kabule yanaşmamışlardır. Karşı duruşlar iki şekilde olmuştur. Birincisini, gerçekten vatanperver olan ancak Mustafa Kemal'in yürüttüğü mücadeleyi tam kavrayamayan kişi ve gruplar oluştururken diğerini ise Buğra'nın "içteki fasıklar" dediği vatanın tek başına kurtuluşunu değil de bazı dış güçlerin yardımıyla ve onlara tabi olarak kurtuluşunu esas alan kişi veya gruplar oluşturur. (Bu tasnifi Buğra'nın eserlerini merkez alarak yapmaktayız.) Tanık Buğra, birinci gruptakilere olumlu bakarken ikinci gruptakileri "hainler, satılmışlar" diye ilan eder. Ancak, resmi tarihin her iki grubu da bir değerlendirip gerçekten vatanperver olanları

“hain” ilan etmesi karşısında Buğra daha çok birinci grubu “anlamaya” ve anlatmaya çalışır.

Birinci grubu temsil eden en önemli kahraman şüphesiz İstanbullu Hoca’dır. Buğra, İstanbullu Hoca vasıtasıyla kendi dönemine değin yazılan ve Milli Mücadele yıllarını esas alan romanlardaki “din adamı” portresini yıkıp yeni bir bakış getirme peşindedir. İstanbullu Hoca’nın Akşehir Ulu Camii’nde yaptığı Cuma günkü konuşma onun Kuva-yı Milliye’ye ilk başlardaki muhalefetinin sebeplerini ortaya koymaktadır:

“Aralarında belki de bu hayelè hulus-ı kalb ile bağlananlar belki de iman zaafının doğurduğu telaş ile halas bu yoldadır, diye nefslerini feda edenler ardır. Amma unutma ki bâtil, yanlış zehab ile hak olmaz. Bâtilin mazereti yoktur. Aldanmayı önle, bunun için çalış. Gayretin idrake mazhar olmazsa ellerini kavuşturup boynunu bükme, oturma. Gayretinden vazgeçmeyene acı, fakat cezasını ver. Bunu ihmal etme. Zira gâfil bırakılan kulları ile hakkı da zarardide edecektir. Devlet iddiasında bunlar. Bunlar Devlet-i Osmaniye’nin ve Muhammed Ümmetinin kaderi üzerinde kumar oynuyorlar. Meydanı boş sanık külah kapma sevdasına düşüyorlar ve halas yoluna kaya dikiyorlar. Farz-ı muhal, ender muhal, tut ki sırf şahıslarını ve ihtiraslarını ilgilendiren bu emellerinde muvaffak oldular, beyliklerini kurdular. Silahları, paraları ile ümmeti hükümleri altına aldılar. Sonu ne olacak? Cevap ver, sonu ne olacak? Susuyorsun, cevabını sana ben diyeyim dinle: ‘İdare ehli olmayana geçince kıyamete intizar et’ (Küçük Ağa, 104)

İstanbullu Hoca’nın Kuva-yı Milliye’ye yönelik eleştirilerine baktığımızda genel olarak onların şahsî hareket ettikleri, plandan programdan yoksun oldukları ve ehl-i

idare olmadıkları iddiasında olduğunu görürüz. Diğer değerlendirmelerinde de Kuva-yı Milliye'yi "nifakın kendisi"²⁸ "Peygamber'in ümmetine emrettiği birliği bozucu"²⁹ kendilerine, ailelerine ve vatana zararlı bir yolda olan"³⁰ bir grup maceracı olarak değerlendirir. İstanbullu Hoca manen bozuk olan bu grubun "milli" vasfını da hak etmediğine inanır:

"Yalan söylüyorlar. Millî harb eden bu teşekküllerin başında bulunanlar kimlerdir? Rütbeleri ref edilen çoğu gıyaben mahkum olan sergüzeştçiler! Asıl tehlikeli olanlar bunlardır. Bunlardır ki, diğer eşkıya güruhunu kendilerine ilhak etmek, daha da kuvvetlenmek ister, razı olmayanları tepelerler. Böyle yaparlar ki milletin başına tam bela olsunlar, ihtiraslarına ulaşsınlar. Onlar mal ve makam muhterisleridir" (Küçük Ağa, -
-)

İstanbullu Hoca'nın değerlendirmelerine topluca bir bakış yapıldığı zaman onun "kamu vicdanının sözcüsü" olma durumu daha net anlaşılır. İstanbullu Hoca'nın Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkma sebeplerine dikkat ettiğimizde; bu sebeplerin genel anlamda üç başlıkta toplanabileceğini görürüz:

- a) Kuva-yı Milliyeciler manevi değerlere (bu manevi değerler Padişah-Halife'den, dini yaşamaya değin geniş bir alanı kapsar) karşı lâkayddırlar.
- b) Kuva-yı Milliyeciler "milli" olma vasfından da uzaktırlar. Çünkü millete ait değillerdir.
- c) Kuva-yı Milliyeciler bir takım şahsi çıkarların peşinde olan "sergüzeştçiler"dir.

²⁸ a.ge.e., 96

²⁹ a.ge.e., 95

³⁰ a.ge.e., 125

Akşehir halkının Kuva-yı Milliye'ye yönelik eleştirilerine veya onu kabul etmeme noktasına baktığımızdaysa İstanbullu Hoca'nın fikirleriyle paralellik görürüz. Özellikle Kuva-yı Milliye'nin manevi değerlere karşı kayıtsız olduğu iddiası en çok soru işareti uyandıran husustur. Örneğin, Pehlivan ve yandaşları Akşehir'de önce yönetimi ele geçirip ardından Kuva-yı Milliye'nin başarısıyla yönetimi kaybetmeleri sebebiyle idam edilenler içerisinde Müftü'nün de oluşu halkta, büyük bir infial uyandırır.³¹

Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan ikinci grup da çetecilerdir. (Bu konuyu "Çetecilik" başlığı altında etraflıca ele alacağız.) Çeteciler, Kuva-yı Milliye'nin kendilerini sileceğini, kendi varlıklarına ehemmiyet vermeyeceğini düşünürler. Gerek Çokırsaraylı gerekse Çerkes Etem'in değerlendirmeleri Kuva-yı Milliye'yi kendileri gibi bir "grup" olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.³² Bu durumu da kendileri açısından kabul edilmez bulmaktadırlar. Buğra, bu kişilerin veya grupların psikolojilerini "anlamaya" çalışır. Çetede ki kişilerin ruh dünyalarıyla ilgili psikolojik çözümler yapması bu husustaki gayretinin göstergesidir.

Kendilerine karşı çıkanlarla ilgili olarak Kuva-yı Milliyecilerin tutumlarına baktığımızda bu hususta kesin kararlarla hareket ettiklerini görürüz. Buğra, Kuva-yı Milliyecilerin bu tutumunu "savaşın zaruri halleriyle ilgili" olarak değerlendirir. Ayrıca, bu grubun psikolojisini daha iyi anlamamız bakımından Doktor Haydar'ın şu iç konuşması önemlidir:

"Ne diyordu bu Hoca Efendi. Allah aşkına? Kuvvacıların da yorgunlukları yok muydu? Onların da gönüllerinde ne zaman geleceği bilinmeyen barış günleri için ümitler hayaller yok muydu? Ve barışa kimin kimin kalamayacağını yalnız Allah'ın bileceğini onlar da bilmiyorlar mıydı sanki?" (Küçük Ağa, 231)

³¹ a.ge.e., 281

³² a.ge.e., 337,441

Doktor Haydar'ın bu monologu Kuva-yı Milliyecilerin daha çok "insanî" yönüne atıfta bulunmaktadır. Değerlendirmede "Kuvvacıların" özellikle gözlerini hırs kaplamış ve bu hırsları dolayısıyla hiçbir şeyi görmeyen "sergüzeştçiler" olmadıkları vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bir anlamda İstanbullu Hoca'nın ve çetecilerin Kuva-yı Milliye taraftarlarına yönelttikleri eleştirilere cevap mahiyetindedir. Buğra'nın bunu bir monologla verişini ayrıca bir önemi haizdir. Çünkü böylece bir samimiyet ortaya konulmaktadır.

Tarık Buğra, İstanbullu Hoca vasıtasıyla Kuva-yı Milliye muhaliflerine bizzat tez sunar gibidir. Burada İstanbullu Hoca'nın "kimliği" önem kazanmaktadır. Bir din adamı ilk önce, önyargılarla Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkar daha sonraki değerlendirmeleri neticesinde Kuva-yı Milliye'ye iltihak eder ve hiçbir zaman bu iltihaktan pişmanlık duymaz. Böylece Kuva-yı Milliye için hissedilen kaygıların yanlışlığı ortaya konulmuş olur.

b- İstanbul Hükümeti, Padişah- Halife

Milli Mücadele dönemini Tarık Buğra, daha ziyade Kuva -yi Milliye cephesinden ele aldığından, İstanbul Hükümeti hep 'karşı taraf' olarak durmaktadır. Ancak bir önceki bölümde İstanbullu Hoca ile ilgili belirttiğimiz önemli husus burada da ehemmiyetini devam ettirmektedir. Çünkü İstanbullu Hoca, Padişah ve İstanbul Hükümeti memuru ve onlara "iman etmiş" bir taraftarı Kuva - yı Milliye' nin en önemli kişilerinden biri olur. Ondaki bu değişim onun şahsında bu iki tarafın algılanış biçimini görmemizi sağlar.

Anadolu'da başlayan ve İstanbul'dan bağımsız hareket eden bir kuvvetin, Padişah'ın ve İstanbul hükümetinin tepkisini çekmesi normaldir. Ancak Buğra, bu tepkiyi vermez. Romanlarında "İstanbul'u (İstanbul Padişahı ve İstanbul Hükümeti'ni temsil eder.) pek görmeyiz. "İstanbul", İstanbullu Hoca gibi "İstanbul taraftarları" vasıtasıyla söz konusu edilir. Bundan dolayı Kuva-yi Milliye' nin , "İstanbul" tarafından tam olarak nasıl ve hangi psikolojisiyle algılandığını görme imkanımız yoktur. Kuva-yi Milliye oluşum dönemlerinde yaptığı kongrelerle bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak şurası önemle bilinmelidir ki onların "bağımsızlığı" İstanbul'a başkaldırı şeklinde – kendileri tarafından- ilan edilmiştir. Kuva-yi Milliyecileri ve onun temsil ettiği değerlere bağlı olduklarını görürüz. Nitekim halk, Kuva-yi Milliye'yi İstanbul'dan bağımsız görmemiş, onun gücünü yitirmesi neticesinde teşekkül eden bir kuvvet olduğunu düşünmüştür.

Bu sebeple, Kuva-yi Milliye' yi kabul edenler bu hareketin İstanbul Hükümeti ile zıt olmadığına inanarak onu desteklemişlerdir. Karşı çıkanlar da yine bu noktadan karşı çıkmış, Kuva-yi Milliye'nin "İstanbul" a zıt olduğunu düşünmüştür. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki "İstanbul", Padişah'ıyla Halife'siyle, hükümetiyle halkın inandığı ve dayandığı tüm maddi-manevi değerleri temsil etmektedir. Burada "İstanbul" açısından genel bir sosyal ve siyasal ortam değerlendirmesi yaptıktan sonra "İstanbul" a taraf olanlar ile muhalif olanların değerlendirmelerini kaydederek Buğra' daki "İstanbul" profilini çıkarmaya çalışacağız.

Evvvela şunu belirlemek gerekir ki halkın nazarında Osmanlı, bütün ihtişamıyla var olan Osmanlı' dır. Ancak realiteler hiç de öyle değildir:

"Ali emmi bu hilali, Memalik-i Osmaniye sanıyordu.

Memalik-i Osmaniye ... Osmanlı Devleti... Laftı bunlar
laftı artık" (Küçük Ağa, 53)

Akşehir’ deki Ali Emmi’ nin bu görüşü, bir anlamda bir temenni mahiyetindedir. Ancak Yazar, gerçeği hemen bir cümle sonra ortaya koymaktadır. Bu gerçek Osmanlı devletinin halk nezdindeki imajının da sarsılmasına kadar gitmektedir:

“Ama zat-ı şahie-ye de Der Saadet’e de küskün, kırgın hatta karşı gönüllere de rastlanır olmuştu. Belki sözde tarizde ileri gitmiyor, hatta açıkça konuşmuyorlardı bile, ama böyle gönüller vardı ve bu biliniyordu. Gazeteler bile bunlardan bahsetmeye başlamıştı. Anadolu’ya sıçrayan bu kıvılcım henüz duman çıkarmıyor, şüphelere, ithamlara, isnatlara o da gizliden gizliye sebep oluyordu. (Küçük Ağa, 57)

Halk, manen büyük bir bağımlılıkla devlete bağlıdır. Halk için Padişah – Halife hala yüce mevkiini korumaktadır. Ancak - daha ziyade uygulamalara yönelik de – içten içe devlete ve devletin temsilcilerine kırgınlıklar baş göstermektedir. Çolak Salih, kasabaya geldiğinde takındığı la-kayd tavır nedeniyle Ali Emmi’nin ikaz etmesi üzerine Padişah’a yönelik olarak o dönemde halkta rastlanmayan bir taşkınlıkla “Ben kaybederken Padişah İstanbul’da oturuyordu”³³ cevabını vererek adeta İstanbul’u sorgulayıcı bir tavır takınmaktadır.

İstanbul Hükümeti ve Padişah’la ilgili bu genel değerlendirmenin ardından bu konuda lehte ve alehte kaydedilen fikirlere geçebiliriz:

Osmanlı Hükümeti ve Padişah lehinde kaydedilen fikirler, daha çok bu iki gücün vatanın kurtuluşu için tek çıkar yol olarak algılanışıyla ilgilidir:

“Her şeyi, yapabilecek her şeyi yapar ve yapabilecek her şeyi ancak hükümet yapabilir. Hükümet Zat-ı Şahane’nin

hükümetidir. Henüz sulh imzalanmamıştır. Sulh imzalayan ne Hükümet ne de yenilen ordular. Padişahımız efendimizin nüfuzu, dirayeti, riyaseti ve muvaza-yi alemin icapları ancak bunlar, fakat mutlaka bunlar kurtaracaktır vatani ve milleti" (Küçük Ağa, 102)

Bu değerlendirmeyi yapan İstanbullu Hoca, İstanbul hükümeti tarafından gönderilmiştir ve halkın birliğini tesis etmekle görevlidir. Ancak İstanbullu Hoca, sadece bir memur değildir. O bu fikirlere "görevi gereği" sahip değildir. Düşünen ve hadiseleri değerlendiren biri olarak tek çıkış yolu olarak İstanbul'u görür. Buğra, bu yaklaşımı – romanın genelini göz önüne aldığımızda o dönem için "kabul edilebilir" bulmaktadır. Çünkü yok olmaya doğru gitse de tek düzenli güç görünümünde olan yine "İstanbul" dur.

İstanbul'un, 'şer' an de aklen de tek çıkış yolu oluşu', bu düşünceyi taşıyanlara Kuva- yi Milliye' ye cephe almaları hususunda büyük bir destek sağlamaktadır. İstanbul'a olan bu olumlu bakışı, sadece mevcut güçler içerisinde düzenli güce sahip olmasıyla açıklamamız, konuyu eksik bırakacaktır. Şüphesiz burada Osmanlı devletinde halkın zihnin altyapısını oluşturan "Kutsal Devlet" anlayışını da kaydetmemiz gerekir. O dönemde Osmanlı bütün perişanlığına rağmen köklü olmanın vakarını taşımaktadır. Buğra, Anadolu'yu kurtararak güç olarak gördüğü Kuva- yi Milliye' ye karşı çıkanları yukarıda özetlediğimiz perspektif içerisinde değerlendirerek, onları bir yönüyle "haklı" gördüğünü ifade eder.

İstanbul hükümeti veya Padişah' a karşı olanlar içerisinde, Kuva- yi Milliye başta verilir."Kuvvacılar," "İstanbul'un ülkeyi düşman işgalinden kurtarmada gerekli yeterlilikten mahrum olduğunu düşünürler. İstanbul hükümeti taraftarları (İstanbullu Hoca) nasıl "kuvvacıları" şahsi çıkarları için hareket ettikleri gerekçesiyle

---

³³ a.ge.e, 25

eleştiriyorlarsa, Kuvvacılar da İstanbul'u, şahsî davranmakla hatta ülkeyi dış güçlere peşkek çekici bir tavır takındığı iddiasıyla eleştirirler:

“Uzun tırnakları, uzun saçları pis, derisi de saçları da yağlı bir adam olan Damat Ferit Paşa, kaynağı meçhul bir hırsla Kuva- yi Milliye' ye karşı çalışıyor, milleti millete karşı seferberliğe kışkırtıyordu. Para veriyor, makam ve unvan veriyor, haydutları, eşkıya çetelerini tahrik ediyor, kurtuluş hareketlerini felce uğratmak memleketin kaderini işgal kuvvetlerinin hesaplarına teslim etmek için yapabileceği herşeyi yapıyordu” (Küçük Ağa, 166)

Pasaja dikkat edildiğinde özellikle İstanbul hükümeti üzerinde durulmaktadır. Padişah' a yönelik her hangi bir eleştiri söz konusu edilmemektedir. Buğra'nın eserlerinde Padişah' a yönelik – diğer yazarların eserlerinde görebildiğimiz –galiz eleştiriler yoktur. Kuvvacılar dahil olmak üzere Padişah' a bir saygı gösterilir. Çolak Salih' in serzenişlerine³⁴ benzer birkaç çıkış olsa da bunlar Buğra' nın bu konudaki genel tavrını değiştirebilecek boyutta değildir.

Padişah' a yönelik olumsuz bakışların fazlaca söz konusu edilmemesi Yazar'ın tercihi ve dünya görüşü ile ilgilidir. Padişah' a yönelik olumsuz değerlendirmelerde bulunulacağı zaman da genel de onun – şartların zorlaması sebebiyle – çaresizliğinden bahsedilir. Örneğin, yukarıda kaydettiğimiz pasajda İstanbul hükümeti için söz konusu edilen değerlendirmeleri Padişah için yapılır görmeyiz. Ancak Hükümet (İstanbul Hükümeti) – siyasi bir yönü olmasının etkisiyle kıyasıya eleştirilir.

Kuva- yi Milliyeciler İstanbul' a karşı bu bakışa sahip olmakla beraber, aynı zamanda ona karşı tavizsiz bir tutum içindedirler. Nitekim yürüttükleri mücadelede

halkın kurtuluşuna engel olan hiçbir güce müsamaha göstermeyeceklerini belirtirler. Engelleyici bir tavrın ‘Yunan’ dan, İngiliz’ den veya Rıza Paşa kabinesinden gelmiş olması”³⁵ durumu değiştirmemektedir. Ancak Buğra, İstanbul’a karşı bu sebeple girilen herhangi bir tavrı eserlerine taşımaz. Belki bir örnek olarak, ‘Firavun İmanı’nda söz konusu ettiği Hüseyin Avni Ulaş’ın durumunu kaydedebiliriz. Milli Mücadele döneminin dışında, Meclis’in kurulduğu yılları kapsasa da Hüseyin Avni Ulaş’a yapılan muameleyi Buğra, “Kuvvacıların” Milli Mücadele yıllarındaki kararlılıklarıyla ilgili düşünür ama Milli Mücadele dönemindeki kararlılıklarını desteklemesine rağmen bu dönemdeki ‘kararlılıklarını’ eleştirir .

c- Çetecilik

Osmanlı devleti, Anadolu’ ya nüfuz etme dirayetini kaybedince Anadolu’nun zaruri şartları, gönüllü küçük teşekküllerin oluşumunu netice vermiştir. Bölgesel olarak kurulan bu teşekküller, hakimiyet sağladıkları alan içerisinde, düşmana karşı mücadele etmeye çalışmışlardır. Ancak bu mücadeleler arasında masum halkın zarar görmesi gibi durumlar da söz konusu olmuştur.

Milli Mücadele’nin üzerinde pek fazla durulamayan bir konu olan çeteciliğe Tarık Buğra biraz da resmî tarih tezinin dışına çıkarak, çeteciliği ve çeteleri kendi realiteleri üzerinde oturtarak ele alır. (Bu konudaki temel yaklaşımları bir sonraki bölüm olan “Çerkes Etem” bölümünde işlemeye çalışacağız) Aşağıda kaydedeceğimiz pasajlarda da görüleceği gibi Buğra, daha ziyade çetecilerin psikolojileri üzerinde

---

³⁴ a.ge.e., 26

³⁵ a.ge.e.,233

durarak mesele üzerinde kanaatlerini dile getirmeye çalışır. Burada çetecilerin kendilerini savundukları, gerekçelerini dile getirdikleri ifadelerle beraber Kuva-yı Milliyecilerin genel olarak çetecilere yönelik eleştirilerine değineceğiz. Buğra'nın başlı başına önemli bir konu olarak ele aldığı Çerkes Etem'i, biz de ayrı bir bölüm halinde işleyeceğiz.

Çetecilikle ilgili 'bakış'lara geçmeden önce, çetecilerin halk üzerindeki etkileri hususunda birkaç şey söyleyebiliriz:

“Bu arada akşamları, ortalık kararırken, hemen hemen her evde acaip bir makyaj faaliyeti de başlıyor, yaşlı kadınlar genç ve güzel kızlarla, kadınları karşılarına alıp çirkinleştirmek, pasaklı hale getirmek için ne mümkünse yapıyorlardı. Kullanılan malzemenin başında is ve adı bilinmez bir uçuk sarı toz vardı” (Küçük Ağa, 171)

Ülkede hakim bir gücün olmaması, ülkeye başıbozukluğun egemen olması, Milli Mücadele adına teşekkül eden güçlerin de yanlışlar yapmasına sebep olmuştur. Temelde şartların zaruretiyle ülkeyi düşman işgalinden kurtarma gayesiyle kurulan bu güçler, bütün kural ve kaideleri de kendileri koymaya başlayınca problemler baş göstermeye başlamıştır. Bu durum halka büyük bir korku uyandırmış –pasajda da dile getirildiği gibi– onun hayatını tehdit eder boyutlara varmıştır. Buna benzer bir durum da Çerkes Etem olayında görülür. Çerkes Etem, Ankara'ya başkaldırınca Kütahya üzerine baskın yapacağı söylentileri dolaşmaya başlar. Bu, halkta “Yunan'ın uyandırdığından daha büyük bir korku” uyandırır.

Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Çeteciler, halkın kurtuluşu için ortaya çıktıklarını ifade ederler. Ama yukarıda da görüldüğü gibi halka baskı yaparlar. “Bir anlamda halk için halka rağmen” anlayışı süre gitmektedir. Çeteler, kendilerine

katılanlara mücadeleye girişirler. Halkı da görmezden gelirler. Buğra'nın ortaya koyduğu şekliyle; çetecilerle halkın olumlu anlamda bir münasebetini görmeyiz. Çetelerin peşinden giden halk, pek yoktur. Çeteler, halk için bir tercih unsuru olmaz. Halk, Kuva-yı Milliye ile Osmanlı arasında bir tercih zorunda kalır. Ama, bu şıklar arasında çeteler yer almaz. Bundan dolayı da Buğra, çeteleri 'anlama' yoluna, daha ziyade çetelerin kendi psikolojilerinden bakmak suretiyle ulaşmaya çalışır:

“Onlara göre koca bir ölüm kalım savaşının merkezi mihveri, kendileri idi. Her şey kendilerinden başlıyor, kendilerinde bitiyordu. En iyi siyasetçi kendileriydi. En iyi kurmay kendileri idi. Zira vatani, milleti en çok seven kendileri idi... Ve onlar olmasa vatan çoktan elden giderdi. Çete reislerinin çoğu işte bu durumda ve böyle düşünmekte idi” (Küçük Ağa, 418)

Çetelerin her şeyin “merkezinde” kendilerini gören psikolojileri, onlara meşruiyet fikrini ve iddiasını da vermektedir. Bir anlamda, ‘meşruiyeti kendinden makul bu hareketler’, ülkenin bağımsızlığı için hareket ettiklerini iddia etmelerine en büyük sebep, başka güç veya güçlerin olmamasıdır. Yazar'ın anlatıcı kahraman olarak yaptığı bu değerlendirme, çetelerin psikolojilerini vukufiyetle vermektedir. Çete reislerinin bizzat dile getirdikleri iddialar da bu değerlendirmeyi doğrular mahiyettedir:

“Bütün çeteler kötülensin derler. Bu ne demektir Reis Bey? Eyice bir düşün şimdi derim. Bütün çeteleri kötüleyecekmişsiniz. Çete demesi goley, amma dile goley. Adama sen işe yaraman demiş geri çevirmişler, gocamışsın demiş geri çevirmişler. Körsün, topalsın daha çocuksun demiş, geri çevirmişler” (Küçük Ağa, 360)

“Emme elin oğlu durur mu? Kahpe dinli mi yani? Kaptığı gibi martini mavzeri, altı patları, neyi varsa işte, çıkmış dağa olmuş çete. Çete demesi kolay. Canını heçe saymış, anayı, babayı, yavukluyu, çoluğu, çocuğu arkada komuş. Onların hasretliklerini de heçe saymış. Karınca kararınca düşmanla boğuşmuş, açlık dememiş, cıbaklık dememiş, Azraille cirit oynar gibi boğuşmuş” (Küçük Ağa, 361)

Bu iki pasajı, bir bütün olarak ele aldığımızda, Buğra'nın çeteciliğe tarihî bir hadise olarak nasıl baktığı da ortaya çıkacaktır. Buğra, ilk önce çetelerin reislerini konuşturmuş, ardından da bu konuşmaları kendi perspektifinde değerlendirmiştir. Çeteciler, kendilerine ortaya çıkış sebebi olarak, ülkenin zaruri şartlarını önemle belirtirler. Buğra da bu konuda çetecilerle hemfikirdir. Yine çeteciler kendilerinin halkı korumak ve kurtarmak için teşekkül ettiklerini ifade ederler. Ancak, çetecilerin kendi değerlendirmelerinde, halka yaptıkları baskıya yer verilmez. Çeteciler ortaya çıkışlarının ikinci sebebi olarak da Kuva-yı Milliye'nin onları dışlamasını gösterirler. Kendileri de milli duygularla yüklü olduklarından dolayı “Zaruri olarak çete kurmaya” yönelmişlerdir. Burada görülmektedir ki çeteler (Çeteleri temsilen Çakırsaraylı'nın çetesine etraflıca yer verilir). Kendilerinin meşru bir zeminde hareket ettiklerine inanmaktadırlar.

Buğra'nın ortaya koyduğu manzara göstermektedir ki o dönemde haklı / haksız olma durumu, bir “bakış”la belirlenmektedir. Böyle bir durumda herkes, kendini “en haklı” olarak görmektedir. Nitekim dağa çıkan herkes, bir “derd” sebebiyle kendini haklı addedmektedir. Çakırsaraylı, Reis Bey'le konuşurken çetesindeki ‘iki yüz yetmiş yiğidin’ hepsinin bir derdi olduğunu, bundan dolayı çetenin ayrı ayrı iki yüz yetmiş dert

taşıdığını”³⁶ belirtir. Çakırsaraylı, konuşmasının devam eden kısmında, bir anlamda yanlış yolda olabileceklerinin sinyalini verir. Kendilerinin cahil olduğunu haklıyı, haksız ayırt edecek durumda olmadıklarını, kendilerini kimsenin bilgilendirmediğini bundan dolayı da kendi değerlendirmeleri ölçüsünde bu şekilde mücadeleye giriştiklerini belirtir.³⁷ Arkalarından gelen bir sürü kişinin olmasını da kendi doğruluklarına delil sayar.

Kanaatimizce Tarık Buğra, yukarıda özetlediğimiz Çakırsaraylı'nın Reis Bey'le olan konuşmasıyla, çeteciliğin farklı bir boyutuna dikkat çeker. Buğra, bu diyalogla çetecilerin (eşkıyaların) kendi psikolojileri içerisinde, masum olduklarını, bilgilendirilmediklerinden dolayı, kendi ufukları ölçüsünde hareket ettiklerini ifade etmek ister. Yazar, çetecilerin (eşkıyaların) bilgilendirilmesi, onların “anlaşılması” durumunda bu yola tevessüle yönelmeyecekleri inancındadır. Nitekim, Reis Bey'in onları “anlayan” ve onları bilgilendiren konuşmasının ardından Çakırsaraylı'nın çetesindeki birçok kişi yollarının yanlışlığına hükmedip Kuva-yı Milliye'ye katılırlar. Bundan dolayı da Buğra, çetecilerin şartların ve bilgisizliklerin –masum ve takdir edilir düşüncelerine rağmen– “kurbanları” olduklarını dile getirmek ister.

Çeteciler kendilerini bu şekilde meşru bir zemine oturturken Kuva-yı Milliyeciler çetecileri hiç de, “o meşru zemine” oturtmamaktadırlar. “Kuvvacılara” göre onlar, başıboş eşkıyalardır ve onlara kesinlikle müsamaha gösterilemez:

“.....hâlâ memleketi asıp kesmeye, haraca bağlamaya yeltenenler bu merdut, bu şen'i işe devam edenler var. Bunlar artık kuvvetle yola gelebilirler. Ellerindeki bir avuç zavallıyı büyük bir kuvvet sandılar. Üstelik, kuvvete sarılarak

³⁶ a.ge.e., 194

³⁷ a.ge.e., 195

derebeyliğe yeltendiler. Demek ki, bunların anladığı biricik dil kuvvettir” (Küçük Ağa, 277)

Görüldüğü gibi Kuvvacılar, çetecilerin şahsi menfaatler peşinde oldukları, ülkeyi düşünmedikleri inancıdadırlar. Hatta bunlar arasında “İngilizlere, Yunanlılara satılmışların bile var”³⁸ olduğunu iddia ederler. Kuvvacıların, çetecilere olan bu “kesin” tavrı iki anlayış arasındaki zıtlaşmayı ve büyük kutuplaşmayı da ortaya koymaktadır. Kuvvacılar, çetecilerin kendilerine katılması gerektiği inancıdadırlar. Ancak Kuvvacıların çetecilere yaptıkları suçlamaların aynısını çetecilerin de Kuvvacılara yapıyor olması, durumu imkansızlaştırmaktadır. Bu kritik durumu ise Reis Bey gibiler çözebilecektir. Buğra, krizi ortaya koymak ve Reis Bey gibi birisiyle bu krizi çözdürmek suretiyle o dönemdeki en büyük eksikliğin bütüncül bir bakışa sahip olmamak olduğunu dile getirir.

Burada şunu da belirtmek gerekir. Gerek Kuvvacıların gerekse çetecilerin hatta “İstanbul’un kullandığı argümana’ ve üsluba baktığımızda bir fark görememekteyiz. Kanaatimizce Buğra, olay örgüsünü bu şekilde kurgulamak suretiyle, tarihi olan bu hadiseye toptancı bir yaklaşımla değil de her birine kendi realiteleri içinden bakmak gerektiğine inancını izhar eder. Nitekim Buğra’ya göre bütün mesele, “bakış” meselesidir. Buğra, tarihin haklı çıkardığı kuvvetlerle, sınırlı bir tarihin doğru bir tarih olmayacağı kanaatindedir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Buğra’nın çeteciliği tarihi bir realite olarak telakki ettiğini, onu iyi ve kötü yönleriyle –çeteciliğin kendi realiteleri içerisinde – ele aldığını, çetelerin memleketin zaruri şartlarının sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesini taşıdığını görürüz. Bundan dolayı “anlaşılmalrı gerektiğini,” ancak bütünüyle de hatasız olmadıklarını Küçük Ağa’da ayırdığı önemli rolle kurgusal anlamda ortaya koymaya çalışır.

d- Çerkes Ethem

Çerkes Ethem, Cumhuriyet döneminin tartışmalı konularından biridir. “Hain miydi?” “Kahraman mıydı?” tartışması süre giden bir meseledir. Resmi tarih tezinde ise Ethem’in durumu “hain” lik vasfıyla kesinlik kazanmıştır. Buğra, bu noktada meseleye giriş yapar, romanlarına taşır. Buğra’nın Çerkes Ethem’i ne şekilde işlediğini tahlile geçmeden önce o döneme gidip Çerkes Ethem’in hayatına kısaca değinebiliriz.

1884 (bazı kaynaklarda 1886)’da doğan Ethem, gençliğinden itibaren ordunun içinde yer almıştır. Asker bir aileden geliyor olması, (babası Teşkilat-ı Mahsusa’da, ağabeyleri ise çeşitli rütbelerle orduda görevlidirler.) onun askeri alanda büyük tecrübeler kazanmasına imkan sağlamıştır. Kendini, kurduğu Kuva-yı Seyyare gücüyle Ege Bölgesinde Yunan’a karşı verdiği mücadelelerle tüm Türkiye’ye duyurmuştur. Yozgat’ta Çapanoğlu isyanı çıkınca Ankara tarafından bu isyanı bastırmak üzere çağrılmış ve Ankara garında bizzat Mustafa Kemal tarafından karşılanmıştır. Çerkes Ethem, Yozgat’taki Çapanoğlu isyanını bastırınca daha da ünlenmiş ve TBMM’de “munci-i millet” (milletin kurtarıcı) ilan edilmiş ve rütbesiz ilk milli kuvvet kahramanı olmuştur.

Çerkes Ethem siyasi alanda kazandığı bu prestijin ardından Ankara’nın siyaseti üzerinde etkili olmak istemiş bu da Ankara’yla aralarının açılmasına sebep olmuştur. Özellikle düzenli ordu kurulması durumunda kendisinin de kuvvetlerinden bir kuvvet olacak oluşu Ankara’yla iplerinin kopmasını netice vermiştir. Bunun üzerine bir ara Bolşeviklerle yakın temaslarda bulunmuş ve Millet Meclisi’ne karşı kendi liderliğini savunan “Seyyâre-i Yeni Dünya” adlı bir “İslam Bolşevik Gazetesi” çıkarmaya

---

³⁸ a.ge.e.,277

başlamıştır. Bu durumdan iyice rahatsız olan Ankara, Çerkes Ethem'in üyesi bulunduğu Yeşil Ordu'nun faaliyetlerini yasaklayarak Ethem'i kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ne var ki bu dönem zarfında ilişkilerde herhangi bir yumuşama gözlenmemiştir. Sonunda düzenli ordunun emrine girmek istemeyen Ethem'e karşı kuvvete başvuruldu. Bunun üzerine Ethem, I. İnönü Savaşı sırasında Yunanlılar'a işbirliği yaptı ve birliğini dağıtarak kardeşleriyle birlikte Yunanlılara sığındı ve kendi ifadesiyle "bir protokol yaparak" Yunan işgali altında bulunan Türk topraklarına geçti. Ankara İstiklal Mahkemesi de Ethem'i ve kardeşlerini vatana ihanet suçuyla yargılayarak 9 Mayıs 1921'de gıyaben idama mahkum etti.

Yunanlıların Atina'ya götürdüğü Ethem, oradan Suriye'ye geçti. Çeşitli bölgelerde ikamet ettikten sonra Amman'a yerleşti. 1938'de yurda dönmesi için af çıkarıldıysa da dönmedi ve 7 Ekim 1949'da Amman'da öldü.³⁹

Buraya kadar Çerkes Ethem'in hayatını özetlememizin sebebi, aşağıda yapacağımız tahlilin daha iyi anlaşılması içindir. Çünkü kanaatimizce Çerkes Ethem'in hayatına bir bütün olarak bakmadığımızda, onun hayat karelerinden herhangi birini aldığımızda tarihi şahsiyeti adına karar vermemiz, –konumuz yönüyle de– Buğra'nın ona bakışını anlamamız güçleşecektir.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki aşağıda eserlerinden pasajlar sunduğumuzda görüleceği gibi Buğra, Çerkes Ethem konusunda ön yargıyla hareket etmemektedir. Küçük Ağa'da İstanbullu Hoca'yı Çerkes Ethem'in kuvvetlerine katışıyla "dıştan" değil "içten" bir değerlendirme yapma gayretine girişir. Değerlendirmelerinden anladığımızı göre Buğra, konuya girerken ilk önce Çerkes Ethem'i bütün etiketlerinden arındırıp,

³⁹ Çerkes Ethem'in hayatına dair bilgilri şu iki kaynaktan derledik:
İslam Ansiklopedisi, TDV,c.5, 276 vd
Meydan Larousse, c.4, 2649 vd.

tarihin bir ögesi olarak ele alır. Yaşadığı hayatın realiteleri üzerinden hakkında değerlendirmeye girer.

Çerkes Ethem'i ilk önce kendi ifadeleri çerçevesinde ele alacağız. Çerkes Ethem'in öne çıkan ilk düşüncesi, kendinin Milli Mücadele'de çok önemli roller üstlendiği şeklindedir:

“Ben ki bu dört bin atlıyı yoktan bir araya getirmişim. Daha bir avuçken ben olmasam yapılamayacak işler görmüşüm. Bunca isyan bastırılmış, Kuvva'ya bunca yiyecek, giyecek bulmuşum, her girişimde tepelemişim düşmanı. Demek ki, ben bir şeyim. Demek ki aklım eriyor bu işe ve bu işi iyi beceriyorum” (Küçük Ağa, 441)

Buğra'nın, Çerkes Ethem'in özellikle ön plana çıkardığı yönü, onun kendine olan aşırı güvenidir. Ethem'in kendini “çok önemli” ve “bir şey” olarak görmesi onun tavırlarının temelini teşkil eder. Düşmana karşı başarıları, Kuvva'ya yardımları, onda Milli Mücadele üzerinde hak iddia etme fikrini meşru göstermektedir. Vatani tümüyle düşman işgalinden kurtaracak güç olarak da yalnız kendisini görmektedir. Arkadaşlarına yaptığı bir konuşmada dile getirdiği, “Evet arkadaşlar, bu vatani kurtarabilecek, kurtardıktan sonra da sahib-i aslisine iade edecek ve edebilecek ancak biziz”⁴⁰ şeklindeki düşüncesi Ethem'in kendine duyduğu güvenin en büyük göstergesidir. Ancak Buğra, burada konuya müdahale eder ve Ethem'in “gözü kendinden başkasını görmeyen” şeklindeki kimliğinin yanına bir soru işareti koyar. Buğra'ya göre, Ethem'in isyanının sebebi sadece şahsi ihtirasla ifade edilemez. Bu çerçevede Çerkes Ethem'i konuşturur:

⁴⁰ Küçük Ağa, 423

“Körü körüne inat etmem ben... Mankafa da değilim. Deneni anlarım; ikna etsinler beni, İsmet’in de İsmet’ten beterinin de emirberi olalım. Olmazsak namerdiz. Vatanın kurtuluşundan, küffarın definden başka ne diler ne düşünürüz ki biz? Sonra biz haddimizi bilmez miyiz?” (Küçük Ağa, 425)

Ethem’in bu konuşmasında görülmektedir ki kendisi için kendi “ben”inden daha önemli ve değerli olan başka hususlar vardır. Ethem’de Milli Mücadele yıllarında vatanını seven tüm yüreklerin hissettiği duygularla doludur. Ancak, uygulanan bazı politikaların yanlış olduğu yönündeki kesin inancı, onun hareketlerine en büyük sebeptir.

Çerkes Ethem’in, özellikle İsmet Paşa’yla anlaşamadığı ortadadır. Buğra resmi tarih kayıtlarının gösterdiğinin aksine Ethem’in, Mustafa Kemal Paşa’ya büyük bir saygı ve sevgi duyduğu inancındadır. Ethem’in kendi ağzından dile getirilen “Ülen ben Paşa’yı saydığım, Paşa’yı sevdiğim kadar anamı, atamı sevip saymadım”⁴¹ cümlesi Ethem’in Mustafa Kemal Paşa’ya olan büyük sevgisini ortaya koymaktadır. Ancak kesin olan bir nokta da vardır ki o da yukarıda kaydettiğimiz gibi Ethem’in İsmet Paşa’yla anlaşamadığıdır:

“İşin aslı Vali filan değil. İsmet ‘gel emirerim ol der’ ben de buna hadi oradan deye cevap veririm. Mesele işte bundan ibarettir. Gerisi kahpe avrat uydurması” (Küçük Ağa, 440)

Tarih kitapları, Ethem’in Ankara’yla ters düşmesinin önemli sebeplerinden biri olarak, Ethem’in, Yozgat’taki Çapanoğlu isyanında, Ankara Valisi’nin ihmali olduğunu düündüğünü, bundan dolayı da Vali’nin cezalandırılmasını istediğini yazarlar.⁴² Ancak, Ethem, yukarıdaki ifadesiyle bunu yanlış bulduğunu dile getirir. Ethem, Ankara’yla

---

⁴¹ a.ge.e., 440

⁴² İslam Ansiklopedisi, c.5, 276

bozuşmasına sebep olarak Vali gibi basit sebepler olmadığını belirtir. Ethem en sonunda Ankara'yla ipleri koparır:

“Artık benim için ha Ankara hükümeti, ha Yunan. Bunu iyi düşünün. Ha o, ha o. Bu herifler ne kadar bilir, ne kıymet”
(Küçük Ağa, 422)

Buğra, Ethem'in bu durumunu büyük bir trajedi olarak görür. Öyle ki bir “kahraman,” bir hareketle, bir yanlış kararla “vatan haini” vasfını almaktadır. Bu trajedinin konusu “bir kahramanın gidişidir” bir büyük isim, bir sevilen ve sayılan kahraman bir hain damgasını almaktadır. Bu, gerçek sebeplerin dışında meydana gelen bir boşluk”tur.⁴³

Ethem'in Ankara hükümetine karşı muhalefete girişmesi halka baskı yapmasına sebep olmuştur. Özellikle Kütahya yöresi halkına büyük korkular yaşatmıştır:

“Yaşlı kocalar, nineler ve sakatlar zabıtlere koşuyar ve ‘aman bizi koyup gitmeyin. Etem Yunan'dan da zalimdir’ diye yalvarıyorlardı” (Küçük Ağa, 453)

Ethem, uygulamalarıyla “Yunan'dan da beter” olmuştur. Buğra, bu noktada da Ethem'in psikolojisini anlamaya çalışır. Bu konuda kullandığı üsluptan Buğra'nın, Çerkes Ethem'i yanlış kararından sonra adeta direksiyon hakimiyetini kaybeden biri olarak değerlendirdiğini görürüz. Ethem'in takındığı muhalif tavır, bir diğer yandan kendi içinde de çözümlere sebebiyet vermiştir. Ethem kuvvetleri içinde bulunup, bu kuvvetlerin başarısını yakından gözlemleyen İstanbullu Hoca, Ethem'in “yanlışından” sonra onun safında yer almaktan vazgeçer:

“Bugüne kadar Etem Bey’in öl dediği yerde ölmek, kal dediği kalmak müşkül değildi. Çünkü gönüllerimiz ve kafalarımız beraberdi. Düşman belliydi ve bütün vatan, bütün Ümmed-i Muhammed için aynıydı. Aynı düşmana karşı ellerimiz gibi gönüllerimiz de kenetlenmiş olarak yan yana yürüdük. Çekinmeden göze aldığımız elim bu hedef uğruna idi. Bugün ise Bey’in Garp Cephesi Kumandanlığı ile düştüğü ihtilaf vaziyeti tamamen değiştirdi. Bugün cephe içinde cephe açılmak ihtimali yani vebali yani günah yani vatana, millete ve din-i mübine ihanet ihtimal vardır” (Küçük Ağa, 429)

İstanbul Hoca'nın bir “vaiz” edası içerisinde yaptığı konuşması, Çerkes Ethem'i öncesiyle ve sonrasıyla ortaya koymaktadır. Ethem, bir noktaya kadar büyük bir ‘kahraman’dır. Ancak bir noktadan sonra bu kahraman, mücadele edeceği düşmanı doğru tespit edemediğinden dolayı yanlış yola girmiştir. Kendi şahsiyetini zedelemiş, halkta korku uyandırmış, kendi birlikleri içerisinde de dağlımalara bölünmelere sebep olmuştur.

Buğra, anlatıcı kahraman olarak bu konuyla ilgili yaptığı değerlendirmede, kendi bakış açısından Çerkes Ethem ile İsmet Paşa –dolayısıyla Ankara– arasındaki çatışmanın sebebini ortaya koyar:

‘İki tarafta haberleşmedeki klişe tabirlerle ve duygusuz sopsoguk üsluba rağmen birbirlerinin asıl düşüncelerini, asıl kanaatlerini anlamıştı. Emirler kadar bunların reddedilişleri de gerçekte birer kuvvet denemesi birer oyuna getirmek veya oyuna karşı koymak isteğiyle oluyordu.

---

⁴³ Küçük Ağa, 455

Meselâ kumandanlık, “geçici olarak” kaydıyla küçük bir müfreze istiyor, Tevfik Bey de vereceği müfrezenin bir daha geri dönmeyeceğine inandığı için “şimdilik imkansız” diyerek, bir takım sebepler sıralayıp özür diliyordu.

Yine meselâ, kumandanlık Tevfik Bey’den “Birinci Kuva-yı Seyyâre” unvanını kullanmasını istiyor buna karşılık beriki “Umum” kelimesini bırakmak söyle dursun, imzanın üstüne ağabeyisine vekaleten “Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı” diye yazmaya başlıyordu” (Küçük Ağa, 324)

Tevfik Bey, Çerkes Ethem’in ağabeyisidir. Çerkes Ethem adına hareket etmektedir. Buğra’nın Tevfik Bey’le İsmet Paşa arasındaki yazışmanın özetini sunduğu yukarıdaki uzun değerlendirmesi, “cephenin çok ihtiyacı olan bir kuvvetin”⁴⁴ nasıl cepheden uzaklaştığını ortaya koymaktadır.

Buğra iki taraf arasındaki anlaşmazlığı bir anlamda “sudan sebeplere” bağlamaktadır. Romanda gerek Çerkes Ethem’in gerekse Tevfik Bey’in konuşma ve değerlendirmelerine baktığımızda,⁴⁵ Buğra’nın bu konudaki kanaatini doğrular mahiyette olduklarını görürüz.

Buraya kadar Çerkes Ethem’in kendi ağzından kendini değerlendirişini ve nihayetinde verdiği kararın yansımalarını söz konusu ettik. Şimdi de Buğra’nın, romanda anlatıcı kahraman olarak Çerkes Ethem’in şahsiyetiyle ve yürüttüğü hareketle ilgili değerlendirmesine bakacağız.

---

⁴⁴ Küçük Ağa, 303

⁴⁵ a.ge.e., 330,337

Buğra, evvela Çerkes kardeşlerin Milli Mücadele’de oynadıkları rolün hakkını verir:

“Etem, Tevfik ve Reşit adlarındaki Çerkes kardeşler Yunan işgalinin daha ilk aylarında efsaneleşmişlerdi” (Küçük Ağa, 295)

Çerkes kardeşler özellikle Ege bölgesinde Yunan işgaline karşı gösterdikleri başarılarla büyük bir üne kavuşmuş, efsaneleşmişlerdir. Çerkes Ethem’in Yunan’a karşı kazandığı başarıların telgrafları Millet Meclisi’nde alkışlarla okunmuştur.⁴⁶ Buğra, romanın bir başka yerinde bu dönemin “Ethem Bey”ini şu şekilde tanıtır:

“İşte Çerkes Etem Bey! İşte kahbe işgale karşı ilk dalgalanan bayrakların en gönül alıcısı! İşte koca bir milletin bir daha göğsünü şişireceğinden artık ümit kestiği zafer rüzgarlarının ilk estircilerinden başlıcası ve kısaca işte Çerkes Etem Bey!” (Küçük Ağa, 416)

Çerkes Ethem’in yukarıda zikredilen vasıfları, onun Milli Mücadele’de oynadığı büyük rolü de ortaya koymaktadır. Ethem, bir millete “bitti” denildiği yerde, o milleti yeniden “başlatma” işini üstlenmiş ve bu yönde ilk kıvılcımları da çaktırmıştır. Buğra, Çerkes Ethem’in “mert ve vatan-memleket sevgisiyle dolu bir insan” olduğunu kaydettiği bir yerde “Ama Etem Bey kendi anlayışı, kendi mantık ve muhakemesi ile kendi gerçekleri, kendi çerçevesiyle sınırlı idi”⁴⁷ diyerek Ethem’deki kusurları da belirtmeye başlar. Ethem Bey’in aynen İstanbullu Hoca gibi “hesapsız kitapsız, bir çıkar ummayan” vatan sevdasına bu “sınırlılık” gölge düşürmüş, onun başka mecralara akmasına sebebiyet vermiştir. Neticede bu sınırlılık onu “benlik” girdabına hapsetmiştir.

⁴⁶ Meydan Larousse, c.4, 2649

⁴⁷ Küçük Ağa, 446

Bu “benlik girdabı”nda o “artık sadece bir niyet için yaşamaktadır. “Ya İsmet ya ben diyerek harekette serbest kalmak istemektedir”⁴⁸ Ancak, bu niyet onu “vatana ihanet suçundan gıyabi idama” götürmüştür.

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde şunu dememiz mümkündür. Buğra, Çerkes Ethem’e yönelik tüm önyargılardan arınarak onu “tarihî bir hadise kabul etmekte onun ve diğer çetelerin oynadıkları ‘büyük rolü’ - göz ardı etmeyerek ‘aklı selime dayanan bir çerçeveye oturtmak istemektedir. Buğra, Çerkes Ethem’e bir tavır almak, ona yeni bir etiket eklemek veya mevcut etiketlerinden birine bağlanarak onun için deliller bulmak gayretinde değildir. O, bir “kahramanın”, “vatan haini” ilan edilmesini gerektirecek hayatı karşısında bu “kahraman-hain”in yaşadığı trajediyi gözler önüne sermek, Milli Mücadele’nin hazır kalıplarla değerlendirilen bu dönemine “yeniden” bakmak niyetindedir.

Buğra, onun kahramanlığından çıkıp hıyanetine hıyanetinden çıkıp kahramanlığına ulaşmıştır. Bir insan olarak Çerkes Ethem, Buğra’nın eserinde artılarıyla eksileriyle değerlendirilmiş, böylece tarihteki yerine yeni bir bakışla bakılmak istenmiştir. Esasen Buğra, Çerkes Ethem’i bu şekilde işlemekle beraber, davanın “ne Etem Bey davası ne de İsmet Paşa” davası”⁴⁹ olduğunu, davanın bir ülke bir millet davası hüviyetini taşıdığını bu sebeple söz konusu kişilerin yeni bakış açılarıyla değerlendirilmesi gerektiği inancındadır.

⁴⁸ a.ge.e., 446

⁴⁹ a.ge.e., 432

e- Bolşeviklik

Bu konuyu daha önce “ideolojiler” bölümünde “Bolşeviklik – Komünizm” başlığı altında işlediğimizden dolayı, burada tekrara düşmemek için etraflıca değinmeyeceğiz. Ancak, konumuza tekabül eden yönlere vurgu yapmak üzere kısa bir özet yapmamızın da gerekli olduğuna inanıyoruz.

Daha çok II. Meşrutiyet yıllarında Türk kamuoyunda görünmeye başlayan Bolşeviklik, taşıdığı “elit” görüntüyle genelde, aydın tabakasının bir meselesi olarak kalmış; kitlelere inmeyi başaramamıştır. Ancak, ilk geldiği anlardan itibaren partileşme faaliyetleriyle yönetim adına bir seçenek olma düşüncesinde olmuştur. Bolşevik hareketinin Türkiye’de duraklamasına sebep olan İttihat ve Terakki yönetiminin son bulması ve Rusya’da devrimin başarıya ulaşması, bu hareketin Türkiye’de hız kazanmasına imkan tanımıştır. Özellikle Milli Mücadele yıllarında “denize düşen Osmanlı’ya uzatılan bir el olma” stratejisiyle Türkiye’yi Bolşevik idareye çekmek istemiştir. İşte Buğra, Bolşevikliği daha ziyade bu andan itibaren eserlerinde konu etmeye başlar. ‘Küçük Ağa’da kısmen, ‘Firavun İmanı’nda ise romanın leitmotivi olarak işlenen Bolşevikliğe karşı Buğra, olumsuz eleştirilerini yoğunlaştırır. (‘Firavun İman’ında Bolşevikliğe karşı takındığı katı-sert tavır, Tarık Buğra’nın diğer eserlerinde hareket noktası olarak tayin ettiği objektifliğe ters olması dolayısıyla romanın başarısına gölge düşürür.)

Buğra, ‘Firavun İmanı’nda Bolşevikliği özetle bu ülke için en büyük tehlike olarak ele almış, Bolşevikliğin yayılmasında özellikle Rusların sürdürdüğü misyonerliğe dikkat çekmiştir. Bu hüviyetinle Bolşeviklik Buğra’ya göre, Firavun’daki iman gibidir.

Milli Mücadele dönemindeki siyasi oluşumlar içerisinde Bolşeviklik, Buğra’ya göre bir çıkış yolu olmaktan öte ülke için tehlikeli olan bir zihniyettir.

f- Mandacılık

Milli Mücadele yıllarında Osmanlı'yı yok olmaktan kurtarma yolu olarak beliren fikirlerden biri de mandacılıktır. "Fikir" dedik. Çünkü bu düşünceyi savunanlar Bolşeviklerin ne sayısına ne de kurumlaşma düzenlerine ulaşmışlardır. Bu dönemde Mandacılık az bir grup tarafından önerilen "çıkış yolu fikri" olarak kalmış, geniş kitleler tarafından hüsn-ü kabul görmemiştir. Hatırlanacağı gibi bu fikri savunanlardan, biri de Türk romanının önemli isimlerinden biri olan Halide Edip Adıvar'dır.

Bu fikir, her ne kadar siyasî alana etkisi yönüyle, pek bir varlık gösterememiş olsa da, o dönemin bir realitesi olmasından dolayı Buğra, eserlerine taşımıştır. Yazar, Mandacılığın küçük etkisine rağmen, öyle bir dönemde bu tür bir düşüncenin taşınması da tehlikeli bulur:

"Ve, yalnız bu Bolşevikler mi? Hemen o uğursuz mütareke ile başlayan, Amerika veya İngiliz, hatta İtalyan veya Fransız mandasın bel bağlayanlar bunun için çalışanlar da –Yunan, Sakarya'nın doğu yakasına atladı ya hortlamıştı. Suları onların oltası da yoklayıp duruyordu. Artık ancak er oğlu er yüreklerin başa çıkabileceği bu zor günlerde bu oltalara düşenleri de ssuçlamak o kadar kolay değildi. Yunan, çünkü işte Ankara kapılarındaydı ya kaçıp Bizans kalıntılarına gömülmek, yahut da şu veya bu umuda sarılmak vardı... Çifte su verilmemiş yürekler için sadece bu ikisi vardı" (Firavun İmanı, 24)

Mandacılık, özellikle 1900'lü yılların başında geçerlilik kazanan bir yönetim biçimi olup, kendini kurtarma ve yönetmekten "aciz" milletlerin, hâmi bir ülkenin yönetimi altında varlığını muhafaza etmesidir. Bu anlayışta, hâmi devlete bağıllık olduğundan dolayı, söz konusu anlayış, mutlak bağımsızlığın amaç olduğu Türk Milli Mücadelesinde etkili olamamıştır. Bu sebeple olsa gerek Buğra, Mandacılığa fazlaca değinmez. Yukarıdaki pasajda da –değindiği kadarıyla– şiddetle karşı olduğu ortadadır. Buğra, Mandacıları varlıklarını tehlikede hissettikleri anda haysiyetten sıyrılıp başka milletlere bağlı olmayı isteyen kişiler olarak değerlendirir. Ancak pasajda dile getirilen ".... bu oltalara düşenleri de suçlamak o kadar kolay değildi" ifadesi Buğra'nın bu konu hakkında da hüküm verici olmaktan sakındığını ortaya koymaktadır. Mandacıların, Bolşevikler kadar etkili olmadığı, tarihi gerçek olarak da, Buğra'nın romanlarındaki yer alış miktarı olarak da ortadadır. Ancak, Buğra – Mandacılığın bu durumuna rağmen– onu siyasi bir oluşum olarak ortaya koymuş bunun yanlışlığını belirtmiş, fakat o kişilere dahi kendi psikolojileri içinden bakmaktan geri durmamıştır. Buna ilave olarak Buğra'nın Mandacılığın halk katındaki yansımalarına da pek değinmediğini ekleyebiliriz.

D- MİLLİ MÜCADELE VE I. MECLİS

a - I. Meclisin Oluşumu ve Oluşum Döneminin Şartları

Milli Mücadele döneminin kendi realiteleri içerisinde kavranması I. Meclis'in Türk milletinin yeniden varolma mücadelesinde oynadığı büyük rolü anlamamızda yardımcı olacaktır.

I. Meclis'in yoluna baktığımızda, oluşum şartlarını göz önüne aldığımızda, bu uğurda çekilen bin bir sıkıntı – hatta milletin durumu o dönemde hiç kaldırmaya müsait olmasa da– ve birçok siyasi çekişmeyi görürüz. Ancak, onun 23 Nisan 1920'de

kurulması Mustafa Kemal'in Anadolu'da yürüttüğü zorlu mücadelenin meyvelerini vermesi gibidir. Türk siyasi tarihinde daha önce "Meclis-i Mebusan" tecrübesi sayesinde bir "Meclis" tecrübesi yaşanmıştır. Ancak, I. Meclis'in karakterini aşağıda kaydettiğimizde anlaşılacaktır ki bu iki meclisin hüviyeti birbirinden çok farklıdır. Hepsinden önemli o büyük fark, I. Meclis'in bir milleti yok olmaktan var olmaya geçiren bir köprü hatta o köprüde rehber olmasıdır.

Bir romancı olarak Buğra, I. Meclise gider yoldan ziyade I. Meclisi yazmayı, yeğler. I. Meclise giden yolu kapsayan dönemde o yolu değil de (Örneğin, kongreler vs. faaliyetler) yani bu yolun elitist hüviyetini değil de bir küçük kasabadaki yansımaları verir. Kongreler vs. faaliyetleri söz konusu etmemesi dolayısıyla Buğra'nın bu dönemi es geçtiğini düşünemeyiz. Çünkü Akşehir örneğiyle ortaya koyduğu tablo, Milli Mücadele'nin siyasi –elit– anlamda değil basit halk tabakasında nasıl algılandığını, hangi mücadelelerden geçerek başarıya ulaştığını vermek ister. Buğra'ya göre bu tip durumlar, (Örneğin, Anadolu'nun bir kasabasındaki halk Kuva-yı Milliye'yi nasıl görmüş ve nasıl kabul etmiştir? vb. konu gibi) tarih yazıcılığının görmezden geldiği ancak ihmal edilmemesi gereken konulardır. 'Küçük Ağa' romanına bir bütün olarak baktığımızda, Buğra'nın –elbette ki bir tarihçi hüviyetiyle değil, bir romancı olarak– bu önemli ayrıntıların altını çizme gayretinde olduğunu görürüz.

Tarık Buğra, 'Firavun İmanı' romanıyla da I. Meclis'e, daha doğrusu kurtuluşa giden yolun –siyasi boyutuna dikkatleri çeker. Gerek 'Küçük Ağa'da, gerekse 'Firavun İmanı'nda ortaya koyduğu konular ve bu konuları işleyiş tarzı I. Meclis'in önemini ortaya koyma gayretlerindedir. Her iki alanda da yürütülen mücadele, I. Meclisin önemini ortaya koymaktadır. Yürütülen mücadeleler sonucunda I. Meclis'i oluşturan güç Kuva-yı Milliye hakim güç konumuna gelmişse de kendisine yönelik gerek kendi içinde gerekse kendisine katılmayanlar tarafından muhalif bakışlara maruz kalmıştır. "Kuva-yı Milliye" bölümünde Kuva-yı Milliye'ye olan muhalif bakışları işlediğimizden burada sadece I. Meclis'in söz konusu edilmesiyle yapılan muhalif değerlendirmelere ve kendi

içinde teşekkül eden “II. Grup”un muhalif değerlendirmelerine eğileceğiz. Bununla beraber Buğra’nın önemle üzerinde durduğu bir konu olması hasebiyle I. Meclis’in iç yapısını da söz konusu edeceğiz. Ancak, hepsinden önce I. Meclis’in oluşum döneminde genel bir manzarayı nakletmemiz gerekirse, Buğra’nın bunu “Türkiye mezarlığının kenarında.... bayrağını arıyordu”⁵⁰ cümleleriyle ifade ettiğini görürüz. Buğra, bu durum tespitinin ardından Ankara’daki (Buğra, Milli Mücadele yıllarında ‘Ankara’ ile Meclis’i kast eder.) durumun tespitini yapar:

“Ankara, bugün için tasnifi yapılmamış bir kitap deposuna benzetilirdi, karmakarışık bir yığınak halindeydi. İnsanlar, insanlar vardı. Bunlar da ani bir güçten sonra bir salona doldurulmuş kitapları andırıyorlardı” (Küçük Ağa, 468)

Birtakım iyi niyetlerin ve “tertemiz vatan sevgisinin sonucu olarak’ Ankara’da toplanan insanlar, adeta ülkenin mozayigi gibidir. Durum bir düzenden, intizamdan uzaktır. Durumu tasnifsiz bir kütüphane benzetmesiyle ele alan Buğra, I. Meclis’in bu durumuyla daha sonraki dönemlere ve elde ettiği başarılarla gizli olarak atıfta bulunarak bir anlamda “nereden nereye” demek ister gibidir. Nitekim I. Meclis’in oluşum dönemine ait yapılan bu durum değerlendirmesi, ‘Firavun İmanı’ romanıyla bir anlamda doğrulanmaktadır.

I. Meclis’in oluşumu dönemiyle ilgili olarak bu dönemde I. Meclis olan dıştan muhalif bakışları da kaydedebiliriz. Meclis’in kendi içinde oluşan muhalif bakışları ise daha sonra, ayrı bir başlık halinde işleyeceğiz.

Buğra, I. Meclis’e muhalefet edenlerden özellikle bu milletin kurtuluşunu istemeyen ve bu uğurda “türlü entrikalar” çeviren grupları söz konusu eder. Bunun

---

⁵⁰ a.ge.e., 35

haricinde pek fazla bir olumsuz bakış göremeyiz. Örneğin, İstanbul'un Ankara'yla ilgili değerlendirmelerine pek fazla yer verilmez.

I.Meclis'e muhalefet eden gruplar içerisinde özellikle Bolşevikler üzerinde durulur. 'Firavun İmanı'nda masaya yatırılan bu grup özellikle kendisinin de karşı olduğu halk değerlerini kendi lehine, Kuva-yı Milliye'nin aleyhine kullanmak suretiyle prim sağlamaya çalışmaktadır. İstismar edilen değerlerin başında din gelmektedir. Dine bağlı olarak Padişah-Halife de istismar edilen başlıca konulardandır. Ankara'nın bu tür söylentilere verdiği cevap söylentilerin istismar ettiği konunun ehlinden, Mehmet Akif'ten gelir:

“Size Ankara'nın dinsiz imansız olduğunu söylediler. Yalan mı?”

(Firavun İmanı, 97)

Zile'de çıkan isyan üzerine oraya giden Akif ve arkadaşları (Hüseyin Avni, Hasan Basri) dine ve Padişah-Halife'ye karşı duyarlı kişilerdir. Akif'in dile getirdiği yukarıdaki cümle, I. Meclis aleyhinde yürütülen kampanyanın özünü oluşturmaktadır. Buğra'nın söz konusu ettiği ikinci istismar noktası da yine manevi yönle irtibatlı olarak milli duygulardır. Kuva-yı Milliye muhalifleri Ankara'nın, Osmanlı devletini yıkarak yerine derebeylik kuracağını⁵¹ iddia ederler. Şüphesiz ki halk, devlete (Devlet halk için kutsaldır) milli ve manevi duyguların iç içe oluşturduğu bir pencereden bakmaktadır. Muhalifler, Kuva-yı Milliye'yi bu dereceye zıt göstermek suretiyle başarı elde edeceklerine inanmaktadırlar. Bolşeviklerin bu tür yaklaşımlarına, Buğra'nın kendisi, anlatıcı kahraman olarak cevap verir:

“Meclis kalelerin en önemlisi, Kanijelerin, Silistre'lerin de önemlisiydi. Ona göre korunmalı, savunulmalı, düşecekse öyle düşmeliydi” (Firavun İmanı, 26)

Meclis'i milletin müdafaa edildiği yer olarak düşünen Buğra, her şeyi, Meclis'i merkez alarak düşünür. Var olunacaksa Meclis'le var olunacak, yok olunacaksa Meclis'le yok olunacaktır. I. Meclis yüklendiği bu kritik misyonla oldukça önemli bir çizgide durmaktadır.

Buğra'nın I. Meclisle ilgili diğer bir değerlendirmesini Yağmur Beklerken romanında görürüz.

“Çağımızda bu bütünleşmeyi sağlamanın tek yolu gerçek bir parlamento.... kökü millete bir parlamentodur diyordu. Gene ona göre üçüncü meclis böyle bir nitelik taşımaktan uzaktır, birinci ve ikinci meclislerin yarattığı ümitleri zedelemekte, aşındırmaktadır. Göstermelidir” (Yağmur Beklerken, 115)

Daha ziyade III. Meclis'i merkez alan bu değerlendirme, III. Meclis'e yönelttiği eleştirilerle bir anlamda mefhumu muhalifinden I. Meclisin de özelliklerini ortaya koyar. Kenan Bey'in bu değerlendirmesinde “büyük bir ümit yaratıcı” kaynak olarak ele alınan I. Meclis, bu ümidi var olma mücadelesinin verildiği bir dönemde oluşturması hasebiyle ayrıca bir önemi haizdir.

b- Meclisin İç Yapısı

I. Meclise ait çizebileceğimiz bu genel manzaranın ardından I. Meclisin iç yapısına geçebiliriz. İç yapı, Buğra'nın I. Meclisle ilgili olarak en çok üzerinde durduğu konudur.

---

⁵¹ Firavun İmanı, 97

Kanaatimizce bu durumu, Buğra'nın durum tesbiti yapma gayretinin sonucu olarak düşünebiliriz.

Buğra'nın kaydettiği şekliyle toplam 318 mebustan oluşan I. Meclisi, üyelerinin hem dış özelliklerine hem de içsel yapılarına göre tahlil edebiliriz. Dış özelliklerine baktığımızda Buğra'nın daha önce Ankara için kullandığını kaydettiğimiz, "tasnifsiz kütüphane" tabirinin Meclis için de uygun düştüğünü görürüz:

"Birinci Büyük Millet Meclisi'nde 318 mebus ve aşağı yukarı bir o kadar da ayrı anlayış, ayrı ruh ve kafa yapısı vardı. Küçük, büyüklü memurlar, doktorlar, dava vekilleri, arzuhalciler, hocalar, çiftçiler, zabıter ve aşiret beyleri.... Kimi Doğu veya Orta Anadolu'dan, güneyden kuzeyden, batıdan kimi payitahttan gelmiş çoğu davanın kaba çizgilerinden başka bir şey bilmeyen ve düşünmeyen bu ana çizgileri de Vatan'ı Padişah'ı, Halife'yi, rû-yı zemin'i kurtarmaktan ibaret sayan 318 ayrı insan" (Firavun İmanı, 9)

Pasajda görüldüğü gibi I. Meclis yukarıda kullandığımız, "tasnifsiz kütüphane" tabirine birebir uymaktadır. Her biri ayrı ve yüce bir anlam ifade eden bir kütüphane. Ancak şuna da dikkat etmek gerekir ki Meclisin bu yapısı dış yapı itibariyle bu tabire uygun düşse de iç yapı olarak fazlaca tasnifsiz olduğunu söylememiz mümkün değildir. İç yapı olarak mebuslar kendilerine vatanı ve Padişah-Halife'yi kurtarmak gibi bir hedef belirleyerek bu ideal etrafında toplanmışlardır.

Bir diğer yandan ülkenin o dönemdeki şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda Meclisin bu dış yapıda olması tabiidir. Gerek ülkedeki eğitim durumu, gerekse sosyal ve siyasal yapı başka türlü bir duruma imkan tanımamaktadır. Buğra, mebusların aynı ideal

etrafında toplandıklarını birçok yerde⁵² vurgulayarak- bu tabii farklılığın çok da etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Çoğunluğunu “Müslüman Türk’ün oluşturduğu”⁵³ Millet Meclisinde “hayatında kitap yüzü görmemiş insanlar olduğu gibi Monteskiyö’yü, Didero’yu, Volter’i, Föye’yi, Şüke’yi, Sorel’i, Vaymar tarihini didik didik edenler, Marks ve Marksizm için harıl harıl kitap ve makale arayanlar da bulunmaktadır.”⁵⁴ Siyaset bilgisine sahip olma anlamında da I. Meclis bütüncül bir görüntü arz etmemektedir:

“Bunları kabataslak olarak ikiye ayırabilirdiniz. Politika adamları ve politika diye bir şey olduğunu öğrenenler ve politikayı da çekici bulanlar, bir. Bir de politikanın en koyusuna yavaş yavaş sarıldıkları halde bunu fark edemeyenler ve ömürleri buyunca politikayı bilemeyecek, kavrayamayacak, iki.” (Firavun İmanı, 9-10)

Daha çok ülkeyi kurtarmak ve bu kurtuluşu daim kılmak gayesiyle bir araya gelen I. Meclis üyeleri, siyaset hakkında fazla bir bilgiye sahip değillerdir. Politikanın en koyusuyla mücehhez mebuslar olduğu gibi, böyle bir şeyi ilk defa orada duyanlar da vardır. Nitekim bu durum savaş sonrasında bir problem olarak belirir. Bir çoğu yeni bir devletin tesisinde rol olabilecek olmaktan uzaktır. Çünkü “devleti bilen” yok gibidir. Misak-ı Millî de millet de kurtarılmıştı. Ancak artık devlet yoktur. Nevar ki yeni bir devleti kurma işini “bilen ne kadar azdır aralarında (I. Meclistekilerin vs.) belki de hiç yoktur.”⁵⁵

---

⁵² a.ge.e., 214 vd.

⁵³ a.ge.e., 216

⁵⁴ a.ge.e., 215

⁵⁵ a.ge.e., 235

Meclisin dış yapıya ait bütün bu durumuna, ‘bir düzen arz etmeyen şekline’⁵⁶ mukabil bu insanların “vatan sevgisini ve kurtuluş aşkını bir ortak nokta olarak”⁵⁷ paylaştıklarını görürüz. Yukarıda kaydettiğimiz dış yapının düzensizliğine rağmen Buğra’ya göre “ortak payda üzerinde inşa edilen düzenli’ bir alem vardır. Yakından incelendiklerinde onlara esas hüviyetlerini veren ruh görülecektir:

“Aslında rastgele toplanan bu insanların, üzerinde durulmayan hatta farkına bile varılmayan iki kuvveti vardı. Önemli zamanlarda ve hadiselerde derhal bir otorite merkezi kurabilmeleri, bir. Akıllarından bilgilerinden ve sezisleriyle duygularından taviz vermeye hiçbir zaman yanaşmamaları iki.... (Firavun İmanı, 215)

I. Meclis’in “ruh kudreti” dine adlandırabileceğimiz bu durum, Buğra’ya göre onu, zafere götüren en önemli vasıftır. Buğra, zahirî olarak bütünlük arz etmeyen Meclisin batınî olarak büyük bir bütünlüğe sahip olduğu inancındadır. Meclis üyeleri için özellikle Mustafa Kemal’in dirayeti bir güç kaynağı olmaktadır. Dünyayı bilmeyen diplomasiye akıl erdiremeyen” bu insanlara, “Paşa’nın en karanlık günlerde bile sarsılmayan bir inançla zaferden söz edebilişi ve savaşı bir oyun bir manevraymış gibi iradesine bağlı gösterebilişi”⁵⁸ onlara yukarıda sözünü ettiğimiz “ruh kudretini” kazandırmakta ve o “ruh kudretinin” sarsılmasına imkan vermemektedir.

Buğra’nın I. Meclisle ilgili üzerinde durduğu bir diğer husus da I. Meclis’teki çıkarıcılardır. Buraya kadar ki kısımda gördüğümüz gibi Buğra, Meclisin özellikle ruh

---

⁵⁶ a.ge.e., 215

⁵⁷ a.ge.e., 215

⁵⁸ a.ge.e., 6

kudreti üzerinde durmakta ve bunu (ruhu) başarıyı getiren en büyük âmil olarak görmektedir. Ancak bir de madalyonun öbür yüzü vardır:

“Bunların (I. Meclistekilerin) söz arasında ötekiler kadar bile olamayan bir küçük maaşçığı bile kabule hazır, çoğu da kabul etmiş ama hepsi de ileride güzel günlerde parlak durumlar uman hiçbir işe yaramaz hiçbiri için bir damlacık ter dökmemiş sorumluluk duymamış maceracılar ve asalaklar da vardı” (Firavun İmanı, 15)

Pasajda özellikleri söz konusu edilen kişilere, Buğra, birkaç yerde de telmihte bulunur. Ancak, yine aynı üslubunu devam ettirir. Ülkeyi, milli ve manevi değerleri şahsi çıkarlarına indirgeyen bu kişileri Buğra, romanlarındaki “olumsuz / kötü tipler” olarak işler. Bunların ruh yapılarına tek tek eğilmez. Bunlarla ilgili daha çok pasajdakine benzer değerlendirmeler yapar. Bir anlamda “I. Meclis’in münafıkları” diyebileceğimiz bu kişilere misal olarak ‘Firavun İmanı’nda Ali Yusuf (takma adıyla Fuad Zahir) işlenir. Ali Yusuf, mebus olmamasına rağmen ayarttığı mebuslarla çıkar ilişkilerini tesis eder. Buğra’nın, çıkarıcı mebusları direkt değil de Ali Yusuf vasıtasıyla söz konusu etmesini polemiğe girmeme isteği olarak düşünebiliriz.

Buğra, Meclisin gerek dış yapı gerekse iç yapı olarak yaşadığı değişime –veya bölünme– pek değinmez. Ancak bu durumun oluşum dönemini Hüseyin Avni’nin hayatını merkez olarak söz konusu eder. Bu konuyu, “I. Mecliste Milli Mücadeleyle İlgili Siyasi Tartışmalar” başlığı altında incelememizin daha iyi olacağı kanaatindeyiz.

c- I. Meclis'te Milli Mücadeleyle İlgili Olarak Cereyan Eden Tartışmalar

I. Mecliste oluşan tartışmaları iki merkezde görürüz. Bunlardan birincisi mücadelenin kazanılması hususunda Mustafa Kemal'in takip ettiği stratejiyle ilgilidir. Bu kişiler, "Mustafa Kemal Paşa'yı fazla atılgan, hatta maceracı ve Türkiye'nin kaderini yalnız cepheye bağlayan, cephe zaferi uğruna memleketi en ağır bozgunların ancak doğurabileceği kayıplara sürüklemekten çekinmez"⁵⁹ bir kişi olarak görmektedirler. Muhalefetleri de bu noktada yoğunlaşmaktadır. Buğra, bu grup üzerinde isim zikretmek suretiyle durmaz. Sadece durum tespiti yapmakla yetinir. Milli Mücadelenin başarıya doğru gidişiyle de bu grubun muhalefeti biter.

İkinci muhalefet grubu ise Hüseyin Avni Ulaş'ın önderliğinde oluşan ve tarihte "II. Grup" diye adlandırılan muhalefet grubudur. Buğra, Hüseyin Avni'yi, 'Firavun İmanı' romanının başlıca kahramanlarından birisi yaparak hem onu hem Meclisi hem de onun etrafında teşekkül eden muhalefet grubunu tahlil etmeye çalışır:

"Millet Meclisi'nde Ali Şükrü'lerin, Kara Vasıf'ların Süleyman Necati'lerin, Sait ve Raif Hocaların, nihayet Hüseyin Avni ve Mehmet Akif'lerin etrafında bir "muhalefet" oluşmuş gibiydi. Ortada bir "grup" var denemezdi. Aslında böyle bir çatışma hatta niyet yoktu, sohbetle adı geçenler sadece "arkadaş-dost" idiler. Ruh ve kafa yapıları bunları birleştirmiş daha doğrusu aynı tutum ve davranışa yöneltmişti" (Küçük Ağa, 472)

---

⁵⁹ a.ge.e., 5

Buğra'nın bu değerlendirmesini tahlil etmeye geçmeden önce konuyu daha iyi kavramanıza yardımcı olacağı düşüncesiyle –bir yönüyle üzerinde hareket ettiğimiz zemini tanıma olan– hadisenin tarihi arkaplanına eğilebiliriz.

İkinci Grup'un oluşumundaki temel sebep, Meclis ve Heyet-i Vekile Reisliğini aynı kişide toplayan 1921 Anayasasıdır. Bu anayasal hükümlerle hem yasama hem yürütmenin başı olan Mustafa Kemal Paşa'ya, Başkumandanlık kanunuyla, Meclis yetkilerini kullanma hakkı gibi olağanüstü yetkiler de verilmiş, ayrıca başlangıçtaki uygulama terk edilerek vekillerin seçiminde aday gösterme yönteminin benimsenmesiyle, Meclisin istediği kişiler değil, yalnızca Meclis Reisi'nin aday gösterdiği kişiler vekil olmaya başlamıştı. Bu durum yakın geçmişte Enver, Cemal ve Talat Paşaların kişisel yönetiminin yaşandığı ülkede, bazı mebusların zihinlerinde kuşkuların oluşmasına yol açmıştır. Bu mebuslar geçmiş tecrübeleri de göz önünde tutarak bütün yetkilerin tek bir kişinin elinde toplanmasına karşı çıkmışlardır.*

Bu sebeple büyüyen II. Grup fikri, daha sonraki siyasi tartışmalarla alevlenmiştir. Buğra'nın da pasajda kaydettiği gibi temel mesele olarak aynı noktada buluşamama problemi gözükmektedir. Anlaşılmayan temel nokta da, yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi yasal düzenlemelerdir. Yaygın tarihi kanaatlere göre bu tartışma; bir yanda laik, demokrat cumhuriyetçiler, öte yanda muhafazakar hilafet-saltanat yanlıları olduğu şekliyle cereyan etmiştir. Ancak gerek bu grubun başı konumundaki Hüseyin Avni'nin, gerekse Hüseyin Avni'nin konuşmalarına Mustafa Kemal'in verdiği cevaplara baktığımızda⁶⁰ bu kanaatin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu döneme kadar İstanbul ve saltanat sorunu büyük ölçüde çözümlenmiş, Ankara, tek meşru yetkili konumuna ulaşmıştır.

---

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirel, Ahmet, a.ge.e., 231 vd

⁶⁰ Demirel, Ahmet, a.ge.e., 212 vd.

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız arkaplan, Buğra'nın görüşleriyle örtüşmektedir. Buğra, tarihi gerçeğin dışında, Hüseyin Avni'nin 'hain' ilan edilmesini tarihe ihanet olarak görür.*

Ona göre Hüseyin Avni, büyük bir kahramandır. Düşman gibi gösterilen Mustafa Kemal'e ise büyük bir sevgiyle bağlıdır. Mustafa Kemal, canını istese çekinmeden verecektir. Buğra'nın hem 'Firavun İmanı'nda hem de 'Düşman Kazanmak Sanatı'nda söz konusu ettiği Hüseyin Avni'nin bir mektubu, Hüseyin Avni'nin, Meclise ve Mustafa Kemal'e ne kadar büyük bir sevgi ve saygıyla bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁶¹

Nitekim Buğra, -pasajda dile getirildiği gibi- teşekkür eden bu oluşumu bir grup gibi bile görmek istememektedir. Bunu grup kelimesinin çağrıştırdığı "ayrılık" kavramına Buğra'nın mesafeli duruşuyla ilgili olarak düşünebiliriz.

Bu tartışmaların haricinde Bolşeviklik de mecliste cereyan eden tartışmalar içerisinde söz konusu edilir. Ancak, Mecliste bu konuyla ilgili somut bir tartışma yaşanmaz. Bolşevikliğe karşı var olan psikolojik baskı bu akımın açıktan açığa seslendirilmesine imkan vermemektedir. Bolşevikler daha ziyade alttan alta işlerini yürütürler. Buğra bu konuyla ilgili olarak Bolşeviklerin Mustafa Kemal'e yaptıkları manevralara kısmen değinse de etraflıca üzerinde durmaz.

Netice olarak Buğra'nın, I. Meclisteki tartışmalardan özellikle Hüseyin Avni'nin başı çektiği "II. Grup" tartışmasıyla ilgilendiğini görürüz. Bunu, Buğra'nın resmî tarihin "yanlış naklettiği" hadiseler karşısında takındığı "hadiseyi realiteleri içerisinde didikleme" gayretiyle ilgili olarak düşünebiliriz.

---

* Buğra'nın bu konuda yazdığı deneme yazıları için bkz. Düşman Kazanmak Sanatı, 318 vd.

⁶¹ Firavun İmanı,239

E- MİLLİ MÜCADELE SONRASI SOSYAL VE SİYASAL DURUM

Darb-ı Mesel haline gelen bir vecize vardır. “Zirveye çıkmak kolay ancak zirvede kalmak zordur.” Osmanlı zirveye çıkmış zor olanı başarıp zirvede de kalmış, ancak en sonunda o zirveden aşağıya inmekten de kurtulamamıştır. Onun zirveden inişi bir milletin trajedisi olmuştur. Bu trajedide var olan tek şey kayıptır:

“Doymadan ısınmadan ve bitmez tükenmek bekleyişlerle geçen yıllar sonra? Sonrası ortada idi işte: Kayıp, kayıp, kayıp.... Ulu imparatorluğun kaybı, çarşı pazarların kaybı, evlerin tarlaların kaybı, tek tek insanların kaybı” (Firavun İmanı, 207)

Kaybedilen öğelerin –maddi-manevi– tüm milletin hayatına şamil olması, bu hususta dikkatleri daha canlı kılmaktadır. Buğra, bu hususa dikkat çekmek için yine diğer meselelerde takip ettiği yolu tercih eder. Önce durum tespiti yapar, ardından bu durumun halktaki yansımalarına eğilir. Burada da durum, halkın her alanda maruz kaldığı kayıplarla özetlenebilecek şekildedir. Buğra, biraz da romantik bir yaklaşımla yeniden zirveye çıkılmak için verilen kayıpların dökümünü yapar gibidir. Bu şekilde –diğer konularda olduğu gibi– gizli bir kıyas yaparak kaybedilenlerle beraber hal ile ideal arasındaki çelişkiye eğilir. Bu çelişkiye Buğra, üzüntüyle bakmaktadır.

Savaş sonrası oluşacak durumun kaygı verici hüviyetini ‘Küçük Ağa’da savaşın kıyasıya sürdüğü dönemde hissederiz. Öyle ki, “savaş sonrasında –zafer kazanılınca– durum ne olacak?” sorusu Küçük Ağa’nın (İstanbul Hoca) zihninde adeta bir leit-motiv gibi hep var olur. Küçük Ağa’nın monologlarıyla ortaya konulan bu düşünce onun Kuva-yı Milliye’ye katılırken önünde beliren en büyük problemdir. Küçük Ağa, adeta Buğra’nın ‘Firavun İmanı’nda işleyeceği konuları önceden görüyor gibidir. Zaferin

muhakkak suretle kazanılacağına inanmaktadır. Ancak zaferin kolay kolay taşınamayacağını da görmektedir. Neticede Küçük Ağa, zafere ulaşılmca devamlı surette korktuğu o durumla yüz yüze gelir:

“Küçük Ağa biliyordu ki artık Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye devri sona ermektedir. Savaşın mahiyeti ve hedefin büyüklüğü, dışta hiçbir zorlamaya yer bırakmadan “Devlet” çapında yeni bir düzenlenişi kendiliğinden hazırlıyordu. Kuva-yı Milliye ister istemez bir ordu haline alacaktır”
(Küçük Ağa, 302)

Buğra, şekli bir takım gerekliliklerin nihayetinde tabii olarak gerçekleşeceğini belirtir. Ancak, pasajda dile getirilen değişikliklerin “tabii oluşu”, gizliden gizliye gerçekleşmesi, daha zor olan başka durumların varlığını haber vermektedir. “Küçük Ağa’nın” devam eden sayfalarında bu “gizli ve korkulan durum” söz konusu edilir:

“Allah kahretsin ama bu böyle işte; düşman kavgasının içine ‘Devlet’ kavgası, düşünce kavgası da girmiş bir kere, elden ne gelir?” (Küçük Ağa, 321)

Pasajda “Allah kahretsin ama bu böyle işte”. cümlesiyle dile getirilen durum, Küçük Ağa’nın zihninde fikr-i sabit olarak beliren kaçınılmaz gerçeğin gerçekleştiğinin ifadesidir. Yukarıdaki pasajda da dile getirildiği gibi Devlet, eninde sonunda kurulacaktır. Ancak; Buğra’ya göre bunun bir kavga konusu, bir kardeş kavgası konusu oluşu kaygı verici bir durumdur Buğra, bu durumun ülkenin aleyhine çıkarıcıların ise lehine olduğunu kaydeder. Böyle dönemler bedavaya konmak isteyenlerin çoğaldığı, ülkenin sömürüldüğü dönemlerdi:

“Vurgunla zengin olmak, emeksiz ve liyakatsiz mevki edinmek isteyenler böyle devrelerde pınarın başında kümeleniyorlardı. Böyle olunca da –kitapların tasnifi post ve servet avcıları ile hakiki iyi niyet erbabının ayırt edilmesi güçleşirdi” (Küçük Ağa, 470)

Savaş sonrası durum, zaruri olarak bir düzeni gerekli kılarken, aksine bir başıboşluk hüküm sürmektedir. Dönem, “post ve servet avcılarının” dönemidir. Sosyal yapıya –hatta siyasal yapıya da– bu kişiler yön vermektedir. Ankara’nın başkent olacağı söylentilerinin dolaşmaya başlamasıyla şehrin bir anda köşe bucak parsellenmesi, kişilerin menfaat ve kazanç peşinde koşmaları, memleketin realiteleriyle zıtlık arz etse de sosyal ve siyasi bir realite olarak ortada durmaktadır.

Buğra’nın kaygı ve üzüntü verici bir dönem olarak işlediği savaş sonrası dönemde Küçük Ağa’yı pek fazla göremeyiz. ‘Firavun İmanı’nda birkaç kez geçse de pek fazla aktif değildir. Bundan dolayı savaş sonrası durum hakkındaki kaygılarıyla karşılaşmasının onda nasıl bir psikoloji oluşturduğunu göremeyiz. Ayrıca, Buğra’nın savaş sonrası durum olarak, bu toplumsal gerçekleri ön plana çıkarmasını yazarın tarihin görmediği, tarihî hadiselerle ilgilenme isteğinin bir sonucu olarak düşünebiliriz.

Özet olarak, savaş sonrası durumla ilgili olarak Buğra’nın daha ziyade ‘Küçük Ağa’ romanındaki Küçük Ağa (İstanbul Hoca)’nın hissettiği kaygıları söz konusu ettiğini, bu kaygıların gerçekleştiğini, ancak bunların “insanî” bulunamayacağını belirttiğini söyleyebiliriz.

F- TEK PARTİ – ŞEF'LİK DÖNEMİ VE HALKTAKİ YANSIMALARI

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilişi, bir devrin bitişini başka bir devrin de başlangıcını gösteriyordu. “Hakimiyet bilâ kayd ü şart milletindir” cümlesiyle temeli atılan Millet Meclisi, Osmanlı rejiminin de değişimini ortaya koymaktadır. Meclisin amacı, demokrasiyi gerekli kılmaktır. Ancak, “Demokratik Cumhuriyetin” “Demokratlık” vasfının tesisi kolay olmamış, sancılı yılların yaşanmasına sebep olmuştur.

Siyasal anlamda genişçe tahlil edilerek bu konu, bizim konumuzun dışında olduğundan dolayı burada bu dönemin üzerinde genişçe durmayacağız. Zaten Tarık Buğra da Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarından ziyade Türkiye'de demokrasinin tesis edilme dönemleriyle ilgilenmiştir. Kısaca Atatürk'ün ölümünden çok partili hayata geçiş arasındaki yılları kapsayan döneme Tek Parti – Milli Şef'lik dönemi denmiştir. Buğra da daha ziyade bu dönemle ilgilenmiştir. (Bilindiği gibi İsmet İnönü'ye Milli Şef, onun tek güç olarak yönetimde olduğu döneme de Milli Şef'lik dönemi denilmiştir. Yine bu dönemde Halk Partisi'nin, tek parti olarak hüküm sürmesi dolayısıyla bu döneme “Tek Parti Dönemi” de denilmektedir).

Bu döneme ait değerlendirmeler daha ziyade ‘Dönemeçte’ ve ‘Yağmur Beklerken’ romanlarında söz konusu edilir. “Partiler”i ayrıca bir başlık olarak ele alacağımızdan bu dönemi kapsayan ancak, dönemin karakterinden ziyade Halk Fırkası'na değinen kısımları “Partiler – Halk Partisi” başlığı altında ayrıca işleyeceğiz. Bu konuda yazarı temsilen yansıtıcı kahraman konumundaki ‘Dönemeçte’ romanının Doktor Şerif'inden gelir.

“Tarihin asla unutamayacağına bu kapkara trajediyi bu kıpkızıl trajediyi doktor tümünden ve kökten hürriyetsizliğe bağlardı. Şeflik düzenine bağlardı. Tiksinirdi ondan. Demokrasi döneminin başlayıverişini tam bir bayram sayışı da bu yüzdendi” (Dönemeçte, 103)

Şeflik yönetimi uyguladığı baskıcı, “hürriyetsiz yönetim” biçimiyle birçok kesimi rahatsız etmektedir. Şeflik döneminden memnun olanlar, bu yönetimden rant sağlayanlardır. Dr. Şerif, yeni döneme geçişi biraz da bu baskıcı yönetimden kurtulma dolayısıyla sevinçle karşılamaktadır.

Devletin tek güç olarak belirlediği bu yönetim döneminde ferdi haklar gibi bir şey söz konusu değildir. Devletin kılıcı her şeyi kesmektedir. Bu kadar “güçlü devleti” temsil eden kişiler de kendilerini devlet gibi görmekte, kendilerine bütün kanunların üstünde bir kanun belirlemektedirler. ‘Yağmur Beklerken’de Rahmi’nin eleştirdiği en büyük noktalardan birisi, Başbakan’ın, “...dürüst olan memleketini ve milletini seven yalnız benim” “saptantısının” bir uzantısı olarak “Devlet benim” deyişi, Tek Parti döneminin karakteristik özelliğidir.

Çıkarıcıların Halk Fırkası’na yanaşarak işlerini yürüttüğünü, Halk Fırkası’na yanaşmayanların ise perişan olduğu* bu dönemde yönetim aleyhine konuşmak da mümkün değildir. ‘Dönemeçte’ romanında bir köylünün Dr. Şerif’e Demokrat Partilileri kasten söylediği, “Ağa, ağa, bırak şu itleri. Sıkıysa bir de Milli Şef için şu despot, şu köpekleştiren düzen için açsınlar ağızlarını” - cümleleri Tek Parti yönetiminin halkta uyandırdığı korkunun en büyük göstergesidir.

---

* ‘Dönemeçte’ romanında, Halk Partisi’nden olmayanlara tarlalarını sulamaları için su bile verilmez.

Tek parti dönemiyle ilgili başka bir önemli değerlendirme de ‘Gençliğim Eyvah’ romanında yer alır:

“İnsanlar hırslarını her şeyi, hatta kendi kendilerini, kendi işlerini bile baltalamaktan almaktadır. Lanetlemeler, bezginliklere dönüşmüştür. Devlet görevlileri işleri ellerinin tersiyle tutmakta ve hınçlarını işi düşen halktan almaktadır”
(Gençliğim Eyvah, 52)

Tek parti yönetiminin halkı yok sayan tavrı, insanları psikolojilerine varıncaya kadar etkilemiş, onları içlerine kapanık kişiler yapmıştır. İnsanlar, yönetime karşı herhangi bir şey yapamadıklarından dolayı hırslarını, hınçlarını kendilerinden almaktadırlar. Halkın bu durumuyla beraber devlet, “soğuk” yapısını devam ettirmektedir. Memur, vergisiyle maaşını aldığı halka “lutfen” yardımcı olmakta veya hiç olmadan yanından kovmaktadır.

‘Halk Partisi’ bölümünde bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalara örnekler vereceğimizden dönemin genel bir tasviri adına bu değerlendirmenin –sözünü ettiğimiz bölümde tekrara düşmemek için de– yeterli olacağına inanıyoruz. Ancak, genel olarak Buğra’nın Tek Parti dönemine bakışının olumsuz olduğunu ve bu dönemi, insaniyetten uzak, “hürriyetsiz dönem” olarak düşündüğünü belirtebiliriz.

G- ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİ

Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından yönetim Mustafa Kemal’in önderliğinde ülkenin yeni baştan imar edilmesine ve düzenlenmesine girişmiştir. Ancak, kısa zaman sonra yönetimdeki bazı suistimaller Mustafa Kemal’i rahatsız etmeye başlamıştır.

Kurucusu olduğu Halk Partisi'nin bazı uygulamalarından rahatsız olmaya başlamıştır. Buna bir çözüm olur düşüncesiyle siyasi arenada rekabet ortamı oluşturmaya çalışır. Bu sebeple Serbest Fırka'nın kurulmasına yardımcı olur.

Mustafa Kemal, kendi değerlendirmelerinde Serbest Fırka'nın kurulmasıyla oluşacak çok partili hayatın Halk Fırkası'na da kendisine çeki düzen vermesi hususunda zorunluluk getireceğini düşünmüştür. Ne var ki, Serbest Fırka'nın kurulmasından kısa bir süre sonra cereyan eden hadiseler, Fırka'nın devlet tarafından kapatılmasıyla neticelenmiştir. Çok partili hayata geçme yolunda ilk ciddi adım bu şekilde engellenirken, II. Dünya Savaşının çıkmasıyla yeni bir faaliyet söz konusu olmamıştır. Savaşın da etkisiyle Türkiye'de oluşan kötü durum, yeni bir partinin kuruluşunu zaruri kılmış ve bu zaruretin sonucu olarak Demokrat Parti kurulmuştur. 1946'da yapılan seçimleri Demokrat Parti'nin kazanmasıyla da Türkiye yaklaşık 20 yıldır arzuladığı bir ortama, çok partili hayata geçmiştir. Halk esasen bu olup bitenleri çok anlayamasa da olanlardan memnun olduğu ortadadır.

Halk, demokrasi, parti gibi kavramları künhüne vakıf olarak bir düzeyde değildir. Ancak, sathi değerlendirmeleriyle olsa da demokrasiyi çok istediği ortadadır. Meseleye biraz daha derinlemesine bakıldığında halkını, demokrasiden ziyade Tek Parti döneminin baskısını kaldırarak bir yönetimin arzusunda olduğunu görürüz. Bunu demokrasinin sağlayacağı ifade edildiğinden, demokrasiye inanılmıştır. 'Dönemeçte romanında ifade edilen, "Adı üstünde işte demokıraasi! Demokıraasi demek halk demek dee mi? Milleti halk çekip çevirecek gaari"⁶² cümleleri halkın bu noktadaki arzusunu ortaya koymaktadır.

Bu iki önemli demokratik teşebbüs birtakım sebeplerle engellenmiştir. Buğra, bu iki faaliyeti Türkiye'nin demokratikleşmesi yolunda çok önemli iki adım olarak görür. Ancak Buğra, bu iki adımın 'Gençliğim Eyvah'taki İhtiyar'ın (ve İhtiyar'ın temsil ettiği

zihniyet tarafından) “irtica” yaygarasıyla engellendiği inancındadır. Yazarın bu iki hadiseye çokça önem verdiği şu noktadan da ortadadır ki bunların her birini ayrı ayrı iki romanına konu etmiştir. Bilindiği gibi ‘Yağmur Beklerken’ romanında Serbest Fırka’nın kuruluş yıllarını, ‘Dönemeçte’ romanında da Demokrat Parti’nin kuruluş yıllarını işlemiştir. Bu iki konuyu Buğra’nın ne şekilde ve hangi tezler eşliğinde tahlile giriştiğini ortaya koymadan önce bu konudaki tavrının belli başlı çizgilerini burada söz konusu edebiliriz.

Buğra, bu iki oluşumu da Türkiye adına bir “şans” saymasına, oluşumlarını destekleyip onları engelleyenleri eleştirmesine rağmen diğer tarihî hadiselerdeki bakışından burada da taviz vermediğini görürüz. Burada da Yazar, bir objektiflik kaygısı içerisinde, resmî tarihin “söylemlerinin dışında önce durum tespiti yapmış, ardından bu konudaki kendi yaklaşımlarını ortaya koymuştur.

Yazar’ın bir kasaba hayatı içinde ele aldığı bu iki hadise, kasabalının ilişkilerine hakim olan sıcaklık ve bu oluşumların söz konusu ilişkilere kattığı soğukluk ikilemi üzerinde işlenir. Bu ikilem, bir problemi de ortaya koymaktadır. Halk, bir yandan çok partili hayata özlem duymaktadır. Diğer yandan da çok partili hayatın partileri sahneye çıktığı anda özgürlüğünü onlara satarak onların katıksız taraftarı haline gelmektedir. Buğra, bunu da halkın böyle bir hayata hazır olmamasıyla ilgili düşünür.

Türkiye’nin bu dönemdeki siyasi zeminini ve Buğra’nın bu konudaki yaklaşımını özetledikten sonra bu dönemin romanlarındaki yansımaya geçebiliriz. Bu dönemin bir “süreç” oluşu, sosyal bilimlerin “süreç” için söz konusu ettiği kritik noktayı bu olaylara da şamil kılmaktadır. Bu kritik nokta, bir “halden” başka bir “hale” geçecek değildir. Buğra’da bu “süreçe” iki yapı içerisinde yaklaşır. Önce “hal”i, ardından da “sürec” sonucunda ulaşılan “yeni hal”i anlatır.

---

⁶² Dönemeçte, 25

“Hal”in en mümeyyiz vasfı bir”beklenti” içinde olmasıdır. Sosyal ve siyasal hayatta bir kesmekeş söz konusudur.

“Kısacası Rahmi’ye göre, Türkiye ipi koparmış ve bir hedef gözetmeden başını almış gidiyordu. Ve, artık, nereye gideceğini kimse söyleyemezdi. Sonuç, bir kertede en kuvvetli olan veya olanların o kertede verip uygulayacakları karara bağlıydı” (Yağmur Beklerken, 194)

‘Yağmur Beklerken’de Rahmi’nin perspektifinden Yazar’ın aktardığı değerlendirme, Türkiye’nin bir belirsizliğe kilitlendiğini ortaya koymaktadır. Menzilin bilmeyen bir yolcu konumunda olan Türkiye, sağlıklı bir sonuçla değil de kuvvetlilerin başa geçmesiyle oluşacak yeni belirsiz duruma kendini teslim edecek, bir anlamda menzil yine belirsiz kalacaktır. Yine ‘Yağmur Beklerken’de Rahmi, Türkiye’nin problemlerinin çözümü için çok partili hayata geçişin yeterli olmayacağını, esas çözümün başka yerlerde olduğunu düşünmektedir.

Rahmi bir değişimi zaruri görmektedir. Ancak, bu değişimin esas değişmesi gereken yer olan Ankara’ya (Ankara, burada tek parti döneminin baskıcı ve tek tip hayatı esas olan yönetimini ifade etmektedir) ulaşamayacağına inanmaktadır. Oysaki oraya ulaş(a)mayan bir değişim satıhta kalacaktır. Bu doğrultuda değişimin başlaması gereken yer zihinlerdir. Bundan dolayı Türkiye’nin bir zihin inkılabına ihtiyacı vardır. Çok partili hayat, bu değişimi getirdiği zamana faydalı olacaktır.⁶³

Halk, “demokrasi” adına çok partili hayatı istemektedir. (Daha önce ifade ettiğimiz gibi “çok partili hayat –demokrasi” iyi bir hali getirecek olması sebebiyle istenmektedir) Ne var ki” hemen hiçbirisinin kafası bu dönem için hazırlanmış değildi. Ortaya atılan

---

⁶³ Yağmur Beklerken, 74

deyimleri, kavramlar ve bunların arkasındaki dünya görüşünü hiçbirisi bilmiyordu”⁶⁴ Ancak “yeni takılan adı ile demokrasi aslı ile de politika ikinci, üçüncü partilerin kuruluşu ile bu şaşkın arayışlara pek çekici” gelmektedir. “Beklenen kurtuluş ve çıkış yolu” gibi görünmektedir.⁶⁵ Fakat halkın bu “pembe bakışlarına,” devletin realiteleri uymamaktadır. Nitekim çok partili hayat tartışmalarında kısa bir dönem sonra “Devlet sorumluları, devlet ile didişir ve devleti böler”⁶⁶ hale gelmişlerdir.

Buğra, bu durum tespiti vasıtasıyla o dönemde ne devletin ne de halkın böyle bir hayata hazır olduğunu ortaya koyma gayretindedir. Bu, Buğra’nın söz konusu oluşumları tasvip etmediği şeklinde anlaşılmalıdır. Aksine, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu olayları Türkiye için “şans” olarak görmektedir.

Peki bunu niye bu şekilde ortaya koyuyor diye düşündüğümüzde; Buğra’nın hal ile idealin çatışması ekseninde dönemin profilini etraflıca çizme gayretinde olduğu kanaatine varıyoruz. Daha sonraki bölümlerde işleyeceğimiz partiler ve bu partiler karşısında halk ile devletin tutumu, Buğra’nın bakışını, bizim de kanaatimizi doğrular niteliktedir. Bunlara ilave olarak nakledebileceğimiz bir iki pasaj da devletin hazır olmadığını delili olarak okunabilir:

“Yalnız memurlar değil, serbest meslektekilerin çoğu da derhal kabuklarına çekiliverdi. Kimse başına balyozu yemek istemiyordu. Serbest Fırka denemesinin hatıraları henüz canlıydı. Kulaktan dolma da olsa ittihatçıların kıyımları akla gelebiliyordu. Milli Şef’in kocaman, heyulayı andıran gölgesi binbir aynadan binbir kere çoğalmış olarak yansıyor.

⁶⁴ Dönemeçte, 70

⁶⁵ a.ge.e., 39

⁶⁶ Dönemeçte, 39

Alışılmış, ikinci huy olmuş, rahatlıklarına çevrilmiş namlu oluyordu” (Dönemeçte, 70)

Devletin güçlü olana teslim edildiği yönetim anlayışı, yukarıdaki pasajda söz konusu ettiğimiz durumu sonuç vermekte; “devletin birbir aynadan binbir kere çoğalarak” halk üzerine yansımaya halkta korkular oluşmasına sebep olmaktadır. Bu korkunun. zihinlerde “yeniden” oluşmasına en büyük etken, Türkiye’nin daha önce yaşadığı tecrübelerdir. Bu tecrübe, yukarıda kaydedildiği şekliyle Demokratik Parti için Serbest Fırka, Serbest Fırka için de Cumhuriyet öncesinde yaşanan İttihat ve Terakki tecrübesidir.

Buğra, tek parti döneminde bazı “değerlerin” sömürüldüğünün inancındadır. Bunların başında da Mustafa Kemal gelmektedir. Milli Mücadele’nin önemli isimlerinden İsmet Paşa’da sömürülenlerdendir. ‘Yağmur Beklerken’de Rahmi’nin “Ne kadar da çok Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa varmış”⁶⁷ cümlesiyle dile getirdiği şaşkınlığını, bir yönüyle ‘Küçük Ağa’da İstanbullu Hoca’nın savaş sonrasına ait korkularının gerçekleşmesi şeklinde okuyabiliriz.

Çok partili hayata geçişin toplumun hayatına getirdiği değişiklikler “iyi mi oldu kötü mü” gibi bir kaygıyı doğurmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Buğra, toplumun böyle bir sürece hazır olmadığını, ancak çok partili hayatın da –hele Tek Parti yönetiminin uygulamalarından sonra– zaruri olduğunu belirtir. Bunun için ilkönce toplumun bu yönde eğitilmesi gerekmektedir. Toplum çok partili hayat karşısında aldığı şekilde de bu –gizli olarak– zorunlu kılmaktadır.

“Daha şimdiden herkes politikacı olup çıkmıştı. Daha donunu bağlamasını doğru dürüst abdest bozup abdest almasını beceremeyen ve üç kuruşluk için yürütemeyip üç buçuk

kuruşluk varlıklarını nasıl kullanabileceklerini bilmeyenler bile devlet yönetimi ve yöntemi için çene yarıştırmaya girişmiş bulunuyordu” (Dönemeçte, 39)

İnsanların kültür düzeyi itibariyle çok partili bir hayata hazır olmayışları, siyasetin kendi kuralları dışında oynanmasını sonuç vermektedir. Böyle bir ortamda siyaset ülke yönetimindeki bir unsur olmaktan öte, kişilerin kendi konumlarını yükselttikleri, kendilerine bir üst kimlik buldukları alan haline gelmektedir. Bu da siyasetin hazmedilememiş olmasındandır. Öyle ki Buğra'nın, 'Dönemeçte' romanında bu dönemle ilgili yaptığı başka bir tasvirde, toplumun bu kesmekeşini yine görürüz. Herkes, anlamlarını bilmediği kelimelerin, cümlelerin peşindedir. Basın da bu “söylemlerin” zihinlerde kamplar oluşturacak şekilde yer almasına yardımcı olmaktadır. Böyle bir toplumsal ortamda kişilerin kendilerini ve başkalarını anlama imkanları olmadığından dolayı, küsmeler, öfkeler, birbirine kötü gözle bakmalar hatta birbirine rast gelmemek için kahve, cami, berber, dükkan vs. değiştirmeler vuku bulmaktadır.⁶⁸

Halkını tanıyan ve onu çok iyi tahlil eden yazar bu döneme ait son noktayı koymaktadır. “Elbetteki değişim olacaktır. Ancak, bunun gerçekleşmesi sular bulanmadan, fireler, kayıplar verilmeden imkansızdır.⁶⁹ Bu kayıplar, toplumda yaşanan bölünmeyle kendini göstermiştir. (Bu konudaki başka misalleri ve bu konunun halkın yaşantısına getirdiği değişikliği “Particilik” bölümünde söz konusu edeceğiz.)

Buğra'nın çok partili hayata geçişle ilgili dikkat çektiği diğer bir husus da iki girişimin de nasıl engellendiğidir. Bilindiği gibi Serbest Fırka da Demokrat Parti de Halk Partisi'ne nazaran muhafazakar bir görüntü arz etmektedir. 'Yağmur Beklerken'de Rahmi, siyasete girmeye karar verince; “Kur'an kursları, Arapça ezan, Türkçe ezan vb)

⁶⁷ Yağmur Beklerken, 15

⁶⁸ Dönemeçte, 40

⁶⁹ a.ge.e., 46

konular, zihninde hep canlı bir şekilde ona varlıklarını hatırlatarak onun önünde çözümsüz problemler gibi dururlar.⁷⁰ Ancak, her iki partinin de bu görüntüsü onların kapatılmasının da en büyük sebebidir. Buğra, bu konuya, ‘Gençliğim Eyvah’ta değinir. Bu romanda İhtiyar, “Türkiye için şans olan” bu iki olayı “laiklik ve irtica türkleriyle”⁷¹ engellediğini belirtir. Buğra, bu konuda İhtiyar’ın fikirlerini paylaşır. O da “şans”ın “Laiklik ve irtica türküsüyle” engellendiğini, konuyu takdim ediş tarzıyla ortaya koyar.

H- PARTICİLİK

Particilik, sözlükte “Bir partiden yana olmak”⁷² şeklinde tanımlanıyor. Ancak Türkiye’nin partiyle (eski ismiyle fırka) tanıştığı dönemden günümüze baktığımızda uygulamaların pek de sözlükteki anlam kadar masum kalmadığını, “yana olmak”tan çıktığını görmekteyiz. Buğra’nın teoriden ziyade pratiği söz konusu etmesi nedeniyle particiliğin pratikteki uygulamalarına baktığımızda, particiliğin katı bir tarafgirlik olarak algılandığını görmekteyiz. Particilik, insanlara adeta katı bir duvar çizdirmekte ve kendilerini o duvarın içine hapsedtirmektedir. Buğra bu konuyu kasaba hayatı içinde ele alır. Bunun sebebi olarak kasabadaki insanî münasebetlerin yakınlığını düşünebiliriz. Bu sebeple kasaba, kuvvetle muhtemel ki yazar için bir laboratuvar imkanı sunmuştur.

Siyasi meseleleri daha ziyade ‘Dönemeçte’ ve ‘Yağmur Beklerken’ romanlarında görmemiz hasebiyle bu konudaki örnekleri de ağırlıklı olarak bu iki romanda görürüz. Tecrübe sahibi kasabalı firkacılığın (particilik) tehlikeli olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu tehlikeyi daha önce yaşamıştır. Rahmi’nin siyasete girmesi söz konusu olunca Rıza

⁷⁰ Yağmur Beklerken, 185

⁷¹ Gençliğim Eyvah, 64

⁷² TDK Türkçe Sözlük, c.2

Efendi, “Tehlikelidir firkacılık... Çok. Gördüm ben. Girme”⁷³ uyarısında bulunur. Nitekim yaşananlar Rıza Efendi’yi haklı çıkarmış, halkı toplayıcı, kaynaştırıcı bir unsur olan din bile firka konusu yapılmış, camiler firkalara göre ayrılmıştır.⁷⁴ Öyle ki halk, farklı firkadan (partiden) olan 40 yıllık dostuna selam vermemektedir. Bu örneklerle sebebiyet veren zihniyet nasıldır? Diye sorduğumuzdaysa Rıza Efendi’nin başka bir değerlendirmesi bizi bu konuda aydınlatır:

“Ortalığa bir firka daha çıktı ya, iş şinci Altinkalem Mahallesiyle, Eskikale Mahallesinin şo bizim zamanımızdaki sapantaşı kavgasına dönecek. Biz yendiydik, yok biz yendiydik olcek. Onun gibi kafa göz patlamaz inşallah. Bizdir, sizdir, zıtlaşması olup gidecek” (Yağmur Beklerken, 94)

Buğra’nın particiliği bir “mahalle kavgası” çerçevesinde ele alışı, onun particiliği, şurudan yoksun ve fevri bir hareket olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Nasıl ki mahalle kavgası yapan çocuklar anlık birtakım duyguların sevkiyle hareket ederler, aynen öyle de particilik yapan kişilerde şurudan uzak ve anlık duygularla hareket etmektedirler.

Değerlendirmelere bakıldığında görülecektir ki, particilik siyasi bir mesele olmaktan ziyade toplumsal bir mesele olarak işlenir. Temelde siyasi olan böyle bir meselenin siyasi boyutunun değil de (Örneğin, partiler düzeyinde nasıl etkilerde bulunduğu) halk üzerindeki etkisinin incelenmesi yazarın biyografik tecrübesiyle de ilgilidir. Bilindiği gibi Buğra, Demokrat Parti’nin kuruluş yıllarını yaşamıştır. Ancak bu yıllarda Ankara’yı değil de, Akşehir’deki halkı gözlemlene imkanı bulmuştur. Bu sebeple de particiliğin halk üzerindeki etkisini işlemiştir. Özellikle bu hadisenin halkın

⁷³ Yağmur Beklerken, 97

⁷⁴ Gençliğim Eyvah, 67

birbiriyle olan ilişkisine getirdiği dejenerasyon onun en çok üzerinde durduğu konu olmuştur. Halkın farklı firkadan olanla münasebetini kesişi, sadece erkekler arasında olan bir durum değildir. Bir kasabada siyaset, “erkek kişi” gibi görülse de, etkileriyle kadınlarda kendi içine çekmiştir:

“El alemi küstürüp düşman ettiğini de bedavası. Hani Gülbeyazlar’dan ya? Gardeşliğim Leyle, bilmem evime gelmez oldu gız. Vallaha da billaha da. Bilin işte, eniştem bile öyle”
(Yağmur Beklerken, s 159)

Güldane’nin, Rahmi’ye yaptığı bu şikayet, firkacılığın en son gireceği yer olarak düşünülen kadınlar arasındaki ilişkilere de tesir ettiğini ortaya koyar. Öyle ki, bazen kadınlar, farkında olmasalar da çoğu kere siyasetin konuyu belirlediği sohbetler etmektedirler.⁷⁵

Firkacılığa kendini kaptıran kişiler (siyasetle ilgilenip de firkacılık yapmayan tek kişi yoktur Buğra’nın romanlarında) –en cahilinden en bilgisine ezberledikleri üç-beş cümle ve üç-beş kelimeyle bütün değerlendirmelerini yapmakta, ekseriyeti itibariyle anlamlarını bilmedikleri bu cümle ve kelimeleri dostlarıyla ilişkilerine kıstas olarak kullanmaktadırlar.⁷⁶

1940’lı 1950’li yılların bu particilik manzarasından 1970’lere geçtiğimizdeyse artık particiliğin ideolojik kavgalar şeklinde tezahur ettiğini görürüz. Buğra’nın “Dünyanın En Pis Sokağı” ve ‘Gençliğim Eyvah’ romanlarında işlediği bu dönemdeki particilik/ideolojik kavga, bu sefer camileri ayırmamış ama bütün bir topluma “Gençliğim Eyvah” dedirtecek yıllar yaşatmıştır.

⁷⁵ Yağmur Beklerken, 167

⁷⁶ Dönemekte, 40

Görüldüğü gibi Buğra'nın siyasete, politikaya, politikacıya olan olumsuz bakışını, fırkacılık-particilik konusunda da görürüz. Hatta Buğra, bu konuda daha sert eleştiriler yapmaktadır. Çünkü ona göre particilik, toplumun üzerine yükseldiği en temel değerleri bile parçalamakta, dar değerlendirmelere, siyasi çekişmelere mahkum etmektedir.

I- PARTİLER

a- Halk Partisi

Cumhuriyetin yaklaşık ilk 22 yılını kendi idaresi altında tutan Halk Fırkası, Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu, daha sonra Cumhurbaşkanı olması dolayısıyla İsmet Paşa'ya bıraktığı bir partidir. Yönetime hakim olduğu yıllarda muhalefet yapacak başka partinin olmaması sebebiyle tek olmanın ayrıcalığını sürmüştür. Bu "tek"likten dolayı yönetimde kaldığı yıllara, "Tek Parti Dönemi" de denilmektedir. Bu dönem özellikle baskıcı ve demokrasi dışı uygulamalarıyla zihinlerde yer edinmiştir. Halk Fırkası, tek hakim olmanın getirdiği imkanlarla, -Atatürk bundan büyük rahatsızlık duymuş ve Serbest Fırka'nın kurulmasını istemiştir- ülkeyi "kendi malı gibi yönetmiştir. Bir romancı olarak Buğra'nın Halk Fırkası'nın daha ziyade halktaki yansımasına eğildiğini görürüz. Bu çerçevede Buğra'nın eserlerinde Halk Fırkası'ndan, işlerini yoluna koyup siyaset üzerinden kazanç sağlayanlar hariç pek memnun olan kişi göremeyiz. Bu durum, muhakkak ki yazarın şahsi bakış açısı ve siyasi duruşuyla da ilgilidir.

Buğra, denemelerinde de romanlarında da Halk Fırkası'nı eleştirir. Onun yönetimini "hürriyetsiz dönem"ler olarak adlandırıp, Halk Fırkası'nın toplum üzerinde

oluşturduğu baskıyı anlatır. Buğra'nın en çok eleştirdiği husus, Halk Fırkası'nın bir firkanın boyutlarını aşarak bizzat Devlet gibi hareket etmesidir:

“Parti Devlet’in üstüne çıkmış, onun yerini almıştı. Bucak müdürleri, kaymakamlar, valiler silinmiş, yerlerini partinin ocak, bucak, ilçe, il başkanlarına bırakmıştır. Bu bir şey değil, savcılar parti görevlisi olup çıkmış, yargıçlar da onların buyruğuna girmiştir” (Gençliğim Eyvah, 52)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihtiyaç duyulan devlet nizamını, kendini ortaya koymak suretiyle şekillendirmeye çalışan Halk Fırkası, nizamın sahibi ve şekillendiricisi olarak kendini görmüştür. Haliyle firkanın temsilcileri de kendilerini nizamın sahibi addetmiş ve nizam –kamu düzenine bu anlayışla yaklaşmışlardır. Bu düşünce doğrultusunda kamu alanı, firkalıların hakimiyetlerini sergileyebilecekleri alan haline gelmiştir. Öyle ki devleti temsilen kamunun idarecisi konumunda olan kişiler bile ikinci plana itilmiş, firkanın İl Başkanı, Vali'den üstün konumda kabul edilmiştir. Firkanın – partinin bu üstün konumu halkta da birtakım problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Çünkü firkanın– partinin bir çıkar kapısı oluşu, halkı da menfaatleri doğrultusunda partiye yaklaştırmış, yaklaşmayanlar devletin nimetlerinden mahrum kalmışlardır. (Fırka ve Parti kavramlarını Buğra'nın konularla ilgili olarak tercih ettiği ve kronolojik durumlara göre tercihen kullanmaktayız). Bunun en net örneklerinden birini ‘Yağmur Beklerken’de görürüz. Romanda devleti kendi malları sayan ve onu hoyratça kullanan partililer, belediye, Demokrat Parti'ye geçenlerin veya ona sıcak bakanların bahçelerine su vermemektedir.⁷⁷ Halk partililerin rakibini bir anlamda ölüme-yokluğa terk eden bu tavırları, Buğra'nın sıklıkla eleştirdiği noktalardan biridir.

‘Halk Partisi, Devlet gibi değil, bizzat “devlet” olarak hareket etme gücünü veya devleti partiye incirar ettirme kuvvetini nereden almaktadır?’ diye sorduğumuzda, bunu

başarmak için özellikle Cumhuriyet'in tüm insanları için önemli olan değerleri kullandığını görürüz. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, Milli Mücadele'de ortaya koydukları büyük başarılarla tüm toplumun takdirini kazanmışlardır. Ancak, daha sonra İsmet Paşa'nın uygulamaları ona olan saygısı kısmen azaltmıştır. Çünkü, kendini siyasileştirmiştir. Atatürk'ün ise kendini siyaset üstü tutması konumunun artırarak devam etmesini sağlamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra birçok siyasal ve sosyal değişme olsa da ortada olan bir gerçek vardır ki o da, Mustafa Kemal Paşa'nın da İsmet Paşa'nın şahıslarından soyunarak halk için birer "değer" haline geldikleridir. İşte Halk Partisi, bu "değerleri" kendi malı gibi kabul edip onların üzerlerinden istediği kazancı sağlamaktadır. 'Yağmur Beklerken'de Rahmi, siyasete girmeye karar verince ortada bir sürü Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın dolaştığını görür ve şaşırır.⁷⁸ Nitekim aynı romanda, kasabaya gelen Halk Partisi Müfettişi yaptığı konuşmanın "Her bölümüne, Halaskâr-ı millet... dahi-yi muazzam, münci'i-yi vatan" gibi sıfatlarla Gazi Paşa ile başlamakta ve her bölümü İsmet Paşa'ya bağlayarak kapatmaktadır.⁷⁹ Öyle ki oluşturulan hava içerisinde "Halk Fırkası'na karşı çıkmak, yalnız İsmet Paşa'ya değil, Gazi Paşa'ya da karşı çıkmak sayılmaktadır."⁸⁰

Halk Partisi'nin buraya kadar özetlemeye çalıştığımız zihniyet ve uygulamaları hiç şüphesiz halkta büyük bir tepki uyandırıyor. Bu tepkiler kurulmak istenen muhalif partilerde toplanıyordu. Ancak, bu partilere de hayat hakkı tanınmıyordu. 'Dönemeçte' romanında bir köylü, Demokrat Partililer'i kasten "Ağa, ağa, bırak şu itleri sıkıysa birde Milli Şef için, şu despot, şu köpekleştiren düzen için açsınlar ağızlarını"⁸¹ diyerek Halk Partisi'ne muhalefetin de kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Bir diğer yandan Halk Partisi'ne muhalefet edecek parti de bir kutsiyet atfedilerek beklenmektedir. 'Yağmur Beklerken'de beklenen yağmur, sadece "ayağın gireceği kadar yarılmış, toprağı

⁷⁷ Dönemeçte, 40

⁷⁸ Yağmur Beklerken, 15

⁷⁹ a.ge.e., 140

⁸⁰ a.ge.e., 47

⁸¹ Dönemeçte, 35

sulayacak yağmur değil, aynı zamanda” gönüllere rahatlama yüzlere huzur getirecek Serbest Fırka'nın da kuruluşudur.

Daha ziyade uygulamalarından hareketle Halk Partisi'ni değerlendirmeye tabi tutan Buğra'nın –objektiflik kaygısını da taşımakla beraber– romanlarında eleştirilerini yoğunlaştırdığı konulardan biri olarak görürüz. Denemelerinde de bu tavrını devam ettiren Yazar'ın bu tutumunu, onun dünya bakış açısıyla ve şahsiyetiyle ilgili olarak düşünebiliriz. Zira denemelerinden bilmekteyiz ki Buğra, hayatta katlanamadığı tek şey olarak baskıcı yönetimi kaydetmektedir. Bu sebeple de birçok işyeri değiştirmek durumunda kalmıştır. Yine Buğra'nın Halk Partisi'yle ilgili olarak denemelerinde üzerinde durduğu, ancak romanlarında pek değinmediği bir diğer husus da Halk Partisi'nin yönetimi politikasıyla kültürel alanda sebep olduğu erozyondur. Buğra'nın daha ziyade bu toprağın değerlerine bağlı oluşu, Halk Partisi'nin tersine kültürel anlamda Batı'yı ön planda tutuşu, Buğra'nın denemelerindeki eleştiri noktasını oluşturur. (bkz. Düşman Kazanmak Sanatı)

Halk Partisi'ne gösterilen muhalefette yukarıda kaydettiğimiz sebeplerle beraber “o olmasında da kim olursa olsun” psikolojisini görürüz. Şöyle ki “Halk Partisi değilse iyidir” türü değerlendirmeler gözlemlenir. Bunlara müşahhas örnek de İbiş'in Rüyası'ndaki Sadi'dir. ‘Sıkı bir muhalif’ olan Sadi, Halk Partisi'nin dışında bir parti, Serbest Fırka, kurulunca hemen o partiye gider ve “ateşli bir Serbest Fırkacı”⁸² olur. Kanaatimizce Buğra'nın Halk Partisi karşısında farklı psikolojileri vermesinin sebebi bir “hadise” olarak bu partiyi etrafıca işleme gayretidir.

b- Serbest Fırka

Serbest Fırka, Cumhuriyet tarihinde kurulan ikinci ciddi partidir. Kuruluşu hususunda –sebeup anlamında– bir çok iddia olsa da Atatürk'ün Halk Partisi'nin “tek” ligine karşı demokratik bir unsur olması düşüncesiyle kuruluşunu teşvik ettiği ortadadır.⁸³ (Buğra da daha çok bu konuyla ilgilendiğinden biz de bu konuyu ön plana çıkardık).

Daha önce de kaydettiğimiz gibi, Serbest Fırka'nın kuruluşu, Buğra'nın Türk demokrasisi adına şans saydığı olaylardan biridir. Bu sebeple bu konuyu başlı başına bir romanında işlemiştir. ‘Yağmur Beklerken’ romanı Serbest Fırka'nın kuruluşunu bir kasaba hayatı içerisinde ele alır. Romanda zaman yazdır ve “müthiş” bir kuraklık vardır. Köylü, yağmur dualarına çıkarak bu derde deva bulmaya çalışır. Ancak romanda yağmuru bekleyen sadece toprak değildir. Bir de “başka yağmur” vardır ki, bu yağmur da “tek parti kuraklığına” son verecek, köye “rahmeti” getirecektir. Anlaşılacağı gibi Serbest Fırka'nın kasaba halkının beklenen bir yağmur oluşu, Buğra'nın Serbest Fırka'yı bir “şans” olarak görmesiyle örtüşmektedir.

Bu durumun haricinde Buğra, Serbest Fırka'yı işleyişiyle yine bir resmî tarih tezini çürütmektedir. Bu tez, Serbest Fırka'nın “dinci” bir parti olduğu ve bu sebeple kapatıldığı yönündedir. Fakat Buğra, durumun böyle olmadığını, Serbest Fırka'nın “dinci” bir parti olmaktan öte, halkın ona öyle bir kimlik atfettiğini belirtir. ‘Yağmur Beklerken’de bu çelişkiyi Rahmi yaşar:

⁸² İbiş'in Rüyası, 234

⁸³ Tunaya, Tarık Zafer, a.ge.e., 623

“Ama Rahmi'nin düşünmek ve hesaba katmak istemediği aklını yokladıkları zaman kiminde utanır, kiminde öfkelenir gibi olduğu şeyler de vardı.

Gavur alfabesi?

Şapka?

Kapatılan, tekkeler, dergahlar, zaviyeler?

Karılar?

Bunlar da oy kaynakları idi ve Rahmi utansa da öfkelenirse de veya hatta korksa da adı üstünde işte Serbest Fırka bunları da serbestliğin hakkı, sayıp kullananlar vardı”
(Yağmur Beklerken, 185)

Buğra'nın Rahmi vasıtasıyla ortaya koyduğu bu “ülke gerçeği” –bu gerçek bugün de geçerliliğini korumaktadır ve kanaatimizce Buğra, gizli bir atıfta bunu da söz konusu etmek istemektedir.– Serbest Fırka'nın önünde duran en büyük problemdir. Serbest Fırka'nın “serbest”liği halk üzerinde birçok alanda ümit doğurmaktadır. Ancak, Rahmi'nin zihninde bu ümit konularını okuduğumuzda görmekteyiz ki bu konular Cumhuriyet devriminin en hassas olduğu konulardır. Buğra, bu şekilde Serbest Fırka için söz konusu olan ikilemi ortaya koymaktadır.

Serbest Fırka'ya bir de Serbest Fırkacılar cephesinden bakabiliriz. Serbest Fırka'nın taraftarları Halk Fırkası'nın kullandığı argümanları kullanmaktadır. Fırka, Ankara'da farklı amaçlar peşinde olsa da, bir kasaba hayatındaki yansımaları Buğra, aynı amaçlar doğrultusunda görmez. Kasabadaki Serbest Fırkacılar, Halk Fırkalıların uygulamalarından farklı bir uygulama göstermezler. Onlar da “Halkçılar” gibi kendilerinden olmayı dışlamaktadır. Fakat burada Halk Fırkası'ndan şöyle bir farklı durum vardır ki, Serbest Fırka'nın yönetici kesiminin büyük bir kısmı millî ve manevî konulara duyarlı ve “halktan” kişilerdir. Bu yönüyle Halk Fırkası'ndan farklıdır. Ama bu fark alt tabakaya yansımaz:

“Serbest Fırka’yı, memleket ve millet kurtulsun diye, Gazi Hazretleri kurdurttu. İsmet’ten ve İsmet’in müstemetlerinden kurtulmak için başka yol bulamadı. Gazi Paşa’ya karşı gelmek olur mu? Diye yazıyor, hatt3a oy kullanmayan kadınların hapse atılacağını söylüyordu” (Yağmur Beklerken, 190)

Pasajda görüldüğü gibi kullanılan üslup ve argümanlar Halk Fırkası’ndan bir farklılık arz etmemektedir. Pasajın başındaki “Serbest Fırka” tabirini kaldırıp “Halk Fırkası”nı koysak, anlam itibariyle bir farklılık kalmayacaktır. Halk Fırkası nasıl ki kendilerinin “Gazi’nin Partisi” olduklarını iddia edip oy topluyorlarsa “Serbestçiler” de aynı yolu tercih etmektedirler. ‘Oy kullanmayanların hapse atılacağı’ şeklinde tehdit ise Buğra’ya göre tam bir Halk Fırkası zihniyetidir.

Her iki partinin de uygulamadaki bu benzerliği, hatta aynılığı Buğra’yı yönetimdeki partinin değişmesiyle herhangi bir şeyin değişmeyeceği fikrine götürür:

“Serbest Fırka kazanabilir. İyi de, kazansa ne olacak? Gülbeyazlar’ın dımızı kırılarak, belediye reisi düşecek veee. Onların yerine başkalar ile başkalarının adamları kabaracak hindi gibi!” (Yağmur Beklerken, 73)

Romadaki siyasi konularda Buğra’nın yansıtıcı kahraman olarak kullandığı kişilerden olan Rahmi’nin bu değerlendirmesi yukarıda Buğra’nın kaygısı olarak kaydettiğimiz duruma paralel düşmektedir. Rahmi, zihniyet aynı kaldıkça –Serbest Fırka taraftarlarının uygulamalar bu zihniyetin değişmediğini göstermektedir– şekli bir takım değişikliklerin bir anlam ifade etmeyeceğini düşünür. Bu sebeple esas değişmesi gereken Rahmi’ye göre –dolayısıyla Buğra’ya göre– Ankara’daki zihniyettir. Yoksa Belediye Başkanı’nın mensup olduğu partinin değişmesi önemli bir hadise değildir.

Buğra'nın Serbest Fırka'yla ilgili söz konusu ettiği bir başka durum 'İbiş'in Rüyası'nda Sadi'yle ilgilidir. Romanda Sadi, "nazi" olduğunu, ancak kendini de Serbest Fırka'ya yakın, mensup hissettiğini söyler. Bunun üzerine Nahit, "Hani sen Nazi idin? Yakını ise Serbest Fırka değil, Halk Fırkası oğlum"⁸⁴ diyerek halktaki Serbest Fırka yansımalarına örnek verir. Bu durum, esasen Serbest Fırka'nın Nazizme dolayısıyla milliyetçiliğe yakın olmasıyla ilgili değildir. Dönemin iki kutuplu dünyasında, Halk Partisi Sosyalizme yakın durduğundan, Halk Partisi'nin muhalifi olan Serbest Fırka da – tabii olarak !- Sosyalizmin muhalifi Nazizme yakın durmaktadır.

c- Demokrat Parti

"İkinci Dünya Harbi sonunda çok partili rejimi hürriyet teminatı addeden demokrasilerin Birleşmiş Milletler camiasını kurmak üzere çalıştıkları sırada memleket içinde, uzun bir zamandan beri iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefet üçüncü defa kütleleşmiş ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Partiyi kurmuştur."⁸⁵

Demokrat Parti de Buğra'nın Türkiye'nin demokratikleşmesi adına "şans" saydığı "olay"lardandır. Serbest Fırka'ya verdiği önemi Demokrat Parti'ye de vermiş, Demokrat Parti'nin kuruluş yıllarını bir roman konusu etmiştir. Bu şekilde oluşan 'Dönemeçte' romanı Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde kaldığı zorlu ve riskli tercihi söz konusu etmektedir. Ya Tek Parti yönetimi devam edecek ya da Demokrat Parti tercih edilecektir.

⁸⁴ İbiş'in Rüyası, 234

⁸⁵ Tunaya, Tarık Zafer, a.ge.e., 647

Buğra'nın Demokrat Parti'ye verdiği önem, onun bu partiyi işlerken roman kurgusu içerisinde taraf olma durumunda bırakmıştır. Buğra, bu konuda da diğer konularda olduğu gibi yansıtıcı kahramanlar vasıtasıyla önce durum tespiti yapıp ardından halktaki yansımaları anlatır.

Demokrat Parti adına yapılan durum tespiti, 'Yağmur Beklerken'de Serbest Fırka için yapılan durum tespitiyle büyük benzerlikler göstermektedir. Halk, Serbest Fırka'nın kuruluş yıllarında olduğu gibi yine "hürriyetsiz," tek parti yönetimi altında memnuniyetsiz ve sıkıntılar içerisinde yaşamaktadır. Kendini uygulamadaki yönetimden kurtaracak her hareketi desteklemektedir. Demokrat Parti de bu cümledendir. Halk Demokrat Parti'yi de bir "kurtarıcı" olarak karşılamaktadır. Ancak Buğra, bu kadar basit bakmamaktadır. En başta romanın isminden bunu çıkarabiliriz. "Dönemeçte" oluş bir tercihi gerektirmektedir. Her tercih de riskli bir sorumluluk istemektedir. Ne var ki Türkiye'ye baktığında Buğra, herhangi bir aydınlatıcı durum görememektedir. Bu konuyla ilgili olarak romanda Fakir Halit'in yaptığı değerlendirme Buğra'nın bakışıyla da örtüşmesi yönüyle önemlidir:

"Angara'dakiler hükümet bizim olsun da nasıl olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öde gitmez. Din iman, ezan, Arapça okutcez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni arapça ukutuverseler memlekette birtek namussuz, bir tek hırsız, hayırsız ne kalmıycek. Buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler? Belli işte... Sen şinci deycen ki, millet bu ipsiz sepsiz heriflerin peşinden gider mi? Bak deyvereyin sana doktorum gider... Hem de öyle bi gider ki hiç bi düğün dernek bu gader şenlikli olmalıydı dersin. Bunalmış millet, yazık, kefen bezi bulamadı... Buğda beş guruş, şeker beş pangınot. Şinci ki, köylünün, kentlinin nesi para eder, sebebini kime istersen sor" Demirkırat'tan

bilecek haşâ sümme haşâ, Allah'ı bile fırkacı yapıp çıktık işte" (Dönemeçte, 173)

Fakir Halit'i bu değerlendirmesinde yansıtıcı kahraman olarak görürüz. Özellikle konuyu artısıyla eksisiyle ele alması Buğra'yla örtüşmektedir. Fakir Halit – Buğra– Türkiye'nin meselelerini halkın gördüğü gibi görmemektedir. Halk, bir takım şekli değişiklik ve ülkenin refaha kavuşacağına inanmaktadır. Fakir Halit'se, meselenin örneğin, ezanın Arapça okunmasından ibaret olmadığını düşünür. Ancak Fakir Halit, Tek Parti yönetimi altında bunalan halkın Demokrat Partililerin peşinden her halükarda gideceğine inanmaktadır. Değerlendirmeye dikkat ettiğimizde görmekteyiz ki, halkı da Demokrat Partilileri de idare eden, heyecanlıdır. Her iki taraf ta heyecandan âzâde değildir –ve akl-ı selimden mahrumdur.

Fakir Halit'i korkutan diğer bir husus da Demokrat Partililer'in "hırsları ve hınçlarıdır. Gözlerinin kararmasıdır"⁸⁶ Çünkü siyasetin ne olduğunu tam olarak kavrayamayan birçok kişi, siyaseti savaş alanına çevirmektedir.

Buğra'nın Demokrat Partiyle ilgili olarak Fakir Halit vasıtasıyla ortaya koyduğu değerlendirmelere ve 'Dönemeçte' romanının genelinde kullandığı üsluba baktığımızda Demokrat Parti'yi onaylayan bir tavır takındığını görürüz. Ancak bu onay ihtiyatlı bir onaydır. Demokrat Parti'yi Türkiye için şans sayması, partinin eksikliklerini ortaya koymasına engel olmaz. Yazar'ın, Demokrat Partililer'le ilgili yaptığı değerlendirmelerdeki vukufiyetini ve ince tahlilini kendisinin de bu partinin Akşehir temsilciliğinin kuruluşunda rol almasıyla ilgili düşünebiliriz. Buğra, Hüseyin Tuncer'e gönderdiği mektupta, babasının Akşehir'de Demokrat Parti'yi kurma çalışmalarında bulunduğunu, kendisinin de babasına yardım ettiğini nakleder.⁸⁷ Şüphesiz ki yazarın bu biyografik ilişkisi, Demokrat Parti için yaptığı değerlendirmeleri ayrıca önemli

⁸⁶ Dönemeçte,41

⁸⁷ Tuncer, Hüseyin, Tarık Buğra, 5

kılmaktadır. Bu biyografik tecrübeden hareketle Buğra'nın Demokrat Parti'ye hissî bir şekilde yaklaşacağı düşünülse de eserini incelediğimizde bu konuda da genel tavrı olan objektifliği bırakmadığını, konuyu kendi fikirleri için basamak olarak kullanmadığını görürüz.

II. BÖLÜM

MİLLET

A- TÜRK MİLLETİNİN KÖKENİ VE BUĞRA'NIN TÜRK MİLLETİNE BAKIŞI

Dünya yüzeyinde yayıldığı coğrafya ve tarihte oynadığı büyük rollerle dünya medeniyet tarihinin çok önemli bir ögesi olan Türk milleti, tarih içerisinde takip ettiği çizgiyle nev-i şahsına münhasır bir portre çizmiştir. Birçok sebeple büyük değişimler yaşasa, hatta farklı coğrafyalarda dilini dahi farklılaştırırsa da dünya medeniyet tarihinde Türklük damarı hep varolmuştur. Bu damar, Türk milletinin hemen hepsini baştan ayağa değiştiren İslamiyet'e girişte bile kendini muhafaza etmiştir. Tarık Buğra'nın Kayı Boyu'ndan itibaren söz konusu ettiği Türk milleti yazarın bakış açısına göre büyük bir kutsallıkla yüklüdür. Ancak Buğra, biraz da Yahya Kemal'deki 'kable'-tarih' anlayışıyla paralellik arz eden bir tutumla İslamiyet öncesi Türk tarihine pek eğilmemiştir.

Buğra, Türk milletinin kutsallık kaynaklarını özellikle 'Osmancık' romanında işler. Burada Şeyh Edebalı'nın değerlendirmeleriyle ortaya konulan bu durum – Buğra'nın çizdiği portreye göre- Şeyh Edebalı'nın şahsiyeti sebebiyle ayrı bir önem kazanır. Dikkat edersek Buğra, Şeyh Edebalı'yi hem Türklük bilincini kuvvetlice taşıyan hem de dini büyük bir muttakilikle yaşayan birisi olarak çizer. Edebalı'deki bu iki damar Buğra'nın Türk milletinin mayasında gördüğü iki temel unsurdur. Türk milletinin şahsiyeti bu iki damar üzerinde yükselmektedir.

“Senin ve çocuklarının ve onların da çocuklarının ve bütün soyunun şerefi ve kudreti ve yücelmesi Allah kelâmına gösterdiğin bu saygıdadır ve bu saygı sayesinde ve bu saygıya bağlıdır. Çünkü hakk ve hakikati ve doğruyu, âdil olanı idrak ediş bu saygıdadır.” (Osmancık, 46)

Şeyh Edebali'nin gördüğü bir rüyada, bir şahıs Ertuğrul Gazi'ye yukarıdaki öğütleri söyler. İsmi verilmeyen bu şahsın öğütlerine baktığımızda; Türk milletinin temel değerlerinden olan dinin korunması ve yaşanması gerektiğini esas aldığını görürüz. Nitekim Şeyh Edebali yaptığı bir değerlendirmede; “Türk milletinin (Kayı Boyu'nun Tanrı görevlisi olduğunu), bir kutsî görevle muvazzaf Kayı Boyu'nun, gücünün ulaştığı yörelerde ‘insanlara güven, huzur, varlık ve hoş geçim sağlamakla mesul olduğunu kaydeder.’¹

Buğra'nın Türk milletinin kutsiyetini, onun dine gösterdiği saygıya bağlamasını başka eserlerinde de görürüz. ‘Küçük Ağa’da İstanbullu Hoca, verdiği vaazda adeta ‘Osmancık’taki Şeyh Edebali'nin devamı gibi konuşur. İstanbullu Hoca, Türkler’in İslamiyet’ten önce İstanbul’u feth etmek için birçok sefer düzenlediklerini ancak muvaffak olmak için “Türklüğün” tek başına yetmediğini; aynı şekilde Müslüman Araplar’ın da İstanbul’u kuşattığını fakat bu defa da dinin tek başına kafi gelmediğini kaydeder. Ne zamanki bu iki güç –Türklüğün kanı ile İslamiyet’in imanı- birleşti işte o zaman Allâh’ın takdis ettiği büyük fetih bu millete müyesser oldu.² Bu iki temel gücün oluşturduğu ruh, Türk milletini tarih sahnesinde hep zirvede tutmuştur. İstanbullu Hoca, aynı yerde vatanın kaybedilmek üzere olduğunu ve milletin bu ruhu hatırlayarak “uyanması” gerektiğini dile getirir.

¹ Osmancık, 95

² Küçük Ağa, 180

Türk milletinin iki büyük değerinin onu yaşatan en büyük güç olduğu şeklindeki inancın, başka bir ifadesini bu sefer ‘Yağmur Beklerken’ romanında Kenan Bey’in değerlendirmelerinde görürüz. Kenan Bey, İslam’ın imanı ile Türk törelerinin birleşiminden oluşan gücün, Türk milletini kaybettiği zirvelere yeniden çıkaracağı inancındadır. Ancak öncelikle bu ruhun farkına varılmalıdır.

Buğra, Türk milletinin buraya kadar değindiğimiz kutsiyeti dolayısıyla, Tanrı’nın koruması altında olduğu inancındadır. Yok olmayla yüz yüze geldiği Milli Mücadele yıllarında bu güç en çok müracaat edilen ve kendinden medet umulan bir kaynak olmuştur.

Bu millet köle olmaz. Cenab-ı Rabb-ül Alemin buna izin vermez, vermemiştir, vermiyecektir. Siz onun bu lütfuna elbette layıksınız, layık olduğunuzu göstereceksiniz. Siz onun lütfuna da cetlerinize de layıksınız.(Küçük Ağa,278)

Yüzbaşı Nazım’ın Akşehir’de halka yaptığı bir konuşmada dile getirdiği bu düşünceler, yukarıdaki değerlendirmemizle örtüşmektedir. Dikkat edilirse Yüzbaşı Nazım’ın özellikle üzerinde durduğu husus; Türk milletinin Allah’ın teyidi altında olduğu ve bu sebeple bu milletin köle olamayacağı hususudur. Yine, Yüzbaşı Nazım’ın halktan istediği, Allah’a ve atalara layık olma durumu da, din ile Türklüğü birleştiren bir zihnin tezahürüdür.

Türk milletinin kutsiyetiyle ilgili olarak bu pasajlara ve değerlendirmelere baktığımızda Buğra’nın Türk milletinin kimliğinin en büyük değeri olarak milliyetin ve dinin birleşimiyle oluşan hüviyeti saydığını görürüz. Türk milletin bu senkronik kimliği³ onun hem zenginliği hem de yaşama gücü olmuştur. Türk milleti bu hüviyetine sahip çıktığı, onun gereklerini yerine getirdiği zaman zirvelerde yer

edinmiştir. Buğra'ya göre bugün eğer yeniden o zirvelerde yer edinilmek isteniyorsa, milletin 'bu temel dinamiğinin farkına varılmalı ve milleti geleceğe taşımada ve milletin dünya yüzeyinde esaslı bir yer almasında kullanılmalıdır.'⁴

Bunlara ilave olarak Yazar'ın bu konu için yansıtıcı kahraman olarak kullandığı Kenan Bey, Şeyh Edebalı, İstanbullu Hoca ve diğer şahıslara yaklaşımına baktığımızda; bu konuya büyük bir önem verdiği ortaya çıkmaktadır.

B- TÜRK MİLLETİNİN ÖZELLİKLERİ

Medeniyet tarihinde kaba çizgilerle her millete ait bir kimlik çıkartılır. Bütün subjektifliğine rağmen bu tür bir çalışma bize önemli fikirler de verir. Bu çerçevede Türk milletine baktığımızda: tarihin genelde onu, kahraman, dini koruyucu ve yücelten, başkalarına saygılı vb. vasıflarla andığını görürüz. Eserlerinde Türk milleti'nin – kimlik olarak-, üzerinde duran Tarık Buğra da daha ziyade milletin bu yönleriyle ilgilenir.

Buğra, Türk milletinin en büyük özelliği olarak Türklükle islamiyet'i aynı potada buluşturmak suretiyle elde ettiği o ruhu saymaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi bu güç, Türk milletinin Milli Mücadelede en çok başvurduğu dinamiktir. Kuva-yı Milliye'den, Kuva-yı Milliye muhalifine değin herkes bu senkronik ruhla başarıya ulaşacağını inancındadır. O karanlık günlerde "sallantıları, karasızlıkları, bozgunları söküpatacak ve ufku aydınlatacak" olan Türk milletinin bu en mümeyyiz vasfıdır. Buğra, İstanbullu Hoca vasıtasıyla bu ruhun macerasından insanın- altıyüz yıllık, ahtta bu altı yüzyılı hazırlayan çağları ile, kanının medeniyetinin yaşama iradesinin hep

³ Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Sufiliğine Bakışlar, Giriş Bölümü, İstanbul, 1998

⁴ Yağmur Beklerken, 114 vd.

zafere, hep üstünlüğe yönelen akışını milletin hüviyetini ve ebedî kaderini bulmaktadır.⁵

Buğra'nın zaman zaman "Osmanlı ruhu"⁶ diye teşyi' ettiği bu ruh, Osmanlı devletine bütün bir dünyayı kucaklama imkanı vermektedir. Buğra, 'Küçük Ağa' romanında kasabanın Rum doktoruna, Ali Emmi'nin azınlıklarla ilgili kaygıları üzerine söylediği, "üzme kendini üzme, ben Osmanlıyım Ali Emmi; Osmanlı"⁷ ifadesi işte o 'yüceltici ve yaşatıcı ruhun' yansımalarını göstermektedir.

Buğra'nın Türk milletinin özelliği olarak ön plana çıkardığı diğer bir husus da onun başkalarına karşı gösterdiği büyük saygıdır. Buğra'ya göre Türkler, fethettikleri yerleri kazanç sağlamak gibi bir amaçla, yani bir anlamda sömürme niyetiyle fethetmemişlerdir. Türkler feth ettikleri yerlere barış ve rahah götürmek için oraları feth etmişlerdir.

Ve ancak Türk sadece Türk, savaşmaşyanlara dokunmaz ve onların sorumluluğunu kendi beğlerinde görmedikleri bir titizlikle korur; refahları huzurları, güvenlikleri için çalışır; rızalarına saygı gösterir, işlerine ve inançlarına karışmaz adaleti yürütür. (Osmancık, 294)

Türk milletinin bu diğerkam tavrını Buğra, başka romanlarında da gündeme taşır. Örneğin, 'Küçük Ağa'da Osmanlı'nın gücünü kaybettiğinden dolayı pasajda dile getirilen durumları temin etme kudretinden yoksun olduğunu, bu yoksunluğun da Osmanlı'nın çekildiği ve gücünü kaybettiği coğrafyalarda büyük huzursuzluklara sebebiyet verdiğini ortaya koyar. Bugün dahi bu coğrafyaların Osmanlı'nın tesis ettiği

⁵ Küçük Ağa, 337

⁶ Küçük Ağa, 184

⁷ a.ge.e., 385

barış ve huzurdan mahrum oluşu, Buğra'yı bu konuda desteklemektedir. Bu konuyla paralel olarak bir de Türk milletinin ince ruhluluğuna değinilir. Buğra, özellikle günümüzün Batı dünyasının, Türklerin kaba olduğu şeklindeki kanaatlerini yıkmak istercesine, 'Osmancık'ta Holofira'nın Orhan Bey'e 'kaba' olduğunu söylemesi üzerine Orhan Bey'e cevap olarak "Ben kaba değilim, Türk kaba olmaz."⁸ cümlesini söyler. Bu diyalog adeta Türkler'e kabalık vasfını biçen Batılılar ile Buğra'nın şahsında Türk milleti arasında geçmektedir.

Türklüğün insanda şahsiyet oluşturan ve yaşatan hususiyetini ise 'Firavun İmanı' romanında Ali Yusuf'da görürüz. Ali Yusuf, Fuad Zahir ismini alarak Osmanlı'ya karşı bir ihanet hareketine girişir. Ancak Ali Yusuf, kendisini bu ihanet hareketine tam olarak verememektedir. Buğra buna sebep olarak; onun, 'herşeyden önce bir Osmanlı Türkü olmasını' kaydeder. Bu Türklük vasfı, onun gururunun , canlılığının ve varlığının ana çizgisi olmaktadır. Bu sebep bile, onun ihanetten tiksinsmesine yeter bir sebeptir.⁹

Görüldüğü gibi Buğra, Türk milletine milletler tarihi içerisinde çok büyük bir paye vermektedir, Aynı şekilde Türk milleti, tarih içerisinde oynadığı rollerle bu büyük pâyenin hakkını vermiştir. Buğra'nın Türk milletinin özelliği olarak zikrettiği noktaları sıralarsak;

- a- Türk milleti, kanıyla dinini büyük bir ustalıkla birleştirmiş ve elde ettiği ruhla dünya tarihinde çok önemli roller üstlenmiştir.
- b- Bu sebeple de Türk milleti dinine ve milliyetine büyük bir ehemmiyet vermektedir.
- c- Türk milleti feth ettiği yerleri sömürmek amacıyla değil, orada huzur götürmek amacıyla feth etmiştir. Bu sebeple diğerkamdır.
- d- Türk milleti kaba değil ince ruha sahip bir millettir.

⁸ Osmanlı, 273

⁹ Firavun İmanı, 70

e- Türk milleti kendinden olmayanlara hoşgörüyle bakan bir millettir.

C- ETNİK YAPI - AZINLIKLAR

Osmanlı devleti kurulduğu günden, dağılma dönemine kadar devamlı yeni yerler feth etme peşinde koşmuştur. Devletin temel felsefelerinden olan 'gaza ve cihad' fikri bunun böyle olmasını gerektiriyordu. Feth edilen yerlere Türklük ruhunu götürmek için de oralara Anadolu'dan müslüman Türk halkı gönderiliyordu veya oranın halkı Anadolu'ya getirilebiliyordu. Bu sebeple Osmanlı toplumunda bir çok farklı etnik yapıya sahip olan millet burada yaşamıştır. Devlet, takip ettiği politikayla bu farklı unsurların bir arada uyumlu yaşamasını sağlamıştır. (Devlet, bunun bir ilahî görev olduğunu düşünüyordu. Bkz. 'Türk Milletinin Kutsiyet'i bölümü) Buğra, Osmanlı devletinin bu gerçeğini Akşehir'i bir laboratuvar olarak kullanmak suretiyle işlemiştir.

Toplumun müslüman olan ve olmayan unsuru Osmanlı'nın kuvvetli olduğu dönemlerde huzur içinde yaşamıştır. Kaynaşan bu unsurlar arasında bir bütünlük görülmektedir; 'çocuklar her iki mahallede de aynı oyunları aynı şekilde oynamakta, aynı şekilde itişip kakışıp aynı şekilde küşüşmektedirler.'¹⁰ Farklı olan bir durum yoktur. Bu huzur ortamında durum büyükler içinde de aynıdır:

Biri Cuma, öteki Pazar günleri tatil yapıyordu. Salih beş vakit namazını kılar; Niko, kilisesine devam ederdi".
(Küçük Ağa, 211)

İki tarafın da karşılıklı saygısı üzerinde yükselen bu dünya, ne zaman ki Osmanlı devleti yıkılışa doğru hızlıca gitmeye başlamıştır, iste o zaman sarsılmıştır. Buğra, bu trajediyi yine ‘Küçük Ağa’ romanında Reis Bey vasıtasıyla özetler.

‘ Ve Reis Bey, Akşehir’de tam bir minyatürünü bulan büyük trajediyi düşünüyordu. Bir vakitler Agop, Yorgo, Hristaki yoktu. Aynı hava aynı su ve aynı nimetler, aynı gülümseyişlerle paylaşıyordu. Gelenek, görenek, inanç ayrılıkları için dağsal köylerin giyim kuşam, ağız ve oturup kalma özelliklerine gösterilen hoşgörülük hatta fazlasıyla vardı. Asıl doğru söylenişi ile bu ayrılıklar mesele değildi. Eşsiz İslam kalbinin ve kafasının yarattığı Osmalı düzeni içinde bütün münasebetler insana yakışan halini alıyordu. (Küçük Ağa, 387)

Buğra’nın hoşgörülük temeline dayalı bir toplumda, farklılıkların ‘görülmediğini’ belirttiği pasajda bu özelliğin kaybedilmesi sebebiyle bir trajedinin doğduğu da vurgulanmaktadır. Bu trajedinin temelini yukarıdaki pasajda özetini bulan durumla tarihî dostlukların düşmanlıklara dönüşmesi oluşturmaktadır.

Buğra, ayrılık tohumlarının ilk önce Azınlıklar tarafından atıldığını belirtir. Türk milleti azınlıklardan bir kötülük görmeyince kötülük yapmamaktadır. Reis Bey, başka bir konuşmasında yıllarca bu farklı etnik gurupların barış içinde yaşadığını ancak Osmanlı ordusunun dağılması üzerine Azınlıkların değiştiklerini kaydeder. Reis Bey, konuşmasının devam eden kısmında, ‘selamlaştıkları bayramlaştıkları, yan gözle

¹⁰ Küçük Ağa, 10

bakmadıkları bu insanların yaptıklarının kahpelik, akılsızlık ve itlik olduğunu kaydeder.¹¹

Reis Bey durumun vehametini sezmektedir. Bu ayrılık tohumlarının büyük bir iç savaşı ve parçalanmayı meyve vereceğinin korkusu içerisinde. Kasabanın Rum Doktoru Minas Efendi'ye; "Minas dinle beni, şu kuzu gibi millet... kahpelik yüzünden dış gıcırdatmaya başladı."¹² bile diyerek bu korkusunu ifade eder. Ancak Reis Bey'i esas korkutan daha farklı bir durumdur: Azınlıklardan bazıları bu ayrılıkçı hareketlere katılmamakta; hâlâ kendini Osmanlı saymaktadır. Ancak azınlıkların 'kahpeliği' karşısında bakışları kinle dolan Türk toplumu bu ayrımı yapmamakta, kitle psikolojisi içerisinde hareket etmektedir. Bu psikolojide Osmanlı'ya büyük bir sevgiye bağlı olan Minas Efendi ile Osmanlı'ya kin duyan Niko aynı kefedede mütalaa edilmektedir. İşte bu gerçek, Reis Bey'e büyük korkular yaşatmaktadır. Esasen Reis bey, bu ayrılık durumunu bir türlü kabullenememektedir. 'Asırlarca aynı güneşi aynı toprağı paylaşanların iki budala tehditle böyle düşman kesilivermelerine akıl erdirememektedir.¹³

Bu durum karşısında hala kendini 'Osmanlı olarak kabul ettiğini' söylediğimiz Minas Efendi, ırkdaşlarının yaptıklarını, büyük bir mahçubiyetle omuzlarında bir yük olarak hisseder.¹⁴

Bütün kaygılara rağmen ateşlenen tahrik netice vermiş ve iki dost grup düşman olmuştur. Çarşıda, sokakta eskiden Türkçe konuşan azınlıklar, artık kendi dillerinde konuşmaktadırlar.¹⁵ Bu toplumsal durum, taraflara biricik hedef olarak karşı tarafı yok etme amacını yüklemektedir. Rumlar, her akşam toplanarak Pontus devletini kurmak

¹¹ Küçüçük Ağa, 393

¹² a.ge.e., 393

¹³ a.ge.e., 396

¹⁴ a.ge.e., 393

¹⁵ a.ge.e., 32

için, Türk kesimini etkisiz hale getirme planları yapmaktadırlar. Azınlıkların bu tutumu karşısında Türklerin yaşadığı psikolojiyi Çolak Salih temsil etmektedir. Salih, Rumlar'ın planını öğrendikten sonra onlarla, özellikle Niko'yla hesaplaşmayı tek hedef edinir. Yazar, Osmanlı ülkesinde bu hesaplaşma duygusuyla dolu 'yüzlerce Salih'in' olduğunu kaydeder.¹⁶ Aynı yerde Yazar, 'Salih'in zaferinden onlar (kendini hala Osmanlı hisseden azınlıklar)- değil, Nikolar, Agoplar korkmalıydı'. diyerek Türkler'deki düşmanlık hissini genel anlamda bütüncül olmadığını, Türkler'in sadece kendilerine ihanet edenlerden öç almak istediklerini belirtir. Bu böyle olmakla beraber, Reis Bey, yine de kitle psikolojisi içerisinde bu ayrımın yapılamayacağı kaygısı taşır.

Düşmanın hakim olduğu bu ortamla beraber Buğra, azınlıkların ayrılıkçı düşüncelerine katılmayanları önemle vurgular. En önemli temsilcileri olarak Doktor Minas Efendiyi¹⁷ gördüğümüz bu kesimi Buğra, "Osmanlı kalan Hristiyanlar."¹⁸ şeklinde tavsif eder. Hem Yazar'ın azınlık meselesine yakalaşımını, hem de Osmanlı'ya sevgi duymaya devam eden azınlık kesiminin psikolojisini vermesi bakımından şu diyalog önemlidir:

(Kirye Vasili'nin) Osmanlı'ya düşmanlık edilmemesi gerektiğini söylemesi üzerine Papaz:

-Neden? Lütfen izah eder misiniz Kirye Vasili

Vasili artık kendini bulmuştu:

-Çünkü bu doğru değildir. Biz Osmanlıyız.

Bir gürültü bir patırdı. Papaz güç bastırdı bu defa:

-Susunuz , susunuz, lütfen oturunuz... Niko sizde oturunuz, Lefter ve Öftim... oturunuz diyorum size... dinleyiniz

¹⁶ a.ge.e., 385

¹⁷ a.ge.e., 385

¹⁸ a.ge.e., 388

ki bir gaafili bir yanılmışı kurtarmanın imkanını kaybetmiş olmayalım... konuşunuz Vasilaki !...

-Yanıldığımı sanmıyorum Muhterem Peder. Evet biz Osmanlıyız. Babalarımız ve dedelerimiz asırlardan beri bu toprakta Türklerle birlikte onların haklarına sahip olarak yaşadı. Bir zulüm bir hakaret görmedik. Aldık, verdik, hak hukuk geçti aramızda, devlet galip gelince bir kötülük görmedik, üstelik makamlar ünvanlar aldık. Fakat yenilince biz kötülüğe kalkıştık. Ne için? Yakışır mı bu? İşte işitiyoruz. 'Bizim' dediğimiz Atina ordusu girdiği yerde bize bir köpek gibi bakıyormuş. Halbuki siz bayram yaptınız geliyorlar diye... (Küçük Ağa, 86)

Tarık Buğra'nın azınlıklara seslenişi gibi de düşünebileceğimiz bu pasaj, Yazar'ın azınlıklar meselesine bakışını özetler mahiyettedir. Gerek buraya kadar söz ettiğimiz pasajlarda, gerekse burada görüldüğü gibi Buğra, özellikle Azınlıklar'a Türk toplumunun çok iyi davrandığını, onlarla, herhangi bir ayrıma dikkat etmeksizin barış ve huzur içinde yaşadığını vurgular. Bu gerçekten hareketle, Azınlıklar'ın en çok eleştirilen yönleri bütün bu dostluğa, 'ihanetle kahpelikle' cevap vermeleridir. Buğra'nın azınlıklara yaklaşırken hepsini kötülememesi, Minas Efendi, Kırye Vasili gibileri ayrı ve önemli tutması, onun tavrının ve eleştirisinin azınlıkların tümüne değil toplumun bütünlüğünü, huzurunu bozanlara olduğunu ortaya koyar.

D- TÜRK MİLLETİNİN YABANCIYA BAKIŞI

Bu bölümün diğer alt başlıklarında zaman zaman bu konuya değindik. Hatta alt başlıkla bağlantısı ölçüsünde örnekler de aktardık. Bir önceki kısımda da biraz daha

geniş olarak üzerinde durduk. Ancak burada Türk milletinin Azınlıklar'a bakışından ziyade kendinden olmayan yabancıya bakışını işleyeceğimizden, ayrı bir başlık altında mütalaayı uygun gördük. Söz konusu ettiğimiz bölümde görüldüğü gibi Türk milleti, azınlıkları kendinden olmayan değil, kendinden bir unsur olarak görmüştür.

Devletlerin kuruluş devreleri, sıkı kenetlenmeyi, başka unsurları içeri sokmamayı esas alır. İşte Osmanlı devletinin kuruluşunu anlatan 'Osmancık' romanında da yabancılara karşı bu psikolojinin tezahürünü görürüz:

“Ben derim ki kardaşlarım, Rum'a herşey satalım, pazara halımızı, kilimimizi, yağımızı, balımızı, velhasıl ektiğimizi biçtiğimizi, yaptığımızı, ürettiğimizi getirelim. Amma Rum'a aygır satmayalım, Koç satmayalım, tezgah satmayalım. Yün satalım, boyalı iplik satalım, boya satmayalım, tohum satmayalım.” (Osmancık, 221)

Osman Beg'in dile getirdiği bu düşünceler, modern-sosyolojik kavramla 'ulus-devlet' psikolojisini yansıtmaktadır. Bu psikoloji, bugün için doğru olmayabilir. Ancak o dönemin şartları içerisinde doğru olduğunu söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi Osman Beg, toplumu manen ayakta tutan değerlerin, dıştan gelen öğelerle bozulmamasını; aynı şekilde bu öğelerin dışa verilmemesini öğütlemektedir. Örneğin, at o dönemde bir toplum için çok önemli unsurdur. Osman Beg, kaliteli Türk atlarının Rumlar'a satılması durumunda onların da aynı savaş gücünü yakalayacaklarını düşünür. Bu sebeple düşman güç bu imkandan mahrum olmalıdır. Bu bakış açısından yabancı – özetle- kendi varlığı için bir tehlikedir. Güçlenmesine imkan verilmemelidir. (Türk milletine ait bu bakışın romanın muhtevasını da göz önüne alarak tarihin belli bir dönemine ait olduğunu kaydetmemiz gerekmektedir. Aksi takdirde yanlış bir genelleme yapmış oluruz.) Osman Beg'in bu bakışı taşımasında o güne kadar birçok

Türk devletinin dışta alınan veya dışa verilen ögeler sebebiyle (Örneğin, kız alma) yıkılışının etkisinin olduğunu düşünebiliriz.

Buğra'nın yabancılara yönelik aktardığı bir başka bakış da Araplarla ilgilidir. Bilindiği gibi Araplar da uzun süre Osmanlı hakimiyeti altında yaşamışlar, ancak Osmanlı'nın zayıflamasıyla beraber Osmanlı'dan ayrılmışlardır. Ne var ki bu ayrılışları esnasında Osmanlı'ya karşı düşman güçlerle işbirliği yapmaları, bugün dahi üzüntüyle karşılanan bir durum olmuştur. Düşmanla yapılan dayanışma dolayısıyla Milli Mücadele yıllarından başlayarak Araplar'a karşı olumsuz bir bakış gelişmiştir. 'Küçük Ağa' romanında Yüzbaşı Nazım'ın Arap aşiret reisi ile yaptığı şu diyalog Araplar'a olan bu olumsuz bakışı ortaya koymaktadır:

“-Bizimle kalmaz mısınız?”

“-Hayır.”

“-Neden?”

“-Sizleri sevmiyorum.”

“-Sebep? Bizi pek mi ibtidai buluyorsun?”

“-İbtidai, pis... Fakat asıl sebep bu değil.”

“-Ya ne?”

“-Bizi arkadan vurdunuz... Kafirlerle anlaştınız...”

(Küçük Ağa, 63)

Pasajda da dile getirildiği üzere Araplar'a olan olumsuz bakışın en büyük sebebi, Araplar'ın Türkler'i arkadan vurmasıdır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu bakış, o günlerden başlamış, günümüze kadar da sıcaklığını koruyarak devam etmiştir. Ancak Buğra'nın bu durum karşısındaki tavrı daha itidallidir. O, bu konuyu işlerken kullandığı üslupla, Araplar'ı suçladığını belli eder. Ancak üzerlerine fazlaca da gitmez. Bunu o dönemin sosyal bir realitesi olarak kaydetmekle yetinir.

E- YABANCILARIN TÜRK MİLLETİNE BAKIŞI

Daha önceki bölümlerde kısmen değindiğimiz bu konuyu burada genişletmeye çalışacağız. Tabiiatta herşeye olumlu veya olumsuz bakışın olması tabiidir. Bu sebeple Türk milletine de olumlu bakışlar olduğu gibi olumsuz bakışlar da vardır. Ancak tarihi şahitliğe çağırırsak Türk milletiyle ilgili olarak daha çok olumlu yönlerin ön plana çıkartıldığını görürüz. Buğra da daha ziyade bu olumlu bakışları işler. Ancak bu konuda da taraf tutmayan tavrını devam ettirerek olumsuz bakışlara da yer verir.

Türkler'e yönelik en önemli olumsuz bakış 'kaba' olduklarını dile getiren bakıştır. Bunun ifadesini başka bir bölümde kaydettiğimiz üzere Halofıra'dan duyarız. Halofıra, Orhan Beğ'e "Kaba Türk" diyerek bu bakışı dile getirir. Ancak Buğra, Orhan Bey vasıtasıyla hemen cevap verir: "Türk kaba olmaz."¹⁹ Buğra, 'Osmancık' romanının devam eden kısımlarında da bu düşüncesini Türkler'in ince davranışlarını sergilemek suretiyle pekiştirir. Köse Mihal'in İslamiyet'i seçmesinde önmeli sebeplerden biri de Türkler'de gözlemlediği tavırlardır.

Türkler'e –daha doğrusu Osmanlı'ya- yönelik başka bir olumsuz bakışı da 'Azınlıklar' bölümünde işlediğimiz şekilde görürüz. Bu görüş, kısaca Osmanlı'nın kendilerini sömürdüğünü düşünmekte bunun için de bağımsızlık mücadelesine girilmesi gerektiğini savunmaktadır. (bkz. "Azınlıklar" bölümü)

Yabancıların Türkler'e yönelik olumlu bakışlarında önemle üzerinde durdukları noktalar, Türkiye'nin güzelliği, Türkler'in 'anamlı' davranışları ve Türk kültürünün farklı güzelliğidir. Konuyu tarihi süreç içerisinde ele alabiliriz:

Köse Mihal'in müslüman olmasında en büyük sebep Türkler'in ona karşı takındığı yardımsever ve sevecen tavidir. Köse Mihal, Osmanlı beyliğindeki her ferdin davranışında bir asalet bulur. Osman Gazi'nin annesi Cankız'ın cenaze töreninde Köse Mihal, bu insanlar arasındaki "yüce ruha" bir anlamda 'vurulur':

"Ve en nihayet işte bu cenaze töreni.. bu insanlar, bu insanların özellikle de Gündüz'ün, Savcı'nın, Osman Beğin ve hele Ertuğrul Beğ Gazi'nin ölüm kapısındaki halleri... en önemlisi de ölümün belirginleştirdiği karakter bütünlüğü."
(Osmancık, 180)

En yakınlarını kaybeden insanların, hayatın çok önemli bir realitesi olan ölüm karşısındaki asil ve anlamlı tavırları, Mihail Kosses'i bu kişilere hayran bırakır. Mihail Kosses (daha sonra Köse Mihal), Türkler'in 'karakter bütünlüğü'nde gördüğü nizam ve intizam karşısında çok etkilenir, bu kişilere katılmak ister ve müslüman olur.

'Günümüz toplumunda Türkiye'ye ve Türkler'e yabancıların bakışını Buğra ne şekilde işlemiş?' diye baktığımızda; örneklerini 'Siyah Kehribar' romanında görürüz.

Romanın kahramanı Türk, İtalya'da -Roma'da- üniversite eğitimi almaktadır. Bu Türk'ün tavır ve davranışları kız, arkadaşı Melina üzerinde çok büyük etkiler bırakır. Melina, Türk gencinin şahsında Türkiye'yi ve Türkler'i sever. Türk genci, ona bir masal anlatınca, Melina, "Masallarınız hep böyle güzel mi? İnsanları masalları yetiştirir, masalları yapar, ben bunu biliyorum."²⁰ diyerek Türk kültürünün bir ögesine olan hayranlığını ortaya koyar. Melina'da oluşan bu Türk ve Türkiye sevgisi onda Türkiye'ye gelme isteği uyandırır. Ancak gelmesinin mümkün olması durumunda çok üzülür:

¹⁹ Osmancık, 273

²⁰ Siyah Kehribar, 25

“-Ah dedi, Türkiye, senin memleketin tam böyle dağlarıyla, şehir ve kasabalarıyla, hele o güzel insanlarıyla bende teşekkür etmiş, bir daussıla halini almışken herşeyin birden bire imkansızlaşivermesi, bir sis yığınının ardında kayboluvermesi ölüm değil de nedir? (Siyah Kehribar, s.225)

Melina’da oluşan bu Türkiye sevgisini Yazar, Türk gencinin, Türklüğü doğru bir şekilde tanıtmasına, temsil etmesine bağlar. Aynı şekilde burada kullanılan üslup ve yapılan yorumlardan hareketle Buğra’nın bu Türk genci vasıtasıyla Türkiye’yi dışarıda temsil edemeyen hatta aşağılayan Türk aydınına ‘ince bir gönderme’ yaptığını düşünebiliriz.

Türklerin yabancılara sevgi ve hoşgörüyle bakmalarının adeta meyvesi gibi işlenilen yabancılardan Türkler’e bakışı, doğru ve güzel bir tohumun doğru ve güzel bir meyvesi hüviyetindedir. Buğra, bu vesileyle Türklüğün önemli bir kimlik olduğunu, yukarıda kaydettiğimiz pasajlarda da görüldüğü gibi bunu yabancılardan da doğruladığını belirtir. Türkler’e yönelik olumsuz bakışları da Türkler’in ve Türklüğün tanınmıyor olmasına bağlar. Türklüğün ve Türkler’in güzel tanınması da Buğra’ya göre, ‘Siyah Kehribar’daki Türk gencinde örneği görülen Türklüğün, güzelce temsil edilmesiyle mümkün olmaktadır.

III. BÖLÜM

ŞAHISLAR

Her şahıs, kendine inşa ettiği alemle ferdidir. Dışa bakan yönüyle de toplumsal. Ancak tarihte bazı şahıslar vardır ki onlar ferdi olamaktan öte topluma ait şahsiyetleriyle vardılar.

Tarik Buğra eserlerinde izlediği amaçla Türk toplumuna mal olmuş bazı şahısları öne çıkarır. İşlediği konular gereği birçok reel şahsı eserlerine taşımıştır. Ancak Buğra'nın bu şahıslarda vurguladığı nokta, daha ziyade onların ferdi yönleridir. Örneğin, Osmancık romanında Buğra'nın işlediği birçok kahraman Türk tarihi için büyük bir önemi haizdir. Ancak bunlardan özellikle üzerinde durulan şahıs, Osman Bey'dir. Fakat biz Osman Bey'i şahıslar bölümünde işlemeyeceğiz. Çünkü romanı incelediğimizde romanın 'Osmancık'tan Osman Bey'liğe geçişi içeren bir iç yolculuğun romanı olduğunu görürüz. (Romanın bu özelliği, Osman Bey açısından böyledir. Yoksa elbetteki önemle vurgulanan başka konular da vardır.) Ayrıca Buğra'nın romanlarında işlediği diğer bir önemli şahıs da Çerkes Ethem'dir. Bunu da bağımsız bir başlık olarak ele aldığımızdan burada söz konusu etmiyeceğiz.

İşleyeceğimiz şahısların biyografileri üzerinde durmayacağız. Daha ziyade bu şahısları Buğra'nın ne şekilde ele aldığını tahlil etmeye çalışacağız.

A- ATATÜRK

Atatürk, şüphesiz Türk tarihinin zirve şahsiyetlerindedir. Bir milletin var olma yok olma mücadelesinde, ibreyi var olmaya yönlendirmesinin yanında bu milleti yeni bir hayata kavuşturmuştur.

Bir toplumun tarihinde oynadığı bu büyük rol, ona tüm toplumu kapsayan bir kimlik vermiştir. Ancak bu kimliğin gücü, beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Buğra'nın özellikle üzerinde durduğu bu problemlerin merkezini, Atatürk'ün sömürülmesi konusu oluşturur.

Buğra, Atatürk'ü Milli Mücadele döneminde alarak Cumhuriyet dönemi de dahil ölümüne kadarki dönemleri ve ölümünden sonra algılanış biçimlerini eserlerinde işler. Yazar, Soyadı kanunun çıkmasında önceki dönemlerde, 'Mustafa Kemal' ismini kullanırken çıktıktan sonraki dönemler için daha ziyade 'Atatürk' ismini kullanır. Ayrıca özellikle köylünün Atatürk'e hitap şekli olan 'Gazi Paşa Hazretleri' ifadesi de bu kesimin konuşmalarında görülür.

Atatürk, Buğra'nın eserlerinde ana kahramanlardan biri olarak görülmez. Sadece 'Zafer Gaye Değildir' isimli tiyatrosunda Atatürk'ü merkezdeki kahraman olarak görürüz. Diğer eserlerde Atatürk, daha ziyade ya anlatıcı kişinin değerlendirmeleriyle yada roman kahramanlarının değerlendirmeleriyle söz konusu edilir.

Buğra'nın Atatürk şahsiyle ilgili olarak üzerinde durduğu husus onun 'dehası'dır:

'Dehanın bir tek konusu vardır; gerçekten büyük gerçekten toplumsal bir konudur o. Ve uzmanlığı yoktur onun.

Deha pençeler onu. Pençeler evet... pençeler ve çözüme götürür; yeni bir ortam yeni bir atmosfer yaratır. Atatürk böyle olsun ve böyle yapsın diye yaratılmış ender-i nadirattandır.’
(Gençliğim Eyvah, 222)

Atatürk’ün dehasının kapsayıcılığı, geniş bakış açısı, onu insanlığın nadir kıymatleirnden kılmıştır. Buğra, ‘Zafer Gaye Değildir.’¹ isimli oyununda da önemle vurguladığı gibi Atatürk, dehasını problemi pençeleyip çözüme götürmek suretiyle göstermiştir. Bunun en büyük delili de Milli Mücadele’dir. Atatürk’ün yöneticilikteki bu dehasına, ‘Gençliğim Eyvah’ romanında onun gizli muhalif olarak gördüğümüz İhtiyar da şahadet eder.²

Buğra, Atatürk’ün üstünlüklerini ‘Küçük Ağa’da Mehmet Akif’e söyler:

‘Birşey yapmadan duramayan, büyük şeyler yapmak isteyen, başkalarının en olmayacak hayalleri ve ideallerini iş edinen birisi” (Küçük Ağa, 476)

Akifi’in bu ifadeleriyle Buğra, çift yönlü bir meselenin haline girişmektedir. Birincisi, Atatürk’ün üstün özelliklerini zikretmek; ikincisi ve asıl önemlisiyle Mehmet Akif ile Atatürk arasında olduğu söylenen zıtlığa dikkat çekmektir. Buğra, Akif’in, Atatürk’ün şahsına ve liderliğine muhalif olmadığını önemle vurgular. Bu vurgu özellikle Cumhuriyet döneminde belirginleşen ve Akif’in yurdunu terk etmesiyle neticelenen problemin başka sebeplerle olduğuna atıfta bulunur.

Atatürk hakkındaki bu genel değerlendirmelerin ardından kronolojik sıra içerisinde Atatürk’ün Türk toplumunun tarihinde oynadığı role eğilebiliriz. Öncelikle

¹ Zafer Gaye Değildir, Giriş bölümü vd.

² Gençliğim Eyvah, 170

Buğra, Türk toplumunun içinde bulunduğu şartlar gereğiyle- Milli Mücadele döneminde- ‘vatanın bahtı adına bütün milletin Mustafa Kemal’in de millete muhtaç olduğunu’³ belirtir. Ancak Buğra, değerlendirmenin devam eden kısmında Mustafa Kemal’in de millete muhtaç olduğunu belirterek, Atatürk’ün başarısının onun dehasıyla milletin gücünün birleşiminin meyvesi olduğunu vurgular.

Milletin büyük bir kurtarıcıya muhtaç olduğu bir dönemde Buğra, Atatürk’ün ortaya çıkışını, “Çırlıçıplak bir isim, Mustafa Kemal doğuyordu.”⁴ cümlesiyle ifade eder. Atatürk’ün bu ‘doğuşu’, millette de büyük ümitlerin doğmasına imkan tanımıştır. Milletın ekseriyeti Mustafa Kemal’in önderliğindeki Kuva-yi Milliye’nin muzaffer olacağına inanmıştır. Çok az ‘muhalif sesin’⁵ inançsızlığıyla beraber neticede zafer elde edilmiştir.

Buğra’nın Atatürk’ü bir şahıs olarak ele almayı bırakıp onu bir problematik düzeyinde inceleyişi bu dönemden sonra başlar. Kanaatimizce Atatürk’ün hayatındaki kırılma noktası, Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından onun çerçevesinde oluşan zümreye karşı takınacağı tavidir.

Buğra, Atatürk çevresinde oluşan zümrenin Atatürk’ün dehasına uymadığını, ancak ‘Ata’nın bunları zarureten barındırdığını düşünür. Atatürk’ün ufkuna ulaşmış çok azı istisna edilirse, çevredeki bu insanlar, Buğra’ya göre Atatürk’ün başarılarını engellemişlerdir.⁶ Bu noktada Atatürk’ün ismi etrafında oluşturulan ve onu sevmekten öte onun ismi üzerinden pirim yapmayı amaç edinen Kemalizmin teşekkülü Buğra’nın eleştiri merkezinin oluşturur.

³ Küçük Ağa, 477

⁴ a.g.e., 232

⁵ Firavun İmanı, 5vd

⁶ Gençliğim Eyvah. S,?

‘Türkiye Gazi Mustafa Kemal Paşasıyla, hele kazandığı eşsiz zaferlerle pırıl pırılken⁷ Atatürk’e hayata sarılır gibi sarılan, Türkiye zamanlarını 1880 ile 1938 arasına kilitleyen, zaman kavramını Atatürk’le sınırlayan⁸ zihniyeti Buğra, Atatürk sevgisiyle aynı paydada görmez. Özellikle ‘Dönemeçte’ ve ‘Yağmur Beklerken’ romanları vasıtasıyla Atatürk’ün, yukarıda portresi çizilen zihniyet tarafından nasıl siyasî bir malzeme olarak sömürüldüğünü örneklerle gözler önüne serer.

Atatürk’ün siyasi bir öge oluşunu Buğra, siyasetin çirkinliği ve – ‘Gençliğim Eyvah’ romanında işlediği- İhtiyar gibi, toplum düşmanı olan gurupların tezgahı olarak değerlendirir.

Halk Fırkası’ndan başlayacak olursak; Buğra, Halk Fırkası’nın Atatürk’ü sahiplendiğini belirtir. ‘Halk Fırkası’na karşı çıkmak Gazi Paşa’ya karşı çıkmaktır.’⁹ düşüncesi dönemin tüm Halk Partililerinde esaslı bir tezdir. Nitekim ‘Yağmur Beklerken’ romanında kasabaya gelen Halk Parti Müfettişi “Her bölüme, “Halaskar-ı millet... dahi-yi muazzam , münci’i-yi vatan gibi sıfatlarla Gazi Paşa ile başlamaktadır.’¹⁰ Bu durum karşısında romanda akl-ı selimi temsil eden Rahmi, ‘Ne kadar da çok Gazi Mustafa Kemal Paşa varmış’¹¹ diyerek şaşkınlığını belirtir. Benzer bir değerlendirmeyi de Serbest Fırka İstanbul il başkanı İsmail Hakkı Bey’in Yarın’da çıkan makalesinde görürüz.

Makalede, millet adına konuşularak, ‘Bizim taptığımız Mustafa Kemal, Halk Fırkası’nın Umumi Reisi Mustafa Kemal değildir; mazinin mirasını taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine edebi rehber olmak

⁷ İbiş’in Rüyası, 38

⁸ Gençliğim Eyvah, 221

⁹ Yağmur Beklerken, 47

¹⁰ a.ge.e. , 140

¹¹ a.ge.e., 15

istidadını ve kuvvetini muhafaza eden mutlak Mustafa Kemal'dir.¹² denilmektedir. Buğra, İsmail Hakkı Bey vasıtasıyla Atatürk'ün yanlış ve doğru algılanma biçimini bir arada verir. Halk Fırkası'nın algılaması yanlış; İsmail Hakkı Bey'in Atatürk'ü Türk milletinin değerlerinden biri olarak gören algılaması ise doğrudur. Serbest Fırka il başkanının değerlendirmesi, Serbest Fırka'yı tutan kişilerin uygulamaları göz önünde alındığında 'şahsî' kalmaktadır.

Serbest Fırka taraftarları Halk Fırkası'nın Atatürk'ü sömürdüğümüzü iddia ederler. Ama kendileri de bu yanlıştan geri durmazlar. Serbest Fırka'yı Gazi Paşa'nın kurduğunu veya kurduttuğunu bu sebeple karşı çıkmanın uygun olmadığını hatta lehine kullanmayanların hapse atılacağını"¹³ iddia ederler. Bu anlayışı Buğra, Atatürk'ün üzerinden kazanç sağlama noktasında Halk Fırkası'ndan farklı görmez. Bu konuyu 'Kemalizm' bölümünde işlediğimizden burada bu kadarlıkla yetiniyoruz.

Atatürk'ü Türk milletinin önemli ve büyük değerlerinden biri kabul eden Buğra'nın denemelerinde de Atatürk'e duyduğu büyük sevgi gözlemlenir.¹⁴ Ancak Buğra'nın esas üzerinde durduğu nokta, bir anlamda 'Atatürk'ün asliyetinden uzaklaştırılması' diyebileceğimiz husustur. Gerek 'Kemalizm' bölümünde gerekse bu bölümdeki pasajlarda gördüğümüz gibi Buğra, Atatürk'ün bazı insanlarca sömürüldüğünü iddia eder. Buğra'ya göre bu insanlar, Atatürk'ü eylemlerine bir meşruiyet zemini hazırlamak için kullanmaktadırlar. Bu durum, Atatürk'ün kimliğiyle ters düşmektedir. Çünkü Atatürk bu millete ait bir unsur olma halini alarak bir kesimin inhisarında olma imkanını ortadan kaldırmıştır. Bu gerçeğe rağmen söz konusu ettiğimiz kişilerin Atatürk'ü sahiplenmesini Buğra, iyi niyetle telif etmez. Netice olarak Atatürk, Buğra için, bu milletin nadir hazinelerindedir ve Kemalizmin dar kalıplarına sığdırılmayacak kadar da büyüktür.

¹² a.ge.e., 201

¹³ a.ge.e., 190

¹⁴ Örnek için bkz. Düşman Kazanmak Sanatı, s:318 v.d.

B- İSMET PAŞA

Milli Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in ilk 30 yılının önemli isimlerinden olan İsmet Paşa, "İkinci Adam" kimliğiyle Buğra'nın eserlerinden söz konusu ettiği şahıslardandır. Özellikle Atatürk'ün son yılları ile Atatürk'ün ölümünden sonraki yıllarda oynadığı rolle tartışılır bir şahsiyet olmuştur.

İsmet Paşa, Buğranın eserlerinde Milli Mücadele yılları ve Halk Fırkası'nın uygulamaları ile yer alır. Kronolojiye uyup Milli Mücadele döneminde başlayabiliriz.

Milli mücadelede asker olarak büyük başarılar elde eden İsmet Paşa, Çerkez Ethem'le düştüğü anlaşmazlık nedeniyle 'Küçük Ağa' romanında söz konusu edilir. Ancak İsmet Paşa'yı burada aktif olarak görmeyiz. Daha ziyade Çerkez Ethem ve taraflarının bakış açısıyla anlatılır. Ankara, Çerkez Ethem'den, İsmet Paşa'nın emri altına girmesini istemekte, Çerkez Ethem de karşı gelmektedir. (Buğra'nın Çerkez Ethem'i Ankara'nın tümüne karşı olmaktan ziyade, asıl meselesinin İsmet Paşa'yla olduğu şeklinde göstermesi dikkat çekici bir husustur.)

Çerkes Ethem ve kardeşleri, İsmet Paşa'yı 'dirayetsiz' görürler. Tevfik Bey'in (Çerkez Ethemin kardeşi) İsmet Paşa için yaptığı "Başımıza bela geldi bu İsmet. Kafa yok herifte kafa."¹⁵ değerlendirmesi bu cephenin kesin tavrını ortaya koyar. Bu değerlendirme ve bakış açısına mukabil "İsmet Paşa da gevşemeyen bir inatla Etem Bey ile kardeşlerinin yetki ve itibarlarını azaltmak, sonunda da cephe kumandanlığına bağlı herhangi bir müfreze haline getirmek için çalışmaktadır."¹⁶ Bu noktada başlayan anlaşmazlığı Buğra, yersiz ve anlamsız bulur. Bundan dolayı da her iki tarafı da klişe

¹⁵ Küçük Ağa, 325

¹⁶ a.ge.e., 324

tabirlere ve duygusuz sopsöğük bir üsluba"¹⁷ sarılarak bir birlerini alt etmeye çalışmaları dolayısıyla şiddetle eleştirir. Nitekim iki taraf arasında devam eden sertleşme, şahsi bir mesele halini alacak, 'millî olmadan çıkacaktır.'¹⁸ Ancak kaybeden yine millet olacaktır.

Buğra, bir şey kazandırmayan ancak birçok kayba sebep olan bu tartışmaya Küçük Ağa (İstanbul Hoca) aracılığıyla son noktayı koyar:

“Dava ne Etem Bey davası, ne de İsmet Paşa davasıdır. (Küçük Ağa, 432)

Davanın şahsi değil, milli olduğunu vurgulayan Buğra, İsmet Paşa'yı takındığı şahsî tavır dolayısıyla tenkit eder. Etem Bey'in Ankara'ya karşı geldiği bir gerçekse de Buğra, bu 'gerçekte', İsmet Paşa'nın büyük bir katkısının olduğunu düşünür.

İsmet Paşa'nın söz konusu edildiği diğer dönem de Halk Partisi yönetimindeki Şeflik dönemidir. Buğra, Şeflik dönemini Türkiye'nin karanlık dönemi olarak değerlendirir. Adeta toplumun siyasal anlamda yaşadığı bir kuraklıktır. Yağmur Beklerken romanında kasaba, yazın sıcak altında kuraklıktan kavrulur. Ancak kuraklığı yaşayan sadece toprak değildir. Millet de kendine canlılık verecek, hayat verecek bir 'yağmur beklemekte'dir. Bütün bu 'yağmur' metaforu bile Buğra'nın Şeflik dönemine, dolayısıyla İsmet Paşa'ya bakışını ortaya koyar.

Halk Partililerin “Türkiyeyi, İsmet Paşa hazretleri ve erkenının zihniyet ve icraat ile mahdudu”¹⁹ gören zihniyetleri toplumu yok saymakta, kendi anlayışını biricik meşruiyet kaynağı kabul etmektedir. ‘Halk Partisi’ bölümünde de söz konusu ettiğimiz Şeflik döneminden çıkışı Buğra, Türkiye'nin şansı saymaktadır.

¹⁷ a.ge.e., 324, 440

¹⁸ a.ge.e., 440

¹⁹ Yağmur Beklereken, 143

Yağmur Beklerken'de Naki Bey, İsmet Paşa'yı saplantılarından dolayı eleştirmektedir:

“Ona göre Başbakan” devlet benim inanç ve tutumundadır. Bu da ancak ben yalnız ben yapabilirim. Dürüst olan... memleketini ve milletini seven yalnız benim” saplantısından doğmaktadır. (Yağmur Beklerken, 171)

Buğra, kullandığı üslupla ve romanın genelinden edindiğimiz izlenimle Naki Bey'in yukarıdaki değerlendirmesine katıldığını ima eder. İsmet Paşa ve arkadaşlarının devleti kendileriyle 'mahdud gören anlayışı' topluma ve devlete büyük kayıplar yaşattır. Bu yönüyle İsmet Paşa'nın Atatürk'ü devam ettiremediğinin gizli bir iddia olarak ileri sürüldüğünü söyleyebiliriz.

Buğra'nın İsmet Paşa'yla ilgili değerlendirmelerinde yansıtıcı kahraman olarak kullandığı Naki Bey, başka bir değerlendirmesinde, İsmet Paşa'nın kendi kandini ve eyleme yönelen düşüncelerini eleştirmeyen ve eleştiremeyen; karşı düşünce ve anlayışların üzerinde durmaya yanaşmayan bir mizaca sahip olduğunu iddia eder.²⁰

İsmet Paşa'ya yönelik değerlendirmeleri daha doğrusu eleştirileri gözönüne aldığımızda ona yöneltilen en büyük eleştirinin başka fikirlere hayat hakkı tanımayışı olduğunu görürüz. Buğra'ya göre bu fikir memleketin tümünü İsmet Paşa'nın fikirlerine inhisar ettirmiş bu da Şeflik dönemi gibi bir kuraklık dönemini netice vermiştir.

İsmet Paşa'nın bir kahraman olarak yer almadığı Buğra'nın romanlarında, yansıtıcı kahraman vasıtasıyla eleştirilerini ortaya koyduğunu belirtebiliriz. Bütün bu

değerlendirmeler çerçevesinde Buğra'nın İsmet Paşa'ya Milli Mücadele'de oynadığı büyük rol sebebiyle saygı duyduğunu; ancak fitratı ve fitratının gereği olan uygulamaları sebebiyle de eleştirdiğini söyleyebiliriz.

C- MEHMET AKİF

Felaketli günlerin felaketzede şairi olarak “ En karanlık günlerde, “Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al ancak“ diye yürek narası atan, aynı inancı bütün Türkiye üzerinde estiren²¹ Mehmet Akif, Türk milletinin çok sevdiği şairlerden biridir. Tüm millete mal olmuş şahsiyetiyle fert olmaktan çıkmıştır. Yazdığı ‘İstiklal Marşı’ nı, ‘Millete aittir.’ diyerek kendi kitabına almayacak kadar tevazu ve fedakarlık sahibi Akif karşısında Buğra’yı adeta tazimle eğilirken görürüz.

Atatürk ve İsmet Paşa'nın aksine bir roman kahramanı olarak gördüğümüz Akif'i özellikle Firavun İmanı ve Küçük Ağa romanlarında takib etme imkanımız vardır. Buğra, diğer şahısların aksine Akif'in ruhi yönü üzerinde durmuş, bir anlamda onun sarsılmaz iradesini tahlile çalışmıştır. Bu tahlillere geçmeden önce, ‘Firavun İmanı’ romanında Akif'in kendi ağzından kendini okuyabiliriz:

“Ben Mehmet Akif'im. Padişah'tan zerre kadar menfaat beklemedim ama Padişah'ın bana teveccüt ve itibarı vardır. Ben Bab- Ali'den zerre menfaat beklemedim Bab-ı Ali'nin bana teveccüh ve itibar hatta iltifatı vardır. Ben, Ankara'dan da zerre kadar menfaat beklemem. Ankara da bana bir şey vermez,

²⁰ a.ge.e., 171

²¹ Firavun İmanı, 124

aksine ben Ankara'ya çok şey verebilirim, nitekim verdim de. Bütün bunlara doğru değil diyecek bir ferd-i vahit çıkarsa alnını karışlarım; ama bu böyle diye övünmüyorum, övünmek için söyledimse Allah beni kahretsin, cehennemlik olayım. Size demek isterim ki size ben, Mehmet Akif, diyorum ki Yunan yenilecektir. Vatanimiz kurtulacaktır. Bu da ancak ve ancak Ankara sayesinde olacaktır. (Firavun İmanı, 99)

Akif'in bizzat kendisinin dile getirdiği bu ifadeler, Buğra'nın perspektifinde Akif'in portresidir. Hiçbir güce ve makama pirim vermeyecek sağlam bir şahsiyet ve milletin zaferine inanmış imanlı bir kalp. Yazar'ın Akif'i söz konusu ettiği diğer yerlerde bu pasajın açılımı mahiyetindeki değerlendirmeleri görürüz.

Akif'in şahsiyetiyle ilgili değerlendirmelere devam edersek: Buğra'nın Akif'in özellikle üzerinde durduğu özelliğinin onun mertliği olduğunu görürüz. O, 'kelimenin bütün gücüyle mert ve medeni insandır.'²² Kendi içinde inşa ettiği ruh dünyasıyla bütün zaafının üstündedir. Bu sebeple söylediği herşeyi ve şiirlerini ve iddialarının hepsini 'karakter sağlamlığıyla, yaşayışı ile hak etmiştir.'²³

Akif'in sağlam iradesi ve inanmış gönlü, Türk milletini Milli Mücadele yıllarında harekete geçirici bir görevi yerine getirmiştir. Bu yıllarda- Akif'in kendisinde ifade ettiği gibi – herkes Akif'e büyük saygı duymaktadır.²⁴ Özellikle onun halkın üzerinde büyük tesir sahibi olduğunu bilen Ankara, Zile'de çıkan Çini İzzet isyanı için halkla konuşmak üzere Akif'i gönderir.

²² a.ge.e., 30

²³ a.ge.e., 29

²⁴ a.ge.e., 29

Akif, 'isyan ve tereddüt bölgelerinde bir derviş gibi, bir hırka, bir asa gönülleri uyarmaktadır."²⁵ Nitekim Zile'ye gittiğinde halkın üzerinde önemli müesseriyyetler elde eder. Gerek Zile'de gerekse başka meclislerde Akif'e bu özelliğinin yansıması olarak büyük saygı gösterilir ve kendisi ta'zimle karşılanır. Buğra, Akif'e gösterilen bu büyük saygıtı şöyle açıklar:

"Akif, vatanını ırkıdan, ırkını da imanından ayrı tutmazdı. Zaten onu benimseyişleri etrafında belki küçük ama kimsenin önemsiz, hatta güçsüz sayamayacağı bir gurubun toplanıverışı bu yüzdendi." (Firavun İmanı, 167)

Buğra, Akif'in şahsiyetinin temeli olarak diniyle ve milletiyle barışık, bunları birleştirici bir yapıda oluşunu ele alır. Dana önce de birkaç yerde söz konusu ettiğimiz gibi Buğra, dini ve milli değerlerin bir potada birleştirilmesini erdemli bir şahsiyetin mümeyyiz vasfı olarak işler. Hatırlanacağı gibi Buğra'nın çizdiği en önemli karakterlerden olan 'Yağmur Beklerken'deki Kenan Bey de dini ve milliyeti şahsiyetinde uyumlu bir şekilde inşa etmeyi başarmıştır. Burada Akif, bu şahsiyetin yansıması olan 'örnek konuşmaları, susmaları ve özellikle gün içindeki davranışlarıyla zayıf iz'anlara"²⁶ kendi büyüklüğünü kabul ettirmektedir.

Buğra, Akif'in meziyetlerini tevazuyla taclandırdığını belirtir: Onun, 'Her biri bir destan konusu olabilecek çalışmalarının bir tekinden bile söz açtığı görülmemiştir.'²⁷

---

a.ge.e., 30
a.ge.e., 31
a.ge.e., 30

'Firavun İmanı' haricinde bir de 'Küçük Ağa'da Akif'i görürüz. Buğra, romanda Küçük Ağa ile Mehmet Akif'i buluşturur. Küçük Ağa, Akif karşısında hayranlıkla karışık bir ürperti duyar:

'Bu sarsıcı tedirginliğinin, bu ürpermenin sebebi Mehmet Akif idi, ama avuntusunu da o getiriyordu. Akif gibi bir insanla beraber olmak, konuşmak, öyle birisinin bulunduğu, zor durumlarda, çetin dönemeçlerde ona akıl danışabileceğini bilmek büyük bahttı.' (Küçük Ağa, 471)

Buğra, Akif'i tanımanın bir bahtlılık olduğunu düşünür. Küçük Ağa bu şansa ulaşanlardandır. 'Küçük Ağa' romanının başka bir yerinde Akif'i tanımış olmandan dolayı kendini ayrıcalıklı bir mutluluk içinde hisseder ve ekler: "Tanımasaydım utanırdım, efendim."²⁸

Milli Mücadele'nin gizli kahramanlarından olan Akif'i, Buğra'nın büyük bir sevgisiyle sevdiği ortadadır. Ona değindiği pasajda gözlemlenen idealize edici tavır, kanaatimizce Akif'in tarihi kimliğiyle örtüşmektedir. Bu da Buğra açısından, Türk milletinin çok önemli bir değerini gündeme taşımamasından dolayı minnettarlığı gerektirecek bir durumdur.

Burada şunu da belirtmek de fayda vardır. Buğra, Akif'in Milli Mücadele döneminden sonraki hayatına pek değinmiyor. Bu noktayı müphem bırakıyor. Bunun sebebi olarak meselenin taşıdığı siyasî boyutu düşünebiliriz. Ancak Atatürk'le ilgili olarak bir pasajda değindiğimiz gibi Akif'in Atatürke sevgi ve güven duyduğunu vurgulaması Akif'in yaşadıklarının daha başka sebeplere vabeste olduğunu ima eder mahiyettedir. Ne olursa olsun, Akif, Buğra için milletin karanlık günlerinde millete korkmamasını telkin eden, içi dışı güzellikle, inançla donanmış, bir mert ve medenî

insandır. Buğra'nın perspektifinde Akif, bütün erdemleri kendinde toplamış üstün bir şahsiyettir.

D- HÜSEYİN AVNİ

Milli Mücadele yıllarının gizli ve hakkı pek de verilmeyen kahramanlarından olan Hüseyin Avni, Buğra'nın beğendiği şahıslar içerisinde başta gelenlerdendir. Buğra, Milli Mücadele yıllarında yaptıklarından dolayı, Hüseyin Avni'ye hayranlıkla bakmaktadır. Bu sebeple de 'Firavun İmanı' adlı romanının önemli kahramanlarından biri yapmıştır. Buna ilave olarak 'Düşman Kazanmak Sanatı' adlı kitabında da "Yeni Cami" ve 'Atatürk Düşmanı' başlıklı yazılarıyla Hüseyin Avni'yi işler.

Söz konusu iki yazıdan birincisinde Buğra, 'Sokrat tipi muhalif' olarak nitelediği Hüseyin Avni'nin bilinmediğini, bilinmemesinin ise Kurtuluş savaşına layık olmamak anlamına geldiğini belirtir. Bunun ardından da 'Firavun İmanı'nın'da yer verdiği Hüseyin Avni'nin kahramanlığına ve fadakarlığına ilişkin bir hatıra anlatır. Ancak bu yazı büyük fırtınalar koparır. Çünkü bazı insanlar, Hüseyin Avni'yi 'Atatürk düşmanı' olarak görmekte dirler. Bu sebeple de Hüseyin Avni'ye, 'Türk basınında yer verilmemelidir , Hele sitayişle hiç.' derler.²⁹

Hatırlanacağı gibi Hüseyin Avni, I. Meclis'te II. Grup* denilen muhalefet hareketinin önderiydi. Ülkenin düşmandan kurtuluşunda çok büyük hizmetler gören Hüseyin Avni, mecliste beliren, 'kişi hakimiyeti'ne karşı çıkararak muhalif bir harekete girişmiştir. Ancak bazı çevreler bu çıkışı, direkt Atatürk'e karşı bir hareket olarak

⁸ Küçük Ağa, 472 vd.

⁹ Düşman Kazanmak Sanatı, 314

Bu konuda teferruatlı bilgi için bkz. Demirel, Ahmet, I. Meclis'te Muhalefet, 1996

değerlendirmişlerdir. Ardından Hüseyin Avni'nin ismi, İzmir suikastine karışınca İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanır ve idama mahkum edilir. Son anda günlüğünün bulunması ve bu günlüğünde Atatürk'e karşı sevgisinin görülmesi üzerine affedilir. Ancak sonraki hayatı bir kahramana hiç de layık olmayan şekilde, sefalet ve ekonomik sıkıntılar içinde geçer. İşte Buğra sözkonusu yazılarında bu hususa değindikten sonra Hüseyin Avni'nin Atatürk düşmanı olmadığını şu cümlelerle ortaya koyar:

'Hüseyin Avni, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın düşmanı değildi. O ve kendisi kadar bazı değerli arkadaşları, sadece, Paşa'nın birtakım davranış ve tercihlerini kendisi için de Türkiye için de doğru bulmuyorlardı. İnançlarının mücadelesini mertçe, açıkça iddia edilen düzenin kurallarına uygun olarak verdiler.' (Düşman Kazanmak Sanatı, 318)

Hüseyin Avni, Buğra'ya göre anlaşılmamıştır. Türkiye'nin yürekler acısını bir an bile unutmayan bu 'su katılmamış Dadaş'³⁰ kendini, tümüyle unutamadığı vatnına adamıştır. I. Meclis, Akif ve Hasan Basri'yle beraber Zile'de isyanı incelemek için kendisini gönderince büyük bir milliyetperverlikle kabul eder. Ne var ki Milli Mücadele'nin sonuna doğru gelişen yukarıda özetini verdiğimiz hadiseler, bu cesur insanı kendine bile küstürmüştür. Hele Milli Mücadele'nin ardından İstanbul'a yerleşen Hüseyin Avni'nin ruhi durumu ise bir kahramanın maruz kaldığı trajediyi ortaya koymaktadır:

"İstanbul'a yerleşmişti. Her sokak her semt kendisine o büyük çöküşü imparatorluğun yıkılışını hatırlatıyor, işgal günlerini hatırlatıyor, hafızasını da ister istemez kendiliğinden Gebze'lere, Zile'lere, Sakarya'lara Erzurum ve Sivas günlerine uçuyordu. İyiden iyiye şüphe eder olmuştu artık.

Türkiyenin ve İstanbulun yeniden Türk ve müslüman olması için yanıp tutuşan o bir avuçluk insanın arakasındaki Hüseyin Avni, o Dadaş kendisi değil miydi? (Firavun İmanı, 261)

Buğra, Hüseyin Avni'yi hayallerinin ve idaelerinin yakılışı karşısında, onları seyreden insanın psikolojisi içinde anlatır. Hüseyin Avni için yaşanılacak günler mazi olmuştur. Hal, Hüseyin Avni'yi mutlu etmemektedir. Çünkü ne ideale ne de hayaline tekabül etmektedir yaşanılan zaman. Bu durumda da 'önce milletim ve ülkem parolasının savaşçısı olan'³¹ bu insan, bir yıkılmışlık içinde kalmaktadır. Buğra, Hüseyin Avni'nin bu durumuna üzülmelerinde yanında böylelerini ezmek hırsıyla putlar icat eden damagolların ortaklıkta hala aşık atabilmelerini çileden çıkarıcı bir hal olarak değerlendirir.³²

E- MARKS

Bu bölümün giriş bölümünde Türk toplumunda önemli bir konumu ihraz etmiş kişilerden söz edeceğimizi belirtmiştik. Bu çerçevede Marks'ı dışta tutmamız gerektiği düşünülebilir. Ancak Buğra'nın Marks'ı işleyiş tarzı burada söz konusu etmemiz gereğini hissettirdi.

Buğra, Marks'ı kronolojik hayatından ziyade Türk toplumuna ettiği tesir yönüyle işler. Marks, Türk toplumunun yapılanmasında temel taşlarından olan bir 'zihniyetin

¹⁰ Firavun İmanı, 10, 73

¹ Düşman Kazanmak Sanatı, 318

² a.ge.e., 318

yapıcısı' vasfında bir kimlik kazanmaktadır. 'Gençliğim Eyvah' romanında İhtiyar'ın değerlendirmeleri çerçevesinde Marks'a baktığımızda Buğra'nın Marks'ı dünyanın illetlerinden biri saydığını görürüz. Bir anlamda Buğra, Marks'ın tezlerinin Türk toplumu nezdinde "tutmadığını" iddia eder ve bu tezleri çürütme gayretini güder. Marks'ın teorilerinden olan "Din afyondur", Buğra'nın öncelikle üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur.

"-Marks diyor, uzaklaşırken, "dini afyon saydırabilmiş öteki dünyayı saçma göstermeyi becermiştir. Bütün bu bakımlardan överim onu. Ama aynı Marks, toplumu tastamam öteki dünyanın yerine koydurmuş, böylece de kutsal amacın savaşını çetinleştirmiştir, ezmek üzere olduğun ve kolayca ezebileceğim cepheye yeni ordular türetmiştir." (Gençliğim Eyvah, 226)

Buğra'ya göre Marks, insanların önüne yeni bir dünya vaadiyle çıkmıştır. Ancak bu dünya eskisinden iyi olmanın aksine, daha kötüdür. Çünkü Marks'ın "değerleri" erdemli bir toplum inşa etmekten uzaktır. Bununla beraber Buğra, Marks'ın zinhini çok iyi çalıştırdığını "Dünya işçileri birleşiniz." sloganının bile onun zekasına yeter delil olduğunu belirtir. Bu sloganla Marks, 'devlet itliği'nin dışında ordu kurabilmenin ilk ve yepyeni bir buluşunu elde etmiştir.³³

Marks'ın önemle üzerinde durulan ve Türk toplumunu da çokça etkileyen özelliklerinden biri de onun "demagog"luğudur:

"Bilgiyi onun kadar bilginin, mantığı onun kadar mantığın aleyhine kullanan bir demagog daha çıkmamıştır, diyebilirim. Ve Marks, bütün kavramları, özellikle de erdemleri ve değer

ölçülerini ve yargılarını, kabul edilmiş klasik ve namuslu anlamlarından söküp koparan yorumlar bulabilmiştir.” (Gençliğim Eyvah, 226)

Buğra, Marks’ın değerlerin içini boşaltıcı tavrını, Türk toplumu nezdinde incelemeye tabi tutar ve görür ki Marks, toplum üzerinde büyük tesirler icra etmiştir. Nitekim Buğra, ‘Gençliğim Eyvah’ romanında işlediği gibi Türk toplumu yıllarını bu boşalmış değerlerin peşinde harcamıştır.

Pasajları, Türk toplumuna uyguladığımızda Buğra’nın en çok eleştirdiği zihinlerin bu pasajlarda dile getirilen illetlerle “malul” zihinler olduğunu görürüz. Türk aydınının ekseriyeti, bu illeti zihninde taşımıştır. Fakat Buğra, Marks’ın teorilerine hiçbir surette hayat hakkı tanımamaktadır. Buğra’ya göre Marks, “Elindeki yem borusuyla dünya tavuklarının tümünü birden enseleyen tavuk hırsızından başkası değildir. Bu sebeple teorileri hakim bile olsa sadece tavukların sahibi değişecektir.”³⁴

Marks’ın Buğra’nın perspektifinde bu şekilde yer alışı kanaatimizce biraz da Buğra’nın, Marks’ın teorilerini savunanlardan hareket etmesidir. Türk toplumu örneğinde Marks’ı değerlendirmeye tabi tutan bu bakışta, Marksist teorileri savunanlar, Türk toplumunu “enselemek” için planlar hazırlayan ve kısmen bu planlarında muvaffak olarak topluma “en sosyal dramını” yaşatıp “Gençliğim Eyvah” dedirtmiş kişilerdir.

³ Gençliğim Eyvah, 225

⁴ a.ge.e., 227

F- HASAN BASRİ

Tarik Buğra'nın ele aldığı şahıslardan biri de Hasan Basri'dir. Hasan Basri, özellikle Milli Mücadele yıllarında I. Meclis'te oynadığı önemli rolle büyük bir ehemmiyeti haizdir. Yazar, 'Firavun İmanı'nda Mehmet Akif ve Hüseyin Avni iklisini Hasan Basri ile üçlü hale getirir. Roman boyunca bu üçlüyü, önemli tüm olaylarda etkin olarak görürüz. Ancak Hasan Basri, Hüseyin Avni ve Mehmet Akif'e göre ikincil planda kalır. Buğra'yı, Hasan Basri üzerine tahlil yaparken pek görmeyiz. Hasan Basri, daha ziyade hadiselerin akışı içerisinde oynadığı rollerle yer alır. Hadiseler dışında ise, konuşan Hüseyin Avni ve Mehmet Akif yanında dinlerken görürüz.

Hasan Basri hakkında Yazar, onun insanî yönüne değinen bir kaç değerlendirmeye yapar. Bu değerlendirmelerde önemle üzerinde durduğu husus, Hasan Basri'nin insan sevgisiyle dolu oluşudur. Acımasız hadiseler arasında Milli Mücadele için çaba sarf ederken bir yandan da ruhundaki 'çocukluğu' hiç eksik olmamıştır:

‘Hasan Basri Bey, çocuk masallarına bayılırdı. Çoğu Doğu'dan, geri kalanları da Batı'dan bir sürü masal biliyordu.’
(Firavun İmanı, 73)

Hasan Basri'nin şahsiyeti için yapılan bu değerlendirmenin de ortaya koyduğu gibi, Buğra, Milli Mücadele yıllarının duyguya pek yer vermyen şartları içerisinde dahi 'insan'ı öz ardı etmemiştir. Gerek Küçük Ağa'da, gerekse 'Firavun İmanı'nda vatan adına çok önemli işler yapan insanların insanî yönleriyle ilgili yapılan değerlendirmeler, Buğra'nın şahsın iramında toplumun dramını tecessüm ettirme gayretiyle ilgilidir. Toplumun yaşadığı dramı ahsında tecessüm ettiren fertlerden bir de Hasan Basri'dir. Hasan Basri, Tokta- Zile'de Fuad Cahir'in çıkardığı isyanı araştırmak üzere giden beş kişilik heyette Hüseyin Avni ve Mehmet Akif'le beraber yer alır. Burada yapılan tahkikat esnasında Hasan Basri'i birinci derecede önemli işler görmektedir. Romanın diğer kısımlarında ise Hasan Basri'yi figüratif bir

kahraman olarak takip ederiz. Bu bakımdan romanda Mehmet Akif ve Hüseyin Avni'nin gölgesinde kaldığı söylenebilir.

G- KEL ALİ, KILIÇ ALİ

Buğra'nın ele aldığı şahıslardan Kel Ali ve Kılıç Ali, Milli Mücadele döneminde özellikle İstiklal Mahkemeleriyle ilgili olarak yer alırlar. Buğra'nın o dönemdeki bir çok şahsı ele almasına mukabil, bizim bu iki şahsı bunlardan ayırmamızın sebebi, Yazar'ın bu şahıslar vasıtasıyla İstiklal Mahkemeleri gibi yakın tarihin çok önemli bir olayını gündeme getirmesidir. Bu iki şahsı aynı başlık altında mütalaa etmemizin sebebi de Buğra'nın bu kişileri 'Ali'ler' adıyla, birlikte tesmiye etmesidir.³⁵

Buğra, İstiklal Mahkemeleri ile ilgili olarak, o dönemde sağlıklı bir durumun söz konusu olmadığını belirtir. 'Milyonları ilgilendiren duruşmalar, yargılamalar birbirini koalamaktadır.'³⁶ Kel Ali ve Kılıç Ali, Hüseyin Avni'nin yargılandığı mahkemenin hakimleridir. Hüseyin Avni'nin yargılandığı mahkeme duruşmasından bir gün önceki gün verilen akşam yemeğinde, bu iki kişiyle karşılaşırız. Yemekte, Gazi'ye, Hüseyin Avni'nin durumu sorulur, ancak net bir karşılık alınmaz. Buğra, Milli Mücadele'de çok önemli roller oynamış bir kişinin hakkındaki hükmün, içkili bir yemekte karara bağlanmasını eleştirir.³⁷ Ali'ler'in ertesi gün yapılan duruşmadaki tavırlarıyla ilgili olarak, Buğra, pek fazla bir yorumda bulunmaz. Fakat, Hüseyin Avni'ye muamelelerini eleştirel bir üslupta ortaya koyar. İticede Gazi'nin tavsiyesi üzerine Hüseyin Avni serbest bırakılır.³⁸

Firavun İmanı, 259
a.ge.e., 250
a.ge.e., 254-255
a.ge.e., 259-260

Hüseyin Avni'yle ve İstiklal Mahkemeleri'yle irtibatları yönüyle yer alan bu iki kişiye, daha önceki veya daha sonraki kısımlarda pek fazla değinilmez. Buğra, bu bölümde daha önce söz konusu ettiğimiz şahıslar hakkında genel bir değerlendirme yapsa da, 'Ali'ler' hakkında pek yapmaz. Buğra'nın bu kişiler hakkındaki yorumlarını ve yaklaşımlarını ekseriyetle bu konuyu ele alırken takındığı üsluptan çıkarırız.

***

Buğra'nın işlediği şahıslar elbetteki bu kadarla sınırlı değildir. Bu listenin çoğaltılması mümkündür. Biz Buğra'nın "toplum-fert" çerçevesinde önemle üzerinde durduğunu düşündüğümüz kişileri söz konusu ettik.

IV. BÖLÜM

İDEOLOJİLER, DOKTRİNLER, ZİHNİYETLER

A- TÜRK FİKİR TARİHİ VE İDEOLOJİLER-DOKTRİNLER - ZİHNİYETLER

İdeoloji, ‘siyasî veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir gurubun davranışlarına yön veren politik, hukukî, bilimsel, felsefî, dinî, moral, estetik, düşünceler bütünü; doktrin- öğreti, bilimde bir düzenli görüşü oluşturan ilke ve ilkeler dizisi¹; zihniyet ise, “ bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi”² şeklinde tanımlanıyor. Ancak sözlüklerin çizdiği bu sınırlar pratiğe geldiğinde hükmünü yitiriyor. Bu üç kavramı da tanım kabul etmez bir durumda –çünkü her tanım bir sınırlamadır- görüyoruz.

Hepsi adına ideolojiyi merkez olarak konuşacak olursak; ideolojinin uzun, karmaşık ve olağanüstü derecede zengin bir tarihiyle karşılaşırız. Sosyoloji perspektifinden bakıldığında; ideolojinin, Marks’ın çalışmalarıyla gündeme geldiği görülür. 18.ve 19. Yüzyıllarda ideoloji gelişerek bütün dünyada varlığını hissettirir. 20. Yüzyılın ilk yarısı ise ideolojinin artık taht kurduğu altın çağıdır. (İdeolojiyi, Marksist doktrinden bağımsız olarak ele almıyoruz.) Ancak ideoloji = Marksizm gibi bir değerlendirmede eksik olacaktır. 1960’a gelindiğinde Amerika’dan Daniell Bell, ‘The End of ideology’ başlıklı kitabıyla, ideolojinin sonu geldiği tezini ortaya atar. (Bu tezin

¹ Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, 1999,320

² TDK Türkçe Sözlük, c.1

tam anlamıyla Bell'e ait olduğu tartışmalıdır.)³ Zira, '1950'lerin ileri sanayi toplumunun ihtiyaçlarını 19. Yüzyılın ideolojilerinin karşılaması mümkün değildir.' fikri ortaya atılır. Ne var ki uygulamalara bakıldığında tarih Bell'i yalancı çıkarmaktadır.⁴

Meseleyi dünya tarihinden çıkarıp Türk fikir tarihine taşıdığımızda bizim ideolojiyle tanışmamızın yeni olduğunu görürüz. İnsanı, araştırmaya ihtiyaçlarının ittiğini varsayarsak, Osmanlı'nın da kendi ihtiyaçlarına her yönüyle cevap veren (Son dönem itibariyle verdiği düşünülen) bir fikri dayanağı olduğundan dolayı gayri herhangi bir araştırmaya girişme ihtiyacı hissetmediğini düşünebiliriz. Ancak Batı'ya (İdeolojinin vatanı olması hasebiyle ayrıca önemlidir.) ilk ciddi açılışımız sayabileceğimiz Tanzimat döneminde de ideolojiyi fazlaca göremeyiz. Tanzimat döneminin ardından Meşrutiyet dönemine geldiğimizde artık ideoloji, bir çok versiyonuyla kamusal alanda yer alır.

II. Meşrutiyetin hissettirdiği hürriyet ortamında ideolojilerin rahatlıkla boy attığını tarihi bir gerçektir. Bu dönemde özellikle Sosyalizm (O dönemdeki ismiyle Bolşeviklik) ve Liberalizm hararetle tartışılan ideolojilerdir. Öyle ki Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki'ye en büyük rakip olarak liberalleri görür.⁵ Yine bu dönemde çıkartılan İştirak dergisi ve oluşturulan siyasî teşekküllerle, Sosyalizm daha sonraki dönemlerde dahi zor yakalayacağı bir rahatlık içerisinde mücadelesini vermiştir. Ancak I. Dünya savaşının patlak vermesi fikir hayatına da balta vurmuştur. Bu doğrultuda 1913 - 1918 yılları arasında ideolojileri sahnede fazla görmeyiz.* 1918 de Milli Mücadele'nin başlamasıyla beraber ideolojiler kendilerini yeniden kamuya arz ederler. Ancak daha önce amaç Osmanlı'nın iyileştirilmesi iken şimdi amaç bir milleti yok

---

Tartışma için bkz. Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, 1999,320 ve

Bu konudaki önemli bir değerlendirme için bkz. . Mardin, Şerif, Din ve ideoloji, 1999,7vd. Ayrıca bkz. Doğu İlatı Dergisi, yıl:5, sayı: 19

Ahmad, Feroz, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1996, 26

olmadan kurtarmadır. Bu dönemde özellikle Rusya desteğiyle Sosyalizm'in etkin bir şekilde faaliyette olduğunu görürüz. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra artık kesinleşen kimliğin ana karakteri olan Demokrasi ve en önemli ilkelerinden olan Laiklik en çok tartışılan konulardır. Her ikisi de teorilerinin ve pratiklerinin çatışmasıyla gündeme gelirler. 1940'lardan itibaren eskiden devam eden ideolojilere ek olarak Kemalizm'in de bir doktrin olarak belirmeye başladığını görürüz. Bu doktrin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu üzerine bina edilmesi dolayısıyla farklı yorumlara sebep olmuştur. Atatürk'ün tartışma kabul etmez büyüklüğü, onun üzerinden pirim yapma yollarını da açmıştır.

1960'lara gelindiğindeyse 1962 Anayasasının sağladığı özgür ortamla farklı fikirlerin kendilerini etkin olarak ortaya koyduklarını görürüz. Bu yıllardan itibaren artık sonraki 20 yılı etkileyecek saflar içerisinde, Milliyetçilik ve sol yükselen değerler olmuş; Türkiye ise artık sağa veya sola göre düşünmeye başlamıştır. Bu ikili dünya 1970'li yıllarda Türk toplumuna tarihinin en büyük trajedilerinden birini yaşatmış ve 'Gençliğim Eyvah' dedirtmiştir. 1980 ve sonrası dönem ise soğuk savaştan arınmış bir şekilde "Yeni Dünya Düzeni" ekseninde ilerlemektedir. (Ancak biz, Tarık Buğra'nın eserlerinde 1980'e kadar ki yılları görürüz.)

Elbette ki yukarıda çizdiğimiz tablo, Türkiye'deki tüm aydınlara "kapsayıcı" bir kimlik sunmamıştır. Bir çok aydın bir ideolojinin yardımıyla kimlik edinme yerine kendi, "kendi" olarak bir kimlik kazanmaya çalışmıştır. Bu tip aydında kimliğinin tüm özellikleri "kendi malıdır". Tarık Buğra da bu cümleden olan aydınlardandır.

Yunus'un ilahilerinin söylenerek cezbeyle gelindiği bir Anadolu ailesinde yetişen Buğra'yı⁶, hayatı boyunca, yetiştiği toprağın değerlerine bağlı olarak yaşadığını

Bunun sebebi olarak İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi gösterilir. Tunçay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, 986

Ayvazoğlu, Beşir, a.ge.e., 25

görürüz. Buğra mensubu olduğunu milletin kültürünü kuşanarak bir aydın olarak entelektüel hayat içerisinde yer almayı tercih etmiştir. Ancak toplumunun meselelerinin farkında olan bir yazar olarak, kendi dışında olanlara kayıtsız kalmamıştır.

Buğra'nın ideolojiler ve doktrinler karşısında özellikle tarafsız kalmaya çalıştığını görürüz. Biyografisine baktığımızda bu gözlemimizi doğrular birçok kanıt görünür. Örneğin, Türkiye'de sağ veya sol kabul edilen ve bir noktada buluşmaları zor görülen kişilerin Tarık Buğra'nın dostluğunda birleştiklerini görürüz.

Onun denemelerine baktığımızda da sıklıkla bu ideolojik kamplaşmadan yakındığını görürüz. Ona göre ideolojiler arasında temelde çok büyük ayrım yoktur, hepsi aynı tahrip gücündedir.

Sloganlar ve kavramlar, demogoji pesendebazlıkları yalnız vatan değil, millet, değil, Sakarya değil, bütün kavramlar ve mesela Faşizm, mesela özgürlük veya bağımsızlık..... hepsi de aynı serüvenlerden geçiyor, üç aşağı, beş yukarı hepsi de aynı hikayelere sebep oluyordu.” (Gençliğim Eyvah, 282)

Buğra, birbirine benzeyen ve sonuçta aynı hikayelere sebep olan bu ideolojilerin iyi niyet ve bilgisizlikten kaynaklandığını düşünür. Bu düşüncelere kendini kaptırmış kahramanlarına yaklaşımı bunun göstergesidir. Bütün ideolojilere veya doktrinlere inananların hepsi vatan için bir şeyler yapma düşüncesiyle yola çıkmışlardır. Bu anlamda masumdurlar. Kurbandırlar. Bu teşekküllerin yaygınlaşmasında başka güçlerin etkili olduğu inancındadır. Bu inancını da ‘Gençliğim Eyvah’daki İhtiyar’la karakterize eder. Ancak Buğra, kendini ideolojiye kaptırmış aydına da tümüyle iyi bakmaz. Onun acıdığı nokta, gençlerin bu temeli ve hayatiyeti olmayan ideolojiler için varlıklarını ortaya koymalarıdır. Bu düşüncelerin sevkiyle, sevgiyi aşkı, bir işin bir

evin sorumluluğunu ve eşliği, babalığı tadamadan can verip giden.”⁷ nesillerin romanını yazma cehdine girişir. Ancak sloganlar ve paradokslarla yaşayabilen”⁸ insanları Buğra, en çok ‘Gençliğim Eyvah’, ‘Firavun İmanı’, ‘Dünyanın En Pis Sokağı’ adlı romanlarıyla sanat gündemine taşır. Bununla beraber diğer eserlerinin tümünde de bu meselden – az da olsa- izler bulmamız mümkündür.

Ve- gelen- kimi vurulan, kimi vuran , kimi kaçan, kimi kovalayan, ama vuruşlarında, vuruluşlarında ve kaçış veya kovalayışlarında olduğu gibi kendi özlerinden, kendi hayatlarından kopan karabasanlara has birer robot haline gelen; çünkü ancak birkaç cümleyi söyleyebilen ve bu cümleleri yalnız bunları söylemeye mahkum düşürülen gencecik yüzlerdir. (Gençliğim Eyvah, 280)

“Robot haline gelen bu nesiller Türk toplumu için her zaman sıkıntıya sebep olmuştur. Milli Mücadele yıllarında da daha sonraki yıllarda da ideoljilerin sözcülüğünü üstlenmiş kişilerin hep aynı cümleleri tekrar ettiklerini görürüz. Bunun niçin böyle olduğuna dair Buğra rehberliğinde bir düşünme çabasına girişecek olursak; bir anlamda söz konusu edilen aydının kimlik krizi içerisinde olduğu fark edilir. Bu noktada ideoloji, kimlik verici biz kurum hüviyeti kazanmaktadır. Öyle ki uzun mücadeleler sonucunda elde edilen diploma yerine ideolojinin sunduğu ve hemen alınacağı sanılan⁹ madalyalar tercih edilmektedir. İdeolojinin kişiyi seçmesinin ardından kişinin zihninde gurubun büyüklüğü inşa edilir. Oluşturulan imaj, kişiyi daha dolay ideolojiye sürüklemektedir.¹⁰

⁷ Gençliğim Eyvah, 282

⁸ a.ge.e., 281

⁹ a.ge.e., 312

¹⁰ a.ge.e., 282

Milli Mücadele yıllarında, ‘Mustafa Kemal de bizi destekliyor.’ Denildiği gibi 1970’li yıllarda da aramızda subaylar generaller var denilmiştir. İşte oluşturulan bu ideal ortam, sunduğu kimlikle aydını, kendine bir zorunluluk hissiyle çekmektedir. O derece ki toplumun zihin dünyası dahi bu kalıplar çerçevesinde şekillenir. Öyle bir nokta gelir ki fikrin hiçbir değeri kalmaz ve sadece kişinin taraf olarak takınacağı tavır önem kazanır:

Eli silahlı bi komünist üzerinize gelir ve siz de kendinizi korumaya kalkarsanız size faşist der” (Gençliğim Eyvah,323)

Hayatın bu sathi algılanışının beraberinde getirdiği problemler insanların en basit mantık kurallarına mahkum olmaları dolayısıyla çözüme kavuşmamaktadır Oysa ki, ‘kötüyü önlemek için illa bir başka kötüyü beslemek’¹¹ gerekmemektedir. Burada – Buğra’ya göre- takip edilmesi gereken yol, sloganların değil fikirlerin peşinde olmaktır. (Buğra’nın bu konudaki fikirlerinin bir çoğunu direkt ifade edişiyile değil de olumsuz durum ve örnekleri mefhum-u muhalifinden ele alarak çıkara- bilmekteyiz.) Fikirlerin peşinde koşulmadığı zaman, ‘oyuncak vadiyle kandırılan bir çocuğa herşeyin yaptırılması gibi amcaların her türlü vaadlerine koşulacak ve bu yolda çok su taşınacaktır.’¹²

Türk fikir tarihinde ideolojinin seyrine dair yaptığımız bu özeti ve Buğra’nın bu ideolojilere yönelik genel kanaatlarını naklettikten sonra Yazar’ın önemle işlediği ideolojilere –doktrinlere- zihniyetlere geçebiliriz.

¹¹ İbiş’in Rüyası, 41

¹² Siyah Kehribar, 154

a- KEMALİZM

Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ismi etrafında oluşan, ilk önce onu sevenlerin taşıdığı bir 'duygu' hüviyetinde beliren ancak daha sonra doktrin hüviyetini kazanan bir yapıdır. Tarık Buğra'nın;

“Çınlıçıplak bir isim, Mustafa Kemal doğuyordu. Kuva-yı Milliyeciler bütün güçleri ile bu çıplak isimden bir efsane kişiliği yaratmaya çalışıyorlardı. Onların bu işi başarmaları da güç olmayacağına benziyordu. Bir yandan Mustafa Kemal'in ruh ve kafa yapısı ile çıkarıp attığı terfilerini süsleyen başarıları öte yandan da halkın bir kahramana ihtiyacı...”(Küçük Ağa, 232)

cümleleriyle Türk tarihine çıkışını anlattığı Mustafa Kemal, takip ettiği stratejiyle bir milleti yok olmaktan kurtarmış ve tarih sahnesinin bir başka yerinde yaşamsına devamını sağlamıştır. Bu durumundan dolayı Türk milletinin büyük değerlerinden biri olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber yeni medeniyet dairesine taşınan halk, büyük bir sevgiyle Mustafa Kemal'e bağlanmıştır. Ancak bütün değerlerin suistimal edildiği gibi Türk milletinin 'bu büyük değeri' de suistimal edilmeye başlanmış, Mustafa Kemal'in ismi etrafında bir doktrin oluşturulmuştur. Bu hassas nokta – günümüzde de devam ederek- Türkiye'nin çokça tartışılan meselerinden biri olmuştur.

Mustafa Kemal'e duyulan sevgi, bir ülkenin kurucusuna duyulacak büyük sevgi ve minnettarlığı aşmış bir “silah” haline dönüştürülmesine Tarık Buğra, şiddetle karşı çıkar. Toplum öyle bir hal almıştır ki hemen her yerde bir Mustafa Kemal görmek mümkün olmuştur. Ancak bu temsil, onu fikirleriyle algılanması değil, kişilerin kendi işine yarayacak şekilde algılamalarıyla oluşan bir temsildir.

Bir dayanak aranıldığında, Mustafa Kemal ön plana çıkarılmış ve Kemalizm, toplumun dış kabuğu haline getirilmiştir. İşte bu noktada Buğra, Kemalizm eleştirisine girer. O, Atatürk'ü bir pazar haline getirip üzerinden çıkar sağlayanlara savaş açar. Türkiye'nin tüm meselerinin Atatürk endeksli değerlendirilmesini doğru bulmaz.

“Atatürk'e hayata sarılır gibi sarılan bir sen değildin ki... Türkiye zamanlarını 1880 ile 1938 arasına kilitleyen, zaman kavramını Atatürk ile sınırlayan eğitimi ben yarattım. (Gençliğim Eyvah, 221)

İhtiyar'ın bu değerlendirmesi Buğra'ya göre Atatürk üzerinden oynayan oyunun en açık göstergesidir. Kişilerin kendi dar değerlendirmeleri içerisine hapsettikleri, kendi zihni fantezilerinden ürettikleri ve kerameti kendinden menkul bir “merkezî Atatürk” düşüncesinin Atatürk'ün gerçek fikirlerine aykırı olduğu ortadadır. Çünkü Atatürk, Türkiye'nin gelecek nesilleri için bağımsız bir zihni, öngörürken; Atatürk'ten sonra gelenler, bu ideali bırakıp tek yönlü eğitimi amaç edinmişlerdir. Bu uygulama esnasında da Atatürk'e yapılan atıflarla meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün bu şekilde bir doktrin malzemesi haline getirilişi sadece eğitim için söz konusu değildir. Hayatın hemen her alanında bu böyledir.

Tek Parti döneminden çıkma çabaları verilmeye başlanınca; kendi konumlarını tehlikede görenler Atatürk adına mücadeleye girişmişlerdir. Öyleki Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi'ne karşı çıkmanın Atatürk'e karşı çıkmak anlamına geldiğini iddia etmişlerdir.¹³

Bu zihniyet Atatürk'ü ve Türkiye'yi “İsmet Paşa Hazretleri ve erkanının zihniyet ve icraatı ile mahdut¹⁴ görmektedir. Ancak halk için durum farklıdır:

Yağmur Beklerken, 47
a.ge.e.,143

“Bizim taptığımız Mustafa kemal değildir, mazinin mirasını taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk İstikbalinde Türk milletine ebedi rehber olmak istidat ve kuvvetini muhafaza eden mutlak Mustafa Kemal'dir. (Yağmur Beklerken, 201)

Serbest Fırka İstanbul İl başkanı İsmail Hakkı Beyin “Yarın”da çıkan makalesindeki ve “Mustafa Kemal sömürüsüne” isyan niteliğini taşıyan bu ifadeler o dönem halkının düşüncelerine tercüman olur mahiyettedir. Halk, Mustafa Kemal'e büyük bir sevgi duymaktadır. Ancak bu sevginin gerçekliği kadar onun bir partinin “dar kalıplarına hapsedilmesine”de karşı olduğu kesin bir gerçektir.

Buğra, Atatürk'ün “kullanılmasından” dolayı sadece Halk Partisi'ni eleştirmekle kalmaz. O, şu bu partiden ziyade bir yanlışın tespiti peşindedir:

“Serbest Fırka'yı memleket ve millet kurtulsun diye Gazi Hazretleri kurdurttu. İsmet'ten ve İsmet'in mutemetlerinden kurtulmak için başka yol bulamadı. Gazi Paşaya karşı gelmek olur mu? Diye yayıyor, hatta oy kullanmayan kadınların hapse atılacağını söylüyordu.” (Yağmur Beklerken, 190)

Atatürk'ün bir atlama taşı olduğu düşüncesinin yanlışlığı, yukarıdaki pasajla bir kez daha gözler önüne serilir. Zira Serbest Fırka taraftarları, Halk Fırkası'nın Atatürk'ü kullanmasından rahatsızlık duymalarına rağmen, kendileri de bu yanlışa düşmeden geri duramazlar. Buğra'nın, farklı cephelerde görülen bu iki oluşumun da Atatürk'ü kullandığına dair misalleri, onun kendine mesele olarak kişileri değil, Atatürk'ün kendisini seçtiğini göstermektedir. Bir anlamda Atatürk'ün nasıl sömürüldüğünü gözler önüne serip Atatürk'ü bu sömürüden kurtarma gayreti içine girer. Atatürk'ün sömürüden kurtulması ise ancak onun doğru anlaşılmasıyla mümkün görünmektedir.

Doğru anlama da eğitimle olur. Ancak eğitim, uygulamalarıyla böyle bir işlevi yerine getirme istidadından uzak olduğunu gösterir. Atatürk'n Türk gençliğine idealler tayin ettiği ve çok farklı bir durumda bambaşka bir amaç ve kasıtle yaptığı “Gençliğe Hitabe” bile “yoz bir yorumla” görev ve sorumluluklarından kopmuş ve paranoyak bir ruhla düşman arayan bir gençliğe malzeme olarak kullanılmıştır.¹⁵

Tarık Buğra, Atatürk'n ‘Kemalizm’ doktrini altında ‘sömürülmesine’ olan isyanını denemelerinde de devam ettirir. Hüseyin Avni’yi öven bir yazı yazması zerine “Bu Atatürk düşmanını nasıl olur da versin.” diye gösterilen tepkiye binaen, Tercüman’da yazdığı “Atatürk Düşmanı” başlıklı yazıya “İnsan niçin Atatürk düşmanı olsun ve nasıl olur? Anlayamıyorum.”¹⁶ cümleleriyle başlar. Onun Atatürk’e olan sevgi ve hayranlığı büyüktür. Ancak Türk tarihinin bu büyük kahramanının “her iştihaya açık bir meta” haline getirilmesini kabullenemez.

b- LAİKLİK

Avrupa’da dnin siyasi hadiselere müdahalesi dolayısıyla oluşan hoşnutsuzluklar neticesinde Fransa’da kabul edilen ve kabaca “dn ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” şeklinde tanımlanan Laiklik, Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber kabul edilen altı temel ilkeden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin kimliğinin ana çizgileri hususunda tam bir ittfak söz konusu olmasa da “dn”in devlet yönetiminde temel referanslarından biri olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla dn, Osmanlı yönetiminde kendini kuvvetle hissettirmektedir. Yeni kurulan Türkiye’nin yönetici kadrosu, her ne kadar Osmanlı eğitimiyle yetişmiş kişilerden oluşsa da bu yeni devlet içerisinde, eskiyle mutlak kopuşu esas aldıkları bilinen bir gerçektir. Bu kopuş eylemi içerisinde,

bağı kesilen temel noktalardan biri de dindir. Bu husustaki kararlılığın göstergelerinden biri olarak Laiklik, Cumhuriyet'in temel ilkeleri içerisinde tesis edilmiştir. Ancak uygulamada çıkan aksaklıklar dolayısıyla Cumhuriyet tarihi boyunca hep tartışmalara konu olmuş ve sınırları hususunda ittifaka varılamamıştır. Bu belirsiz durumda bir çok suistimali beraberinde getirmiştir.

“Şunu da bilmeyi isterim: Devlet'in ilkelerinden olan ve bütün hükümetlerce de –ne âlâ- titizlikle benimsenen Laikliğin yani bu fazladan ve nereye konulacağı pek bilinmeyen altıncı okun benim felsefeme ve mesleğime ne kadar yararlı olabileceğini milimi milimine kavrayamadığımı kimse söyleyemez. Tam aksine mesleğim ve felsefem için en üstün verimi her dönemde ve bu güne kadar hep laiklik ilkesinden sağlamışımdır. (Gençliğim Eyvah, 64)

Türk toplumunun en hassas olduğu konulardan biri de dindir. Laikliğin birebir dinle ilgili oluşu –İhtiyar'da görüldüğü gibi- Laikliği istismar konusu yapan en önemli etkendir. Çünkü Laiklik, devlet için ne kadar önemliyse din de halk için aynı derecede önemlidir. Bu ikisinin aynı çizgide buluşması ancak usta bir yönetimle mümkündür. Ancak Türkiye bu usta yönetimden uzaktır.

Türk devrimi daha önce ifade ettiğimiz gibi “alttan” değil “üstten” gerçekleştirilen bir devrimdir. Fransa'da Laikliği halk getirirken; Türkiye'de halka “laik olacaksınız” denilmiştir. Bu dikte ediş, halkın Laikliğe ısınamamasına sebep olmuştur. Ehliyetsiz yöneticilerin elindeyse Laiklik, ‘Demokles’in kılıcı’ hüviyetini almıştır.

“Gerçekten de iki büyük muhalefet hareketini ve kendi değerlendirişi ile –iki ayrı istidadım- İhtiyar, bu laiklik ve irtica

¹⁶ Düşman Kazanmak Sanatı, 317

kozlarını inanılmaz bir usalıkla kullanarak bir isyan hareketi, bir Cumhuriyet'e çağdaşlaşma, uygarlaşma atılımına baş kaldırı karakteri vererek tepelettirmiş sonuç olarak da halkı devletinden soğutup kopartmıştır." (Gençliğim Eyvah, 64)

Laikliği bir suistimal malzemesi yaparak kendi çıkarları için kullananların temsili olan İhtiyar, çizdiği usta stratejilerle neyi nasıl kullanacağını çok iyi tayin etmiştir. Buğra'ya göre Türkiye için çok büyük bir demokrasi şansı olan çok partili hayata geçme teşebbüsleri (Serbest Fırka'nın ve Demokrat Parti'nin kurulması) Laikliğin sömürülmesi neticesinde başarısızlıkla neticelenmiştir. Sonuçta, İhtiyar gibi çıkarıcılar kazanmış, Türkiye de kaybetmiştir.

Buğra günümüzde de örneğini sıklıkla gördüğümüz laiklik sömürüsünü büyük bir tezgahçı/komplocu olan İhtiyar'ın ağzından aktarır. Buğra'nın, en büyük şikayeti Laiklik perdesi altında şahsi çıkarların planlanmasıdır. Halka anlatılması, sevdirmesi durumunda bir ülke için çok büyük şans olabilecek Laiklik, yanlış uygulamalar dolayısıyla çoklukla varlığının amacı dışında kullanılmıştır. Laikliğin hala tartışılıyor oluşu da Buğra'nın bu konudaki kaygılarının haklılığının ve fikirlerinin doğruluğunun en büyük göstergesidir.

c- MARKSİZM- KOMÜNİZM

Tarık Buğra'nın eserlerinde "Marksizmin-Komünizmin işlenme biçimine geçmeden önce bu anlayışların Türk fikir tarihi içerisindeki yerine kısaca bakmamız faydalı olacaktır. Öncelikle kavram kargaşasına düşmemek için bu husustaki kavramlara eğilmemiz gerekir. Bu doğrultuda Buğra'nın eserlerine baktığımızda; bu

konuda beş kavramla karşılaşırız - ki bunların bazıları Osmanlı Türkçesi'ndeki teleffuzlardır.- İştirakiyyun, Bolşeviklik, Sosyalizm, Komünizm ve Marksizm. İştirakiyyun ve Bolşevikliğin daha sonra yerini Sosyalizm'e bıraktığını görürüz. Yine Türkiye'de bütün bu başlıkların sol potasında birleştirildiğini belirtebiliriz. Kaba hatlarıyla; üstyapıya karşı temele dayanan toplum modelini ön plana çıkaran ve fikirler alanını ekonomi alanından ayırmayan¹⁷ Marks'ın ortaya koyduğu düşüncelerin ideolojiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan kavrama Marksizm; Marksizm hedeflediği komünal toplum yapısının hakim olduğu yönetim biçimine ise Komünizm denmektedir. Sosyalist ise günlük dilde, Komünist olmayan, bir çeşit ılımlı sol anlamında kullanılmaktadır. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve 20. Yüzyılın ilk yarısında kendini şiddetle hissettiren bir akım olan Marksizm'in Türkiye'deki tarihini Mete Tuncay, ilk ciddi hareketlerin bu dönemde olması münasebetiyle, II. Meşrutiyet'le başlatır. İstanbul'da oluşan ve çevreye istirakçi fikirleri yaymaya çalışan bir aydın gurubu (Bu aydın gurubunun başı, 'iştirakçi' namıyla ün salan Hüseyin Hilmi'dir.) ilk olarak 1910 yılında İştirak adlı bir gazete çıkararak ciddi anlamda faaliyete başlar. (Bir yıl içerisinde kapatılmalar dolayısıyla birkaç ayrı iştirakçi gazete çıkmıştır.) Sırasıyla: İştirak, İnsaniyet-İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Medeniyet. Herbiri birkaç sayı yaşayabilen bu gazetelerdeki yazılar o dönem aydınınının bu konuya ne kadar yabancı olduğunu gösterir mahiyettedir.* 1913'de İttihat ve Terakki'nin baskısının artması dolayısıyla sosyalist hareketler fazlaca bir varlık gösteremezler. Ancak 1918 'de Milli Mücadelenin başlamasıyla beraber sol hareketler yeniden faaliyete başlar. Bu sefer 1917 de devrimi gerçekleştiren Rusya en büyük destekçi olarak yanlarında yer alır. Bu desteğe rağmen Hüseyin Hilmi ve çevresi halka inememiş, bir 'hareket' olamamıştır*.

Dolayısıyla Marksizm'in temel vasfı olan proleteriyaya ulaşamamış elit bir teşekkül olarak kalmıştır. Rusya, sürdürdüğü misyonerlik çerçevesinde hem Ankara'da

⁷ Marshall, Gordon, a.ge.e., 320

Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, 1967 4 vd.

önemli insanlar satın almış hem de ajanları vasıtasıyla kandırdığı gençleri kendi üniversitelerine yazdırmıştır. Ancak Rusya'nın derdi insan yetiştirmek değil, birer bozguncu birer hafiye ve baltalayıcı yetiştirmektir.¹⁸ Ne varki bu gerçeklere rağmen Rusya yine de etkin olmayı başarmıştır. Bu süreç içerisinde 'yerli komünist'lerle Türk toplumunu Sosyalizm'e kaydırma çabaları devam etmiştir.

Buğra'nın eserlerini merkez olarak Marksizm'in Türkiye serüvenini tarihsel süreç içerisinde ele almamızın, yazarın bu konudaki temel yaklaşımlarını dah aykından bilmemiz adına daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz. Buğra, özellikle iki romanında Marksizm'i masaya yatırır: Firavun İmanı ve Gençliğim Eyvah. Bunlardan Firavun İmanı, Milli Mücadele yıllarındaki Marksizm'in mücadelesine büyük bir yer ayırır. Bu dönemde söz konusu edilen Marksizm'i iki şekilde ele alabiliriz: Marksizm'i kabul edenler ve rededenler. Marksizm'i kabul edenlerin en büyük gerekçesi; Osmanlı Devleti yıkılmak üzeredir, onu bu yıkılmadan ancak Rusya yardımı kurtarabilir. Rusya'nın bize yardım etmesi için de Sosyalist idareyi benimsememiz şarttır.

Ankara, eğer bu tarihî dönemeçte şerefli bir rol oynamak ve halkını batı sömürgelerinden kurtarmak istiyorsa, bunun tek çıkar yolu, tek desteği olan Rus halkının dostluğunu elde etmek niyetinde ise Sosyalizm'i benimsemeli, en azından Sosyalist akıma şans tanımalı, müsamaha göstermeli. Türkiye sosyalistleri ile Rus halkının temas ve işbirliğini hiçbir şekilde engellememelidir. (Firavun İmanı, 136)

Rusya, takip ettiği strateji içerisinde Batı'yı da "öteki"leştirmekte, Türk halkına tek çıkış kapısı olarak kendini kabul ettirmek istemektedir. Bunun için, bir yandan

* Türkiye'deki 'sol' hareketin bir türlü 'elit' görüntü ve mahiyetten kurtulamamasıyla ilgili olarak isabetli bir tahlil için bkz. Alkan, Ahmet Turan, Kalem İşleri, 2002, 390

¹⁸ Firavun İmanı, 176

Batı'yı kötülürken diğer yandan da Ankara'yı durumun karanlık hem de çok karanlık ve tehlike yüklü¹⁹ olduğunu inandırmaya çalışmaktadır. Rusya bunun kabulü için bilgi düzeyi az ama içleri vatan sevgisiyle dolu mebusları²⁰ "yem" olarak kullanmaktadırlar. Nitekim çalışmalar meyve vermiş, bir kısmını yukarıdaki pasajda naklettiğimiz düşünceler yaygınlaşmıştır. Ali Yusuf ve diğer Rusya ajanlarının çalışmalarıyla zihinlerde fikr-i sabit olarak; 'Türkiye tek başına imkanı yok kurtulamazdı ona yardım edebilecek ve edecek sadece Rusya idi. Bunun için de Rusya ile normal diplomatik münasebetlerin çok üstünde bir birlik kurulması' fikri dile getirilir olmuştur.

Sosyalizmi destekleyenlerin diğer bir dayanak noktası da Bolşeviklerin dinle kurdukları yakın münasebettir. Bu da iki yönden olmaktadır. Birincisi, Sosyalizm'in dine aykırı olmadığı fikrini yaymak şeklindedir. Çizdikleri imajla Türk milletinin hassas olduğu konulara, kendilerinin de büyük bir hassasiyet gösterdikleri, dinin , imanın kendileri için çok önemli olduğu izlenimi bırakmak isterler. İkinci stratefi olarak da İslam Sosyalizmi fikrini yerleştirmeye çalışırlar.

Mehmet Şükür Bey, kendi söyleşi ile İslam'ın ilk dönemindeki ; Asr-ı Saadet'teki – ortak samimiyet ve aile haklarının şariat dairesinde korunması kayıt ve şartı ile komünist idi. (Firavun İmanı, 18)

Mehmet Şükrü Bey'in bu kaygısı desteklenerek 'İslam Sosyalizmi maslının'²¹ başını alıp yürütmesine zemin hazırlanmıştır.

Bu şekilde halkın değerlerini iyi tahlil eden ve ona göre davranan sosyalistler bir çok vatanseveri inandırmayı başarmışlardır. Nitekim bu kadar hassas olan 'Sosyalizm,

⁹ a.ge.e., 134

⁰ a.ge.e., 137

¹ a.ge.e., 137

madem ki Rusya’da bu mucizeyi gerçekleştirmişti. Türkiye’de de aynı mucizeyi niçin gerçekleştirmesin di.²² bu mucizeye inananlardan biri olan Sadi;

Aklım başıma geldiği zaman ne göreyim dersin?

Bir salopuryada hâlâ bağıra çağıra konuşarak Rusya yolundayım. Bir iki sene sonra dönecek ve Türkiyeyi kurtaracağız.

(Firavun İmanı, 175)

İfadeleriyle bu düşüncedeki insanların zihin arka planlarını verir. Ancak aynı psikolojiyi kısa zaman sonra bir rüyadan uyanmış olma mahmurluğu ve şaşkınlığı içinde görürüz:

Sadi, Moskova’dan da Rusya’da olup bitenlerden de pek bir şey anlamadı. Delikanlılarla konuşurken duyduğu tadın zerresini bile bulmamıştı oralarda, çok geçmeden kafasını kaşımaya başladı. Uzun zaman vazgeçemeyeceğini kendi mırıldanmaya başlamıştı.

-E e e, biz ne olacağız? (Firavun İmanı, 176)

Sosyalizm’e karşı çıkanlar ise Sadi’nın yukarıdaki ifadeleriyle dile getirdiği fark edişi baştan hissetmektedirler. Moskova’nın uzattığı dost elinin ne anlama geldiğini Sosyalizm’in Türk halkına neleri verip neleri alacağını farkındadırlar.

“Ayı derisinden post, Moskaf’tan dost olmaz, deriz . Hele Boşevik Moskoftan?.. neuzubillah...”²³ Reis Bey’in İstanbullu Hoca’ya bu söyledikleri halkın zihnindeki Rus imajını verir mahiyettedir. Reis Bey, konuşmasının devam eden kısmında “denize düşenin yılanı sarılacağını”, dolayısıyla Rusya’yı bir çıkış kapısı olarak düşünmenin mümkün olabileceğini savunur. Bu düşüncelerine rağmen yukarıdaki ifadelerin dile

² a.ge.e., 129

³ Küçük Ağa, 226

getirdiği gerçeği de görmezden gelmez. Diğer bir Rusya (Bu dönemde Rusya, Sosyalizmle eşit anlamda kullanılmaktadır.) muhalifi de İstanbullu Hoca'dır. Hoca, 'Bolşevikliklerin nasıl bir din, iman, mal, mülk ve ırz namus düşmanı olduklarının insanı, nasıl insanlıktan çıkarıp koyun sürüsünden beter hale soktuklarının farkındadır'²⁴.

Sosyalizm'e bir başka muhalefet hareketini de 'Firavun İmanı'nda Mehmet Akif, Hüseyin Avni ve Hasan Basri üçlüsünde görürüz. Bu üç kişi de sahip oldukları büyük ferasetle, Rusya'nın da Sosyalizm'in de ne demek olduğunu çok iyi bilmektedirler. Bu kişilerin bakışı, kuşatıcı bir bakıştır. Üçünü de roman boyunca hiçbir zaman heyecanların insanı olarak görmeyiz. Kendilerine tek düşman olarak sadece Sosyalizm'i de seçmiş değillerdir. Onların Sosyalizm'den daha da çok korktukları içteki fesatçılardır. Rusya'ya inananları, bir aldanmışlık içinde görürken diğerlerini ihanet içinde görürler. Varı yok edebilecek, imkanı gömüp çürütecek, çökertici ve bela yapacak olanlar ötekilerdir.²⁵

Halk ise Bolşevikliğe karşı büyük bir antipati duymaktadır. Zira Bolşeviklik lafının halk arasında dünyanın yıkılışından başka bir manası²⁶ yoktur.

Milli Mücadele dönemindeki Sosyalizm meselesinin, ideolojinin kendi gerçekliğiyle kavranılmadan ele alındığını görürüz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi halk için Bolşeviklik yıkılış mayasını taşıdığı halde halktaki bu düşüncüyü değiştirme çabası adına hiçbirşey yapılmamıştır. Bundan dolayı da o dönemdeki Sosyalizm mücadelesi "elit" görüntüden kurtulamamıştır. Halka inme adına sosyalistlerin Çerkes Etem'i "Yeşil Ordu" vasıtasıyla kendi taraflarına çekme çabası olmuşsa da bu planın fazlaca bir başarı elde edememesi bu yöndeki umutları eksik bırakmıştır.

²⁴ a.ge.e., 223

²⁵ Firavun İmanı, 214

²⁶ a.ge.e., 159

Cumhuriyet dönemine gelindiğindeyse durum biraz farklılaşmıştır. Marksist mücadele bir misyon faaliyeti olmanın ötesinde tahripkar bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Gençliğim Eyvah romanında Marksizm'in Cumhuriyet dönemi macerasını görmemiz mümkündür. Romanda Marksizm, İhtiyar'ın en büyük silahlarından biri olarak kaydedilir. İhtiyar'ın takip ettiği strateji şu şekilde anlatılır:

Bir yandan Rusya'yı, komünizm'in -ve sosyalizmin-, komünizmi -ve Sosyalizmi- de Rusya'nın göbek adı saydırtacak bir propaganda kampanyası başlattı, bir yandan da ve daha büyük bir etkinlikle kundağından yeni çıkan demokrasiyi yozlaştırmaya koyuldu. (Gençliğim Eyvah, 66)

İhtiyar'ın planı, oluşturacağı sisli ortam içerisinde kendi emellerini gerçekleştirmektir. Bunun için ömründe tek broşür okumamışları²⁷ komünist mücadeleye soktuğu gibi bugüne kadar dizgi yanlışlarını düzelttiği kitapları, Marksizm'i öğrenmek için çaba sarf eden²⁸ insanları kendi safına çekmeyi başarmıştır. Buğra, Türkiye'de özellikle sol mücadeleye bu perspektiften ve bu arka plandan bakma çabasıdadır. 'Aydın ve İdeoloji' kısmında da ifade ettiğimiz gibi Buğra, 'Dünyanın En Pis Sokağı' romanıyla da bu mücadeleyi bir kan davasına benzeterek işlemiştir. Oluşturan ikili ve ideolojik düzlemde marksist olmayanlar faşist damgasıyla damgalanmıştır.

Oluşturulan hava içerisinde Marksizm bir üst kimlik olarak sunulmuş ve solcu olmayanların adam olmayacağı savunulmuştur. Bu dönemde de Türk Marksizmi "elit"

görüntüsünü kaybetmemiş, komünal toplum ideali, işçi sınıfı içerisinde değil, lüks birahanelerde ‘aydınsal söylemlerle’ dile getirilmiştir. Ezberlenen birkaç slogan büyük meselelerin halli için çözüm olarak söylenir olmuştur. Bu durum Türkiye’ye zaman kaybettirirken, İhtiyar gibilerin ‘felsefesine çalışmış’, en iyi malzeme olmuşlardır.²⁹

Bütün bunlarla beraber halk için Komünizmin anlamı pek değişmemiştir. Öyle ki Yağmur Beklerken’de Halk Fırkası taraftarları Serbest Fırka’nın bir ‘Komünist uşağı’ olduğu ve Serbest Fırka’nın belediye başkan adayının ‘Moskof’tan para aldığı’,³⁰ türü iddialarla, Serbest Fırkayı yıpratma yoluna girmişlerdir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Komünizmin bir yıpratma malzemesi oluşu, halkın zihnindeki ‘Moskof’tan dost olmaz’, imajının gerçekliğinin devam ettirdiğini göstermektedir.

Buğra’nın ideolojiler içerisinde en çok Marksizm’e yer verişinden de anlaşılacağı gibi o, Marksizm’in çok iyi anlaşılması ve Türkiye için ne büyük tehlike olduğunun farkına varılmasının gerektiği inancındadır. Ayrıca Marksizm’in bu ülkeye ‘kayıp yıllar’ yaşattığı inancındadır.*

d- MİLLİYETÇİLİK- MUHAFAZAKARLIK

Milliyetçilik ve Muhafazakarlığı aynı başlık altında ele almamız Marksizm-Komünizm başlığında olduğu gibi aynı muhtevayı karşılamaları dolayısıyla değildir. Milliyetçilik, ‘duygu, emel, bilinç, terimleri üzerine kurulan ve ulus devlet hedefinde

²⁹ a.ge.e., 228

³⁰ Yağmur Beklerken ,190

* Buğra’nın gerek bir çok denemesi, gerekse ‘Gençliğim Eyvah’ romanı bu kayıp yılların ağıtı gibidir.

olan düşünce akımı olarak tanımlanıyor.³¹ Muhafazakarlık ise millet merkezli olmaktan ziyade değer merkezli bir hüviyet taşıyarak toplumun dinamiklerinin zaman karşısında korunup devam ettirilmesine atıfta bulunuyor.³² Bu tanımlar ışığında meseleye yaklaştığımızda Türkiye'deki – dolayısıyla Tarık Buğra'daki- milliyetçiliğe ve muhafazakarlığa yönelik doğru bir bakış kazanmamız zor görünmektedir. Çünkü tanımlar tam anlamıyla Türkiye'de karşılığını bulamaktadır., Bu, Türk toplumunun başka, kendine haz özellikleriyle ilgilidir.

Osmanlı, dinle milliyeti birleştirmiş bir toplumdur. Türk, müslümanı; müslüman, da Türk'ü içermekteydi. İkisinin değerleri birbiri içinde erimişti. Türkiye Cumhuriyeti kurulunca hedeflenen projelerden biri de, ilk canlanmalarını Osmanlı'nın son dönemlerinde gördüğümüz, ırkî milliyetçilik olmuştur. Ancak Türk aydını bu yeni projesini sunarken dahi Şerif Mardin'e göre,³³ 'ümmeççi zihniyetinden' kurtulamamıştır. Bundan dolayı Türk toplumu açısından Milliyetçilik ve Muhafazakarlık birbirinden kolay kolay ayrılmayan yapılardır. Bu kanaatten hareketle milliyetçilik- muhafazakarlık başlığı altında değerlendirme yapmayı uygun bulduk. Tarık Buğra da Milliyetçilik ve Muhafazakarlık kavramlarını aynı düşünce etrafında buluşturma çabasındadır.

Buğra, Türklük'te çok büyük bir ruh bulur. (Buğra'nın Türklük hakkındaki değerlendirmelerini 'Millet' başlığı altında daha geniş olarak işleyeceğiz.) Bu ruh, Yağmur Beklerken'de Kenan Bey'in dile getirdiği İslam'ın hamuruyla yoğrulmuş ruhtur.

Türk milleti bir milletin taşıması gereken tüm erdemlere sahiptir. Çünkü bu millet Allah'ın teyidi³⁴ altındadır:

¹ Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, 504

² a.ge.e., 512

³ Mardin, Şerif, Din ve İdeoloji, 143 vd.

⁴ Küçük Ağa, 278

Bu millet köle olmaz. Cenab-ı Rabb-ül Alemin buna izin vermez, vermemiştir, vermeyecektir. Sizin bunun lütfuna elbette layıksınız. Layık olduğunuzu göstereceksiniz. Siz onun lütfuna da cetlerinize de layıksınız. (Küçük Ağa, 278)

Türk milletinin taşıdığı yaratıcı ruh, ufkun en karanlık anlarında yeniden belirmiştir.³⁵ Yüzbaşı Nazım'ın yukarıdaki sözleri, Türk milletinin ayrıcalıklı konumuna atıfta bulunur. Türk milleti yine bu lütuf sayesinde diğer müslüman milletlerden ayrılmaktadır. Örneğin, diğer müslüman milletler de İstanbul'u kuşatmalarına rağmen Allah, onu sadece Türk milletine nasip etmiştir.³⁶

Türk milletinin bu ilahî yönüyle beraber Osmancık'ta dünyaya bakan yönü üzerinde durulu. (Şunu unutmamak gerekir ki dünyaya bakan bu yönleri de Buğra "din"le irtibatlı olarak ele almıştır.)

"... Ve ancak Türk, sadece Türk, savaşmayanlara dokunmaz ve onların sorumluluğunu kendi benliğinde görmedikleri bir titizlikte korur; refahları, huzurları güvenleri için çalışır; rızalarına saygı gösterir işlerine ve inançlarına karışmaz, adaleti yürürtür. (Osmancık, 294)

Türk milletinin "insana verdiği bu değer, Osmancık'ta Mihail Kosses'in, Köse Mihail olmasını netice verir. Yukarıda ifade edilenler bir millet olarak Türk'ün vasıflarını dile getiriyor. Ancak konumuzu daha çok ideoloji boyutuyla milliyetçiliğin oluşturması hasebiyle bu yöne bakmamız gerekmektedir.

³⁵ a.ge.e., 293

³⁶ a.ge.e., 290

‘Bir İtalyan ne kadar milliyetçi ise o kadar biz Türkiye’imizi severiz, milliyetçiliğimiz de bundan ibaret’³⁷ bu ifadeleri söyleyen ve söylenildiği yer oldukça önemlidir. Söyleyen: İtalya’da doktora yapan bir Türk öğrenci, söylenilen yer ise Faşizmin baskısı altında bulunan İtalya. Buğra, romanda (Siyah Kehribar) ideoloji anlamında Milliyetçiliğe şiddetle karşı çıkar. ‘Gençliğim Eyvah’ romanında da Marksizm’e nazaran çok az değinilse de- ideolojik milliyetçiliği eleştirir. Bununla beraber onun eserlerinde pek fazla Milliyetçi olumsuz tip bulunmadığını, bunun da Buğra’ya yöneltilen en büyük eleştirilerden biri olduğunu eklememiz gerekmektedir.* Ancak hemen hemen tüm romanlarında ülkeye bağlılık, milliyetinin farkında olma ve sevmeye idealize edilerek işlenir. Buğra’nın bu noktada Milliyetçiliğe bakışını muhafazakarlıkla birleştirir. Birleşme noktası olarak da milliyetinin farkında olma, onun kökeninin ve değerlerinin farkında olma ve koruma dır. Buğra işte farkında olma ve koruma zemininde milliyetçilikle muhafazakarlığa ortak bir bakışta bulunur.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Buğra’nın Türk milletine, milletler içerisinde “ayrıcılık” bir yer verdiğini , onu ayrıcalıklı yapan değerler içerisinde, etnik ve dini özellikleri beraber mütalaa ettiğini ancak ideoloji boyutuna taşınmış milliyetçiliğin de karşısında olduğunu belirtebiliriz.

e- KAPİTALİZM

Serbest ticareti esas alan bir yönetim şekli olan Kapitalizm, Osmanlı toplumunda Batılılaşma hareketleriyle beraber kendini hissettirmiş, ancak Sosyalizm kadar yankı bulmamıştır. Bunu, Osmanlı toplumunda ticaretin ikinci planda kalmasıyla

¹⁷ Siyah Kehribar, 17

* Bu eleştirilere bir örnek olarak bkz. Naci, Fethi, Yüz Yılın Yüz Romanı, 2000

açıklayabiliriz. (Malum olduğu üzere Osmanlı toplumunda ticareti daha çok azınlıklar yapmıştır.)

Kapitalizm'in uygulama anlamında fazla yer bulmamasına mukabil; kapitalizmin teorisi sayabileceğimiz Liberalizm, özellikle Meşrutiyet döneminde, hararetle tartışılmıştır.

Bu durumla beraber Sosyalizm kendine Kapitalizm'i düşman olarak ilerlemeye çalışmıştır. 'Firavun İmanı'nda Mehmet Şükrü Bey, Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın kuruluş manifestosunu açıklarken insanlık için bir bela olan Kapitalizm'den³⁸ her türlü alakayı kestiklerini ve ona karşı mücadele vereceklerini belirtir.

Bolşevikler (Sosyalistler) daha önceki bölümde dile getirdiğimiz gibi Bolşevizmi, Milli Mücadelesini veren Türk toplumu için kurtuluş yolu olarak takdim etmişlerdir. Kendilerini kabule yanaşmayan Millet Meclisi'ni ise Kapitalizm'in uşakları olarak nitelmişlerdir:

Kapitalizm'e gelince; ortaya yoktan yere konulan ve tartışmasına zorla sürüklendikleri bu konu için hem kesin hem de kısa cümleleri vardı. Ortada daha bir toplum, kendisini kurtarmış bir millet yokken ona bir düzen yamayıp büyük millet meclisini ve onun akıncılarını tam bir savaş kadrosundan başka bir şey olmayan üyelerini, kapitalist düzen yanlıları bile değil de kapitalist emperyalizmin uşakları diye damgalamaya kalkışmak, onları savaşılabilir düşmanlarına satılmış göstermeye yeltenmek, ortada bir belge olmasa bile ihanetin satılmışlığın ta kendisi değil miydi? (Firavun İmanı,21)

Hasan Basri ile Abdülgafur Hoca'nın Bolşeviklikle ilgili bu değerlendirmeleri hem Bolşevikler'e bakışı hem de Bolşevikler'in Meclis'e bakışını verir.

Bolşevikler, sosyalizmin temel düşmanlarında olan dine hiç müdahale etmezken bir başka düşman olarak gördükleri Kapitalizm'e yüklenmeleri Türk toplumunun yapısıyla ilgilidir. Türk toplumunun Kapitalizm'i bir Batı oyunu olarak görmesi (bu görmede Bolşevikler'in faaliyetleri önemlidir.) Bolşevikler'e önemli bir silah sağlar. Milli Mücadele'yi başarıya yoluna giren meclise Kapitalist yaftayla saldırarak kendilerini alternatif olarak sunma ve kendilerine meşru zemin hazırlama yoluna giderler. Bir anlamda Kapitalizm; Bolşevikler'in o dönemde kullandığı en önemli malzemedir/silahtır. Bu değerlendirmelerden de görüleceği gibi Buğra, Kapitalizm'i daha ziyade Sosyalizmle zıtlığı içerisinde ele alır.

Aynı şekilde 'Sıfırdan Doruğa'da Yılmaz, Cumhuriyet döneminde sanayinin gelişmeme sebebi olarak burjuva kapitalizmini sayar.³⁹

Diğer ideolojilere nazaran daha az işlenen Kapitalizm'e karşı Buğra, denemelerinde de fazlaca yer vermez. Bunun sebebi olarak Cumhuriyet Türkiye'sinde devletçi yapının hakim olmasını ve Kapitalizm'in Türk toplumu için bir 'mesele' boyutuna ulaşamamasını sayabiliriz.

---

³⁸ Firavun İmanı, 19

³⁹ Sıfırdan Doruğa, 73

f- DEMOKRASİ

Kabaca, halkın, seçme seçilme hakkı vasıtasıyla, ülke yönetiminde etkili olması diye tanımlayabileceğimiz Demokrasi, dünya tarihinde eskilere kadar dayansa da Türk toplumunda yenidir. (Türk – İslam medeniyetinde “Demokrasi uygulaması” kabul edilebilecek hadiseler olsa da bu konu tartışmalıdır.)

Türkiye’de demokrasiye geçiş hareketlerinin başlangıcı olarak; çok partili hayata geçiş çabalarını sayabiliriz. Ancak Demokrasi’nin hala tartışılan bir doktrin/ olgu oluşu bu çabada fazla başarılı olunamadığının da bir göstergesidir.

Romanlarına taşıdığı siyasî konularla bir nevi Türk toplumunun Demokrasi’ye geçiş sürecinin panoramasını ortaya koymaya çalışan Buğra, (Bu konuda özellikle ‘Yağmur Beklerken’ ve ‘Dönemeçte’ romanlarını sayabiliriz. ‘Yağmur Beklerken’de Serbest Fırka’nın kuruluşu söz konusu edilirken; Yazar, bu Demokrasi hareketinde karşılaşılan problemleri ortaya koymaya çalışır.) bu caba çerçevesinde siyasetin bir çıkar mücadelesi olarak telakki edilmesini, çok partili hayata geçişteki en büyük engel olarak telakki eder. Ancak bu dönemde henüz Demokrasi lafını fazlaca duymayız. Demokrasi’nin bir mesele olarak yer alışı esas ‘Dönemeçte’ romanı ile olur. Demokrat Parti’nin kuruluş yıllarındaki siyasi ve sosyal durumu konu alan roman demokratikleşme yolunda en büyük engel olarak yine siyasetin bir çıkar mücadelesi şeklinde düşünülmesini sayar.

Romanda Dr. Şerif’in değerlendirmeleri vasıtasıyla yazarın bu konudaki düşüncelerini de öğreniriz.

Elbette demokrasi , işte savaşta gösterdi savaş sonrası da .
ama boyacı küpü mü bu? Onlar bizim yaygarasını kopardığımız
hakları hürriyetleri sel gibi kanlar ve gözyaşları dökerek elde
ettiler.(Dönemeçte, 103)

Doktor'un yaptığı bu değerlendirme, Türk toplumu açısından Demokrasi krizinin merkezini ortaya koyar mahiyettedir. Bu kriz, hakikatte Türk toplumunun son 200-250 yıldır yaşadığı medeniyet buhranının da sebebidir. Gerileyen Osmanlı, karşısında "Düvel-i Muazzama" olarak Batı'yı görünce bir an önce onun seviyesine ulaşmayı gaye haline getirmiştir. Batı'ya gidişteki bu aciliyet, Batı'ya ait realiteleri görmeyi engellemiştir.

Batı, elde ettiği medeniyet seviyesine verdiği kanlı mücadeleler neticesinde ulaşmıştır. Türk toplumunun bu kanlı yollardan geçmeden o seviyeye bir hamleyle çıkma isteği ise toplum adına tehlikeli yollarda girişe sebebiyet vermektedir. Çünkü azı kişiler veya güçler toplumu bu seviyeye kendilerinin kolayca taşıyacaklarını iddia etmektedirler.

Halk - tabi başta kendisi- daima aldatılacak araç gibi kullanılacaktı. Demokrasi, içte bu üçkağıtçılığın dama deyişi idi. Kendisi yiyecek, kanını emecek dişleri pilice bilettirmek!"
(Dönemeçte, 182)

Halktaki Demokrasi ihtiyacını kendilerinin karşılayacağını düşünen bu kişiler vasıtasıyla, siyaset bir çıkar ilişkisine ve karşıdakini yok etme mücadelesine dönüşmüştür. Halkın bilgisiz oluşu bu çıkarıcı kişilere hareket zemini teşkil etmektedir.

Batı'nın meyvelerini alıp kendi dallarına asma gayreti içinde olan⁴⁰ aydın kesim de halkın bu hazır olmama durumunu görmezden gelmiştir.

Türkiye açısından politikayla eşit görülen Demokrasi⁴¹, “şaşkın arayışlara çekici gelmiş ve bir çıkış yolu gibi görünmüştür”. Ancak Buğra, Demokrasi'nin gelişinin Türkiye için zor olduğu görüşündedir. Çünkü Demokrasi, kendi gerekleri içerisinde bırakılmamakta; devamlı dışarıdan müdahalede bulunmaktadır. Örneğin, basının Demokrasiyle ilişkisi bu anlamda bir problem teşkil etmektedir. Basın, politika için bir arena, politika da basın için bir hareket alanı olmuştur.⁴²

Demokrasinin siyasi düzeydeki bu algılanışıyla beraber; halkın bakışı, Demokrasi'nin umut oluşuyla ilgilidir.

“Öyle ya. Adı üstünde işte, demokrasi... Demokrasi demek halk demek dee mi? Milleti halk çekip çevirecek gaari.”
(Dönemeçte, 84)

Tek parti yönetimi altında bulunan halkın Demokrasi'ye bakışı da yukarıda ifade ettiğimiz Demokrasi'nin eksik algılanışıyla ilgilidir. Halk, Demokrasi'yi, Demokrasi'nin kendi realiteleri içinde değil de, halk olarak kendi değerlendirmeleri çerçevesinde ele almaktadır. Demokrasi, halk nazarında muhtevası fazlaca bilinmeyen ama Tek Parti baskısından da kurtulma adına bir çıkış kapısı olarak sunulan bir olgudur.

Buğra'nın Demokrasi'yi Türk siyasi hayatı açısından ele alışından ayrı olarak bir de Demokrasi'nin doktrin düzeyinden ideoloji düzeyine taşınması vardır. Buğra, bu

---

Meriç, Cemil, Sosyoloji Notları, 28
Dönemeçte, 39
a.ge.e., 39

konuyu daha ziyade ‘Gençliğim Eyvah’ romanında işler. Gerek Türk toplumunun gerekse Türk aydınının Demokrasi’yi bir kepezeliğe dönüştüren tavrı Demokrasi için dünya propaganda endüstrisinin malzeme olma sonucunu hazırlamıştır.

“Dünya propaganda endüstrisinin çağlar boyunca eşi görülmemiş ve görülmeyecek bir canavar ve dehşetengiz bir umaç kabul ettirdiği faşizmin tek alternatifi olarak –mendebur insanlara- artık sadece demokrasi kalıyordu. Çünkü komünizm striptiz yapıyor, ortaya bir başka ucube çıkıyordu.” (Gençliğim Eyvah, 66)

Demokrasi ideoloji düzeyinde algılandığında faşizm ve komünizmle aynı seviyede ele alınmaktadır. Siyasetin bu çıkar yönünde demokrasinin mahiyeti çok da bir öneme sahip değildir. Bu düşünceye göre kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece demokrasi iyidir. Dolayısıyla demokrasinin vasıta olmadan başka bir anlamı olmamaktadır. Tarık Buğra’da demokrasinin Türkiye’deki uygulamalarını bu çerçevede değerlendirir. Onun eserlerinden çıkardığımız sonuçla Buğra, demokrasinin Türkiye’de uygulanmadığını, sadece adının var olduğunu ve kişisel çıkarlar için hizmet ettiğini düşünür. ‘Yağmur Beklerken’ romanında Rahmi, yönetimdeki kişilerin değişmesiyle istenilen değişimin gerçekleşmeyeceğini esas değişimin zihniyetlerde olması gerektiğini düşünür. Rahmi, bir yansıtıcı kahraman olarak dile getirdiği bu düşünceler Buğra’ya göre Türkiye’deki medeniyet probleminin de merkezini teşkil eder. Eğer bir çözüm isteniyorsa, bu, zihinlerde yapılacak köklü değişimle mümkün olabilecektir.

g- NAZİZM

1930'larda Almanya'da Hitler'in Nasyonel Sosyalist Partisi'nin temsil ettiği ve Alman ırkının üstünlüğüne inanan politika şeklinde tanımlayabileceğimiz Nazizm, aynı yıllarda Türkiye'de de gündeme gelmiştir. Ancak diğer ideolojilere nazaran az oranda tartışılmıştır. Nazizmin ilk etapta gündeme gelmesini devletin Almanya'ya yaklaşmasıyla ilgili olarak düşünebiliriz. Bilindiği üzere daha sonra bu yakınlıktan vazgeçilmiştir. Bu vazgeçişin, nazizmin silik bir tesir göstermesinin üzerinde etkili olduğu muhakkaktır.

Tarık Buğra da nazizme sosyal bir mesele olarak kayıtsız kalmamış ancak diğer ideolojilere nazaran daha az işlemiştir. İşlediği kadarıyla nazizmin Türk münevveri üzerinde etkili olamadığını ortaya koyar. Romanlarında nazizmi savunan en önemli tip olarak 'İbiş'in Rüyası'ndaki Sadi'yi görürüz. Sadi, romanın kahramanı Nahit'in tiyatrocusu arkadaşısıdır. Ancak Sadi'nin naziliği temelli bir nazilik değildir. Kendini saklayamadığından ölçülü davranmadığından Darü'l-Bedayi'den atılır.⁴³ Ancak, Sadi'nin tavrı slogancı tavidan öte bir özellik taşımamaktadır.

“Nazizmi alıversek biz de bir başka Almanya oluverirdik elbette.” (İbiş'in Rüyası,61)

Türk aydını, ilerleyen toplumların meyvelerinden hareketle bir medeniyet projesi ortaya koymaya çalışmıştır. Daha önceki ideolojilerde kaydettiğimiz aydın tavrı, burada da geçerlidir. Sadi, nazizmi inceleyerek nazi olan birisi değildir. Nazi olan gelişmiş Almanya'yı görmüş ve Türkiye'nin de kurtuluşu için nazizmi vazgeçilmez

---

⁴³ İbiş'in Rüyası, 59

unsur olarak düşünmeye başlamıştır. Buğra, burada Sadi'nin şahsında yine Türk aydınının sathiliğine eleştiriler gönderir.⁴⁴

Nazizmin Buğra'nın romanlarında yer alan başka bir boyutu da Nazi Almanyası'nın sürgün ettiği ve İstanbul'a sığınan profesörlerle ilgilidir.

“...Nazizmin büyük lodosu İstanbul Üniversitesi'nin kıyılarına bir yığın hakiki ve birinci sınıf bilim adamı atıvermişti.” (Gençliğim Eyvah, 57)

Nazizmin baskıcı yönetimi bu ülkedeki bilim adamlarını başka ülkelere göçe zorlamıştır. Türkiye, bu bilim adamlarına kapılarını açmış, onlara imkanlar sunmuştur. Nitekim o dönemde Türkiye'de ciddi ilmî çalışmalara imza atılmıştır. Dönemeçte romanında Dr. Şerif, Almanya'dan kaçıp gelen bu ilim adamlarının gelişlerinden önce mezun olmasından ve bu kişilerden ders almamasından dolayı üzüntü duymaktadır.⁴⁵ Buğra, Almanya'dan gelen bu bilim adamlarının Türk eğitime yaptığı büyük katkıyı ifade eder.

Buğra'nın diğer romanlarında Nazizm pek yer almaz. Bu anlamda nazizm Buğra'nın II.Dünya Savaşı yıllarını anlattığı romanlarında söz konusu edilir. Ancak nazizmin kentten köye ulaşamadığını görürüz. Örneğin, 'Dönemeçte' ve 'Yağmur Beklerken' romanlarında siyasi bir mesele olarak nazizm yer alabileceken ismi geçmez. Buna rağmen Marksizmin söz konusu edildiğini görürüz. Bu durumu Marksizmin Türkiye'deki köklü geçmişiyle irtibatlı olarak düşünebiliriz. Buna ilave olarak; 'Gençliğim Eyvah'ta İhtiyar diğer ideolojileri bir kullanım aracı olarak genişçe naklederken nazizme çok az değinir.

⁴⁴ İbiş'in Rüyası, 61

⁴⁵ Dönemeçte, 65

Nazizmin Türkiye'deki bu durumundan dolayı Buğra, onun tehlike arz etmesinin ötesinde; nazizmden kaçıp gelen üniversite hocaları dolayısıyla bir anlamda Türkiye'nin işine yaradığını ancak Almanya'da da soykırıma sebep olduğunu vurgular.

h- FAŞİZM

'1. İtalya 'da 1922-1943 yılları arasında etkinliğini sürdüren meslek kuruluşlarına dayanan, devlet sınırlarını genişletmeyi amaçlayan yetkinin tek partinin elinde toplandığı düzen. 2. Demokratik düzenin yerine aşırı bir ulusçuluk ve baskı düzeni kurmayı amaçlayan öğretî⁴⁶ anlamlarıyla tanımlanan faşizm, Türk sosyal ve siyasi hayatında daha ziyade ikinci anlamıyla yer almıştır. İtalya'da uygulandığı şekliyle faşizm de nazizm gibi Türkiye için bir alternatif teşkil etmemiştir. Faşizm, Türkiye'de daha ziyade baskıcı yönetimleri ifadede kullanmıştır.

Buğra'nın konusu faşist İtalya'nın Roma'sında geçen 'Siyah Kehribar' isimli romanında hem İtalya faşizmini hem de baskıcı yönetimi birleştirir.

Siyah Kehribar isimli barda toplanan gençler- aydınlar baskıcı yönetimden kurtulma çareleri ararlar. (Ancak ideoloji, bu romanda aşk ilişkileri vasıtasıyla verilir. Dolayısıyla ikinci planda kalır.)

Faşizm hakimiyetini kurmuş bulunuyordu, ama bir çok gizli teşkilat da bu hakimiyeti kırmağa çalışıyor, hayatlarını gözden çıkararak yığınlarla insan hiç değilse gelecek nesiller için bir ümit kurmaya çalışıyorlardı. (Siyah Kehribar, 14)

---

⁴⁶ TDK Türkçe Sözlük, c.1,764

Faşizme karşı yürütülen mücadelenin aşk ilişkileri vasıtasıyla verilmesi konuyu geri planda bırakmışsa da ; metin üzerinde düşündüğümüzde Buğra'nın esas vermek istediğinin baskıcı yönetimin iç yüzü olduğunu görürüz. Beşir Ayvazoğlu, romandaki Siyah Kehribar isimli barın Küllük, dönemin de tek parti yönetiminin baskı dönemi olarak düşünülebileceğini belirtir.⁴⁷

Nitekim tek parti döneminin dayattığı şartlar gibi İtalya'da da dayatılan şartlar, 'çok büyük ve pek muhterem ilim adamlarına, zorla aç kalsın pis anti-faşistler, kızıl köpekler'⁴⁸ dedirtmektedir. Buna paralel olarak Türkiye'de de tek parti yönetimi ülkeyi kendinden ibaret görmüştür. Tek parti yönetiminin bu tarzı özellikle 'Yağmur Beklerken' ve 'Dönemeçte' romanlarında ortaya konulur. Öyle bir baskı yönetimi ki- 'Yağmur Beklerken' de kaydedildiği şekliyle- o partiye oy vermeyen kişiye tarlasını sulaması için su dahi verilmemektedir.

Faşizmin Türkiye'yi esas ilgilendiren boyutu ideolojik mücadelelerin bir unsuru olarak yer aldığı boyuttur. Faşizm bu yönüyle ideolojiler üzerinden pirim yapmak isteyenler için yedek kuvvet⁴⁹ olmuştur. Özellikle 1960'lardan sonra tırmanan ideolojik kamplaşma içerisinde Türkiye için -Rusya'nın sistemli misyonerliği sonucu- tehlike olmaya başlayan komünizme karşı milliyetçilik, bu ülkenin değerlerine sahip çıkmıştır. Bu ikili dünya görüşü içerisinde faşizm, komünizmin zıttı olmuştur. Bir anlamda komünist olmayana faşist denilmiştir. Öyle ki, 'bir komünist silahını doğrulttuğunda karşı koyarsanız faşist; faşist silahını doğrulttuğunda karşı koyarsanız komünist olursunuz.'⁵⁰

⁷ Ayvazoğlu, Beşir, a.ge.e.,50

⁸ Siyah Kehribar s. 145

⁹ Gençliğim Eyvah, 66

⁰ Gençliğim Eyvah, 323

Bu ikili algılayış sağ- sol olarak meyvesini vermiştir. Çizilen kaba hatlarla sağ-milliyetçi- faşist, sol- komünist, basit çerçevesine oturtulan bu ideolojik kamplaşma, faşizmi çıkar sağlanılan bir unsur haline de getirmiştir. Buğra da daha çok meselenin bu yönüyle ilgilenir.

Faşizmi sevimli göstermeyi hiçbir zaman düşünmüyordu. Tam aksine, saçmaya saçma tepki uyandırmak için kullanacaktı onu. Yani bir mumya, hatta bir kadavra kadar bile anlamı ve diriliş imkanı kalmayan bu düzenin sağduyu ve sağ düşüncüyü çileden çıkartacak, tiksindirecek, isyan ettirecek kadar yerilmesine ortam hazırlayacaktı. Sırası ve zamanı gelince elbette. (Gençliğim Eyvah, 66)

İhtiyar, diğer ideolojileri kullandığı gibi faşizmi de kullanmaktadır. Onun için hiçbir anlamı olmayan faşizm, Türkiye ortamında bir düşmen kuvvet olarak gösterilmek suretiyle oluşturulan kavga ortamında İhtiyar kendi işini yürütmektedir. İhtiyarın şahsında ele alacağımız Türkiye'nin iç ve dış düşmanları için de faşizm bir tezgah olmuştur. Anlam ve kapsamı tanımlanmayan / tanımlanamayan bu ideoloji kendi muğlaklığı içerisinde karşı cephe oluşturma işinde bir 'kimlik' olarak yer almıştır.

Gerek İtalya'daki uygulama biçiminin söz konusu edilmesiyle gerekse 1960'lı-1970'li yılların Türkiye'sinde kavga unsuru olması yönüyle faşizmi, Buğra, Türkiye için sebep olduğu / sebep edilen/ gösterilen tahribatlarla ele alır. Buğra, gerek denemelerinde gerekse romanlarında baskıcı yönetimlere karşı kesin tavrını koyar. 'Ayakta Durmak İstiyorum' ve 'Yüzlerce Çiçek Birden Açtı' oyunları da Macaristan'daki ve Çin'deki baskıcı rejimleri işler. Burada da kendi doğrularını empoze eden güçlere karşı verilen mücadele ve bu mücadeleye karşı ideolojinin konumu anlatılır.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda Buğra'nın faşizmi, sözlükteki anlamıyla değil de Türk toplumunda yer alış biçimiyle işlediğini görürüz. faşizm, Türkiye'de yönetime bir alternatif olarak yer almamıştır. Türk milletinin karakteristik özelliklerinden olarak nakledilen milliyetçilikle hep karıştırılmıştır. Filhakika , faşizm, yayılımcı bir ulus devleti esas alsada Türkiye için bu söz konusu olmamıştır.

Zira Türkiye'de milliyetçilik, faşizme varan boyutta bir uygulama ortaya koymamıştır. Sol tarafından faşizm, milliyetçilerin uygulamaları olarak görülse de Buğra açısından durum farklıdır. Buğra, milliyetçiliği faşizmden ayırmakta,faşizmi bir sömürü tezgahı olarak görmektedir.

***

'İdeoloji' bölümüne başlarken Cemil Meriç'in " İzmler idraklerimize giydirilen deli gömlekleridir."⁵¹ sözünü aktarmıştık. Değişik ideolojilerin Buğra'nın perspektifinden yansışışlarını incelediğimizde gördüğümüz gibi Türkiye'nin türlü ideoloji ve doktrinlerle idrakine neredeyse baştan ayağa deli gömleği giydiğini görürüz.

Türk fikir tarihinin son 100 yılına baktığımızda çok az aydının ideolojiye bulaşmadan ayakta durabildiğini müşahede ederiz. Toplumunun bakışının doktrinlere-ideolojilere kilitlenmiş oluşu, aydını, toplum karşısında ayakta kalma mücadelesinde kimlik sahibi olma ihtiyacıyla ve bu ihtiyaçtan hareketle ideolojilerle kendini tanımlamaya mecbur bırakmıştır.

Buğra kaydettiğimiz pasajlarda da görüleceği gibi ideolojileri hem aydınlar düzeyinde hem de gençler düzeyinde ele alıyor. Aydınların ideolojilerle olan

münasebetlerini daha önce belirttiğimizden burada Türk gençliğinin ideolojiyle ilişkisine değindik.

Türk gençliği kurban edildiği sloganların peşinde yaşamaktadır.

...bu sloganlar eğitim ve öğretim neslini kendi kendisiyle savaş haline düşürmekte, öteki toplumlardaki akranlarından çok gerilerde kalmalarına sebep olmakta bu yüzden de er veya geç bayrağı teslim edecekleri nesli gerçek sömürüye ve en kesin bağımlılığa mahkum düşürmektedir. 'İyi daha iyiyi kötü daha kötüyü hazırlar bu yarışta' diyordu yorumcu. (Gençliğim Eyvah, 298)

'Gençliğim Eyvah'daki yorumcu, Buğra'nın ideolojilere bakışını veren önemli bir yansıtıcı karakterdir. Romanda sadece yazıları okunur. Kendisi bizzat geçmez. Bu yorumcunun ideoloji ile ilgili değerlendirmelerini bu bölümün sonuç değerlendirmesi olarak kaydedebileceğimiz inancındayız.

İdeoloji Türk Gençliğine verdiği sahte sevdalarla onu dünyadaki diğer akranlarından geride bırakmaktadır. Kendine, kör bir tutkuyla bağlanmaktadır.

İdeolojik kavgada ne vurulan ne de vuran...

Ne Leninist, ne Maoist, ne anarkosendikalist veya Troçkist ! 'Bütün kişiliklerinden ve özelliklerinden sıyrılmış ve birbirinin tıpatıp benzeri olan, bir flamaları , bir bayrakları bile olmayan ve sadece ölen piyonlar rol almaktadır.'⁵² Öyle ki ideoloji kendini gerçekleştirme uğruna toplumun tüm imkanlarını kullanmaktadır.

⁵¹ Meriç, Cemil, Bu Ülke,90

⁵² Gençliğim Eyvah, 297

Buğra'nın, 'Pir Sultan nerede, Ali nerede... Marks nerede?'⁵³ cümlesiyle özetlediği ideolojinin bu stratejisi, Türkiye'de mayasını tutturabilmiştir. Halkın büyük ve önemli değerleri rahatlıkla-hiçbir bağlantısı olmamasına rağmen- ideolojik birer öge olarak sunulmuş ve bunlar üzerinden sömürü yapma yoluna gidilmiştir. Bu strateji yüzünden, 'kitaplıklardan sınıflardan, laboratuarlardan kopup gitmiş koskoca gençlik nesli',⁵⁴ Türk toplumunun kayıpları arasında yer almaktadır.

Bu kayıp gençliği Buğra, Türk toplumunun gençliğini büyük oranda şehit verdiği başka bir kavgayla, Çanakkale savaşıyla, karşılaştırır.

“ve size türküler yakılmayacak, Gençliğim Eyvah” diye analarımız, babalarımız bile o yücelten, o onurlu acıyı duymayacak. O acının gereğini bile bırakamayacaksınız ardınızda.

Acıyı- ama bambaşka bir tonda- gerek elinin ateşi gönlüne düşen bir avuç seven duyacak; en sosyal dram kişisel kalacak: gençliğimiz Çanakkale'ye saldıranlardan daha sömürücü güçlerin ortaya doydugu teneke madalyaların peşinde çürüyüp gidiyor. (Gençliğim Eyvah, 291)

Türk toplumunun bu en sosyal trajedisi Çanakkale'den daha büyük bir hüznü barındırmaktadır. Çanakkale'de vatan için verilen mücadele, ideolojik kavgada vatan aldatmacası altında, sömürücü güçlerin ortaya koydukları teneke madalyalar için verilmektedir.

⁵³ a.ge.e., 287

⁵⁴ a.ge.e., 299

Buğra ideolojik kavgadan kurtulma çare olarak önce Ben'i kurtarmak, kafasıyla kalbiyle Ben'i kurmak ve yüceltmek gerektiği inancındadır. Ben'in bütün şanslarını ve haklarını Biz'in ucuz ve bayağı yıldızlarına, davul gürültülerine satıp sürü malı olanlar.⁵⁵ bir topluma ancak trajedileri yaşatırlar. Buğra vatan kavramına büyük bir önem vermekte ve gençliğin bu uğurda çalışması gerektiğine inanmaktadır. Ancak bu çaba ideolojiler vasıtasıyla olmamalıdır. Kişi önce Ben'ini kurmalı, ardından Biz'e geçiş yapmalıdır. Nitekim 'Yüzlerce Çiçek Birden Açtı' adlı oyunda Çinli gençlerin Ben'lerini kurduktan sonra nasıl Biz olarak başarı sağladıkları ortaya konulur. Buradan da anlaşılacağı gibi Buğra, kişinin önce insanlığıyla varolması gerektiği inancındadır. İdeoloji, Buğra'nın perspektifinde hep yıkıcı olmuştur.

---

⁵⁵ a.ge.e., 320

V.BÖLÜM

AYDIN MESELESİ

A- 'AYDIN' KAVRAMI VE TÜRK AYDINI

'Dünyada en çok tanımı yapılan şey insandır. Çünkü tanımı yapan da insandır.' denilmektedir. Türkiye'de de aydın kavramı yine aydınlarca tanımlanıp tahlile tabi tutulduğundan dolayı ortak bir aydın tanımına ulaşamamıştır. Aydın'ın sınır kabul etmez yapısı ona yöneltilen eleştirileri de farklılaştırmıştır. Bundan dolayı aydının ortaya koyduğu herhangi bir tavır, bir bakış açısından doğru kabul edilip takdire şayan görüldüğü gibi başka bir bakış açısından 'aydın ihaneti' olarak değerlendirilebilmiştir. Zihinlerin kamplara bölündüğü Türkiye'de ise bu durum daha şiddetli olarak hissedilmekte ve gözlenmektedir.

Osmanlı'nın yıkılmaya yüz tuttuğu dönemden itibaren aydın'ı toplumun problemleri çocuğu olarak sahnede görmekteyiz. Tanzimat döneminden bu yana aydın'ın kamuoyunda yer alışı, ona, verili bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimliğin ayırt edici özelliği aydının bir seçkin oluşudur. Toplumda okur- yazar oranının düşük oluşu, aydını herhangi biri olmaktan çıkarmış, herşeyiyle onu elit yapmıştır. Okuma yazma oranının yükseldiği ve kamplaşmaların dış dünyanın etkileriyle belirginleşmeye başladığı 1950'lere – 1960'lara kadar bu durum devam etmiştir.

Aydın'ın kendinden menkul bir görevle kendini toplumu dönüştürücü bir rehber olarak hissetmesi her dönemde olmuştur. Türk aydını, toplumun maruz kaldığı problemler karşısında kendini yol gösterici bir önder olarak hissetmiştir. Bir başka deyişle Türk aydınının hep devam edegelen vasfı, onun çobanlığı olmuştur. Bu vasfın aydın'da hissedilişi sadece aydın'ın kendinden dolayı değildir. Bu vasıfta aydın'ın

V.BÖLÜM

AYDIN MESELESİ

A- 'AYDIN' KAVRAMI VE TÜRK AYDINI

'Dünyada en çok tanımı yapılan şey insandır. Çünkü tanımı yapan da insandır.' denilmektedir. Türkiye'de de aydın kavramı yine aydınlarca tanımlanıp tahlile tabi tutulduğundan dolayı ortak bir aydın tanımına ulaşamamıştır. Aydın'ın sınır kabul etmez yapısı ona yöneltilen eleştirileri de farklılaştırmıştır. Bundan dolayı aydının ortaya koyduğu herhangi bir tavır, bir bakış açısından doğru kabul edilip takdire şayan görüldüğü gibi başka bir bakış açısından 'aydın ihaneti' olarak değerlendirilebilmiştir. Zihinlerin kamplara bölündüğü Türkiye'de ise bu durum daha şiddetli olarak hissedilmekte ve gözlenmektedir.

Osmanlı'nın yıkılmaya yüz tuttuğu dönemden itibaren aydın'ı toplumun problemleri çocuğu olarak sahnede görmekteyiz. Tanzimat döneminden bu yana aydın'ın kamuoyunda yer alışı, ona, verili bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimliğin ayırt edici özelliği aydının bir seçkin oluşudur. Toplumda okur- yazar oranının düşük oluşu, aydını herhangi biri olmaktan çıkarmış, herşeyiyle onu elit yapmıştır. Okuma yazma oranının yükseldiği ve kamplaşmaların dış dünyanın etkileriyle belirginleşmeye başladığı 1950'lere – 1960'lara kadar bu durum devam etmiştir.

Aydın'ın kendinden menkul bir görevle kendini toplumu dönüştürücü bir rehber olarak hissetmesi her dönemde olmuştur. Türk aydını, toplumun maruz kaldığı problemler karşısında kendini yol gösterici bir önder olarak hissetmiştir. Bir başka deyişle Türk aydınının hep devam edegelen vasfı, onun çobanlığı olmuştur. Bu vasfın aydın'da hissedilişi sadece aydın'ın kendinden dolayı değildir. Bu vasıfta aydın'ın

ontolojik mahiyetinin ve Türk halkının aydına bir üst konum veren bakışının etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi aydın'ın bir rehber olarak yer alışı, onun 'toplumun problemlili çocuğu' oluşuyla birleşince değişik tartışmalar hatta trajediler doğmuştur. Bu bakımdan bir meçhul kimlikle Türk aydını hep yargılanagelmiştir. Herkes Türk aydınıni eleştirmiş, fakat kimse eleştiri oklarını kendi üzerine çevirmemiştir.

Sön dönemlere kadar ideal aydın tipi olarak toplumuyla/ halkıyla bütünleşmiş insan tipi çizilirken artık bunun değiştiğini görürüz. Yeni anlayışta aydın, bir yalnız insan olarak nitelendirilmiş, onun bu hali aydın olmasının bir gereği olarak maruz görülmüştür.

Türkiye gibi cemaat anlayışının hakim olduğu ve 'bir bilen'in hep yüceltildiği bir toplumda aydın'ın çoban vasfı devam edecektir.

Ne var ki son yıllarda batı dünyasıyla girilen yakın temaslar neticesinde yaygınlaşmaya başlayan bireycilik ve kendi olma isteği aydına yönelik farkı bakışlara sebep olmaktadır. Her insan kendini bir aydın olarak gördüğü bu yeni anlayışla, Türk insanının zihin muktesebatı çatışmakta ve parçalanmalara sebep olmaktadır.

Aydın'ın toplum içinde yer alışı ve bu yer alışın problemlere/ trajedilere sebep oluşu onu bir inceleme konusu yapmıştır. Aydın üzerine yazılan teorik kitaplardan ayrı olarak onu bir kurgu içerisinde roman kahramanı şeklinde de görmekteyiz. Aydın'ın bir roman kahramanı olarak yer alışını teorinin pratiğe dönüşümü şeklinde düşünebiliriz.

Türk romanının doğuşundan bu yana aydın'ın değimez bir konu olarak romanda yer aldığı görülür. Yeni Türk Edebiyatının bir 'medeniyet buhranı'ndan doğmuş olması ve bu buhranı ruhunda en çok hisseden kişinin aydın oluşu, onu önemli bir roman kahramanı kılmıştır. Ahmet Mithad Efendi'den Tanpınar'a, Oğuz Atay'a hemen hemen her romancımız aydın problemini işlemeye çalışmıştır. Cumhuriyet döneminin tez sahibi romancılarından Tarık Buğra da aydını bir problem olarak ele alıp onu problematik düzeyine taşıyabilmiş romancılarımızdandır.

Buğra'nın hemen her romanında aydın meselesinin yer aldığını görürüz. Bazı romanlarında bu mesele konulardan herhangi biri olarak geri planda kalırken bazılarındaysa ('Gençliğim Eyvah', 'Yağmur Beklerken', 'Dönemeçte', 'Küçük Ağa') En önemli meselelerden biri olarak yer alır.

Tarık Buğra'nın eserlerinde aydının ele alınışını genel olarak iki şekilde olduğunu görüyoruz. Bu konuyu gündeme taşımak için en çok kullanılan yöntem, bir aydın karakter/tiple meseleleri ele alma şeklindedir. Bu karakterler yazarın bakış açısına göre hem menfi hem müsbet kişileri içerebilmektedir. Diğer bir ele alış şekliyse, yazarın anlatıcı kişi olarak aydınla ilgili yaptığı değerlendirmelerdir.

Tarık Buğra, genellikle aydın'ı bir kasaba hayatı içerisinde ele almaktadır. Bunun sebebi olarak aydın'la halkın en rahat iletişim kurabildiği mekan olarak kasabanın düşünülmesini sayabiliriz. Yazar'ın babası bir hukukçudur ve siyasetle yakından ilgilidir. Yazar, hem aydın'ı hem halkı kasaba hayatı içerisinde tanımayı başarmıştır.

'Erzurum asıllı olan babam Mehmed Nazım Buğra hukukçu idi.

Küçük Ağadaki ceza Reisi onu karakterinin ve beden yapısının ana çizgilerini taşır... akşehir çevresinde Serbest Fırka kile Demokrat Partinin kurucusu, yayıcısı olarak çalıştı. İlkinde çok küçük olmama rağmen, onun bir çeşit sekreterliğini yaptım, seçim listelerini ve tamimleri daktilo

ettim, gezilerinde ve halkla temaslarında yanında bulundur. (Tuncer, 1988:5-6)

Yazarın biyografik tecrübesinden dolayı çok iyi tanımayı başardığı kasabanın aydın çevresi, yazara bu kişiler şahsında tüm Türk aydınını gözleme imkanı vermiştir. Ancak Tarık Buğra'da aydın meselesinin sadece kasaba hayatıyla sınırlı tutulmadığını eklememiz gerekir. Aynı şekilde aydın'ı, kent hayatı ve meseleleri içerisinde de görürüz. Kasaba eksenli aydın meselesini ön plana çıkarmamızın sebebi yazarın yaşadığı ve hazmettiği kasaba tecrübesidir.

Buğra, Türk aydınına bakışta genel itibariyle eleştirel bir tavır takınmakta, onu yargılamaktadır. Yazarın Türk aydınına yönelttiği en büyük eleştiri, aydın'ın kökünden kopması ve halkın realitelerine yabancılaşmasıdır. Ona göre kendine sahipsiz bir kimlik kazandıran değerlerden aydın'ın kopuşu, aydın'ı kimliksiz hale getirmiştir. Bu kimliksizlik içerisinde de aydın, halkına yabancılaşmıştır. Kendi zihninde bir alem kurmuş, bu alemi halka sunarak burada yaşamayı zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı bu tip aydında herşey sathidir, herşey şekildedir. Şeklen bir takım değişimlerin ideal hayatı getireceği düşünülmüştür.

'Bu mendeburlar okkanın kiloyla, arşının metreyle, fesin kalpağın kasketle, şapkayla , elifbenin, alfebeyle, paşanın generalle , kadının hakimle, onunda yargıçla değiştirildiğini görmüş, bütün bu değiştirmelerin övüldüğünü görmüş, dün övülenlere bugün sövüldüğünü görmüş, şey veya insan veya kurum kuruluş bütün gedenlerin kötü bütün gelenlerin iyi olduğunu kabul etmiş!' ('Gençliğim Eyvah', 232)

Aydının halka yabancılığı, halkın meselelerine inememesi problemin merkezini teşkil etmektedir. Tanzimat'tan sonra girilen yeni alem 'aydının çobanlığını'¹ bir nevi zorunlu kılmıştır.

Aydın bir projenin sunucusu, yaşayışıyla da prototipidir. Ancak getirilen projeye, projenin uygulanacağı kişiler arasında köprü olan aydın, bu köprü olma - hatta bunun ötesinde halkı elinden tutup köprüden geçirme- vazifesinde başarılı olamamıştır. Baştan beri halka bir 'öteki'lik atfetmiş ve onun değerleriyle dalga geçmiştir.²

Tarik Buğra'nın bakışından diğer bir aydın tipiye köküyle bağlarını koruyabilmiş, halkına yabancılaşmamış aydın tipidir. Bu bakımdan mazinin ve halkın realitelerine aşına olmanın Buğra'da aydın vasfının kırılma noktasını oluşturduğunu düşünebiliriz.

Sahih bir bakışı yakalayabilmiş bu tip aydınlar, diğerleri gibi halkı 'öteki' kabul etmemekte, onun ruhuna, iç dünyasına inebilmektedirler. 'Yağmur Beklerken'de kasabanın ileri gelenleri parkta otururken; Kasaba'nın Doktor'u, onlara bakan köylüleri "bakar körler" olarak niteler ve onları aşağılar. İkinci tip aydına örnek olarak yer alan Rahmi ise bu kişilere kendileri gibi baktığımızda; onların esasta bir arif ruh taşıdıklarını göreceğimizi belirtir.³

Olumlu örneklerle beraber Tarik Buğra'nın Türk aydınını genel itibariyle malul bir varlık olarak gördüğünü düşünebiliriz. Onun (aydının) en büyük illeti kendi özüne yabancılaşması, başka alemlerde kendini aramasıdır.

¹ Aydının 'çobanlık' vasfı için bakınız, Foucault, Michael, Özne ve İktidar, İstanbul, 2001

² Yağmur Beklerken, 17

³ a.ge.e., 17

Bu bakımdan Türk aydınının kendinden beklenilenlere mukabil bunları yerine getirmediği/getiremediği görülür. Tarık Buğra'ya göre o hep bir başka alemin insanı , inşacısı olarak kalmıştır. Çok azı kendi alemini halkının alemine paralel kılabilmiştir.

B- AYDIN TIPLERİ

Tarık Buğra'nın genel anlamda menfi ve müsbet olmak üzere iki tip aydını eserlerinde işlediğini görürüz. Bu tipler, şahıslarla ortaya konulur. Yazar, anlatıcı kahraman olarak aydın üzerine fikir beyan etmek yerine yansıtıcı kahramanlar vasıtasıyla bu konudaki değerlendirmelerini ortaya koymayı dener.

Yazarın aydın tipi olarak biyografik tecrübesinden dolayı özellikle hukukçuları ustalıklı inşa ettiğinin söyleyebiliriz. Yine eserlerde yer alan hukukçulardan çoğunun olumlu tip olduğunu da belirtmeliyiz.

Genel kategori şeklinde ele aldığımızda yazarın eserlerinde işlediği tipler olarak doktor, avukat- memur, öğretmen, akademisyen, gazeteci tiplerini görürüz.

a- Doktor Tipler

Buğra'nın romanlarında bu konu dahilinde dört önemli kahraman görürüz. 'Dönemeçte' romanında Dr. Şerif, Yalnızlar romanında Dr. Rıza, Küçük Ağa romanında Dr. Haydar ve 'Yağmur Beklerken' romanında Kasabanın Doktoru'dur.

Bunlara ilve olarak Dönemeçte romanındaki Operatör Cevdet Bey'le Eczacı Celal'i bu cümleden sayabiliriz.

Tıp müessesesi Batıyla temasa geçen ilk kurumlardan birisidir. Bu bakımdan Türk romanında doktor tipler, genellikle pozitivist ve Türk insanına, Türk insanının değerlerine yabancı tiplerdir. Ancak Tarık Buğra'nın romanlarında doktor tiplerin tamamıyla menfi tipler olduğunu söylememiz zordur. Onlar da birtakım eksiklikler taşımalarına rağmen genelde olumlu tiplerdir.

“Severdi onu” ötekilere benzemez o” derdi. Gerçi bilirdi o da öteki yüksek memurlar gibi namazdan, niyazdan kopmuştu. (Dönemeçte, 34)

Fakir Halit'in Dr. Şerif hakkındaki bu değerlendirmesi, Dr. Şerif'in temelde iyi olduğunu ve muhatap olduğu şartlar dolayısıyla halkın değerlerinden uzaklaştığını belirtir.⁴ Kasaba hayatında, aydın düzeyinde fert olarak iyi özellikler taşınsa da memurların toplu yaşamı ve davranışları bu 'ferdilik'leri öğretir.

Buradaki evlerde aradan yıllar geçtiği halde bereketleri bozulmuş en eski Yunan veya Fransız ve İngiliz, Rus kılasikleri vardır; çünkü kendilerini alanlar İstanbulda kışladır. (Dönemeçte, 21)

Kasabaya gelen aydın /memur kişi kısa zaman sonra kendini akıp giden hayata bırakır. Onun yaşamını artık sadece şehir kulübündeki sohbet ve oyun dakikaları doldurmaktadır.

Doktor tip olarak sosyal meselelerle ilgilenmesi, kafa yorması bakımından Dönemeçte romanındaki Doktor Şerif öne çıkar.

Devletin temel yararları ile bağ kuramamış zamanı kendi nesillerce öteye uzaması gereken meselelerini kavrayacak

şekilde yetişmemiş bir türedi demokrasi politikacıları ve basını-
en kiyi niyetli hallerinde bile demogojiye halk kandırmasına
mahkumdur diyordu doktor. (Dönemeçte, 102)

Yukarıdaki pasajda ve romanın diğer birçok yerinde Doktor Şerifi görürüz. Yaptığı isabetli değerlendirmeler* -Bu değerlendirmelerin isabetliliğiyle alakalı olarak Doktor'un yansıtıcı kahraman seçilmesinin rolü olduğunu düşünebiliriz.- onun ayırt edici vasfını da ortaya koymaktadır. O, diğerleri gibi namaza dine la-kayd olsa da halkın gözünde "başka"dır.

Öne çıkan diğer bir önemli doktor tip de 'Küçük Ağa'daki Doktor Haydar Bey'dir. Haydar Bey de diğer doktor tipler gibi dine karşı la-kayddır. İstanbullu Hoca çok önemli konuşmasını yapacağı gün Cuma'ya gitmeye niyetli değildir. Sadece İstanbullu Hoca'yı dinlemeye gider. Onun bu özelliğini tıp müessesesinin pozitivist zihniyetiyle ilgili olarak düşünebiliriz.

Doktor Haydar Bey bu özelliğine rağmen Kuva-yı Milliye'de oynadığı önemli rolle büyük bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Kasabanın Doktoru ile Doktor Rıza kısmen menfilik taşımalarına rağmen özde iyi tipler olarak karşımıza çıkarlar.

'Yalnızlar'da Dr. Rıza halkın iyi vasıflarını bile onların 'cahilliğine'⁵ bağlamasına rağmen aynı köylüleri ücretsiz muayene eder, onlara yardımda bulunur. 'Yağmur Beklerken'deki Kasabanın Doktor'u da hemen hemen aynı durumdadır. O da

---

¹ Dönemeçte, 6

² Doktor Şerif'in diğer değerlendirmeler için bkz. Dönemeçte, 70,102,180,182

³ Yalnızlar, 89

halkı 'bakar körler' olarak nitelediği bir mecliste Rahmi'nin halkın iç dünyasını anlatması üzerine yumuşama, merhamet gösterir.⁶

Buğra Kasabanın Doktoru vasıtasıyla bir başka meseleyi gündeme taşır: Misak-ı Milli ve bunun açtığı kültür erozyonu:

Sıtma doktorudur bu seçtiği kurban. Arap asıllıdır o. İri yarıdan kalçalı, göbeklidir. Mısak-ı Milli'den sonra kökünden kopan yüzbinlerden birisi, yer yurt, ev bark hısım akraba, soy-sop, kültür, kısacası bu balığın suları sınırların ötesinde kalmış. Misak-ı Milli'nin ne kadarını ve nelerini benimseyebilmişse o kadarıyla yetinmek zorundadır artık. (Yağmur Beklerken,15)

Mısak-i Milli bir sınır çizmiştir. Bu sınır sadece toprak düzeyinde kalmamış Kasaba Doktoru'nda gözlemlendiği gibi zihinlere de tesir etmiştir. Zihinler de Misak-ı Milli'nin çizdiği sınırla beraber alıp götürdüklerinden etkilenmiştir. Burada Buğra bütüncül bir Osmanlı kültürüne ve o kültürün kapsayıcı özelliğine atıfta bulunmuş, onu kaybedilmemesi gereken bir özellik olarak kaydetmiştir.

Doktor tip olarak ayrıca belirttiğimiz 'Dönemeçte' romanındaki Operatör Cevdet Bey'le Eczacı Celal, tıp camiasına bağlı oluşları yönüyle önemlidirler.

Operatör Cevdet Bey, Dr. Şerif'in aksine kendini kasabanın hayatına kaptırılmış, hayatını kumar eksenli bir hale getirmiştir. Zaafları onun mesleğinin de önüne geçmiş ve onu bitirmiştir.

Eczacı Celal ise iddiaları ve şahsî ihtiraslarıyla yer alır. Hayatı dünya merkezlidir. O da kasabanın memurları gibi 'Bir kere gelir insan cihane' felsefesinin

⁶ Yağmur Beklerken, 17

savunucusu ve okuyucusudur. Onda hemen herşey sathidir. Mesleki kitapları hariç toplam 20-30 kitabı vardır. Dünyasını maddî kazanç üzerine kurmuştur.

b- Hukukçu Tipler

Tarık Buğra'nın aydın meselesini önemle ele aldığı tüm eserlerinde hukukçu kahramanları görürüz. Romandaki önemli aydınlardan biri muhakkak hukukçu olur. Buğra'nın eserlerindeki bu durumu, daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın biyografik tecrübesiyle ilgili olarak düşünebiliriz. Kuvvetle muhtemel ki yazar, ailesi dolayısıyla etrafında hep hukukçu görmüş, onların dünyalarına, meselelerine aşina olmuş; onların bakışıyla dünyaya bakabilmeyi başarmıştır. Bu biyografik tecrübenin özellikle 'Yağmur Beklerken', 'Dönemeçte' ve 'Küçük Ağa' romanlarının oluşumunda çok büyük bir etki sahibi olduğu görülür.

Buğra'nın eserlerinde önemle üzerinde durduğu dört hukukçu aydın vardır: 'Yağmur Beklerken'de Rahmi ve Kenan Bey, 'Küçük Ağa'da Ağır Ceza Reisi, 'Dönemeçte' romanında Orhan.

Rahmi, genç bir avukattır. Fakat elde ettiği fikri seviyeyle büyük bir olgunluk gösterir. O, adeta 'Dönemeçte' romanındaki Dr. Şerif'in uzantısıdır. Dr. Şerif'ten farkı, Rahmi'de bazı şeylerin daha oturmuş olmasıdır. Rahmi gerek aile yönüyle gerek ekonomik yönle, yazarın idealindeki tiptir. Amcasının kurduğu fabrikanın yönetim kurulu başkanıdır ve büyük başarılarla imza atmaktadır.

Serbest Fırka'nın kurulması gündeme geldiğinde; Rahmi tam karar verememekle beraber bu işe girişme düşüncesine kapılır. Diğer yandan Türkiye'nin siyasi arenada kilitlenmesini o, halkın gördüğü gibi görmemektedir. Halk, bir takım heyecanların peşindeyken o, düşünmenin ve değerlendirmenin adamı olur.

Çok partili düzende değişimin -değil asıl Başkent için olacağını – Başkent'e ulaşabileceğini, okumuş , cahil bir çok insanla birlikte, kabul edemiyordu". (Yağmur Beklerken, 74)

Rahmi, ülke yönetimindeki temel problemin zihniyetten kaynaklandığını bu zihniyetinde Başkent'i tuttuğunu düşünür.⁷ Bundan dolayı da şayet çözüm isteniyorsa Başkent'teki yönetim düşüncesinin değişmesi gerektiği inancındadır. Yoksa bir kasabanın belediye başkanının hatta ülke yönetimindeki başbakanın mensub olduğu partinin değişmesinin bir şey ifade etmeyeceğini düşünür. Bu sebeple politikaya bir türlü ısınamaz zaten politika onun fitratına da uymaz. Çünkü o, heyecanların peşinden (en azından politikanın bir heyecan oluşu Türkiye için söz konusudur.) koşacak yapıda bir insan değildir.

Aynı romandaki diğer önemli hukukçu kahraman ise Kenan Bey'dir. Kenan Bey, yerli bir tiptir. Türk milletinin üzerinde yükseldiği ve onu bugüne kadar ayakta tutan değerlerin farkındadır.

Ona göre, İslam'ın tortuları, yani bozulmadan kalan bazı kuralları, ilkeleri ve değer yargıları bile Türkiye için- kullanılabilirse- çok az ülkenin elde edebileceği bir büyük kozdur. (Yağmur Beklerken , 114)

Kenan Bey'in yukarıda ifade ettiği düşünceleri Buğra'nın hemen hemen tüm eserlerinde onun temel tezlerinden biri olarak görürüz.

---

⁷ yağmur Beklerken, 125

Kenan Bey, kendi köküne bağlılığı kadar, dış dünyayla da irtibatlıdır. Onun ufkunu sadece kendi kültürünün yazarları kaplamaz. Öyle ki Dostoyevski okumuyorlar diye köylülerle konuşmayı israf sayar.⁸

Kenan Bey'in düşünce dünyasının iyi anlaşılması Buğra'yı kavrama hususunda büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Buğra, medeniyet noktasında bir sentezin peşindedir. Bu sentezin temel özelliği Kenan Bey'in şahsında tecessüm eden Doğulu değerlerle, Batılı olup da Doğulu değerlere zıt düşmeyen değerlerin birleştirilmesidir. Türk milletinin bir değişimle yüzyüze geldiği tarihlerden beri Doğu ve Batı iki farklı alem olarak tartışmanın baş köşelerini tutmuşlardır. Bu tartışmalara burada değinmemiz mümkün değildir ancak Buğra'nın bu köşelerden Batıyla beslenmiş ama yerli olan bir köşeyi tuttuğunu belirtebiliriz. Ayrıca Kenan Bey'i 1930'lardan 1940'lardan itibaren yükselmeye başlayan Anadolu muhafazakar/yerli aydın tipinin ilk örneklerinden biri olarak da sayabiliriz. Kenan Bey, yaşı gereği Osmanlı eğitimi almış, ancak Cumhuriyet devrimlerinin hukukçusu olmuştur. Bu iki farklı tarzı bir potada eritmeyi başaran Kenan Bey, bu bakımdan bir yerli aydındır. İdeolojilerin değil de toprağın ve geleneğin belirleyici unsur olduğu bu aydın kimliğinin, son dönemlerde ideolojilerin gücünün azalmasının ardından, yeniden gündeme- önemle- geldiğini görmekteyiz.*

Bunlara ilave olarak, Kenan Bey'i bugün de Türkiye'nin siyasi tercihiinde yüzde elillik bir kısmı tutan merkez sağın - Bu kavram tartışmaya açıktır. Biz genel kabule binaen kullanıyoruz.- ilk prototiplerindendir.

Kenan Bey'in öne çıkarılan bir özelliği de halkla kurduğu diyalogdur. Aydın-halk ilişkisini anlatacağımız bölümde etraflıca değineceğimizden dolayı burada kısaca belirtmek gerekirse; Kenan Bey halkın değerlerini sevmekte, o değerleri 'oteki'nin

⁸ a.ge.e, 114

* Bu konudaki önemli bir çalışma için bakınız, Türkiye Günlüğü Dergisi, Mayıs 1998 ve Birikim Dergisi Ağustos 1998

değil, kendi değerleri olarak görmektedir. Bundan dolayı da halk tarafından sevilmektedir.

Tarık Buğra'nın eserlerinde öne çıkan diğer bir hukukçu aydın da 'Küçük Ağa'daki Reis Bey'dir. Yazarın babasından izler taşıdığını belirttiği⁹ Reis Bey, halkın 'İreis Bey'i olmayı başarmıştır.

Reis Bey, olgun kişiliğiyle tüm kasaba üzerinde büyük bir otorite kurmayı başarmıştır. Bir elit olmasına rağmen halka 'öteki' diye bakmamaktadır. (Reis Bey'in de halkla olan munasebetini aydın-halk ilişkisi bölümünde etraflıca değerlendireceğimizden buna da kısaca değindik.)

Reis Bey'in, öne çıkartılan başka bir özelliği de Milli Mücadele'de oynadığı roldür. Reis Bey'in heyecanlarıyla değil, Buğra'nın ideal aydın tiplerine yaraşır bir şekilde; fikirleriyle ve derinlemesine yaptığı değerlendirmeleriyle götürür. Gerek İstanbul hükümetine, padişaha bakışı; gerekse Kuva-yi Milliye'ye bakışı "olgun" ve uzun değerlendirmelerin meyvesi olan bir bakıştır.

Buğra'nın tarihe ait yazdığı romanlarında izlediği tezlerden biri olan 'gizli kahramanlar' düşüncesini uyguladıklarından biridir Reis Bey. O, Milli Mücadele'nin kazanılmasında, Anadolu'nun örgütlenmesinde emeği geçen ancak resmî tarih tarafından üzerinde fazlaca durulmayan gizli fakat büyük kahramanlardandır. Reis Bey'i, ana çizgileriyle Kenan Bey'in benzeri sayabiliriz.

Buğra'nın önemle üzerinde durduğu diğer bir hukukçu aydın ise 'Dönemeçte' romanındaki savcı yardımcısı Orhan'dır. Orhan, gençtir ve naiftir. Trenle kasabaya gelirken Anadolu'nun tabii güzelliği onun çok hoşuna gider. Kasabaya gelişiyle hemen kasabanın rutin "elit" hayatı içerisine çekilir. Orhan'ı Buğra'nın diğer üç hukukçu

aydın tipinde gördüğümüz derinlikle göremeyiz. Orhan , ideal aydın olmanın gereği olarak ele alınan aydın-halk dengesini kurmayı başaramamıştır.¹⁰ Gençliği dolayısıyla bir takım idealleri vardır. Fakat kasabanın memur kesiminin basit hayatına kısa sürede uyum sağlaması, onun bu ideallerinde çok da kararlı olmadığını gösterir. Orhan'ı bir aydın olarak halkla temas ederken pek göremeyiz. O, daha ziyade aşkı ve Şehir Kulübü'ndeki yaşayışıyla yer alır.

Tarık Buğra'nın eserlerinde işlediği hukukçu aydın tipleri elbetteki bu dört kahramanla sınırlı değildir. Ancak işlediği diğer hukukçu kahramanların, yazarın eserlerinde, fazla öne çıkmadıklarını görmekteyiz.

Buğra'nın hukukçu aydınlarının – başta da belirttiğimiz gibi- genelde olumlu ve ideal tipler olduklarını görmekteyiz. Hukukçu aydınların, tıpcı aydınlar kadar “Batı” hayranı olmayışlarını, halktan fazla kopuk olmamalarını , daha yerli oluşlarını Türkiye'nin müesseselerinin batılılaşma tarihiyle bağlantılı olarak da düşünebiliriz. Bu bakımdan adalet sisteminin diğer bir çok kuruma nazaran daha geç Batıyla entegre olması, bu alandaki kişilerin Osmanlı Türk-İslam kültürüne aşina olmalarını sağlamıştır. Bu yapı da Buğra'ya savunduğu tez olan yerli aydın tipini adalet kurumundan çıkartmasına imkan tanımıştır.

c- Öğretmen Tipler

Buğra'nın eserlerinde öğretmen tip diğer mesleklere nazaran daha azdır. Bu durum Buğra'nın eserlerinde dikkat çekici bir özelliktir. İşlediği konuları gözönüne

---

Tuncer , Hüseyin, a.ge.e., 1988,5

⁰ Dönemeçte, 9

aldığımızda öğretmen tipinin çok önemli bir rol oynayabileceğini düşünebiliriz. Fakat öğretmenin fazlaca yer almayışını, yazarın şahsi tercihiyle ilgili olarak te'lif edebiliriz.

Tarık Buğra'nın eserlerinde ön plana çıkan en önemli öğretmen tipi Dönemeçte romanındaki köyün öğretmenidir.

Genç bir köy öğretmeni idi bu: enstitüyü yeni bitirmişti. Onun yirmiye henüz bulmayan yaşı ve yükünü develerin bile kolay çekemeyeceği beş on cümle ile sağır dilsiz ve penceresiz ovaya bırakıvermişlerdi.

Din afyondur... Hocalar ve ağalar köylüyü sömürmektedir.

Jandarma da ezer...

Ve benzeri beş, on cümle." (Dönemeçte, 90)

Köy öğretmeni, romandaki önemli kahramanlardan birisi değildir. Ancak yukarıdaki pasaj bile çok önemli meseleleri gündeme getirmeye yetmektedir.

Buğra'nın eserlerinde fazla yer tutmamasına rağmen burada işlediği ve bizim de eğitim bölümünde tahlile çalışacağımız Köy Enstitüleri meselesi Türk toplumunun sosyal tarihinde önemli bir hadise olarak karşımıza çıkar

İşlediği kadarıyla dahi Buğra'nın Köy Enstitülerine bakışının olumsuz olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda söz konusu edilen öğretmen, bir Köy Enstitüsü mezunudur. Ancak buradaki köy öğretmenin, enstitünün, örneğin Kemal Tahir'in 'Bozkırdaki Çekirdek' romanında işlediği enstitü ve öğretmenle benzerlik taşımadığını görürüz. Bu durumu iki yazarın iki ayrı insan oluşuyla açıklasak da hadise, realiteleriyle kendini ortaya koyar.

Türk devriminin en önemli özelliği olarak kültürel alanda “yeni oluşumu” öngörmesini düşünebiliriz. Bu yeni oluşum, bir kültürel kopuşu beraberinde getirmiştir. Bu köklü değişiklik, kapsamlı bir proje eşliğinde yürütülmüştür. İşte Köy Enstitüleri bu projenin en önemli parçalarından biridir. Burada verilen eğitim batı pozitivist-aydınlanmacı anlayışını birebir kopyası gibidir. Bu kurumlardan yetişenler için eski kültür, ölü olan, halkın zihninde yaşadığı kadarıyla da öldürülmesi gereken bir olgudur. Bu kapsamda ezberlenen ‘beş on cümleyle’ bu savaşa -yukarıdaki öğretmenin de olduğu gibi- bir savaşçı olarak girilmektedir. Bu cümleler bir fikri uğraşın değil, sunulan birkaç sloganın sathi ifadeleridir.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki Buğra’nın eleştirisi Atatürk devrimlerine karşı değildir. Onun eleştirisi, bu devrimler hususunda kraldan çok kralcı kesilen zihniyetedir. (Buğra’nın bu konudaki yaklaşımları Kemalizm başlığı altında etraflıca işlenecektir.)

d- Yönetici Tipler

Türk devrim tarihine baktığımızda Cumhuriyet devriminin dünyadaki diğer devrimlerden farklı olduğunu görürüz. Diğer bir çok devrim halk tarafından yapılmış ve toplumun bütününe şamil kılma yoluna gidilmiş olmasına rağmen; Türk devrimi devletçi bir yapıyla farklı bir görüntü arzetmiştir. Bu anlamda alttan değil üstten sunulan bir devrimdir. Türk devrimine ait bu “üstten” sunma keyfiyeti, devletin temsilcileri konumunda taşraya giden yöneticilere özel bir görev yüklemiştir. Bu görev ‘devrim ışığı’yla halkı aydınlatmaktır. Yöneticinin dönüştürücü güç oluşu, yönetici-halk ilişkisinin, kırılma noktası olarak tayin etmiştir. Bu ilişki, Türk romanının önde gelen konularından biridir. Konunun işlendiği hemen hemen tüm romanlarda yönetici tipin yukarıda bahsedilen özelliği/görevi gözlemlenmektedir. Tarık Buğra da yönetici kadroyu bu göreviyle romanlarına taşır.

Buğra'nın Cumhuriyet yöneticisini işleyişindeki tavır, romanlarındaki diğer konularda olduğu gibi yerli bir yönetici ideali etrafında görülür. Buğra bu tipi ele alışında da hal-problem- tesbit- çözüm denklemini göz önünde bulundurur.

Tarık Buğra'daki yönetici tipler, daha çok Cumhuriyet dönemindeki yönetici tiplerdir. Bunlara ilave olarak, aydın olduklarını ifade edemeyeceğimiz ama 'arif' kimlikleriyle ön plana çıkan insanları 'Osmancık' romanında görürüz.

Osmancık tarihî bir romandır. Bundan dolayı yazarın, kahramanların inşasında etkin olmadığı söylenebilir. Fakat kahramanların hangi yönlerinin ön plana çıkarılacağını yazarın tercihi olarak düşünebiliriz.

Osmancık'ta yöneticilerin özellikle şuurlu oluşları önemle ön plana çıkarılır. Yöneticiler, halktan ayrı bir kesim değildir. Onun içinde, onunla aynı saftadır. Buğra, Osmanlı'yı kuran güçlerden biri olarak bu zihniyet üzerinde önemle durur. Bu bakımdan Osmancık'ta yönetici kesim ile halkı içiçe görürüz. Buğra'nın bunu veriş şekli bize yazarın bu husustaki şahsi görüşlerini de yansıtır. Osmancık'taki bu idealize ediş, içinde gizli bir mukayeseyi taşır. Bu mukayese, o dönemde olan, ancak şimdi olmayan yönetici vasıfları üzerine kuruludur.

Osmancık'taki bu idealize edişin en büyük dayanak noktası töredir. Yönetici kesim katı bir töre uygulamasıyla mukayyedir. Ertuğrul Gazi, bir dervişi, çadırına davet ettiğinde derviş gelmez, töreyi hatırlatır. Bunun üzerine Ertuğrul Bey, büyük bir mahcubiyet hissiyle kalkıp Derviş'in çadırına gider.¹¹

Osman Gazi'nin hayatındaki tüm başarılar, töreye karşı olağanüstü saygısına bağlı olarak verilir:

“Ben töremin ve anamın ve atamın sözü dışına çıkamam”
(Osmancık, 53)

Törelere karşısındaki bu inkiyad yönetici kesime- Buğra’ya göre en gerekli olan sorumluluk duygusunu kazandırmakta ve yaşatmaktadır.

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi ‘Osmancık’ın tarihî bir roman oluşu, yönetici tipi işlemede yazara hareket alanı vermediği düşünülebilir. Ama esere baktığımızda bu noktada Buğra’nın sadece aktarımla kalmadığını bir tez geliştirdiğini görmekteyiz.

Diğer bir yönetici tipi olarak kaydettiğimiz Cumhuriyet idaresinin yönetici tipleri ise daha ziyade malul bir kimlikle karşımıza çıkarlar.

“Artık devlet denilen Ankakuşunun sömürücüleri ve kendilerini onun yani Devletin temsilcisi diye yutturabilen gangsterler kendi hallerine bırakılırsa- ihtiyar kollarını sıvamakta gecikirse- nesillerin gık demeden katlanacakları bir düzene konmuş olacaktırlar. bu iğrenç DEMOKRASİ oyunu ve yuttumacası ile, kalıp üstünlükler ve kalıp üstünler, düzmece büyüklükler ve düzmece büyükler sürüp gidecektir.(Gençliğim Eyvah, 66)

‘Gençliğim Eyvah’ta dile getirilen bu düşünceler, söz konusu ettiğimiz Cumhuriyet yöneticilerinin ekseriyetinin bir şahsî çıkar çemberinde, sömürü eksenli yaşam sürdüklerini ortaya koymaktadır. Buğra’ya göre yönetici tipler genellikle halka rağmen halk için bir şeyler yapma yoluna girişmişler, bu yolda da şahsî çıkarlarını ön planda tutmuşlardır.

Cumhuriyet devri yönetici tipinin bir başka açıdan ele alınış şeklini ise daha ziyade Dönemeçte ve Yağmur Beklerken romanlarında görürüz. Bu romanlarda söz konusu edilen yöneticilerin genelde halktan kopuk oldukları gözlemlenir. Daha ziyade halka ışık götürüşleri yönüyle yer alırlar. Ne var ki halk onlar için 'öteki' olmaktan çık(a)mamıştır.

Cumhuriyet neredeyse yedinci yaşını tamamlayacak da.
Herifler avratlarını hala sakınır... toplumdan” (Yağmur
Beklerken,17)

'Yağmur Beklerken'deki Kaymakam'ın bu ifadeleri halkın ruhuna, anlayışına nüfuz edememiş bir yöneticinin tipik ifadesidir.

İki farklı devirde (Osmanlı ve Cumhuriyet) iki farklı tip olarak karşımıza çıkan yönetici kadro, Buğra'nın romanlarında elbette bu kadarla sınırlı değildir. Ancak yönetici kesimin çok fazla ön planda olmadığını eklememiz gerekir. Yönetici tipleri işlerken şahıslardan değil de yazarın aldığı tavırdan hareket edişimizin sebebi budur. Bu bakımdan yönetici, bir karakterden ziyade Cumhuriyet idaresini temsil eden bir tipten ibarettir.

Şurasını da belirtmek gerekir ki yönetim meselesi Buğra'nın temel problematiklerindedir. Politika - Devlet başlıkları altında genişçe işleyeceğimiz bu konularda Buğra'nın yönetime ait önemli fikirlerinin olduğu görülecektir. Bizim burada önem vermeyişten kastettiğimiz, örneğin, Dr. Şerif gibi Reis Bey gibi bir kaymakam, vali bakan vb. tipin/ karakterin önemle işlenmemiş oluşudur.

Burada yönetici kesimin daha ziyade genel özelliklerine değinmeye çalıştık. Bu kesime ait çok önemli bir nokta olan yönetici-halk meselesi 'aydın- halk' başlığı altında incelenecektir.

e- Memur Tipler

Bu başlığın daha önce işlediğimiz diğer birkaç başlığı kapsayabileceği düşünülebilir. Örneğin, kaymakamın da bir memur olduğu göz önünde bulundurularak bu ve benzer tiplerin de 'Memur Tipler' başlığı altında mütelaası gerekli görülebilir. Ancak daha önce işlediğimiz ve devlet görevlisi olan tiplerin, memuriyetleri içerisinde meslekleriyle ön plana çıkmalarından dolayı biz böyle bir tasnifi uygun gördük.

Memur, konumu gereği devletin birebir komutası altında olması sebebiyle devletin resmi ideolojisini/ uygulamalarını taşıma ve temsil etmek gibi bir görevle – doğal olarak – mükelleftir. Bu anlamda devlet, halka sunacaklarını memurları vasıtasıyla sunmaktadır. Memurun bu durumu Cumhuriyet'in ilk yıllarında ayrı bir önem kazanmıştır. Cumhuriyetle beraber girilen yeni medeniyet dairesinin âdab ve erkânı Cumhuriyet'in memurları tarafından temsil edilmiş ve halka götürülmüştür.

Yönetici tipler başlığı altında da kısaca değindiğimiz gibi memur kesiminin bu köprü olma vaziyeti, onu, önemli bir kimlik haline getirmiştir. Bu alanın (memuriyet) devletin en rahat hareket alanı oluşu ister istemez bu alanı politikayla içli dışı hale getirmiştir. Cumhuriyet'ten günümüze bakıldığında bu içli- dışlı oluşun bir keşmekeş halinde devam ettiği gözlemlenecektir.

Memurun yukarıda ana hatlarıyla çizilmeye çalışılan kimliği onu önemli bir 'toplum vak'ası' haline getirmiştir.

Devletin taşraya uzanan bu elini Cumhuriyet döneminin bir çok romanında farklı açılarıyla görürüz. Tarık Buğra da bu meseleye bîgane kalmayan romancılar sınıfından olarak memuru bir mesele hüviyetiyle eserlerine taşımıştır. Biz burada, memurun romana taşınan bir çok yönüne değil, aydın kimliğine eğileceğiz.

Memuru, Tarık Buğra'nın romanlarında, tam bir aydın olarak göremeyiz. Aydının 'tam oluşu,' elbette ki tartışılır bir mevzudur. 'Tam'dan kastımız, normalin üstünde bir bilgi ve kültür birikimine sahip olma durumudur.

Buğra'nın memuru ele alış biçiminden tam ayrılmamakla beraber- üç ayrı şekilde mütalaa edilebilir: Memurun ferdî yaşayışı, memurun genel kimlik özellikleri ve memurun halkla münasebeti.

Memurun halkla olan münasebetini bir başka bölüme bırakarak diğer başlıklara eğilecek olursak; memurun ferdî yaşayışında fazlaca bir karakter özelliği göremeyiz. Memur daha ziyade topluma bakan yönleriyle vardır. Ferdî özelliklerine değinilir ama bu değerlendirmenin ortaya koyduğu durum, memurun şahsî yaşantısında bilgi ve birikime fazlaca önem vermediğini ortaya koymaktadır:

Buradaki evlerde aradan yıllar geçtiği halde bekaretleri bozulmamış en eski Yunan veya Fransız veya İngiliz , Rus klasikleri vardır. Onlar ebediyen okunmayacaklardır.; çünkü kendilerini alanlar İstanbul'da kalmışlardır. Buraya o kitaplarla ve plaklarla ve niyetle geldiklerini sanırlar; değildir ama: Kendileri ve güzelim ve pırl pırl niyetleri projeleri İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda kalmıştır. (Dönemeçte, 21)

Bu değerlendirme, memurların iç dünyalarına fazlaca önem vermediklerini /veremediklerini, bunun sonucu olarak da bir kültür birikiminden mahrum olduklarını

ortaya koymaktadır. Memur, Tarık Buğra'da daha çok kasaba hayatı içinde yer alır, halka ışık götürmekle mükelleftir. Ne var ki kendisi bu ışıktan mahrumdur.

Memur, hayata atılmasıyla beraber daha önceki memurların oluşturduğu hantal düzen içerisinde kendisini kaybetmektedir.¹² (Bu durumu Osmanlı'nın son döneminden tevarüs edilen devlet yapısıyla ilgili olarak düşünebiliriz.)

Bu anlamda memur bir ferdî yaşantıya sahip değildir. Mesela bir memuru aile hayatı içerisinde veya önemli bir konu hakkında fikir beyan ederken göremeyiz.

Çerçeve itibariyle olumsuz bir konuma oturtulan memura, bu bakışın sebebi olarak memurun kimliğinin ana özelliklerini sayabiliriz.

Bir gün Ankara'da bir bakanlıkta yetkili bir hanımın huzurundaydım. Yapıtacağımız bir öğrenci yurdu için daire daire koşturuyor dil döküyorum. Onlardan biri işte. Hanım yakınlık gösterdi. Buyur etti; çay, kahve, bir şey ısmarlamak istedi. Ramazandı niyetli olduğumu söyledim, birden değişti. Sanki ölülerine sövmüştüm, küplere biniverdi: Sen bu kafayla yurt değil cami yaptırırsın dedi. Anladım tabii: Türkiye'mizi, bizi, yani, çağdaşlaştırmak için, kendisine emanet edilen yetkiyi pek güzel kullanan bir uygarlık savaşçısıydı bu hanım . Ben de elbet ve oruç tuttuğum için Türkiye'mizi engelleyenlerden biri. (Patron, 135)

Sakıp Sabancı'nın hayatının anlatıldığı romanda Patron'un başından geçen bu hadiseyi Tarık Buğra, Türk memurunun genel özelliği olarak görmekte; bundan dolayı da memura karşı olumsuz bir tavır takınmaktadır.

Memurun halkın değerlerini küçünsemek suretiyle çağdaşlığı yakalayacağını düşünmesi, Buğra'nın eleştirisinin merkezini oluşturur. Memur, çağdaş yaşamla halkın değerlerini bağdaştıramamakta; yurt yaptırmak isteyen ancak oruç da tutan kişiye 'sen ancak cami yaptırırsın' ifadesinde dile getirildiği gibi bunları zıt değerler olarak telakki etmektedir.

Buğra'nın memura olan bu olumsuz bakışında Buğra'nın karakterinin etkisi olduğu da düşünülebilir. Zira Buğra'nın biyografisine baktığımızda hiç bir zaman 'emir alan' anlamında memur olmadığını; dikteye karşı hep muhalif tavır takındığını görürüz.

Tarik Buğra memur tip olarak herhangi şahsı önplana çıkarmadığından dolayı burada yazarın konuya olan genel bakışı anlatmaya çalıştık.

f- Akademisyen Tipler

Buğra, akademisyenleri ön plana çıkarmadan ziyade, eğitim meselesi üzerinde durmaktadır. Akademisyenler bu anlamda Buğra'nın romanlarında yer almasa da 'Akademisyenlik' bir problematik olarak etraflıca işlenmektedir. Özellikle 'Gençliğim Eyvah' romanında masaya yatırılışını gördüğümüz bu meseleyle alakalı olarak Buğra, eski- yeni mukayesesi içerisinde bu noktadaki problemleri okuyucunun gündemine taşır.

Akademisyenlerle ilgili bu hususun ardından; bir akademisyen kahraman olarak 'Yalnızlar'daki Doçent'i ele alabiliriz.

---

¹² Dönemeçte, 69

Doçent, romanda kadın kahraman Zehra'ya talip olmasıyla vardır. Kendisi bir ekonomi doçentidir. Murat'ın ifadesiyle aynı zamanda bir 'kütüphane faresi' dir. Ne var ki devamlı, konulmuş teoriler üzerinde çalışmaktadır. Buğra'nın bir akademisyende gerekli vasıf olarak gördüğü üretkenlikten uzaktır. Çok kitap okumaktadır. Ancak kitaplar onu sadece bilgi hamalı yapmaktadır.

Doçent, şahsında akademisyenliğin bazı meselelerini gündeme taşır. Bunlardan en önemlisi, Doçent'in, yukarıda değindiğimiz üretkenlikten yoksun oluşudur. Batı'da ortaya konulmuş teorileri öğrenip aktarma mücadelesi içindedir. Onu devamlı olarak kütüphanesinde gördüğümüzden, halkla temasıyla ilgili olarak bir fikir edinmeyiz. Fakat temsil ettiği ikinci bir nokta olarak halktan kopuk olduğunu - bu kanaati anlatıcı şahsın (yazarın) değerlendirmelerinden öğreniriz – görürüz.

Silik bir kahraman olması hasebiyle Doçent, romanda fazlaca yer almaz. Gerek Doçent'i gerekse Buğra'nın akademisyenlikle ilgili değerlendirmelerini göz önüne aldığımızda Buğra için önemli olanın bu alanın meseleleri ve çarpıklıkları olduğunu görürüz. Örneğin, Buğra'da Adalet Ağdoğlu'nun romanlarındakine benzer bir akademisyen/ aydın tipini göremeyiz.

g- Din Adamları

Toplumunu oluşturan en önemli dinamiklerden biri olarak din, Tarık Buğra'nın önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Ayrı bir ana başlık olarak ele alacağımız bu mesele, diğer Türk romancıları için de çok önemli meselelerden biridir. Ne var ki Türk romanında din, daha çok karşısında olumlu veya olumsuz tavır alınan bir olgu olarak yer almıştır.

Bir çok romanda, din onu temsil edenler tarafından tahkir edilmekte veya yüceltilmektedir. Tarık Buğra ise bir tavır alıştan uzak kalarak dini, bir sosyal realite olarak ele alıp işler. Onun oluşturduğu en önemli kahramanlardan biri olan 'Küçük Ağa'daki İstanbullu Hoca, bir din adamıdır.

Din adamı tipi olarak ele alacağımız en önemli kahraman olan İstanbullu Hoca, Milli Mücadele yıllarında İstanbul hükümeti tarafından Akşehir'de halkı organize etmek ve İstanbul'a bağlılıklarını devam ettirmek maksadıyla gönderilmiş bir din görevlisidir.

İstanbullu Hoca, kısa zamanda- genç yaşına rağmen İstanbul'da kendini ispatlamış ve devrin ulemasının takdirini kazanmıştır. Bu birikimiyle Akşehir'de kısa sürede büyük bir otorite kurarak 'kişi' olmaktan çıkıp tek başına büyük bir gücü temsil eder hale gelmiş, halkın sevgi ve hayranlığını kazanmıştır.

Bu karşılaştırmayı elinde olmadan yaptı ve sonunda İstanbullu Hoca'yı daha akıllı daha bilgili, daha güzel dilli buldu. Papaz sinsi, hileci ve dalavereci idi. (Küçük Ağa, 84)

Çolak Salih'in bu mukayesesi tüm Akşehir'in gönlünden geçen düşüncelerdir.

İstanbullu Hoca'nın Akşehir'e gelişinden kısa zaman sonra Kuva-yı Milliye tartışması başlar. Kuva-yı Milliye, vatani düşman işgalinden kurtarma düşüncesiyle yola çıkmış ancak İstanbul Hükümeti'ne bağlı olmayan bir teşekküldür.

Kuva-yı Milliyeciler ilk etapta Hoca'nın muhalefetiyle karşılaşır. Hoca'yı kendi saflarına çekmek isterler. Oysa ki Hoca, "Doktor Bey, ben Zat-ı Şahane'nin halife efendimiz hazretlerinin izinden giderim. Zerre inhiraf bana ölümden girer"

gelir'.¹³ ifadeleriyle dile getirdiği büyük bir imanla İstanbul Hükümeti'ne, Padişah'a bağlıdır. Hoca için vatanın halifeden ayrı düşünülebiyecek bir varlığı söz konusu değildir. Buna mukabil Hoca, bir ayrılık , bir nifak da istememektedir. Onun en büyük ideali birliktir.¹⁴ Kuva-yı Milliye'nin davetine; 'onların kendilerine, aileye ve vatana zararlı bir yolda oldukları'¹⁵ gerekçesiyle red cevabı verir.

Hoca'ya göre Kuva-yı Milliyeciler:

“Yalan söylüyorlar, “Millî” lafzını eden bu teşekküllerin başında bulunanlar kimlerdir? Rütbeleri ref edilen, çoğu gıyaben mahkum olan sergüzeştçiler. Asıl tehlikeli olanlar bunlardır ki diğer eşkiya güruhunu kendilerine ilhak etmek, daha da kuvvetlenmek ister, razı olmayanları tepelerler. Böyle yaparlar ki milletin başına tam bela olsunlar, ihtiraslarına ulaşsınlar. Onlar mal ve makam muhterisleridir.” (Küçük Ağa, 103)

Cümleleriyle ifade edilecek bir inhirafın içindedirler. Buğra, bu hususta İstanbullu Hoca'yı yargılamak yerine “hal” tespiti yaparak, tarihe, tarihin içinden bakmaya çalışır. İstanbullu Hoca, Milli Mücadele'nin akabinde çoklukla işlenen ve kesin kanaatlerle yargılanıp mahkum edilen bir kesimin yeniden mahkeme huzuruna çıkartılışıdır.

Buğra, İstanbullu Hoca'yı hem kendi realiteleri, hem de toplum realiteleri içerisinde ele alır. İstanbullu Hoca, ilk etapta Kuva-yı Milliye'ye muhalefeti dolayısıyla bir “hain” olarak görülür. Bu bakış biraz da “hazır” kanaatlerin mahsülüdür.

¹³ Küçük Ağa, 127

¹⁴ a.ge.e, 97

¹⁵ a.ge.e., 125

“Buraya, peşin ve kesin inançlarla gelmiş, asıl yanlıcısı Hoca’yı, hocalardan bir hoca kontrol şansını yitirmiş veya inkar etmiş, tuttuğu tarafa kör taassupla ve katı bir görev alışkanlığıyla bağlanmış bir adam diye düşünmüş, bellemişti. (Küçük Ağa, 93)

Doktor Haydar’ın bu bakışı “şahsî” olmaktan ziyade “genel”in ifadesidir. Oysaki İstanbullu Hoca;

“Dinç mi dinç, genç mi genç bir beden , eşine çok az rastlanan bir kafa. Evleneli yıl olmamış, bugün yarın çocuk bekleyen bir adam. Türkse Türk hem de en katıksızından, müslümansa müslüman hem de en ininmiş , en bileninden. (Küçük Ağa, 241)

değerlendirmesiyle ortaya konulan ve büyük bir insanî ve zihnî birikme sahip birisidir. Bundan dolayı İstanbullu Hoca, bir şahsı aşmış koca bir alem olmuştur.¹⁶ Hoca’nın büyüklüğünü muhalifleri dahi takdir etmektedirler.¹⁷

Hoca en sonunda ‘nefsini değil vatanını¹⁸ tercih etmiştir. Bir fikir çilesinin ardından Kuva-yı Milliye’nin doğruluğunu kabul edip, bu safta mücadeleye girişmiştir.

Tarık Buğra, İstanbullu Hoca’nın şahsında bir hadiseyi masaya yatırmıştır. Buğra, ‘Hiçbir milletin tarihi bu kadar trajik bir çelişme görmemiştir.’ der ve devam eder:

¹⁶ Küçük Ağa, 162, 221, 240

¹⁷ a.ge.e, 249

¹⁸ a.ge.e., 464

Bu çelişmede doğru yolu seçmek bir fazilet işi olmaktan çıkıyor herkesten beklenmeyecek bir görüş üstünlüğü gerektiriyordu. Buna karşılık yanılanları suçlandıramazdınız; zira menekşe, rengi mor olduğu için ne kadar suçlu ise bu insanları da yanılmaları yüzünden o kadar suçlu idiler. (Küçük Ağa, 6)

‘Küçük Ağa’ işte bu yaman çelişme, bu trajik açmaz üzerinde kurulmuştur. Romanın kahramanı olan İstanbullu Hoca, hem bir din adamıdır, hem de Kuva-yi Milliye muhalifi yani resmi görüş açısından bakılırsa, hemen asılması gereken bir adam. Halbuki o, en az Kuva-yi Milliyeciler kadar vatanseverdir. Fakat altıyüzyıllık bir geleneğe bağlı vatansever.¹⁹

Buğra, özellikle Halide Edib’in “Vurun Kahpeye” adlı romanındaki Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin karakterlerinde ifadesini bulan görüşü ortaya koyma peşindedir. Hadiseyi resmî tarihin değil, hadisenin kendi realiteleri üzerine oturttarak elde edilen bu bakış; bugüne değin Türk romanında fazlaca yakalanamayan bir bakıştır. Romanın sonunda, İstanbullu Hoca’nın büyük başarıları imza atışı, resmî tarihin istenmeyen, hain ilan edilen kişinin başarıya imza atışıdır.

Resmî tarihi sorgulamak, resmî söylemin dışında bir konuşmak yoluna giren ilk romancılardan olma vasfını hakeden Buğra, Türk milletinin kültürel altyapısını tanıma işine yeltenmiş ve bunu da başarmıştır Buğra, şunu farkındadır: Milletin büyük kesimi için vatan sevgisi, devlet şuuru ve din içiçe geçmiştir. Bu tesbit Buğra’yı yukarıda belirttiğimiz bakışa yöneltmiş, bu bakışı da İstanbullu Hoca vasıtasıyla ortaya koymuştur.

¹⁹ Ayvazoğlu, Beşir, a.ge.e., 78

Tarık Buğra'nın romanlarından ön plana çıkan diğer bir din adamı tipi 'Osmancık' romanındaki Şeyh Edebalı'dır.* Edebalı, bilindiği gibi tarijhî gerçekliği olan bir şahsiyettir. Romanda, Osman Gazi'nin kayınpederi olarak yer alır. Ancak esas işlevi Osman Gazi'yi, 'Osmancık'tan 'Osman Gazi'liğe taşımasıdır. Buğra'nın öne çıkardığı özellikleriyle o, Osmanlı Devleti'ni kuran manevi dinamiklerdendir. Bizler, Şeyh Edebalı'yi büyük bir ufuk ve bilgi birikimi içerisinde görürüz. Devlet yönetiminden dine değin yaptığı birçok değerlendirmeye büyüklüğünü ortaya koyar.

Buğra'nın işlediği din adamı tipleri elbette ki bu iki kişiyle sınırlı değildir. Ancak ön plana çıkanların bunlardan ibaret olduğunu kaydedebiliriz.

Tarık Buğra'da, Türk romanında çoklukla işlenen 'din tâciri olan din adamı' tipini göremeyiz. Bu anlamda Buğra'nın olumlu-itidallı bir bakışının olduğunu söyleyebiliriz. Dinin cemiyet içindeki kuvvetini bilen bir yazar olarak, oluşturduğu kahramanlarla bu konudaki – yukarda belirttiğimiz- tezini ortaya koyar.

Tarık Buğra'nın işlediği aydın tipler olarak bu tasnifin eksikliği muhtemeldir. Aydının sınır kabul etmeyen tanımı, bizi de bu hususta eksik bırakmış olabilir. Özellikle kimin aydın olup kimin olmadığı hususu, sınır belirlemedeki kritik noktadır. Örneğin, 'Yağmur Beklerken' romanındaki Rıza Efendi, 'Dönemeçte' romanındaki Fakir Halit belki günümüzün genel kabulüyle aydın değillerdir. Ancak içlerinde inşa ettikleri alemle büyük bir bilgelik gösterirler. Bu anlamda onları aydın saymamak bir eksiklik olacaktır. Bu noktada bir uzlaşma noktası olarak aydın dan ziyade, 'halk bilgesi' dememiz daha doğru olacaktır.

---

* Şeyh Edebalı'yi elbetteki günümüz ifadesiyle 'aydın' olarak niteleyemeyiz. Ancak romanda yer alışıyla önemli bir din adamıdır.

B- AYDININ YANILGISI VE YOZLAŞMASI

Yanılığ, felsefî olarak yanlış doğru veya doğruyu yanlış sanma, hata²⁰ şeklinde tanımlanıyor. Fakat dikkat edildiğinde tanımın içerdiği doğru, yanlış, hata kavramlarının da ayrı açılımları gerekli kıldığı, bize tam tanımlı vermediği görülecektir. Bu anlamda aydın olmanın, taraf olmadan ayrılmadığı bir ülkede neyin yanlış olduğu, neyin olmadığı hususunda ittifaka varmak güç görünmektedir.

Bizim burada “yanılığ” olarak kaydedeceğimiz bir durum, bir başka bakış açısından “doğru tavır” olarak görülebilecektir. Ancak hareket noktamızı Tarık Buğra'nın bakış açısının oluşturduğunu, oynama alanımızın da “kaygan” oluşunu göz önünde bulundurarak “aydın yanılığsı” konusuna girebiliriz.

Tarık Buğra'nın “aydın yanılığsı” konusunu işleyişini birkaç şekilde ele alabiliriz. İlk önce Buğra'nın Türk aydını için çizdiği tarihsel yanılığ noktalarını belirtip ardından bu noktaların ortak özelliklerini belirtmeye çalışacağız.

Buğra'nın aydın eleştirisini önemli konulardan biri olarak işlediği eserleri, ‘Gençliğim Eyvah’, ‘Küçük Ağa’ ve –tamamlanmamış hissi veren bir roman olan ‘Dünyanın En Pis Sokağı’ isimli romanlarıdır. Ancak bu, diğer eserlerinde aynı mesele yok demek değildir. Buğra'nın hemen her eserinde “aydın yanılığsına” bir atıf görürüz. Zaten denemelerinde de gazete yazılarında da Buğra'nın üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir “aydın yanılığsı”. Buğra, aydın yanılığsını ve yozlaşmasını Tanzimat'la başlatır.

“Reis Bey, bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat'la birlikte kaybettiğine; asıl düşüşün Meşrutiyet günlerinde

başladığına inanıyordu... Sorumlu sınıf aydınlar, aldanmış, milletten ve devletten kopmuş, milleti hor, devleti düşman görmeye başlamıştı.” (Küçük Ağa, 398)

Bu değerlendirmeyi yapan “Küçük Ağa’daki Reis Bey’dir. Reis Bey’in “aydın kimliği” bu değerlendirmeyi daha da önemli kılmaktadır. Reis Bey, hayatının bir döneminde yukarıda suçladığı aydınlara inanmış, onların bakış açılarıyla dünyaya bakmıştır. Bu bakımdan değerlendirme içten bir bakış olması hasebiyle ayrı bir önem kazanıyor.

Tanzimat dönemi, Osmanlı’nın arayışlar kavşağında tüm inancıyla girdiği yol gibidir. Girilen bu yolun usül ve âdâbı, Tanzimat aydınları tarafından topluma aktarılma yoluna gidilmiştir. Ne varki bu aktarımda alınan tavır, sağlıklı bir tavır olamamıştır. Çünkü alınan tavırda, toplum realiteleri göz önünde bulundurulmamıştır.

Bu dönem aydınlarının ekseriyetinin aynı zamanda bürokrat oluşları meseleyi daha çetrefilli hale getirmiştir. Böylece alınan tavır sadece bir “kişi” olarak “aydın”ın tavrı değil, aynı zamanda devletin de tavrı olmuştur. Bu durum da alınan tavıra ayrı bir ciddiyet ve ehemmiyet kazandırmıştır. “Tavır” ile “hal” arasındaki çelişki bir “medeniyet buhranı” doğurmuştur. Buğra, o dönem aydınının bu buhran sınavını başarıyla veremediği inancındadır. Aksine, illetini Cumhuriyet aydınına da bulaştırarak hastalığın bu dönemde de devam etmesine sebep olmuştur.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi aydınları ismen söz konusu edilmese de yukarı da belirttiğimiz yanlışlarıyla yer alırlar. Buğra, “Sıfırdan Doruğa” isimli romanında 1906 yılına ait çizdiği tabloda;

---

²⁰ Türkçe Sözlük, TDK, 2. Cilt

“Halk kendisini bırakmış, akıntı nereye götürüse oraya gidecek. Peki, ya aydınlar? Aydınlar döküntü matbaalarda dergi ve gazetelerde veya salaş meyhanelerde vatani kurtarmak için reçeteler araştırıyorlardı.

Bir de Pera, yani Beyoğlu, alafranga Pastahaneler, müzikli birahaneler vardı ve bu aydınlar da oralarda aynı reçeteleri tartışmaktaydı.

Ve bu aydınlar ikliminin meltem rüzgarlarında meşrutiyet gibi hürriyet gibi, iktisadi ve ticari serbesti, yani liberalizm veya mezheb-i maddiyun yani materyalizm gibi büyük kelimeler uçuşuyordu.” (Sıfırdan Doruğa, 7)

Türk aydınının içinde bulunduğu çıkmaz, bu şekilde dile getirmektedir. Meyhanelerde, eziyet çeken ve ne yapacağını bilmeyen halka reçeteler arayan “aydın”, kendisinin de çok iyi bilmediği efsunlu kavramlar peşinde koşmaktadır. Öteden beri İstanbul’da “Batı”nın sembolü ve mekanı olan Beyoğlu’nu mekan tutan bu aydınların topluma bulaştırdıkları hastalık ta köklere kadar sinecek ve gelecek nesillerde nüksedecektir.

Tanzimat’ın Türk toplumu için bir dönüm çağı oluşu bu dönem aydınına ayrıca bir önem yüklemektedir. Çünkü “Bütün dava o dönüm çağlarında meselenin sağlam ellere, sağlam kafalara geçmemiş olmasında idi.²¹ Ne varki mesele “sağlam kafalara” geçmemiş ve gelecek nesillere “Kuru taklitçiler, ağzı açıkklar, züppeler, şarlatanlar... ve elbette satılmışlar ve hainler, kasıtlılar” kalmıştır.

---

²¹ Küçük Ağa, s.398

Bu “malul” aydın, Milli Mücadele yıllarında da kendini sahnede göstermiştir. Sahnede yer alış şekli, Milli Mücadele’nin sunduğu şartlar içerisinde kendi çıkarlarının gerekleri doğrultusundadır. Ancak Buğra, bu dönem aydınını toptancı bir bakışla yargılamaz. İfade ettiğimiz “malul tipler” olduğu gibi; Firavun İmanı’nda söz konusu edilen Mehmet Akif, Hüseyin Avni, Hasan Basri gibi “aydın namusuna sahip” kişiler de vardır.

Milli Mücadele dönemi aydınını Kuva-yı Milliye karşısında aldığı tavırla değerlendirilir. Ancak bu değerlendirme “Kuva-yı Milliye yanında yer alanlar iyi olmayalar kötü” gibi tekdüze bir kıstasla yapılmaz. Söz konusu yapının yanında yer alanlar da muhalif gibi duranlar da kendi “insanı” realiteleri içerisinde ele alınır.

Bu dönem aydınları içerisinde en çok eleştirilenler Bolşevizme inananlardır. Ancak mesele Bolşeviklikten ibaret değildir:

“Ve yalnız bu Bolşevikler mi? Hemen o uğursuz mütareke ile başlayan, Amerika veya İngiliz, hatta İtalyan ve Fransız mandasına bel bağlayanlar, bunun için çalışanlar da –Yunan Sakarya’nın Doğu yakasına atladı ya” hortlamıştı. Suları onların oltaları da yoklayıp duruyordu.” (Firavun İmanı, 24)

Şahsiyetten uzak ve değişen şartlara göre tavır alan bu kişiler, Yunan çekilince de en büyük vatansever olarak sahnede arz-ı endam etmektedir. Böyle bir kritik dönemde ancak “er oğlu er yürekler”²² değişmeden, metanetle şartlara karşı koyabilmişlerdir. Ancak bunların sayısı çok çok azdır. Ekseriyet, ülkeye fayda getirmeyerek sevdaların peşinde koşmaktadır.

---

²² Firavun İmanı, 24

Meşrutiyet döneminde nasıl meşrutî idarenin gelmesiyle imparatorluğun bir günde düzeleceği düşünülmüş, aynı şekilde de Milli Mücadele'nin sıkıntılarının ancak Bolşevik idareyle giderileceğine inanılmıştır.²³ Bu anlamda Milli Mücadele aydınının en büyük yanılgısı olarak Bolşevizme inanması kaydedilir. Yine bu dönemde Kuva-yı Milliye için büyük bir tehlike olan Çetecilik yararına çalışan önemli bir aydın göremeyiz. Rusya'nın gönderdiği ajanlar vasıtasıyla ülkede her geçen gün yaygın bir fikir haline getirilen Bolşevikliğe inanan aydınlar bir anlamda "Firavun İmanı"na iman etmektedirler.

Buğra'nın yanılgı içerisinde gördüğü aydın kesiminin üçüncü bölümü olarak Cumhuriyet dönemi aydınını kaydedebiliriz. Buğra'nın aydın olarak en çok işlediği dönem olan Cumhuriyet dönemi aydınına dair fikirleri yoğunlukla "Gençliğim Eyvah" romanında "İhtiyar"ın ağzından dinleriz.

İhtiyar, kendi mahsulü gördüğü Cumhuriyet aydınının en büyük özelliği olarak onun "sersem", yani kendi realitelerinin farkında olmayışını kaydeder:

"Ve ben yaygınlaştırmışım o ağzı açık Avrupa ve sırasına göre Fransa, Almanya, Amerika, İngiltere, Rusya ve Çin hayranlıklarını ve böylece unutturmuşumdur. Böylece mendeburlara kendilerini ve kendilerinde olan niteliklerle üstünlükleri. Ben yok etmişimdir mendeburları. Kırk yıllık yemek odasını Salamance'ye çevirince bilmem ne olduklarını sanan piçler benimdir.

Kelimelerin büyüsunü bilirim ben. Bir kelime veya bir kelime değişikliğiyle yeminli bizlikleri paramparça etmişimdir ben."
(Gençliğim Eyvah, 248)

---

²³ Küçük Ağa, 398

Cumhuriyet dönemi Türk aydını, Tanzimat'tan ve Meşrutiyet'ten tevarüs ettiği bu illetlerle maluldür. Bu illet, kendinden ve toplumundan kaçıtır. Bu dönem Türk aydını kendi meseleleri üzerine etraflıca düşünmemektedir. Birtakım sathi değerlendirmelerin neticesinde icat ettiği lafzî sevdalar peşinde sürüklenmektedir. Bu sürüklenişte kendisiyle yetinmemekte toplumu da arkasından alıp götürmek istemektedir.

Aydının yaptığı tespitler yersiz ve yetersizdir. Yüzünü ve algulamalarını tümüyle yönlendirdiği Batı alemi onun tek değerler alemidir. Batı hayata bakışında merkez noktayı teşkil eder. İhtiyar, “kendinden geçirilen” bu aydını büyük bir komplo eseri olarak kendisinin icat ettiğini ve beslediğini söyler. İhtiyar'ın karmaşık ürkütücü şahsiyeti “aydın”ı bir trajedi unsuru haline getirir. Çünkü İhtiyar'ın nakletmeleri içerisinde aydın, âdeta Cengiz Aytmatov'un kurguladığı “Mankurt”a benzemektedir. Bu hal de büyük bir trajediye kapı aralamaktadır. Çünkü “aydın” elinden alınan beyniyle ‘kullanılmıştır.’²⁴ İhtiyar, kurduğu düzen içerisinde “aydın”ı başrol oyuncusu olarak trajediye sokar:

“Ömründe tek broşür okumamış ve kelimeleri ancak heceye heceye okuyabilen hatta imza yerine parmak basan işçi kardeşlerinin komünist olduklarını, ilerici ve devrimci olduklarını görmek, onları görev ve sorumluluklarından soyutladığım aydınsallarla sarmaş dolaş görmek ve sonra da aynı hergeleleri birbirlerinin boğazlarına sarılmış görmek benim meşru ve masum zevklerimden birisi olmuştur. (Gençliğim Eyvah, 250)

---

²⁴ Gençliğim Eyvah, 250

Bu şekilde, ‘kendinden alınan’ aydında, hiçbir şey derin değildir. Onda fikirden ziyade ezberlediği/ezberletilen cümleler vardır. Onun, ‘bana göre’ diye başladığı cümleler dahi Marksizm’in, Faşizm’in, Liberalizm’in kırk yıllık eskimiş fikirleridir.

Bu dönem aydının zihnî odaklanması sadece yeniyedir. Yeni olan herşey iyi, eski olan herşey kötüdür ve yok edilmesi gerekmektedir. Bütün gidenlerin kötü, bütün gelenlerin de iyi²⁵ olduğuna inanan bu zihniyet, elbette ki ülkesi adına birşeyler kazandırmayacaktır. Öyle ki bu basit kısır döngü devletleri yokluğa sürükleyecek kadar derin yaralar açmıştır:

“Yoz aydın ya taklitçidir, özentiler kumkumasıdır. Çıkarını ve gururunu “yenilik”te görür.... yahut da gelişmesi değişme ile bir tutar. (Düşman Kazanmak Sanatı, 161)

Bu handikap Osmanlı’yı yaktığı gibi Türkiye Cumhuriyeti’ne de büyük sıkıntılar yaşattır. Ulaşılabilir büyük başarılar, aydın, bir engel olarak set çekmiştir. Çünkü milletlerin en büyük engeli milletlerini sevmeyen, milletlerini hor gören yoz aydınlardır. Diploma aydınlardır.²⁶

Bu yoz aydınların kelimeler düzeyindeki sevdaları, bu sevdaları topluma nakledişleri, toplumu da kelimeler peşinde koşar hale getirmiş; neticede polise hırsız, katili bıraktırıp polisi kendi kendisiyle didiştiren; öğretmene beyin çürütme görevini yükleyen²⁷ bir sistem ortaya çıkarmıştır.

Buğra’nın aydın eleştirisine odaklandığı bir romanı da ‘Dünyanın En Pis Sokağı’dır. Buğra, söz konusu romanında aydın meselesini bir kan davası ekseninde

²⁵ a.ge.e.,250

²⁶ Düşman Kazanmak Sanatı, 160

²⁷ Gençliğim Eyvah, 232

işler. Romanda özellikle üzerinde durulan nokta, aydının şuuruz bir şekilde kendini bazı sloganlara teslim etmesidir. Buğra, bu durumu aydının varlığına ters bir durum olarak değerlendirir. Çünkü aydın, kabüllerden ziyade sorgulamaların insanındır. Romanın başlarında, insanların zihnini hakimiyeti altına alan kan davasıdır. Ancak ilerleyen sayfalarda kan davasının yerini, aydın yozlaşması alır. Nasıl ki kan davasıyla ilgili olarak Yılmaz'ın annesi ve diğer kadınlar onu, kan davasına kilitleyip²⁸ şuurunu elinden aldılar,aynen öyle de aydının kendini ideolojiye veya bazı hazır sloganlara teslim edişi, onun şuurunu elinden almıştır. Bu durum da Buğra'nın bir aydında en çok eleştirdiği nokta olan 'halktan uzaklaşma' pozisyonunu netice vermiştir. Öyleki aydın, 'burnunun dibindeki halkı görememektedir'²⁹ bu maluliyeti taşıyan aydın, sadece halktan kopmakla kalmamış, 'hayatın gerçeklerinin de uzağında kalmıştır.'³⁰

D- AYDININ TOPLUMSAL DEĞİŞİMLERDEKİ ROLÜ

Türk toplumu, Osmanlı'nın yıkılış sinyallerini verdiği dönemlerden beri resmî anlamda değişimle yüzyüzedir. Bu değişim Tanzimat'la kesin çehresini kazanmıştır. Daha öncesinde yapılan hamlelere nazaran Tanzimat, top yekun bir hareket manzarası arz etmektedir. İşte bu dönemde aydının takınacağı tavır büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Çünkü aydın, Tanzimat hareketinin merkezinde yer almaktadır. Bu yer alış, Meşrutiyet ve Milli Mücadele yıllarında da devam etmiştir. Ancak Milli Mücadele'de aydının değişimdeki rolü, bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Bu dönemde alınan tavırlar, Cumhuriyet dönemine birer siyasî anlayış olarak uzanmıştır.

²⁸ Dünyanın En Pis Sokağı, 16

²⁹ a.ge.e., 86

³⁰ a.ge.e., 132

Cumhuriyet döneminin ilk yılları ise aydının değişimdeki rolünü, büyük örneklerle ortaya koymaktadır. Tarık Buğra da bu rolü yukarıda anahatlarıyla çizdiğimiz tarihsel süreç içerisinde ele almıştır.

Buğraya göre, Tanzimat aydını, bir değişim döneminde yer alması bakımından büyük bir önemi haizdir. Ne var ki bu önem, ehemmiyeti nisbetinde kavranamamıştır. Bunun neticesinde de Osmanlı, davayı Tanzimat'la birlikte kaybetmiştir.³¹

Buğra'nın aydına bakışı içerisinde bu davayı kaybedişte sorumlu sınıf, aydındır. Çünkü aydın, değişime başlarken bir strateji hatasına düşmüş hareket noktasını yanlış tesbit etmiştir. Böylece milletten ve devletten kopmuş, milleti hor, devleti düşman görmeye³² başlamıştır. Topluma olan bu yanlış bakış tek yönlü kalmamış halk da aydına yönelik muhalif bakış kazanmaya başlamıştır. Bu kopuş her geçen gün artmış, aydın da –netice kolarak- rolünün gereğini ifa edememiştir.

Aydının toplum meselelerine hep dışardan bakışı, Cumhuriyet döneminde zirveye çıkmıştır. Bununla beraber Cumhuriyet dönemiyle aydının değişimdeki rolü artık tescillenmiştir. Aydınlar, fikirler sipariş edilir olmuştur. Atatürk'ün batılılaşma politikasının temelini oluşturan, 'Batıya rağmen Batılılaşma' fikri, 'vur deyince öldür' zihniyeti içerisinde değişim, şeklinde ele alınmıştır. Bu yönüyle Türk aydınının değişimi top yekun bir dönüşüm olarak algıladığını da düşünebiliriz.

Başta ekonomi ve varılmak istenen toplum düzeyi olmak üzere, aydınlarının bile yöntem ve yönetim meselelerinden kutuplar kadar uzağında bulunan bir toplumda...' (Dönemeçte,102)

³¹ Küçük Ağa, 398

³² a.ge.e.,398

Pasajda genel manzarası çizilen toplumun ve aydının, bir milleti geleceğe taşıması mümkün görünmemektedir. Cumhuriyet, yönetimiyle, aydınıyla (ekseriyeti itibarıyla) Osmanlı'dan mutlak kopuşu ideal edinmiştir. Değişim, bu kopuşun uzantısı olarak düşünülmüş, planlanmıştır. Yapılan devrimler de aydın kesim vasıtasıyla temsil edilmiştir. Devrimler, aydınlarca, bir nevi halk için görülcüye çıkarılmıştır. Örneğin, şapka inkılabını ilk olarak aydınlar desteklemiştir. (Bu temsilin o dönemde aydın diye kabul edilecek tüm kişilerce yapılmadığı gerçeğini hatırlatmak isteriz.) Aynı şekilde harf inkılabını, aydınlar halka götürmüştür.

Bu dönem aydınının tutum ve davranışlarıyla ilgili en önemli değerlendirmeleri 'Gençliğim Eyvah' romanında İhtiyar'ın ağzından dinleriz.

İhtiyarın anlattıklarından hareket ettiğimizde Türk aydınına adeta bir komplonun kurbanı gibi görürüz. İhtiyar'ın kurduğu bu komploda aydın tüm değerlerini yitirmiş, halkından kopuşun esas olduğu bir kimlik kazanmıştır. Bu kimlik içerisindeki aydının oynadığı role baktığımızda değişimle ilgili olarak – Buğra açısından- bir ihanetin çemberi içerisinde yer aldığını görürüz.³³

Aydın, gerek siyasal, gerekse sosyal anlamda tüm değişimleri kavramalar düzeyinde algılayabilmiş ve o noktadan öteye götürememiş, kelimelerin tarihine inememiştir. Öyle ki Cumhuriyet döneminin en yüceltilen kavramı Demokrası'yi, sathilikten kurtaramayıp, onu problem merkezi haline getirmiştir.

“Terakki...

Terakkiperverlik...

Teceddüt... inkılap ... ilim., fen

Bunlar- şeksiz şüphesiz- elzem olan şart olan yaşama unsurları idi. Ama bu iş şekil taklitleri, bu taklitlerin kavgacıları ile

olamazdı ki... Hele ruh dondurulduktan , inkar edildikten, mizaç bozulduktan sonra mumya ha setre pantolon giymiş, ha potur ne değiştirdi? (Küçük Ağa, 399)

Ruhu sökülüp alınan ve ancak maddi çizgileriyle bırakılan bir topluma o maddi çizgileri dolduracak fakat alınan ruhu adına hiçbir şey vermeyecek bir değişim anlayışı- pasajda da görüldüğü gibi – mumya üzerinde oynama yapmak kadar trajik-komik dumaktadır.

Buğra'nın aydının toplumsal hadiseler karşısında takındığı tutumla ilgili kaydedebileceğimiz bu düşüncelerini toplayacak olursak öncelikle değişimin Buğra'nın aydın meselesinde, merkezi konumu teşkil ettiğini görürüz.

Türk toplumunda Tanzimat'la beraber iyice alevlenen ve artık ekseriyeti itibariyle kamusallaşan 'değişimin fikri' herkesin kabul ettiği ama kimsenin de tanımlayamadığı bir fikirdir. Herkes değişime 'evet' der. Ancak arkasından gelen, 'Ne kadar?, Nerede? Soruları meseleyi çözümsüz bir noktaya götürür. İşte Türk aydınının toplumsal hadiselerde yer alışı bu, 'ne kadar?' sorusuyla beraber devam etmiştir. Buğra, aydınımızın, 'Ne kadar?' sorusuna isabetli cevap veremediği, bu konuda doğru tavır alamadığı kanaatindedir. Bunu da bir millet adına talihsizlik sayar.³⁴

E- AYDIN-HALK MÜNASEBETİ

Münevver kelime anlamı olarak 'aydınlatan kişi' demek. Aydınlatmanın şartları gereği bir aydınlanan olacaktır. İşte münevverin aydınlattığı kişi halktır. Bu etken ve

³³ Gençliğim Eyvah, 248,232,250,251,248

³⁴ Düşman Kazanmak Sanatı, 160

edilgenler çerçevesi, içerdiği döngüsellikle birbiri karşısında ehemmiyet kazanır. Bu anlamda halk, aydın'a; aydın, halka muhtaçtır. Yapılan değerlendirmeler içerisinde baba-oğul münasebetine de benzetilen bu ilişkinin Türk aydını açısından çok sağlıklı olduğunu söylemek güçtür.

Bu bozuk ilişkiye sebepler aranıldığında birçok madde sıralanabilir. Nitekim bu mesele Tanzimat sonrası Türk fikir tarihinde hemen hemen eli kalem tutan herkes tarafında işlenmiştir.

Kamuya ait meseleler üzerinde fikir beyan etmek kolaydır. Çünkü mülkiyeti yoktur. Örneğin, din hakkında çok rahat konuşuluyor olması dinin 'kimsenin olmayan' yapısından kaynaklanmaktadır. Tanzimat sonrası Türk fikir tarihine baktığımızda aydın- halk ilişkisinin bu anlamda kamusallaştığını görürüz. Netice olarak da bu problemlili ilişki hem herkesin, hem hiçkimsenindir. (Söz konusu dönemin aydınları incelendiğinde Örneğin, Cemil Meriç gibi, 'Mahkemede Marksistim diye haykırdığımda tek işçinin elini sıkmış degildim³⁵.' diyerek bulunarak bu ilişkideki hatasını kabul eden aydın sayısı çok azdır.)

Tarik Buğra'da aydın-halk münasebetini işlemeye geçmeden önce Buğra'nın yoğunlaştığı Tanzimat sonrası Türk toplumunda aydın- halk ilişkisine kısaca değinelim.

Osmanlı medeniyetinde alimin hem dinî hem fennî ilimleri tahsil ediyor oluşu, ardından bir noktada yoğunlaşması, halkın hassasiyetlerinin tercümanı oluşu, âlime karşı halkta çok büyük bir saygı uyandırmıştır. Âlim hep bir üst konumda kabul edilmiştir.

---

³⁵ Meriç, Cemil, Bu Ülke, 1995,34

Tanzimat'la beraber aydın, halkın hassasiyetlerinin tercümanı olmayı bırakmış aksine o hassasiyetleri sorgular olmuştur. Bu çerçevede Şinasi'nin Münacat'ı, Akif Paşa'nın Adem Kasidesi ilk örnekler olarak hatırlanabilir. Girilen yeni medeniyet alemi adına atılan her adımda, halkın hassasiyetlerinden kopuş artmıştır. 1900'lerin başına gelindiğindeyse halk siyasi ve ekonomik şartların etkisiyle de 'kendini akıntının götüreceği yöne bırakmıştır.'³⁶ Aydın da eğitim için gittiği Avrupa'dan oraya binbir hayranlık besleyerek dönmüş, kendini kendi ülkesinde bir yabancı gibi hissetmiştir. Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde Türkiye'de iyi bir hayat yaşamaktansa Paris sokaklarında boyacı olmayı tercih eden aydınlarla karşılaşılacaktır.³⁷

Bütünüyle bir yozlaşma cenderesi içerisinde kıvranıp duran toplumun* aydını da halkı da huzursuzdur ve birbirini suçlamaktadır. Avrupa'dan dönen hemen her aydın, halkı 'öteki' diye görmeye başlamış, bu durum aksini halkta bulmada gecikmemiş halk için de aydın 'gavur'.** olmuştur.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise artık mesele kriz boyutunu aşmış kangren halini almıştır. Bu dönem aydını için halk, artık tümüyle ötekileşmiştir. Halk da aydını dışlamıştır. Oysa ki aydın, Cumhuriyet'le birlikte bir başka görevle muvazzaf kılınmıştır: Cumhuriyet'i halka götürmek ve anlatmak. İşte bu görüş, sancılı ilişkinin merkezini oluşturmuştur. (En azından Buğra'nın eserlerini baz aldığımızda bu böyledir.)

Ancak ilginç olan nokta şudur ki; halk için 'gavur' olan aydın, yine halkın gözünde 'bir bilen'dir. Halk da aydının gözünde medenileştirilmesi ve güdülmesi

³⁶ Sıfırdan Doruğa, 7

³⁷ Ayvazoğlu, Beşir, Yahya Kemal –Eve Dönen Adam- 1995, 18

* Toplumun yaşadığı yozlaşmayı, Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul isimli romanı, söz konusu devirler ekseninde etraflıca işler. (Kuntay, Mithat Cemal, Üç İstanbul, İstanbul, 1996)

** Tipik bir örnek olarak Yakup Kadri'nin 'Yaban'ı hatırlanabilir.

gereken bir sürü. (Teoride bu dile getirilmese de uygulamalar bu kanaatimizi desteklemektedir.)

Buğra, bu bozuk ilişkide ekseriyet itibariyle aydına yüklenir. Ancak Gençliğim Eyvah'ın bir iki yerinde halk da sert eleştiriden nasibini alır. Ama bu konu, diğer bir çok romanın da, deneme yazısının da merkez konularından biri olmuştur.

Bir millet ki aydını halkından kopmuş; halkını inkar ettiği kötilediği, horladığı, ama yerine hiçbir teklif getirmediği töreleri, görenekleri, gelenekleri ve değer yargılarıyla başbaşa bırakıp gitmişti. (Dönemeçte, 141)

İkide bir aklıma gelir: Masum Katiller isimli bir film oynamıştı. Kutup insanların, karılarını misafire ikram etmeye kadar varan aykırı töreleri anlatılıyor, bu töreye uymayan bir yabancının öldürülüşü hoş gördürülmek isteniyordu.

Çarşaf marşaf kalmadı ya, soyunup dökünmüyorlar diye kendi bacılarına öfkelenen, namazları, aptesleri, oruçları ve selamlaşma tarzları yüzünden kendi insanlarını horlayan hatta onlara sövüp sayan, düşmanı kesilen yoz aydınlarımız bu filme bayılmışlardı, sevmişlerdi eskimoları. (Düşman Kazanmak Sanatı, 147)

Yukarıdaki ifadeler Buğra'nın aydın- halk münasebetine bakışını özetliyor gibidir. Aydın, halkının değerlerini küçümsemekte ancak yerine isabetli öneriler de sunmamaktadır. Bu durumdan hareketle oluşturduğu dünyada halka olan bakışına meşruiyet zemini hazırlamaktadır. Uzak bir yorum gibi olsa da burada muhalif tavır takınma noktasında Hegel'in, 'karşılı ötekileştirme ve karşının değerlerini ötekinin

değerleri haline getirme yani değersizleştirme' fikrini hatırlayabiliriz. Aydın, bir kalıp sunmuş ve bu kalıbın dışında kalanları yukarıda dile getirdiğimiz Hegel'in 'ötekileştirme süreci' içerisinde görünmezliğe itmiştir. Öyle ki diplomalı aydın, görevli olarak gönderildiği köye ve kasabaya silahla zaptettiği düşman ülkesine girer gibi³⁸ girmiştir. Tarık Buğra'nın özellikle seçtiği mekan olan kasaba hayatı içerisinde de aydın- halk münasebetindeki kopuş gözlemlenir. Bu mekandaki münasebetle ilgili genelleme yapmak güç görünmekle beraber aydının gözündeki kasabalının, 'adam edilmesi gereken' kimliği ekseriyetle var olmuştur.

'Yağmur Beklerken'de Kasabanın Doktoru, köylüleri 'bakar körler'³⁹ olarak nitelermekte; 'Yalnızlar'daki Doktor Rıza da 'halkı ancak keskin renkleri görebilen, tek ve kalın sesleri duyabilen'⁴⁰ kişiler olarak düşünmektedir. Bununla beraber halkı ücretsiz muayene etmekten onlara bedava ilaç dağıtmaktan geri durmaz. Yine 'Yalnızlar'ın okumuşlarından olan Murat, şehirden köye dönüşünü, 'sıradan dediği sürüden dediği', küçümsediği, hatta aşağıladığı insanların mantığını ve değer ölçülerini kabul edecek oluşunu büyük bir hadise sayar.⁴¹

Aydının halka olan bu küçümseyici bakışı aldığı eğitimle ilgilidir. Yukarıda ifade edildiği gibi Murat, içinden çıktığı köye, yabancı olarak döner. Bu da onun aldığı eğitim veya aldığı eğitimi yorumlama tarzıyla ilgilidir. Aydının okumuş olmakla kendine biçtiği üst kimlik ona daha da büyük bir kibir kazandırmıştır.⁴²

Aydın-halk münasebetinde farklı ve tezli bir örnek olarak 'Küçük Ağa'daki Ağır Ceza Reisi'ni sayabiliriz. Ağır Ceza Reisi'nin halkla kurduğu münasebet, diğer aydınların halkla kurduğu münasebetle ortaya çıkan problemleri ortaya koyar

³⁸ Düşman Kazanmak Sanatı, 147

³⁹ Yağmur Beklerken, 17

⁴⁰ Yalnızlar, 86 vd.

⁴¹ a.ge.e., 132

⁴² Dönemeçte, 92

mahiyettedir. Ağır Ceza Reisi de hayatının bir döneminde halkı küçümseyen aydın kitlesi içinde yer almıştır. (Romanda bu dönem söz konusu edilmez.) Daha sonra bu bakışını bırakmış ve romanda gördüğümüz gibi halkın içinde halktan biri olmuştur. Diğer bir önemli nokta da halkın onu kabul edişidir. Halk, kendinden hissettiği, oturduğu kahveye gelen, kendisiyle sohbet eden ve derdiyle dertlenen bu adamı kendinden biri olarak görmektedir. Dolayısıyla halkla münasebette ince çizginin bakıştan ve hissiyatlardan oluştuğunu düşünebiliriz.

Reis Bey, Akşehirde Kuva-yı Milliye'nin doğru şekilde algılanması hususunda büyük hizmetlerde bulunur. Halka telkin ettiği saygıyla, sözleri kanun gibi telakki edilir. Onun halk nezdindeki yerini en etkileyici biçimde bir eşkıya olan Çakırsaraylı üzerinde bıraktığı etkide görürüz. Reis Bey, Kuva-yı Milliye'den olmasına ve Çakırsaraylı'nın da Kuva-yı Milliye karşıtı olmasına rağmen kendini dinletmeyi başarır. Bu da onun halk üzerindeki etkisinden kaynaklanır.

Buğra, Reis Bey örneğiyle bir prototip ortaya koyar. Yazar'ın kendi babasından özellikler de aktararak⁴³ inşa ettiği bu kahraman halk-aydın münasebetindeki ince çizgiyi yakalamayı başarmış, halkın gönlüne girebilmiştir.

Halkın gönlüne girmeyi başarmış diğer bir aydın da 'Yağmur Beklerken'deki Kenan Bey'dir. Kenan Bey, Dostoyevski'yi dahi okumayan bu insanlarla konuşmayı füzuli meşgale saysa da halka öteki olarak bakmaz. Aynen Resi Bey gibi halkın içinde, halkla beraberdir. Bu beraberlikte o, Buğra'nın ideal aydınının mümeyyiz vasfı olarak kaydettiği, 'halkın hassasiyetlerine saygı duyma' noktasını yakalayabilmiştir. Bundan dolayı da farklıdır. Örneğin, halktaki iyi niyeti, temizliği bir fazilet sayan Kenan Bey'e mukabil Yalnızlar'ın Doktor Rıza'sı halkın iyi niyetini beyinsizliğinin, inanmayı da bilgisizliğinin çiçeği⁴⁴ olarak görür.

⁴³ Tuncer, Hüseyin, Tark Buğra, 5

⁴⁴ Yalnızlar, 89

Aydın- halk münasebetinin halk ayağı ise biraz farklıdır. Aslında kendisine bir el uzatan aydına halk, koşarak gitmektedir. Yukarıda belirttiğimiz Reis Bey ve Kenan Bey örnekleri bu durumun en büyük delilleridir.

Buğra'da halkın aydına bakışında iki nokta görürüz: Aydın için yapılan değerlendirme ve aydına özentisi. Halk, aydında kendine ait en küçük bir hususiyeti gördüğü zaman bile ona çok büyük bir değer atfeder. 'Dönemeçte' romanındaki Dr. Şerif'le Fakir Halit'in münasebeti bunun en önemli örneklerindendir. Fakir Halit, bir halk bilgesidir. Tabiatı ve hayatı içinde irfana dönüştürmesini başaran eski zaman insanlarından. Dr. Şerif, onun yanına gelmesi okuduğu mesneviyi dinlemesi dolayısıyla Fakir Halit'in gözünde bir başka büyür. Fakir Halit, Dr. Şerif'in de dinî konularda hassas olmadığını bilir. Ancak, Fakir Halit'e gösterdiği yakınlık bile onun diğer aydınlardan 'ayrı, başka'⁴⁵ olmasına yeter.

Halkın aydına özentisi ne 'Gençliğim Eyvah'da söz konusu edilir:

(Köylü) Başını çevirip eğitimsel beyefendilere baktı ve onların kafa çekip sigara tüttürüp jestleştiklerini büsbütün aydınsallaştıklarını gördü. Ve birinin etiketinde efendiler, ötekinde biniciler var ya başladı o da pahalıları yani en yakışanları bunlardır diye atlı sigara, efendili rakı istemeye. (Gençliğim Eyvah, 249)

Bu bölümün baş kısmında, aydının halk için 'gavur' olmasına mukabil, 'bir bilen' olarak da algılandığını belirttik. Bu ince çizgide aydına atfedilen üst kimlik halkta aydın için gizli bir hayranlığın da oluşmasına sebep olmuştur. Aydın, kimliğiyle davranışlarıyla ilk fırsatta yakalanılması gereken bir konum olarak telakki edilmiştir.

---

⁴⁵ Dönemeçte, 34

(Bu durum Buğra'nın 'Gençliğim Eyvah' romanında İhtiyar'ın ağzından dile getirdiği yukarıdaki düşüncelerle ilgilidir.)

Aydınlık halk arasında oluşan bu ilginç ilişki aynı zamanda halktaki yozlaşmaya da atıfta bulunur. Çünkü halk, kendinden görmediği, kendi değerlerini küçümsediğine inandığı aydına içten içe özenmekte, muhalif olduğu durum karşısında kararlı bir duruş kazanmamaktadır:

Biraz düşünebilirsen anlarsın halk dediğimiz beyinsizler
güruhumun biraz biti kanlanınca aydınsal lükslere nasıl özeneceğini
ve özendiğini. Bunu sigara ve rakı ne kadar ispatlıyorsa, gecekonduların
sürülerinin oylarını socu ve devrimci sloganlara boca edişi de aynı
kesinlikle ispatlar. (Geçliğim Eyvah, 251)

Bu değerlendirmeler çerçevesinde halka baktığımızda onu kararsız, şahsiyetten uzak bir sürü, bir kitle olarak görürüz. Buğra bu durumu diğer eserlerinde de işlediği üzere, Türk toplumunun muhatap kaldığı değişimlere, dönüşümlere bağlar.

Buğra'da Cumhuriyet dönemi Türk romanının önemli konularından biri olan modern insanın problemleri vb. konuları göremeyiz. O, Türk halkı için belirlediği problemin merkezini, Türk halkının son yüzyıllardaki batılılaşma tarihi içerisinde bulur. Buğra, Türk toplumunun davayı Tanzimat'la kaybettiğine inanır. Tanzimat'ta çizilen ve girilen yanlış yol Türk toplumu için günümüze kadar problemlerin taşıyıcısı olmuştur.

Bu anlamda modern insanın daha çok söz konusu edildiği şehir hayatını Buğra'da fazlaca göremeyiz. O, daha ziyade kasaba hayatını, kasaba insanını tercih eder.(Bu tercih Buğra'nın "önemli" romanları için böyledir.) Tefrika olan ve

yayınlanmayan diğer romanlarında ise şehir hayatını görürüz. Ancak bunlarda da “modern insanı” fazla göremeyiz.

“Aydın-Halk“ münasebetinde Buğra’nın halka (yukarıda belirttiğimiz birkaç yerde değıştirse de), önemli bir kıstas-nokta değeri verdiğini görürüz. Buğra için önemli olan, “şahıs” olarak halkla temasa geçmeden ziyade onun değerleriyle temasa geçmektir. Halk da “biti kanlanınca” inhiraflar gösterebilmektedir. Ancak önemli olan, onun içindeki “değerdir.” Zira halka şahsiyet kazandıran, onu bugüne kadar var eden değerler, aydınıyla-halkıyla bütün toplumu ayakta tutan değerlerdir. Bu değerler, “Yağmuru Beklerken”de Kenan Bey’in belirttiği Türk toplumuna şahsiyet kazandıran Türk-İslam değerleridir. Buğra’nın halkın özünde gördüğü yüksek değer olarak –daha sonraları Türk-İslam sentezi şeklinde adlandırılan –Türklüğün İslamiyetle yoğrulması neticesinde kazandığı şahsiyeti belirtebiliriz. Bugün halk, birtakım yanlışlıklar içindeyse bunun sebebi bu değerden uzaklaşmadır. Oysaki bu değer -yine Kenan Bey’in ifadelerinden anladığımız kadarıyla⁴⁶ toplumu madden de manen de yükseltecek bir keyfiyete sahiptir. Ancak ifade ettiğimiz gibi, aydın da halk da bu büyük gerçeğin farkında değildir. Bundan dolayı da kendilerini ayrı vadilerde konumlandırırlar. Çünkü beslenme kaynakları ayrıdır.

F- AYDIN VE İDEOLOJİLER

Cemil Meriç, ‘İdeolojiler idrakimize giydirilen deli gömlekleridir.’⁴⁷ diyor. Türk fikir tarihine baktığımızda Türk aydınının bu gömleği pek çıkarmadığı görülmektedir. Fikirler, Türk aydını için, fikirlerden bir fikir olmaktan çıkmış, dünyaların temellendirildiği bir ufuk halini almıştır.

⁴⁶ Yağmur Beklerken, 114

⁴⁷ Meriç, Cemil, Bu Ülke, 1995, 90

Batılılaşma tarihimizle ideolojilerle tanışma tarihimiz hemen hemen örtüşmektedir. Ancak Tanzimat'la beraber bunun kendini daha kuvvetlice hissettirdiğini Meşrutiyet'te ise Cumhuriyet devrinde dahi nadir görülebilecek bir tartışma seviyesine ulaştığını görürüz. Tanzimat'ın fikirleri, Osmanlı'yı kendi içinde kurtarmaya yönelikti. Ancak 1800'lerin sonu 1900'lerin başına gelindiğinde “dış”tan kurtarma reçetelerinin ithal edildiğini görürüz. O dönem içerisinde bunlardan en önemlileri Liberalizm, Sosyalizm ve Meşrutiyet'tir. (İdeolojiler ana başlığıyla ayrı bir bölüm halinde işleyeceğimiz bu konuyu burada kesiyoruz.)

Buğra, Türk aydınının ideolojilerle olan münasebetini işte bu dönemden başlatır. ‘Sıfırdan Doruğa’da 1906 yılına ait yapılan bir tasvirde aydınların Pera’da içki masalarında toplumun kurtuluşu için “Liberalizm’i mezheb-i maddiyyun yani Materyalizm gibi büyümlü kelimeleri⁴⁸ tartıştıklarını anlatır.

Buğra, ideolojilerin bu mayalanma dönemlerini eserlerinde fazla işlemez. İdeolojilerle Türk aydınının ciddi anlamda ilk karşılaşmasına Milli Mücadele yıllarında rastlarız. Milli Mücadele'nin bir toplumun ölüm kalım savaşı oluşu, o toplumun aydınlarının takınacağı tavrı önemli kılmaktadır. Bu dönemde genel anlamda Boşevikliğin/Sosyalizmin sıklıkla tartışıldığını görürüz. Buğra'nın ideolojiyle ilgili olarak eserlerinde en çok işlediği bu Sosyalizm-aydın münasebetidir.

Osmanlı dört bir yandan kan kaybedince, Rusya tarih boyunca beslediği emellerini bu “ölmek üzere olan” komşusu üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sosyalist idareye geçen Rusya, diğer ülkelere gönderdiği gibi Türkiye'ye de ajanlar göndermiş veya buradan bazı kişileri “satın almıştır.”⁴⁹

⁴⁸ Sıfırdan Doruğa, 7

⁴⁹ Firavun İmanı, 20

Tarihin en ağır buhranını ve tehlikesini yaşayan milletin bir kurtuluş yeri bulmak için sabırsızlanan bir sürü çocuğu, merakın-ümidin ve öz imkanlarla mücadele çetinliğinin itişiyile şimdiden propagandaya kapılıyor, Moskova yolunu tutuyorlardı. (Firavun İmanı, 136)

Buğra, Milli Mücadele dönemi insanlarına yeniden ve resmî tarihin dışında bir bakış açısıyla bakma gayretindedir. Bunun en büyük örneği olarak Küçük Ağa romanını görürüz. Sosyalizme inanan ve Türkiye'nin kurtuluşu için onu çıkar yol gören aydınları da bu yaklaşımla değerlendirme çabasındadır. Sosyalizme ve ona hakiki anlamda gönül verenlere ciddi eleştiriler yöneltse de ekseriyetle, aydınların denizdeki yılan misali sosyalizme sarıldıkları kanaatini de izhar eder. Rusya gönderdiği ve görevini çok çok iyi yapan, üç-beş ajanla kopardığı fırtına sayesinde arkasından yüzlerce kişiyi sürüklemektedir. Bu büyük propagandaya kapılan ve Moskova yolunu tutan aydınlar, Rusya'ya gittiklerinde gerçekte yüz yüze gelirler. Ajanların, Rusya'nın mamuriyeti adına gösterdikleri birkaç kartpostalın beslediği hayaller, bu gerçekte yüz yüze gelince yıkılır. (Bunun en büyük örneği Cumhuriyet döneminde Nazım Hikmet'in çok büyük hayallele gittiği Rusya'da her hareketinin takip edilmesidir.)

Sosyalizme gönül veren aydınlara göre “Memleket Ümmet-i Muhammed yok olmaktadır.” Ve “Tek çare İştirakiyyun Fırkası'nın başa geçmesi, Sosyalist idarenin kurulmasıdır.”⁵⁰ Böylece Rusya, Türkiye'ye yardım edecek ve Türkiye'yi kurtaracaktır.

Bu düşüncedeki aydınların kanaatlerini besleyen ve kuvvetlendiren en büyük âmil, Rusya'nın takip ettiği siyasettir. Rusya, Türk insanının hususiyetlerini çok iyi

---

⁵⁰ Firavun İmanı, 16

tahlil etmiştir ve ona göre davranmaktadır. Sosyalizm'e karşı çıkanların en büyük dayanak noktaları "din"dir. Oysaki Rusya'nın usta siyaseti bu kanaati:

"Biz Bolşevikleri din, iman, helal düşmanı bilirdik. Yani bize öyle dedilerdi. Değilmiş oysa, daha geçenlerde iki Bolşevik geldi buraya. Doğru dürüst bizim gibi adamlar baya. Biri müslümanmış, Hocaymış hem. Din daha bir kuvvetlendirdi." (Firavun İmanı, 89)

şeklinde değiştirebilmektedir. Öyle ki Mustafa Kemal bile bu usta siyasetten etkilenir görünmektedir. Ancak Mustafa Kemal, çizdiği büyük stratejiyle Ruslar'ı hem kullanmış hem de Sosyalizm yanlılarına büyük darbe vurmuştur. (Üzerinde ittifak edilmese de Mustafa Suphi olayı hatırlanabilir.)

"Aydın"ın Milli Mücadele yıllarındaki bu "flörtü", Cumhuriyet'le beraber yavaşlamış ancak yok olmamıştır. Buğra'nın Cumhuriyet dönemi Türk aydınının ideolojiyle olan münasebetine işlemesine geçmeden önce, şunu önemle belirtmek gerekir ki Buğra; Milli Mücadele yıllarında aydınların bir kesiminin Sosyalizm'e yönelmesinden dolayı bu ideolojiye yönelen tüm aydınları eleştirmektedir. Bu hareketi büyük bir yanlış hatta "Firavun İmanı" olarak görür. Ancak bu aydınların büyük çoğunluğunun vatan sevgisi taşıdıkları ve propaganda kurbanı olduklarını da belirtir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğindeyse; Buğra'nın yine ağırlıklı olarak "Sol aydınlar" üzerinde durduğunu görürüz. Farklı olarak "İbiş'in Rüyası"nda Sadi vasıtasıyla "Nazilik" söz konusu edilir.

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Türkiye'nin yürüyeceği yol netleşmiştir. Ancak ideolojiler, çözüm önerilerini sunmaktan geri durmamışlardır. Aydınlar, Osmanlı döneminde Osmanlı'nın kurtuluşu ve yaşatılması adına ideolojilere müracaat ederken; Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin kalkınması ve çağdaşlaşması

adına müraccat etmişlerdir. Ancak Milli Mücadele yıllarında “usta bir propaganda” neticesinde ideolojilerin ağına düşen aydınlar, (Bu düşme de aydın için ayrı bir handikaptır. Çünkü aydın eylemlerinde etken olandır. O, ideolojiye çekilmez. Araştırmaları neticesinde ideolojiyi bilir. İdeolojiye din kuvvetiyle bağlanmaz. Acak Türk aydını daha çok çekilmiş ve kendini çekirmiştir.’ Cumhuriyet döneminde gözü kapalı, duydukları karşısında hayranlıkla “ideolog” olmuşlardır.

‘İbiş’in Rüyası’nda Sadi’nin “başlangıçta Naziliği maziliği yoktur.”⁵¹ Bu konuda herhangi bir çabası da yoktur. Ancak “Nazi oluverdik mi Türkiye’nin güllük gülistanlık oluvereceğine inanması”⁵² onun Nazizm’e sıcak bakmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bir tiyatro sanatçısı olan ve belli bir kültür düzeyine sahip Sadi’de herhangi bir “fikir çilesi” görmeyiz. Buğra, Sadi’yi şahıs olarak söz konusu etmez. Sadi vasıtasıyla 1940’ların aydınına bir eleştiri gönderir. Sadi’de olduğu gibi dönemin Türk aydınının ekseriyetinde herşeyin sathi olduğunu düşünür.

Buğra’nın Faşizm ve benzeri diktatörlükleri söz konusu ettiği eserleri arasında ‘Siyah Kehribar’ adlı romanını, ‘Yüzlerce Çiçek Birden Açtı’ ve ‘Ayakta Durmak İstiyorum’ adıyla şöhret kazanan ‘Peşte 56’ adlı oyunlarıdır.

Edebi açıdan şiddetli tenkitlere maruz kalan⁵³ ‘Siyah Kehribar’ın içeriği bu eleştirilerle oluşan keşmekeş içerisinde gözden kaçmıştır. Faşist İtalya’da geçen roman, yazarının Roma’ya hiç gitmeden kendine mekan olarak Roma’yı seçmesi talihsizlik olarak görülmüştür. Ancak Roma’yı İstanbul, Siyah Kehribar adlı barı da İstanbul’da aydınların toplandığı herhangi bir yer olarak kabul ettiğimizde roman yerine oturmaktadır.

⁵¹ İbiş’in Rüyası, 37

⁵² a.ge.e., 61

⁵³ Ayvazoğlu, Beşir, Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak, 60

İtalyan Faşizmi'ni anlatır gibi görülen roman, tek parti döneminin kurduğu diktatoryayı ve bu diktatoryaya sahip çıkanlarla muhalif olanların durumunu anlatır. Romanda daha çok ressam Umberto vasıtasıyla Faşizm/ diktatörlük eleştirilir.

Ayakta Durmak İstiyorum (Peşte 56) ise Macaristan'daki özgürlük mücadelesini anlatır. Mazisi elinden alınan bir halkın 'ayakta durma ve var olma gayreti' erdemli bir hareket olarak işlenilir.⁵⁴ Burada da aydın kesimin diktatörlüğe karşı başkaldırısını görürüz. İlginç olan şudur ki; bir ülkedeki aydının onurlu mücadelesini anlatan ve Macaristan Hükümeti tarafından ödülle layık görülen bu eser, Türk aydını tarafından büyük eleştirilere maruz kalır.

Bu eleştirilerdeki dayanak noktaları da yine ideolojiktir. Bu, Buğra'nın konularını, hayatı boyunca sanatına ideal olarak belirlediği "sanat sanat içindir." anlayışına göre işlemiş, sanatını kaba toplumculuğa teslim etmemiş olmasından kaynaklanır.

'Yüzlerce Çiçek Birden Açtı' ise Çin'deki baskı rejimini konu alır. Türkiye'ye paralel birçok noktayı bulabileceğimiz bu eserde ise Amerika'ya öğrenime giden ve aydın diyebileceğimiz Çinli gençler vasıtasıyla Çin'deki diktatörlüğün kötü yönlerini görürüz.⁵⁵ Buğra, diktatörlükleri işlerken bunların önceki yönetime karşı çıktıklarını ancak yönetimi ele geçirince kendilerinin de özgürlük sözünü unuttuklarını Çin ve Sovyet Rusya örnekleriyle eserlerine taşır. Buğra, açısından aydınının bu meseledeki yeri ise hakim ideolojileri halka götürmeleri veya hakim ideoloji karşısında şahsiyetli bir muhalif tavır takınmalarıdır.

Buğra'nın dış dünya örnekleriyle iç dünyayı işlediği bu eserlerinden sonra, Cumhuriyet dönemi Türk aydınının ideolojiyle olan ilişkisine geçtiğimizde; ilk etapta

⁵⁴ Üç Oyun (Ayakta Durmak İstiyorum, Akümülatörlü Radyo, Yüzlerce Çiçek Birden Açtı), 39 vd.

⁵⁵ a.ge.e., 200 vd.

Osmanlı'nın son dönem aydınlarından tevarüs edilen 'kendinden kaçış ve gözü kapalı hayranlık' illetiyle bu dönem aydınının da malul olduğunu görürüz.

1960'lardan sonra netleşmeye başlayan ideolojik saflar '60 sonlarında ve '70'lerde had safhaya ulaşmıştır. Buğra göre, 1930'ların aydını, kendi köyüne bir düşman köyüne girerken hissedilen yabancılik hissiyle girmiştir.⁵⁶ 1970'lere gelindiğindeyse bu hisse bir de ideolojik bakış eklenmiştir.

Aydın bu dönemde, – Buğra'nın eserlerini merkez alarak baktığımda- özellikle Komünizmle yaptığı flörtün fantezilerini yaşamaktadır. Gençliğim Eyvah romanının temel konulardan olan bu mesele aydınının biçareliğine, traji-komik durumuna atıfta bulunur. Tarajiktir. Çünkü kendisinin dahi tanımadığı bir ideolojinin sevdasını gütmektedir. Komiktir. Çünkü okuma yazma dahi bilmeyen işçileri bilinçli proleterya sayarak bir devrime doğru yürümektedir.

Ömründe tek broşür okumamış ve kelimeleri ancak heceleye heceleye okuyabilen hatta imza yerine parmak basan işçi kardeşimizin komünist olduklarını; ilerici ve devrimci olduklarını görmek, onları görev ve sorumluluklarından soyutladığım aydınlarla sarmaş dolaş görmek ve sonra da aynı hergeleleri birbirlerinin boğazlarına sarılmış görmek benim mşru ve masum zevklerimden birisi olmuştur. (Gençliğim Eyvah, 250)

İhtiyar'ın bu 'masum zevki' yukarıda ifade ettiğimiz aydınının traji-komik halinin en büyük sebebidir. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz aydının halkından kopuk oluşu, topluma da sirayet etmiş, toplum bütünlüğünü kaybetmiştir. Öyle ki bu keşmekeş, Cumhuriyet döneminin en ittifak edilen düşüncelerinden biri olan

⁵⁶ Düşman Kazanmak Sanatı, 147

demorasiyi bile 'kepazelik'⁵⁷ haline getirmiştir. Yine de dönem aydını, bilgiyi üretme veya bilginin merkezi olmak gibi bir özellikten uzaktır. Aydının mümeyyiz vasıflarında olan şahsîlik bu dönem aydını için tam anlamıyla söz konusu değildir. Çünkü o, 'bana göre' diye başladığı cümlelerde dahi , Marksizm'in, Faşizm'in veya Libealizm'in kırk yıllık alışkanlıklarını, fikirlerini dile getirmektedir.⁵⁸

Buğra, aydının ideolojiyle olan ve ucu -sonuçları itibariyle- cinnete varan (1970'lerin Türkiye'sinin yaşadığı toplumsal hadiseler.) münasebetini üstü kapalı da olsa 'Dünyanın En Pis Sokağı' isimli romanında da söz konusu eder. '70'lerde Türk toplumunun yaşadığı trajediyi bir kan davası benzetmesiyle ortaya koyan Buğra burada da aydınları kahvelerde, oyun masalarında ideolji havariliği yaparken, ideoloji pazarlarken yakalar. Aydın burada da ideolojiyi üretmekten veya yorumlamaktan ziyade taşıyıcı mahiyettedir.⁵⁹

Tarik Buğra'nın eserlerine taşıdığı toplumsal meselelerden biri olan aydın sadece topluma bakan yönüyle değil kendi iç dünyasıyla da yer alır.

Türk toplumunda batılılaşma tarihi süresince toplumun hem yaramaz çocuğu hem de günah keçisi olmaktan kurtulamayan aydın, Buğra'nın eserlerinde de bu bakışlardan nasibini alır.

Buğra, aydını daha çok önder olma (bu önderlik siyasal anlamda değildir.) keyfiyeti içerisinde ele alır. Ancak aydın toplumsal taleplere ve değişimlere kapalı bir bakışla bir takım sabit referanslar peşinde koşmaktadır. Halkın referanslarıyla aydının bu sabit referansları çakışmadığından dolayı da problemler çıkmaktadır. Buğra'ya göre burada suç aydınıdır. Çünkü aydın ontolojik yapısı gereği hem bütünüyle bir halk hem

⁵⁷ Gençliğim Eyvah, 233

⁵⁸ a.ge.e.,250

⁵⁹ Dünyanın En Pis Sokağı, 86 vd.

de halktan başka olacaktır. Bu başkalık , halkı öteki görmesinden değil; halktan daha başka ve entelektüel içerikli meselerle uğraşmasından dolayıdır.

Tarihsel süreç çerçevesinde Tanzimat aydınlarından günümüze uzanan çizgide hemen her dönemin aydınını söz konusu eden Buğra, toplumun değişim çizgisinde, aydının yön tayin edici bir rol üstlendiği inancındadır. Aydın tabii olarak böyle bir misyonla muvazzaftır. Ancak Türk aydını 'misyonunun gereğini' yerine getirmemiştir. Topluma etmesinin ötesinde, kendinden menkul bir üstünlükle kendine, toplum nezdinde bir üst konum tayin etmiştir. Tayin edilen bu konumdan halkın görünüşü bir sürüyü andırmaktadır. 'Bu akıl almaz gururu tarzı' aydına, en büyük zevk olarak Ramazan ayının birinci günü iftara yakın, bahçeye, havuzun yanına rakı, sofrası kurmayı⁶⁰ hissettirebilmektedir.

Buğra'nın aydına yönelttiği diğer bir önemli eleştiri de aydının sathiliği ve bu sathiliğinden kaynaklanan sahtekarlığıdır. Buğra, 'bana göre' diye başlayıp da ideolojilerin kalıplaşmış sloganlarını dile getiren aydınları talihsiz ve sahtekar sayar.

Aydının eleştirilen diğer bir yönü de onun jakoben ve devletçi tutumudur. Ancak söz konusu edilen aydın, devletçi tutumunda da samimi değildir. Aydın bu tutumu, ona konjektür gereği önemli imkanlar sunduğundan, kapalı bazı kapıları açtığımızdan dolayıdır.

Buğra'nın aydınları işlerken önemle üzerinde durduğu ve bazı aydınları eleştirdiği üç konuyu, (Aydının halkından ve halkın değerlerinden kopuk oluşu, aydının sathiliği ve bunun getirdiği gözü kapalı hayranlık, aydının mefaatçiliği ve şahsiyetli bir duruşa sahip olmayışı.) olumlu aydın tipleri üzerinde incelediğimizdeyse Buğra'nın aydında aradığı özellikleri görürüz. Buğra'nın ideal aydını olarak, 'yerli aydın' tipini sayabiliriz. Bu yerli aydın tipi; kendinin ve kendi değerlerinin farkında

olan; ideolojilerin değil fikirlerin üzerinde duran ve fikirler üreten ve bunların neticesinde de topluma doğru bir yol gösterici olan tiptir. Buğraya göre;

“.... kültüre ulaşamayan düşünemez, hakikatın, doğrunun peşine düşemezdi, mizacına mahkum düşerdi. Mizaç da insanı kendine uygun parlak sözlere ve reçetelere sürüklerdi. (İbiş’in Rüyası, 61)

Romanın kahramanı ve usta bir tiyatrocusu olan Nahit’in ağzından dile getirilen bu düşünceler, Buğra’nın aydın tanımını içeriyor gibidir. Buğraya göre aydının kurtuluşu onu var eden kültürü kuşanmasındadır. Kültürün, kimliğe dönüşeceği bu ‘kuşanma’, aydını mizacının esiri olmaktan da kurtaracaktır.

Aydına yüklenen bu manalar, aydını toplum için bir talih veya talihsizlik unsuru yapmaktadır. Zira Buğra, toplumların önündeki en büyük engel olarak ‘yoz aydın’ı görür.⁶¹ Bu talihsizlik tablosunu tersinden okuduğumuzda karşımıza toplumun talihi olarak kültüre kavuşmuş aydını görürüz.

Buğra, bir aydının topluma getirisinin ve götürüsünün birçok politik güçten üstün olduğunu düşünür. Türkiye Gizli Komünist Partisi’nin ve açık sosyalist partilerin Marksist yaptıkları, belki de onbeşi bulmazken Nazım Hikmet’in tek başına en azından onbeş bin kişiyi komünist yaptığı inancındadır. Aynı şekilde bir tek Yunus Emre’nin müslümanlığa kazandırdıklarının Harun-ür Reşid’in hazineleriyle kıyaslanamayacağını belirtir.⁶² (Yunus elbetteki devriyle günümüzdeki anlamıyla bir aydın değildi. Ancak toplumsal anlamda icra ettiği rol itibarıyla bir aydın olduğunu düşünebiliriz.)

⁶⁰ Yarın Diye Bir Şey Yoktur, 135 (‘Şehir Kulübüde’ hikayesi.)

⁶¹ Düşman Kazanmak Sanatı, 160

⁶² a.ge.e.,134

VI. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME

A- TARIK BUĞRA'NIN DEĞİŞİME BAKIŞI

Artık darb-ı mesel haline gelen “Değişmeyen tek şey değişimdir.” sözünden muhakkak ki toplum âzâde değildir. Kuşatıcı yapısıyla toplum, değişimin merkezi olmaktadır. Bugüne kadar bu tabii kuraldan uzak duran toplum olmamıştır. Özellikle Türkler gibi coğrafyalarını ve kültürel anlamda beslenme kaynaklarını değiştiren toplumlar, bu hadiseyle daha sık yüz yüze gelmektedirler. Türk tarihine baktığımızda yerleşik hayata geçiş, İslamiyet’i kabul ediş, Arap ve Fars kültürünü referans alışı , Anadolu’da bir medeniyeti kuruluş, Batı’yla yüzyüze geliş, Cumhuriyet idaresine geçiş gibi bir toplumun kaderinde büyük roller oynayan safhalardan geçildiği görülmektedir. Yakın tarihimiz itibariyle baktığımızdaysa, özellikle son 200 yıldır hummalı bir değişim faaliyeti içinde olduğumuzu görürüz. Bu 200 yıllık zaman zarfında değişimin yönü hep Batı olarak tayin edilmiş, ancak muhtevası veya miktarı hususunda mutabakata varılmamıştır. Bu dönemi kapsayan fikir tarihimize yönelik -bu muhteva ve miktarla ilgili olarak- çok önemli çalışmalar vardır. Öyle ki bu konu, Türk edebiyatının -da özellikle roman- velud bir konusu olmuştur. Edebiyatımızdaki ilk romanlardan günümüze uzanan çizgide romanlarımıza baktığımızda hemen hemen her yazarın ya direkt olarak yahut dolaylı olarak bu konuyu ele aldığı fark edilir.

Çizdiğimiz bu halkanın içindeki önemli yazarlardan olan Buğra da toplumsal değişimi zaman zaman eserlerinin merkezine koymuş; zaman zamansa konu arkaplarından biri olarak işlemiştir. Buğra’nın bu özelliğine rağmen, onun toplumsal

Aydının bu kapsamlı misyonu ve kimliği, onu, tartışmaların merkezine taşısa da (Buğra'nın aydına biçtiği misyonla, toplum mühendisliği ince ama kesin hatlarla ayrılırken; yanlış bir bakışla rahatlıkla karıştırılabilir.) Buğra için kimlik sahibi aydının saygın bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

Burada şunu da eklemek gerekir ki Buğra'nın eleştiri oklarını yönelttiği aydınların Türk fikir tarihinin kaba hatlarla çizdiği haritada sola yakın olması dolayısıyla, bir kasıt aranabilir. Ancak bunun Buğra'yı kapsayıcı bir değerlendirme olamayacağını belirtmek isteriz. Çünkü, ideolojiler bölümünde işlediğimizde görüleceği gibi Buğra'nın sert eleştirilerinden 'sağ' da sıklıkla nasibini almaktadır. Bundan dolayı da Buğra, hayatı boyunca 'düşman kazanmıştır'.

değişimi bir problematik olarak ele alıp işleyen bir yazar olduğunu söylememiz zordur. Dedğimiz gibi zaman zaman konunun bir ögesi olarak işlenir.

Doğrusu Tarık Buğra'nın değişimi çok sevdiğini- en azından eserleri itibariyle- gösterir herhangi bir delil yoktur. O, daha ziyade değişimin dejenerasyona açılan boyutunu görmüş ve işlemiştir. Buğra, Türk toplumunda değişim için sağlıklı koşulların oluşmadığına inanmaktadır. Özellikle değişimin sathi bir algıyla değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır.

Önce düşünceler ve kavramlar ortaya çıktı, benimsendi, toplumların ortak değerleri haline geldi de sonra savaşları verildi ve gerçekleştirildi. Bu bir, yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıktı? Kördüğümü değildir. Önce düşünce ve kavramlar çıktı, onları garantiye alan yasalar da ondan sonra geldi; düzen ondan sonra kuruldu. Ortada fikir yok, fikir hürriyeti diye tepinenler sürüyle. (Dönemeçte,103)

Yazar, değişim için her şeyden önce bir altyapı çalışmasının gerekli olduğu inancındadır. Toplum bir konumdan başka bir konuma geçmeden önce, geçeceği o konumun gereklerini yerine getirmelidir. Aksi takdirde gerçekleşen şey ,değişim değil, mevcut kimliğin kaybıyla neticelenen dönüşüm olacaktır. Buğra, bu yönüyle değişimin algılandığından daha ciddi olduğu düşüncesindedir. Yoksa 'okkanın kiloyla arşının metreyle, fesin kalpağın kasketle, şapkaıyla, elifbe'nin alfabeyle, paşanın generalle kadı'nın hakimle, değiştirilmesi'¹ 'mendeburca bir hareket'² olarak kalacak; değişimden beklenen iyilik ve güzellik yakalanamayacaktır. İşte Buğra, Türkiye'deki değişimin bu yönüyle ilgilenmiş ve Türkiye'deki değişimin bu yönüyle ilgilenmiş ve dikkatleri bu yöne çekmiştir. Çünkü Buğra, bu haliyle değişimden kaygı duymaktadır:

¹ Gençliği Eyvah .232

² a.ge.e., 232

‘Değişmeler o kadarla da kalmıyordu elbette. Artık giyim kuşam, kılık- kıyafet de başkalaşmıştı. Yemekler bile yemek yiyişler bile değişmişti. Oturup kalkmalar, selamlaşmalar, yolda yürümeler de öyle . Bir gün Doktor’a: gaari insanlar bir başka güler, başka çeşit öfkelenir oldular. Demişti. Neden? Ve sonu ne olur? Diye sorar gibi.’
(Dönemeçte, 37)

Toplumun hemen hemen her ögesinde meydana gelen değişim karşısında, yukarıdaki pasajda Fakir Halit’in zihninde beliren ‘Neden? Ve sonu ne olur?’ Sorularını Buğra’nın zihninde belirlediğini, değişim karşısındaki tavrından hareketle düşünebiliriz.

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi Buğra, daha ziyade kültürel alandaki yozlaşmadan bahsediyor. Bu yozlaşmayı /değişimi, müesseseler, zihniyetler ve günlük hayat şeklide tahlilin sağlıklı olacağını düşündük. Ancak müesseseler kısmında Buğra’nın daha ziyade üniversite ve diğer eğitim kurumları üzerinde duruşu bizim de bunlardaki değişimi ‘Eğitim’ bölümünde söz konusu etmemiz sebebiyle burada tekrar düşmemek için bu bölümü kısa geçeceğiz. Bunlara ilave olarak Buğra’nın dejenerasyonu özellikle ön plana çıkardığı pasajları da ayrı bir alt başlık halinde incelemeyi uygun gördük.

Türk romanının temel konularından olan “Nesil Çatışması” konusunu ayrı bir başlık halinde incelememizin daha iyi olacağı düşünülebilir. Ancak Buğra’nın örneğin, Yakup Kadr’nin ‘Kiralık Konak’ındaki gibi bir nesil çatışmasını söz konusu etmemesi, daha ziyade toplumsal değişimin tabii sonucu olarak nesiller arasında meydana gelen farklılığı işleme dolayısıyla bu konuyu da ‘Toplumsal Değişme’ ana başlığı altında incelememizin doğru olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca, Buğra’nın söz konusu ettiği ve

'Nesil Farkı' diye adlandıracağımız bir başka konu daha vardır: Aynı nesilden olmalarına rağmen, kültür kodlarının farklı olması sebebiyle 'farklılıklar yaşayan' kişiler arasındaki durum. Bunu da 'Nesil Farkı' başlığı altında işleyeceğiz.

B- TARIK BUĞRA'NIN ESERLERİNDE TOPLUMUN DEĞİŞEN ÖGELERİ

a- Müesseseler

Bilindiği gibi Osmanlı'da değişim müesseselerde başlamış, bu müesseselerden yetişen nesil vasıtasıyla hedeflenen toplumsal değişim yakalanmaya çalışılmıştır. Ancak bu hareket sancılı bir durumu da beraberinden getirmiştir. Çünkü medeniyetler tarihine baktığımızda önce zihniyet, ardından müessese teşekkül etmiştir. Bir medeniyet, fert düzeyinde oluşturduğu dünya üzerinde yükselmek suretiyle müessesesini inşa eder. Kendini temellendirir. Ancak Osmanlı'nın değişim politikasının bu tarihî gerçeğe ters düşmesi sebebiyle değişim, sağlıklı olmamıştır. Nitekim zihniyet olmayınca Osmanlı'da kurulan müessese, hedeflenen gençliği yetiştirememiş; yetişen gençlik kurulan müessesenin temeli olan zihniyete- Avrupa'ya kaçmıştır. Bu sebeple Buğra müessese düzeyinde değişimi daha ziyade eğitim kurumlarını merkez alarak işlemiştir. 'Eğitim' bölümünde söz konusu ettiğimiz bu konuya burada kısaca değinecek olursak; öncelikle Buğra'nın bu konudaki değişimin sağlıklı olmadığı düşüncesini taşıdığını, bu sebeple bu alandaki değişime şiddetle karşı çıktığını görürüz. Buğra, özellikle köklü bir kurum olan Dar'ül-Fünun'un çağın gereksinimleri göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmesi yerine toptancı bir değerlendirmeye yok edilişi, kurulan Üniversite'de eskiye karşı savaş açılışı, Dar'ül-Fünun Hocalarının kovuluşu veya lise hocası yapılışı gibi yanlış uygulamalar sebebiyle

bu konuda takip edilen politikanın bir ihaneti netice verdiğini düşünür. Hatta Buğra bunu ‘Gençliğim Eyvah’ romanında İhtiyar’ın kurduğu komplonun bir uzantısı olarak değerlendirir.³

Buğra’nın değişimini söz konusu ettiği diğer bir kurum da devlettir / devletin kurumlarıdır. Esasen bu konuda bir değişimden ziyade, değişim temennisi söz konusu edilir. Şöyle ki Buğra devletin özellikle yönetim zihniyeti hususunda muhakkak değişmesi gerektiği inancındadır. Daha önce başka bir konuyla ilgili olarak söz konusu ettiğimiz ‘Yağmur Beklerken’deki Rahmi’nin, ‘kasabayı yönetecek partinin değişmesinden ziyade Ankara’nın değişmesi gerektiği⁴ şeklindeki düşüncesi Buğra’nın bu konudaki tavrını ortaya koyar. Ancak devlet mekanizmasındaki bozukluğun çok köklü olduğunu bilen Buğra, bunun kolay kolay olamayacağını da belirtir:

Türkiye’de bir şeylerin özellikle de Devlet yönetimindeki felsefenin değişmesi gerektiğini de kabule hazır buluyordu kendisini. Bu kadar büyük ve önemli bir değişme elbette çalkantısız, sular bulanmadan fireler, kayıplar verilmeden gerçekleşmezdi. (Dönemeçte, 46)

Yazar’ın daha ziyade bir temenni olarak dile getirdiği bu değişim isteği, kendisinin değişimi hangi boyutta algıladığını da ortaya koymaktadır. Buğra, Türkiye’deki değişimin olması gerektiği yerde değil de; olmaması gerektiği yerde üstelik olmaması gerektiği biçimde gerçekleştiği inancındadır. Nitekim olmaması gereken bir değişim de siyasi hayatta gerçekleşmiştir. Çok partili döneme geçişi Türkiye’nin şansı sayan Buğra, bu dönemdeki halkın durumunu kaygı verici bir hal olarak kabul etmektedir. Halkın siyaset karşısında aldığı tavır, Buğra’nın sıklıkla vurguladığı, altyapı yönüyle böyle bir duruma ve döneme hazır olmadığını ortaya

³ Gençliğim Eyvah, 54,-55 vd. Ve ‘Dönemeçte’, 188

⁴ Yağmur Beklerken, s?

koymaktadır. Halk, değişimi sadece ezberlediği üç-beş cümleyle -bu cümlelerin anlamlarını bilmeden-⁵ yakalamaya, yaşamaya çalışmaktadır. Bu da söz konusu değişimin temeli olan demokrasiyi bile ‘demogoji malzemesi’ haline getirmektedir.

Bu iki kurum haricinde Buğra, pek fazla müessese değişimini söz konusu etmez. İki kurumu söz konusu ettiği kadarıyla, doğru bir değişim politikası takip etmedikleri gerekçesiyle eleştirir. Buna sebep olarak da giriş bölümünde de kaydettiğimiz gibi henüz değişimin zihniyeti, altyapısı oluşturulmadan üstyapıda sathi bir şekilde faaliyete girişilmesini gösterir.⁶ Bu asılsız gayret de değişimle değil dejenerasyonla neticelenmektedir.

b- Zihniyet Değişimi (Değerlerdeki Değişim)

Toplumların yaşadıkları değişimler öncelikle zihniyetlerden başlar. Bir önceki bölümde dile getirdiğimiz gibi Buğra da bunun böyle olması gerektiği inancındadır. Buğra, Türk toplumunda yaşanan değişimin böyle bir süreçten yoksun olduğunu düşünmektedir. Türkiye’deki değişim, uygulamalarından da gördüğümüz gibi üstten başlamış ve aşağıya doğru inerek bir zihniyet oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bazı konularda evvela zihniyet değişimi daha doğrusu dejenerasyonu- yaşamıştır. şöyle ki toplumun temelini oluşturan değerler içsel oluşları sebebiyle kendilerini bakışla ortaya koyarlar. Ahlak bir içsel öğe olup onu taşıyan kişinin bakışı ve uygulamasıyla ortaya

⁵ Dönemeçte, 39

⁶ Dönemeçte, 103

konulur. İşte Buğra, bu bakışın, olması gerektiğinin aksi istikametinde değiştiğini, değerlerin içinin boşaldığını savunur:

Ama artık ne o değerler ne de o ruh . Şimdi artık arka plan bomboş, şimdi artık herşey kelimelerden, üreyişlerini, beslenişlerini bilmediğimiz bilmediğimiz böcekleri andıran kelimelerden ibaret.” (Yarın Diye Birşey yoktur, 188)

Toplumun ruhunu , değerini kaybederek bir kadavra halini alışını Buğra kaygıyla karşılamaktadır. Bu durumdan gelecek adına herhangi bir ümit besleyememektedir. Toplumun üzerinde yükseldiği değerlerin ismi bilinmeyen böcekler haline gelişi, mahiyetini kaybedişi diğer sosyal kurumlara da yansımakta, onları da dejenerasyona uğratmaktadır. Buğra'nın dejenerasyona uğradığını düşündüğü bir başka nokta da kadına olan bakıştır. Buğra, kadına yüksek bir konum biçerek onu kutsallaştırmaktadır. Bu anlayışta kadınla yaşanılacak aşk, amaç olmakta; bir takım behimi hisler için araç olmamaktadır.:

Doktor'un delikanlılık dönemi kadını kutsallaştırırdı. Seks, aşkın ürünü sayılırdı. Aşk ondan başka birşeydi ve aşk olursa oluyordu o. Ötesi kiralık kadınlar işiydi. Öyle sanırlardı onlar. Gene onlara göre kadın, ancak aşka razı olmalı idi. Aşk yoksa seksi duymamalı idi. (Dönemeçte, 132)

Kadının yüce ve kutsal bir konumdan sıyrılarak bir seks objesi haline getirilişi aşk gibi esaslı bir duyguyu yok etmektedir. Aşkın amaç olmaktan çıkıp seks için araç haline geldiği bu değer dünyası, Buğra'ya göre Türk toplumuna, değerlerin dejenere oluşu sonucu girmiştir. Toplumun temel kurumlarından ailenin de oluşumunda bir evre olan aşk'ın, bu şekilde gerçekliğinden uzaklaştırılışı, toplumun geleceğini tehdit etmektedir. Buğra, gerek hikayelerinde gerekse romanlarında çizdiği mutlu aile

tablolarında pasajda dile getirilen durumun (Seksin amaç , aşkın araç olduğu durum aksine hareket etmesi onun bu konudaki tavrını ortaya koyar.)

Evlilikle ilgili bir başka zihniyet dejenerasyonunu da Yalnızlar romanında görürüz. Burada da erdemli olan değerleri değişmiş, bunların yerine maddi ve erdemsiz değerler gelmiştir.

Hayriye Hanım zamanın değiştiğini ve boyuna da değişeceğini biliyordu. İyi bir aileden gelmek - olmak, iffetli olmak... bütün bunlar elbette gene geçerli erdemlerdi. Hep de geçerli kalacaklardı; ama tek başlarına yetmiyordu, gitgide de büsbütün yetersizleşeceklerdi şimdi yani 1930'ları allak bullak eden ekonomik kızırdan sonra evliliklerde aranan bir başka şey daha vardı; servet. “ (Yalnızlar, 7)

Hayriye Hanım'ın kızı Zehra'yı evlendirmek istediğinde düşündüğü bu toplumsal gerçekler, değerlerin büyük oranda maddileştiğini ortaya koymaktadır. Oysaki “değer” varlığının mahiyeti gereği manevidir. Ancak yeni değerler dünyasında bu maneviliği bulmak güçtür. Hayriye Hanım üzerinden yapılan bu değerlendirme ile beraber “Söz Alma Fakat Kimden “ hikayesinde farklı bir durumu görürüz. Bu hikayede kız istemeye gelenlerden ‘Hoca Efendi’nin kızı istedikleri Cahid’in özellikle içkisinin, sigarasının, kahvesinin olmadığını namusuna düşkün olduğunu⁷ vurgulaması halk tabakasında hala Buğra'nın “erdem’ olarak gördüğü o değerlerin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Fakat aynı konuşmayı tersinden okuduğumuzda hali hazırdaki genç neslin ekseriyetinin söz konusu erdemden uzak olduğunu görüyoruz.

Zihniyet değişiminin yaşandığı konulardan biri de kadın erkek münasebetidir. Eskiden -halk tabakası itibariyle- kesin çizgilerle ayrılan bu alan, yeni değerler

dünyasında bu kesin çizgilerini kaybetmiştir. Kadınla erkeğin ancak evlendiklerinde beraber olabildikleri, gençken beraber olmalarının söz konusu olmadığı “ eskiye mukabil” yeni de “ kız delikanlı ile dalga geçebilmekte, senli benli konuşabilmektedir.”⁸

Türk toplumunda olup da siyasi değişimden etkilenmemek zordur. Buğra, bu durumu eserlerine taşımaktan geri durmamıştır. Bölümün giriş kısmında da kısmen değindiğimiz bu durum , şu bakımdan önemlidir.

Siyaset ferdin hayatına girdiği anda o zamana kadar ki tüm değerlerin önüne geçebilmektedir. Siyasi bir malzeme olarak “kelimelerinin anlamı bilinmeyen üç-beş cümleyle”⁹ hareket eder hale gelip bu üç-beş cümleyi içlerinde en büyük değer olarak inşa eden insanları iki yönden tahlile tabi tutabiliriz. Şöyle ki birinci olarak, bu tür kişilerin toplumun değerlerini içlerine sindiremediklerini, ancak sindirmiş gördüklerini, ikinci olarak da siyasetin mevcut değerlere katkı yapmak yerine onları dejenere ettiği şeklindeki bir değerlendirmeyi kaydedebiliriz. Çünkü söz konusu kişiler eğer toplumsal değerleri köklü bir şekilde inşa etmiş, komşuluk, arkadaşlık, dostluk gibi toplumun temel dinamiklerini “içselleştirmiş” olsalardı kırk yıllık dostlarından, farklı partiden olmaları sebebiyle selamı sabahı kesmezlerdi. Aynı şekilde siyaset şayet kendini doğru bir şekilde takdim etseydi bu kişilerin partilere göre camilerini dahi ayırmalarına sebebiyet vermeyecekti. Buğra, kullandığı üslupla ve konuya yaklaşımıyla bu noktadaki dejenerasyonu iki yönlü olarak ele alır. Bir anlamda ne siyaseti ne halkı tek başına suçlar veya aklar. Suçu da, erdemi de -varsa- ikisine de taksim eder.

⁷ YarınDiye Birşey Yoktur, 25

⁸ Dönemekte, 130

⁹ a.ge.e., 40

Köylü ile kentli arasındaki farkın doğurduğu değişim de zihniyetteki değişimin başka bir boyutunu ortaya koyar. Tekniğin gelişimiyle beraber köy ile kentin yakınlaşması, kent kültürünün yüceltilerek takdim edilmesi köylü kesiminde bu kültüre bir öykünme doğurmuştur. “Asrilik” diye adlandırılan bu istek, yaşantıdan konuşmaya, bir çok alanı kaplamaktadır. Yağmur Beklerken romanında bu öykünmeye bir örnek görürüz. ‘Yağmur Beklerken’de Rahmi, kızını yöresel ağızda konuşurmak, örneğin, “baba” yerine yerel söyleyişle “buba” dedirtmek ister. Ancak Rahmi’nin kızı Kaymakam Bey’in kızına özenerek hep o dille, İstanbullular gibi konuşur.¹⁰

Köy ile kent arasında oluşan bu durumu daha ziyade gündelik hayatta görürüz. Bu konunun Buğra’nın eserlerinde önemli bir yekun tutuşu sebebiyle onu ayrı bir alt başlık halinde işleyeceğiz.

c- Gündelik Hayat

Buraya kadar değinmeye çalıştığımız noktalarda, gerçekleşen değişimlerin gündelik hayata yansması tabiidir. Buğra , bu değişimi daha ziyade kasaba hayatı içerisinde ele alır. Kasaba’nın gündelik hayatındaki değişimin merkezini yukarıda söz konusu ettiğimiz köy-kent farkı oluşturur. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen devrimlerin bir sonucu olarak, kentte meydana gelen değişimlerle beraber eski değerlerin gücünü kaybetmesiyle meydana çıkan yeni hal, köylü nezdinde, bir kimlik bir üst konum şeklinde telakki edilmiştir. Bu telakki, köylünün kentliye özenmesinin temel sebebidir.

‘Birkaç yüzmetre karenin içinde çarşafı, yeldirmeleri,
mantolarını omuzlarına alınca “asma kabağı gibi” kolları

¹⁰ Yağmur Beklerken, 121

“apabak” ortaya çıkıveren, delikanlıların kafalarını bungunlaştıran genç hanımlar... atasözlerine tekerlemelere, darb-ı mesellere göre davranan, ilişki düzenleyen bir Cuma’yı bir tek Ramazan’ı kaçırmayan, iç dış giysileri isimlerine kadar bambaşka olan, pabuçları bile onlarınkine benzemeyen kasabalı, genç, yaşlı erkekler ile cümle yapıları da kelimeleri de kelimeleri söyleyişleri de apayrı olan, Ramazan günlerinde kimi inadına inadına rakı sofrasını Kulüb’ün bahçesine kurduran, şarkıları, türküleri bile “hayır” veya “evet” derken, el, kol, baş hareketleri bile başka olan öğretmenler, yargıçlar, doktorlar, dişçiler, eczacılar, yöneticiler... ve her iki yanında daha bir kopuk , daha başka biçimde birbirlerine benzemez ve birbirleri ile kaynaşmaz çocukları.’ (Dönemeçte, 10)

Dile getirilen köylü ile kentli arasındaki bu fark, bu iki farklı kesimi derin çizgilerle ayırmaktadır. Ne var ki kentli kesim yerinden memnunken köylü kesim “herşeyi kendinden farklı olan” kentliye özenmektedir. Buğra’nın pasajda kentliyle ilgili olarak çizdiği portrede köylünün temel değerlerine yer yoktur. Örneğin, köylü için Ramazan önemliken kentli Ramazan’da içki sofrası kurabilmektedir. Buğra’nın dikkat çektiği bu husus, köylünün, ‘üst konumda bir üst kimlik sahibi olma gayreti’ onu maksadının aksine kimliksizleştirmekte sosyolojik tabirle ‘lumpen’leştirmektedir.

Köylünün bu öykünmecî yönünü Buğra, başka yerlerde de eleştiri tonunda söz konusu eder. Yazarın kendisinin de bir kasabada doğup büyümesi bu gözlemi önemli kılmaktadır:

Köyünde elektirik yok, elektirikle çalışan buzdolabını vurduğu gibi tatar arabasına, kağınsına evine götürüyor, tel dolap yerine kullanıyor. Sağlığına

düşkünlüğü de buna göre artmış; vara yoğa doktora dayanıyor. (Dönemeçte, 12)

Yine altyapı olmadan üst yapıda değişiklik yapmaya kalkışmanın traji- komik sonucunu anlatan Buğra, köylünün tavrını, köylüyü kendine yabancılaştıran bir tavır olarak ele almaktadır. Nasıl ki diğer değerlerde değişimin gereği yerine getirilmeden değişime teşebbüs edilmesi dejenrasyonu netice veriyordu. Aynen öyle de köylünün bu öykünmeci tavrı, köyün ve köylülüğün içini boşaltmaktadır. Buğra, yine aynı romanın bir başka yerinde bu sefer meseleye daha genel ve kentlinin köyde nasıl yer edindiği cephesinden bakar:

“O gader de değel doktor bey... bi de geldikleri yerde kodukları boşluklar var... asıl, asıl, sokaklarımıza bağ bahçemize getirdikleri laflar, edip eyledikleri işler. Şehir şehirlikten çıktı gider. (Dönemeçte, 171)

Buraya kadar ki kısımda köylünün köye veya şehirlinin köye bakışını söz konusu etmiştik. Ancak burada bir köylünün (Fakir Halit) şehre bakışına yer verilmesi bakımından pasaj önem taşımaktadır. Fakir Halit'e göre “şeheri şehirlikten çıkartan” şehirlinin dejenersyonudur. Şehrin ve şehirlinin değişimi esnasında doldurulmayan boşlukların meydana gelişi, dejenerasyona sebep olmuştur.

Kentin köye akması sonucu meydana gelen durum yine traji-komik bir şekilde ‘Yağmur Beklerken’de söz konusu edilir. Cumhuriyet’in ilkelerini temsilen halka göstermek için düzenlenen balolardan biri, kasabada yapılıncı büyük dedikodulara sebep olur. “Ömürlerinde loğusa veya mevlid şerbetinden başka bir şey içmeyen kadınların, kızların baloda tarifi mümkün olmayan bir şekilde kafayı çekişleri”¹¹ kasabada alayla karışık bir tepkiye yol açar. Daha ziyade kentten gelen memur tabakası

arasında yaşanan balo hayatı, henüz köylü için erkendir. Köylü Cumhuriyet devrimlerini kentliler kadar çabuk kabul etmemiş ve uygulamamıştır. Nitekim yine ‘Yağmur Beklerken’de Kaymakam’ın dile getirdiği “Cumhuriyet neredeyse yedinci yaşını tamamlayacak da herifler avratlarını hala sakınır... toplumdan.”¹² şeklindeki ifade köylünün değişim karşısındakini bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Bir zihniyet meselesi olan değişimin, zihniyet kısmının zaman zaman “es geçilmesi” devrimlerin uygulanması esnasında bazı zorluklara sebep olmuştur. Özellikle ‘Dönemeçte’ romanındaki Dr. Şerif’in, Cumhuriyet’ten bir süre sonra başlayan büyük değişimlerin, okuyup yazarların köklerini bıçakla kestiğini, onları halktan yani geldikleri, beslendikleri ve beslenmek zorunda buldukları yerden kopardığı”¹³ düşüncesi, bu zorlukların merkezini tesbit eder. Zira o güne değin üzerinde yükselinen kültürle kat’-ı alakayı esas alan düşünce, Buğra’ya göre uygulamada birtakım sıkıntılar doğurmuştur. Bu tesbitle Buğra, Cumhuriyet devrimleri için gerekli altyapı hazırlanmadan bu devrimlerin gerçekleştirildiğini, dolayısıyla devrimlerin “üstten” kazandığı bu kimliğin gündelik hayata tam nüfuz edemediğini ortaya koyar. Devrimlerin bu durumu, halkı da kararsız bırakmış; halk zihniyetine sahip olmadığı devrimleri yaşamak gibi bir zorunlulukla yüz yüze gelmiştir.

Buğra’nın Türk toplumundaki günlük hayata ait değişimlerin daha ziyade dejenereye açık yönlerini ele almış Yazar’ın, değişimden anladığı mana ile toplumun pratiğe döktüğü değişimin manasının uzlaşmadığını düşünmektedir.. Buğra, daha dengeli ve ölçülü bir tavırla günlük hayatta değişimi savunurken, uygulamalar aksine dengesizce ve ölçüsüzce olmuştur. Bu da değişimi dejenereye dönüştürmüştür.

¹¹ a.ge.e., 32

¹² a.ge.e., 17

¹³ Dönemeç, 70

C- DEĞİŞİM VE DEJENERSAYON

Buraya kadarki kısımlarda dikkat edilirse Buğra'nın değişimi, Türk toplumu ekseninde hep dejenerayla beraber ele aldığımızı gördük. Buğra'da teknik değişim hariç, toplumsal anlamda hiçbir dengeli değişim görmeyiz. Bütün değişimlerin bir ucu dejenerasyona uzanmaktadır.

Bu alt başlığa, diğer kısımlar içerisinde de kısma değinilmesi dolayısıyla, gerek olmadığı düşünülebilir. Bizim bu konuyu ayrıca bir alt başlık şeklinde ele almamızın sebebi hem, "Toplumun Değişen Değer Ölçüleri" bölümüne bir sonuç yazmak, hem de Buğra'nın değişim ve dejenerasyon olaylarını önemle vurguladığı kısımları önemlerine binaen ayrıca mütalaa etmektir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Buğra, değişimi genelde kasaba hayatını merkez alarak işler. Özellikle köylünün değişim karşısındaki tavrı onun esaslı konularındandır:

'Hayatlarında en büyük sayı olarak askerlikteki tüfeklerinin numarasını öğrenen bu adamlar, kuruşlarla paralarla konuşan bu adamlar, şimdi artık liraları binlerle konuşuyorlardı: Buğday, altın oluvermişti.... artık herşeyin en pahalısını alıyorlardı. Başta rakının ve sigaranın Parayla ne yapılacağını, paranın nelere yarayacağını öğrenmemiş ve düşünmemiş bu insanlar – bir Eğnidikli'nin Halit'e söyleyişi ile- "adam olduklarını" anlıyorlardı. (Dönemeçte, 37)

Pasaja dikket ettiğimizde Buğra'nın batılılaşma tarihimizde temel tavrımız olan "özenme" durumuna önemle vurgu yaptığını görürüz. Buğra halkı, Gençliğim

Eyvah'da İhtiyar'ın dile getirdiği bir cümleyle “ Biti kanlanınca kendini bir şey zanneden”¹⁴ kitle olarak görür. Neyin ne olduğunu öğrenmeyen, bilmeyen halk, kendi dar değerlendirmesi içerisinde, doğru ve üstün bulduğu herşeyi edinmek istemektedir. Öyle ki bir başka yerde dikkat çektiğimiz gibi elektirik yokken buzdolabı sahibi olmaya çalışır. Yani altyapı, gerekli şartlar olmadan, birşeyin temeli atılmadan bina dikilmeye çalışılmaktadır. Burada da paranın ne yapacağını öğrenmemiş., düşünmemiş bu insanlar, parayı kimlikleri için bir araç olmaktan çıkarıp bir dejenere mahsülü olarak paranın bizzat kendini, bir kimlik haline getirmişlerdir. Günümüzün tüketimi tek ideal haline getiren toplumunu haber veren Buğra'nın bu yaklaşımları, Fakir Halit gibi aklı-selimle düşünenleri kaygılandırmaktadır. “Şehrin düzeni bozulup geder de kimsenin umurunda değil.”¹⁵ kaygısı Fakir Halit'in olmaktan çıkıp Buğra'nın bir kaygısı halini alır. Çünkü Buğra, gidişin hiç de iyiye doğru olduğunu düşünmemektedir. İnsanın ruhunun boşaltıldığını ve maddî bir dünya üzerine oturulduğu inancındadır. Bu gerçek, Türk toplumunda kendini bütün çıplaklığıyla sergilemektedir. Çünkü Buğra'ya göre Türk toplumu, günlük hayatından zihniyetine, tüm dünyasında bir yıkımı yaşamaktadır. Bu yıkım, kişinin kendi dünyasını yıkmasıdır. Buğra'nın anlattığı Türk toplumuna ait bu tablo, sosyolojik ifadeyle toplumun ‘lumpen’leşmesini dile getirmektedir. Bütün bu gerçekler de Buğra'nın değişimi, dejenere olarak görmesine sebep olmaktadır.

D- ESKİ-YENİ

Bergsoncu bir yaklaşımla “zamanı” ele alırsak; eski- yeni arasında esaslı bir ayırım yapmamız zor olacaktır. Türk medeniyet tarihi ise kanaatimizce sözkonusu yaklaşımın dışında mutlak kopuşları esas alan bir yaklaşımla, tahlil edilemez. Devamlı surette akışı gördüğümüz bu tarihte hemen hemen hiçbir öge ve hareket birbirinden

¹⁴ Gençliğim Eyvah, 25

¹⁵ Dönemeç, 171

bağımsız değildir. Bugünden başlayıp Türk kültürünün ilk evrelerine gitsek dahi, arada büyük değişimler yaşanmasına rağmen kopmaya ve hep akan bir damar görmemiz mümkün olacaktır. Ne varki medeniyet tarihinin bu gerçeği, kişilerin zihinlerinde zaman zaman aynı doğrultuda yer bulamamaktadır. Bu sebeple bazı zihinler tarihe, tarihin içinden değil de kendi kısmî gerçekliklerinden hareketle baktıklarından dolayı, medeniyet tarihinde kopuşun olduğunu düşünebilmektedirler. Bu zihinlerin kopuşu esas alan bakışları, ne yeniye ne de eskiye gerçek değerini vermektedir. Bu “malul” bakışta ya “eski”, tümüyle kötü ve yok edilmesi gereken bir dünyadır, ya da tüm güzellikleri içinde barındıran “yitirilmiş cennettir.” Aynı şekilde yeni de ya tümünden iyi ya tümünden kötü olmaktadır. Bu bakışın sakatlığı ortadadır. Ancak batılılaşma tarihimize baktığımızda bu “malul” bakışın hakim bakışı olduğunu görürüz.

Tarık Buğra'nın söz konusu ettiği zaman dilimi, ekseriyetle Cumhuriyet sonrası dönemdir. Kurulan yeni devletin temelleri olarak tesis edilen devrimlerin- daha önce de kaydettiğimiz gibi- Buğra, altyapı hazırlığı yapılmadan gerçekleştirildiğine inanmaktadır. Atatürk'ün “muasır medeniyet” projesi daha sonraki yöneticiler tarafından tahrif edilmiş, eskiye karşı kati' düşmanlık halini almıştır. Bu düşünceye göre “eskiye ait olan her şey kötüdür ve yok edilmelidir. “yeni” olan herşey iyidir ve mutlak suretle tesis edilmelidir.”¹⁶ Buraya kadar ki kısımlarda söz konusu ettiğimiz gibi Buğra, bu zihniyetin, olması gereken değişimin dejenerasyon şeklinde netice vermesine sebep olduğuna inanır. Ancak burada bu konudan ziyade yukarıda sınırlarını çizmeye çalıştığımız zemin üzerinde Buğra'nın “eski” ye ve “yeni” ye bakışını tahlil etmeye çalışacağız.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Buğra, ne tümüyle eskiden ne de tümüyle yeniden yanadır. O, bu iki değer dünyası arasında bir sentezin peşindedir. Fakat yaşadığı çağa da pek sevgiyle baktığını kaydedemeyiz- 20' asrın daha ziyade değerlerin “değersizleştiği” kaypak bir zaman dilimi olduğunu düşünür. Bu asrın bütün

gerçekleri, kendi gerçekliği içerisine hapsetmesine karşı çıkan Buğra, ‘Siyah Kehribar’ romanında çağın bu durumunu , hadiseler karşısında zaman zaman tekrar ettiği “Yirminci asır tipi bir gerçek...”¹⁷ şeklindedi- biraz da çağı hafife alıcı ifadesiyle, bu çağın bir anlamda şahsiyetli bir duruştan yoksun olduğunu dile getirir. Yazar özellikle bu çağın Avrupa’da insanlığın tefessüh ettiği yıkılış çağı olduğunu iddia etmektedir:

Avrupa’da bugün bir cinnet, bir alçaklık fırtınası
esiyor, anaförler, hortumlar, yapıyorlar. (Siyah Kehribar,
154)

Buğra, bizdeki değişimin dejenere halini almasına sebep olarak işte Avrupa’nın bu “cinnet çağının” büyük bir öykünmeyle taklit edilmesini gösterir. Yazar’ın, buraya kadar söz konusu ettiğimiz yeniye olan tavrından hareketle, onun yeni düşmanı olduğunu düşünmememiz doğru bir değerlendirme olmaz. Buğra iyi ve güzel olan yeninin peşindedir. Belirttiğimiz vasıfları taşımayan yeniye büyük bir aksülamel gösterdiği gibi, aynı vasıflardan yoksun eskiye de aynı aksülameli gösterir. Buğra, eskiye ait olup da ölmesi gereken ile yaşaması gerekenin iyice tefrik edilmesi gerektiği inancındadır:

“Çağ değişimini kavrayamayan, ama herşeyleri
ile... özellikleri de kültürleri ile eski.. yani geçen
dökülen, çürüyen, ya da çürütülen, çağdan kopmuş
insanlar vardır... yığınla.. yani Türkiye’de geçilmez
öylelerinden (Gençliğim Eyvah, 135)

Çağı kavrayamayan, çağın muhtevasını bilemeyen çürüyen dökülen insanları Buğra, Türkiye adına bir geriletici unsur olarak görür. Romanın başka bir yerinde

¹⁶ Gençliğim Eyvah, 190

¹⁷ Siyah Kehribar, 154

Yazar, bu kişilerin müzeye kaldırılması gereken kişiler”¹⁸ olduklarını kaydeder. Görüldüğü gibi Buğra, yeniye kötülerken eskiye de sığınmamaktadır. Ancak mazi anlamında eskinin devamlı olarak taşınması gereken bir özellik olduğunu da kaydeder. Mazisiz kişilerin adeta kimliksiz kişiler olarak takdim edilmesi bu çıkarımımızın doğruluğunu desteklemektedir. ‘Küçük Ağa’da Sahih, cepheden eskiye karşı büyük bir kızgınlıkla döndüğünde Buğra, onun bu durumunu “onun artık bir mazisi yoktu.”¹⁹ cümlesiyle özetler. Salih’in bu özelliğinin verilmesinden sonraki davranışlarına baktığımızda şahsiyetini dejenerasyona uğramış olarak görürüz. Örneğin, Salih kendi dindaşı ve ırkdaşıyla değil de Rumlarla dostluk kurmakta; Osmanlı’ya büyük bir kinle bakmaktadır, vs. Ancak ne zaman ki mazisinin farkına varır, kendisinin bir Osmanlı olduğunu fark eder işte o zaman Milli Mücadele’nin bir kahramanı haline gelir.

Salih’in bu durumuna yakın bir durum da ‘Siyah Kehribar’ romanında vardır. Buradaki yayıncının oğlunun mazisine kötü bakışı dolayısıyla Buğra’nın yaptığı, ‘küçük beyinli züppe, şaşılacak bir yüzüzlükle körpe mazisine sırt çeviriyor.’²⁰ şeklindeki yorumu, onun mazi’yi yücelten bakışına bir başka misaldir.

Maziye yücelten bu bakışın yanında, özellikle Cumhuriyet dönemiyle ilgili yaptığı yorumlarda, yeninin dejenereyle beraber gelmesi sebebi ve bu durumu mefhu-u muhalifinden okumamızla eskinin bu olumsuz vasıflardan uzak olduğunu düşünebiliriz. Ancak bu değerlendirmeyi eskinin tümüne şamil kılsak Buğra’nın sentezci şahsına ters düşmüş, dolayısıyla yanlış bir değerlendirme yapmış oluruz. Buğra, değerlerin tümüyle eski kalmasını değil, dengeli bir şekilde değişmesini istemektedir. Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi Buğra, eski ve yeni karşısında bütüncül bir tavır almamakta her iki duruma da ‘Niçin?’ sorusunu

¹⁸ Gençliğim Eyvah, 129

¹⁹ a.ge.e., 129

²⁰ Siyah Kehribar, 156

sormaktadır. Bu sorunun cevabına göre Buğra, eskinin değişmesi gerekiyorsa değişmesi, yeninin gelmesi gerekiyorsa alınması gerektiği inancındadır.

E- TOPLUMSAL DEğİŞİMİN SONUCU OLARAK KİŞİLER VEYA GRUPLAR ARASINDAKİ NESİL FARKI

Nesil farkı, Türk toplumunun Batılılaşma tarihiyle beraber gündemine giren bir konudur. Büyük toplumsal krizlere de sebep olan bu konu, romanımızın da velut konularından biri olmuştur. İlk romanlardan itibaren işlendiğini gördüğümüz bu konu, eski nesil ile yeni nesil arasındaki zihniyet ve değer farklılığının doğurduğu çatışmaya dayanmaktadır. Bazı romancılarımız bunu, romanlarının merkez konusu yaparken; bazıları romanlarının konu arkaplanlarından biri olarak işlemiştir. Türk toplumunun temel meselelerinden olan bu konuya da bigane kalmayan Buğra, ikici şıktaki romancılar kapsamında, nesil farkını konu arkaplanlarından biri olarak işlemiştir. Bu sebeple 'Kiralık Konak' romanındakine benzer bir nesil farkını veya çatışmasını Buğra'da göremeyiz.

Bu bölümün başlığında da görüleceği gibi buraya kadar genelde nesil farkı tabirini kullandık. Bu tabiri kullanma sebebimiz Buğra'nın bu konuyu ele alışıyla ilgilidir. Buğra, nesiller arasında bir çatışmayı söz konusu etmekten ziyade nesiller arasındaki farkı belirler ve orada bırakır. Yani çatışmadan ziyade farkın tesbiti vardır.

Buğra'nın nesiller arasında tesbit ettiği en büyük fark nesillerin dünyaya bakışlarında belirir. Eskiler daha diğerkam bir bakış açısıyla bakarken yeniler daha maddi ve bencilce bakmaktadırlar.

“Neye çınar değel de akasya dikerler? Çabuk
büyüz de ondan... görüversinler büyüdüğünü
kendileri....” (Yağmur Beklerken, 10)

Çınar, kökleriyle eskiyi, Osmanlı’yı temsil etmektedir. Ancak Rıza Efendi’nin dile getirdiğı bu düşüncelerde görüldüğü gibi o günün nesli, eskiye sırt çevirmektedir. Çünkü eski, zahmetlidir. Fedakarlık istemektedir. Oysaki yeni neslin fedakarlık yapmak gibi bir niyeti yoktur. Hatta biraz bencildir. Rıza Eendi bunu, geç büyüyen çınar yerine akasya dikilmesiyle ortaya koyar. Romanın başka bir yerinde eski nesil ile yeni nesil arasındaki büyük ayrımı dile getirdiğı şu ifadeler eski nesil ile yeni nesil arasındaki büyük ayrımı dile getirmektedir:

‘Dedelerimiz yol kıyılarına, meydanlara,
mesire yerlerine, bizim için çınarlar, kestanelr,
ardıçlar, gürgenler dikmiş, biz de parklara kendimiz
için akasyalar döküyoruz.’ (Yağmur Beklerken, 12)

Eskilerin daha ziyede kendilerini geri planda tutup başkalarını, özellikle gelecek nesilleri ön plana çıkaran bakışına mukabil, yeniler daha çok kendilerini düşünmektedirler. Buğra bunu, bakışı besleyen değer dünyasının değişmesiyle ilgili olduğunu düşünür.

Eski nesil ile yeni nesil arasındaki bir başka farkı da ‘Yalnızlar’ romanında görürüz. Burada Hüseyin Bey, eski nesle mensuptur ve klasik Türk musikisi dinlemektedir.. Doktor Rıza ise yeni nesle mensuptur. Hüseyin Bey’in eski musikiyi radyoda dinlemek istemesi üzerine: ‘Sahi ne varsa onlarda (fasıllarda) ? Hüzün... melal ?’ diyerek Türk romanının diğer bir çok eserinde gördüğümüz tavrı, -Türk musikisini değersiz bulan tavrı- görürüz. Bunun üzerine Hüseyin Bey’in Doktor Rıza’ya verdiği,

“Asil duygulardır bunlar, Doktor”²¹; cevabı yukarıda değindiğimiz nesiller arasındaki bakış açısının farklılığına dikkatimizi çekmektedir. Görüldüğü gibi, yeni nesil, Türk musikisini melal ve hüzünden ibaret görürken eski nesil bu musikide asil duyguları bulmaktadır. Bu da bu iki neslin beslenme kaynaklarının ve dünyaya bakış açılarının farklılığını ortaya koymaktadır.

Toplumsal değişimin bir sonucu olarak bir başka nesil farkı örneği de daha çok köylü kentli ayrımına dayanan nesil farkıdır. ‘Dönemeçte’ romanında kasabaya gelen Esma’nın oğullarının ‘ettikleri sözler’ karşısında Fakir Halit, kendini ‘bir başka milletin, başka ümmetin insanlarıyla konuşuyor.’²² zannetmektedir. Ancak Fakir Halit’i kaygılandıran sadece bu durum değildir. Kırk yıllık müesseselerin, murabbaların, ehramların, zaviyelerin bile isminin değişmesi.²³ onun kaygısının esaslı noktalarından birini oluşturur.

Buğra’nın birçok konuda olduğu gibi bu konuda da yansıtıcı kahraman olarak kullandığı Fakir Halit’in dikkat çektiği bu durum, köy nesli ile kent nesli arasında açılan büyük uçurumun bir iyiye gidiş olmadığını ifade etmektedir.

Köy nesli ile kent nesli arasındaki bir başka farkı da aynı romanda Deli Kadir vasıtasıyla görürüz. Deli Kadir’e oğlu olamayacağını söylemesi üzerine anlatıcı kahramanın dile getirdiği, “Ne anlar Deli Kadir libidodan mibidodan. Takar mı öyle şeyleri? Hem neden taksın? Ağzını yaya yaya ve ilk defa “Ben oolanım” dediği günden beri baba olmayı baba olunca da oğlan babası olmayı kurmuş.”²⁴ cümleleriyle dile getirdiği yaklaşım, köy kültürünün “dolayısıyla neslinin- kent neslinin bakış açısından uzak olduğunu, en azından o neslin dünyaya baktığı gibi bakmadığını ortaya koymaktadır.

²¹ Yalnızlar, 221

²² Dönemeçte, 37

²³ a.g.e., 37

²⁴ a.g.e., 66

Bütün bu farklılıklara rağmen, Buğra bunları tespitle yetinmiştir. Eserlerde bu farkın sebep olduğu herhangi bir çatışma göremeyiz. Nesil farkı, başta da ifade ettiğimiz gibi toplumsal değişimin bir sonucudur. Eski nesil ile yeni nesil arasındaki fark da köy nesli (kültürü) ile Kent nesli (kültürü) arasındaki fark da söz konusu toplumsal değişimin bir yansımasıdır.

Değişim karşısında bir yazar olarak Buğra'nın duruşuna baktığımızda –söz konusu ettiğimiz pasajların ve değerlendirmelerin de gösterdiği gibi –Türkiye'deki birçok yazardan bu noktada ayrıldığını görürüz. Türkiye'deki yazarın ya hep ya hiç tavrı, Buğra'da itidalli bir görünüm almaktadır. Buğra, bu konuya da, konunun kendi realitelerinin çerçevesinden bakmaya çalışmaktadır. Onu ne bütünüyle değişime karşı bir tavır almışken ne de her halükârda eskiyi savunurken görürüz. O, yerini toplumsal gerçeklerin yanında tespit etmektedir. Bu gerçekler bugüne kadar ki medeniyet tarihinin ortaya koyduğu tecrübelerdir.

Buğra, eğer bir şeyin değişmesi gerekiyorsa öncelikle onun yeni hüviyeti için gerekli şartların hazırlanması gerektiği inancındadır. Yani ilkönce altyapı hazırlanmalı ardından bu altyapı üzerine bir şeyler inşa edilmelidir. Tam tersi olduğunda; Buğra'nın eserlerinde söz konusu ettiği gibi değişim, dejenerasyon halini almaktadır ki bu da toplumun kimliksizleşmesini netice vermektedir. O, toplumda hep akan bir damarın varlığına inanır.

İster köy-kent farklılaşmasında, ister çağın genel değişiminde, isterse toplumun zihniyet ve değerler dünyasının değişiminde²⁵ olsun hepsinde bu akış vardır ve muhafaza edilmelidir.

---

²⁵ Bu konularla ilgili bu bölümde işlediğimiz pasajların dışındaki benzer pasajlar için bkz. Yağmur Beklerken, 35,37; Dönemeçte, 17,34vd.; Siyah Kehribar, 147

Kısacası Buğra'nın değişim karşısındaki tavrını, çok sevdiği Tanpınar'ın bir cümlesiyle özetleyebiliriz:“Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek.”

VII. BÖLÜM

KADIN – AİLE

A- KADINA BAKIŞ

İlk Türk destanlarından itibaren Türk tarih kitaplarına baktığımızda kadının sosyal ve siyasal hayatta önemli işlevleri olduğunu görürüz. Ancak Osmanlı'da resmi-kamusal alanda kadını pek görmeyiz. Bununla beraber kadının kendi işlevi içerisinde önemli bir konumu itti haz ettiğini, toplumun kendisine büyük bir saygı gösterdiğini görürüz. Batılılaşma hareketleriyle beraber kadın, kamusal alanda daha çok yer almaya başlamıştır. Kamusal alanda sıklıkla görülmesi kadını, toplumdaki 'herhangi biri' yapmıştır. Yani kadına bakış değişmiştir. İşte Buğra, tam bu noktada konuya girer. Onun, kadının meselesi olarak ele aldığı konular daha çok kadının değişimi ve kadına bakışın değişimi temaları üzerine kuruludur. Buğra, kadının geçirdiği ve maruz kaldığı bu değişimin sağlıklı bir değişim olmadığı, kadının saygınlığına uymadığı kanaatindedir.

Yukarıda çizdiğimiz çerçeve içerisinde Buğra'nın kadını ele almasını iki alt başlığa ayırabiliriz: 1. Kadına bakışın değişimi 2. Kadının eğitimi

Buğra, kadına bakışın, eski zamanlarda onu bir sevgi ve saygı objesi olarak gördüğünü, ancak yeni zamanlarda bu durum değiştiğini belirtir. Kadına verilen yüce mevkide onun aşkı, en büyük lütuf olarak görülürken artık onun aşkının önemi kalmamıştır. Kadının aşktan arındırılışı onu bir seks objesi seviyesine indirmiştir.¹

---

¹ Dönemeçte, 132

Kadını bir zevk aracı olarak gören bu anlayış kadını bir 'şey' sanmakta, değerliyi, değerli olanı bilmemektedir.² Buğra, erkeğin kadına bu bakışını erkek için bir kayıp olarak değerlendirir. 'Kadını hesaba katmayan erkek için, kayıp mukadderdir.'³

Kadının ulvi makamında alınıp alaladeleştirilmesini Buğra, insanlık adına üzüntüyle karşılar. Kadına büyük bir değer veren Buğra, onu hep toplum uyaşantısının bir kademe üstünde tutmuştur. Roman ve hikayelerinde oluşturduğu kadın kahramanların hemen hepsinin iyi kahramanlar oluşu, (Bu genellemeye 'Dünyanın En Pis Sokağı' romanı dahil değildir) Buğra'nın bu konudaki yaklaşımını aydınlatır.

Buğra, kadını zevk objesi olarak gören anlayışı 'İbiş'in Rüyası'nda Selma vasıtasıyla eleştiriye tabi tutar. Selma, tiyatro oynamak isteyince; Nahit, onu 'hafifmeşrep kantocularla'⁴ aynı seviyede tutar. Ancak Selma'nın 'başka'lığı Nahit'i bu konuda yanılttığı gibi, kadına olan bakışının da olumlu yönde değişmesine sebep olur.

Burada halkın tiyatrocü kadınlara bakışına bir örnek daha verebiliriz. İbiş'in (Nahit'in) ilk hanımı Vedia, kantocuları, hiçbir bağlılığı umursamayan, hiçbir bağlılık ve sürekli duygu istemeyen, bu yüzden de 'erkeğin ayağını kolayca kaydırıveren ve bir erkeğe belli birşeyler karşılığı razı oluveren dişiler'⁵ saymaktadır. Vedia'nın bu bakışını halkın ekseriyetine şamil etmemiz mümkündür. Batı'ya göre bizde oldukça geç başlayan tiyatronun çözemediği konulardan biri, kadının sahneye çıkışı olmuştur. Osmanlı'da ilk tiyatroların 1840'larda kurulduğunu, ilk Türk kadın oyuncunun da sahneye çıkışının 1919 olduğunu hatırlarsak, aradaki yaklaşık seksen sene bize bu konudaki sıkıntıyı anlatacaktır.

İbiş'in Rüyası, 185
a.ge.e., 185
a.ge.e., 44
a.ge.e., 32

Türk toplumunun anlayışı içinde sahneye çıkan kadın ahlaksız sayılmıştır. ‘İbiş’in Rüyası’nın 1930’lu 1940’lı yılları işlediğini düşürürsek Türk kadınının sahneye çıkmasına rağmen halkta, tiyatrocu kadına olan bu bakışın kuvvetle devam ettiğini görürüz.

Buğra’nın kadınla ilgili olarak ön plan çıkardığı diğer bir husus da kadının eğitimidir. Osmanlı devletinde kadın, kamusal alanda az görüldüğü gibi eğitim, bilim alanında da aktif değildir. (Kadının tümünden kafes arkasına hapsedildiği şeklindeki oryantalist bakışı, yetişen kadın şairlerin yalanladığını burada kaydedebiliriz). Kadının eğitimi daha ziyade temel dini bilgilerle sınırlı tutulmuştur. Batılılaşma dönemiyle beraber bu durum değişmiş ve kızlar da erkekler gibi eğitim almaya başlamışlardır. İlerleyen yıllarda açılan kız öğretmen okullarıyla da kadın aktif olarak eğitim hayatı içerisinde yer almıştır. Ancak batılılaşma tarihimizin üstten inmece tavrını burada da görürüz. Kadın eğitim hayatına aktif olarak atılmıştır ama halkın zihninde bu durumun tüm anlamıyla makes bulduğunu kaydetmek zordur. Son yıllara kadar devam eden anlayışla kadının eğitimi gereksiz hatta kötü görülmüştür (Bu anlayışa çok nadir de olsa ülkemizde halen denk gelinmesi acı bir memleket gerçeğidir.) Daha ziyade kasaba çevresini işleyen Buğra da kadının eğitimiyle ilgili olarak bu konuyu tahlile tabi tutmuştur. Farklı romanlarda halkın benzer zihni yansımalarını görürüz.

“Hepsi laf bacım... kadının yeri evidir. Hiç hayıflanma okudum diye. Sen kucağındakini iyi yetiştirmeye bak. Gerisi boş.” (Dönemeçte, 16)

Hande’nin trenle kasabaya gelişi sırasında bir kadının dile getirdiği bu düşünceler, yukarıda söz konusu ettiğimiz halkın kadına bakışının tezahürüdür. Kadının yeri olarak evi gören bu anlayışı, bir başka kadının dile getirmesi, konuyu dikkat çekici kılmaktadır. Buğra, bu anlayışın sadece bu kadınla sınırlı olmayıp

toplumun geneline şamil olduğunu vermek istercesine aynı konuyu ‘Yalnızlar’ romanında yeniden gündeme getirir.

Kasabaya dönen Murat, Şükriye’ye okulunun ne durumda olduğunu sorunca Murad’ın annesi atılarak; ‘Okuyup da ne olacaktı sanki... okuyanları da gördük. İkiz mi doğurdular yoksa ilkleri hep oğlan mı oldu?’⁶ gerekcesini ileri sürmek suretiyle Şükriye’yi okuldan aldığını söyler. Görüldüğü gibi halkın, kadının okumasını gereksiz gören anlayışı, devam etmektedir. Buğra, halkın bu anlayışını tesbit etmekle beraber, konuyu işlerken kullandığı üslupla bu konuya katılmadığını da ima eder. Bununla beraber Buğra, okuyan ancak kendi kültürüne yabancı kadını da eleştirir.⁷

Buğra, fazlaca yer tutmayan ancak Türk toplumunun da tartışılan bir konusu olması sebebiyle eserlerinde söz konusu ettiği kadınla ilgili diğer bir mesele de feminizm tartışmalarıdır.

Feminizm tartışmasının Türk entellektüel gündeminde esaslı bir yer teşkil ettiğini söylememiz zordur. Ancak alttan alta hep var olan bir tartışmayı da göz ardı edemeyiz. Ne var ki bu tartışmaların daha çok Batı’daki benzerlerinin taklidi olduğunu görmekteyiz. Daha doğrusu Feminizmin, kadınla erkeğin –tanımı tam olarak verilemeyen- bir eşitlik temelinde buluşması şeklinde algılanışı, bu tartışmanın özünü oluşturmuştur.

Buğra, ‘İbiş’in Rüyası’ adlı romanın da tiyatrosunda Nahit vasıtasıyla bu konuyu gündeme taşır:

Gizli savaş derdi, Türkiye’deki kadın erkek ilişkilerine,
kadın, değişmek istiyor, hayata katılmak için uğraşiyor, erkek

⁶ Yalnızlar, 166

⁷ Dönemeçte, 35

ise kadını ceddinin gördüğü gibi ve ceddinin tuttuğu sınırlar içinde görmek istiyordu.

Ortada milimi milimine bir sınır savaşı vardı. İki taraf da kendilerine vergi silahları kullanıyordu. Erkeklerin elinde daha çok tabanca, bıçak vardı. Kadın sınırı aşmaya kalkıştı mı her zaman yumrukla tokatla kalmıyor, onları kullandığı da oluyordu.

Nahit'e göre bu savaş, uzun sürecek en sonunda kadın savaşı kazanacak, bu da erkeğin kurtuluşu olacaktı: erkek kadın nedir, öğrenecek hatta mesele aşksa cinsiyetse kendisinin bu konuda daha değerli olduğunu anlayacaktı. Okuduğu, oynadığı piyeslerden çıkardığı bu idi ve Nahit Tevfik Fikret'i, Gazi Paşa'yı da haklı buluyordu. Kadınları hayata ortak olmayan millet öksüzdü, yarı kuvvetini kullanamıyor demektir. (İbiş'in Rüyası, 102)

Buğra bu pasaj kapsamında tüm meseleyi özetlemeyi başarır. Öncelikle kadına yönelik geçmişten gelen bir bakışa değinilir ki bu bakışta, kadın, erkeğe göre ikinci plandadır. Buradaki temel problem, değişen bakışların kabulündeki zorlukta yatmaktadır. Erkeğin, konumunu sarsacak böyle bir bakışa yanaşmayı; kadınınsa yeni yeni elde ettiği haklara veya öğrendiği bilgilerle bir konum edinmeye çalışması iki cins arasında savaşa sebebiyet vermektedir. Buğraya göre, kadının bu konumu kazanması erkeğin faydasına olacaktır. Buna paralel olarak 'Dünyanın en Pis Sokağı' isimli romanda 'gençlik gurubu'ndaki bir kızın yaptığı, 'Hiç bir akıllı kadın feminzmi savunamaz.'⁸ yorumu hatırlanabilir.

Şüphesiz Buğra, feminizmi tümüyle onaylıyor değildir. Onun savunduğu şey, kadının hayata ortak olmasıdır. Ancak bu ortak oluşta kadın, ‘mualla mevkiini’ kaybetmemelidir. Yeni konumu onu daha aşağıya indirmemeli, daha yükseğe çıkarmalıdır. Çünkü Buğra, kadını ‘herhangi bir şey’ olarak görme fikrine karşıdır. O, bütün değişimlere rağmen kadına saygı damarının devamını ister. ‘Siyah Kehribar’ romanındaki Türk genci, kadını ‘herhangi bir şey’ olarak gören anlayış karşısında: “Ben nesillerce evvelinden birikegelen, kanıma rengini veren o kadın anlayışıyla bu hakkı nasıl benimseyebilirdim”⁸ cümlesiyle Buğra’nın, kadına yönelik bakıştaki, tüm değişimlere rağmen, saygının muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesini belirtir. Çünkü Buğra, aileye çok büyük bir önem vermektedir ve kadın da ailenin temelidir.

B- AİLE

Hemen hemen tüm sosyologlarca toplumun temel kurumu olarak gösterilen aile, Buğra’nın da önemle üzerinde durduğu konulardandır. ‘Düşman Kazanmak Sanatı’ adlı deneme kitabında ailenin kendisi için ne kadar önemli olduğunu şöyle dile getirir:

“İlk hikayelerimin hemen hepsi de ev ve evlilik üzerine idi: Oğlumuz, Havuçlu Pilav Meselesi, Buhran, Ömer ve daha başkaları, Mincik evlerin meçhul insanların Dünya’ya bedel mutluluklarını ve dünya kadar ağır dertlerini, meselelerini alırdı. (Düşman Kazanmak Sanatı, 307)

Bu pasajda da ifade edildiği gibi, Buğra’yı daha hikayeleriyle aile meselesine eğilirken görürüz. Bununla beraber, özellikle kasaba romanlarında da bu konuya

---

⁸ Dünyanın En Pis Sokağı, 80

önemle yer vermektedir. Buğra'nın aileyi işlerken daha ziyade onu mutlu eden veya etmeyen hususlar üzerinde durması sebebiyle, biz de bu ikili çerçevede konuyu ele alacağız. Ancak bundan önce evlilik meselesine değinmemizin kronolojik açıdan daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Buğra, evlilik müessesesinin değişimi üzerinde durur. Ne varki Buğra'nın işlediği bu değişim, söz konusu ettiği diğer bir çok değişim gibi bir yönü dejenereye açılan değişimdir. Özellikle evlilik müessesesinde insanların dikkate aldıkları değerlerin değişimini Buğra, bir yozlaşma olarak görür. Yalnızlar romanında Hayriye Hanım vasıtasıyla söz konusu edilen durumda, evlilikte önceden daha ziyade iffet edep gibi manevi hususlar göz önünde bulundurulurken yeni dönemlerde evlilikte aranan yegane şart "servet" olmuştur.¹⁰ Tümüyle maddi bir zihniyet üzerine kurulan evliliği Buğra, ümit verici bir yer olarak görmez. Yine 'İbiş'in Rüyası'nda Sadi, Nahit'in metresi için kullandığı, 'üstelik Dar'ül-Fünun'u bitirmiş Avrupa'da gezip tozmuş adı sanı bilinen bir ailenin kızı' cümlesiyle kadını değerli kılan noktaların değiştiğini ortaya koyar. Artık kadın maddi vasıflarıyla erdemli olmaktadır.

Aileye tesirinin de büyük olması sebebiyle diğer bir önemli konu da Cumhuriyet devrimlerinin kadına yönelik bakışıdır.

Cumhuriyet idaresi kadını (dolayısıyla aileyi) değişimin merkezlerinden bir olarak ele almıştır. Kadın batılı yaşayış tarzını temsil etmede çok önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Cumhuriyetin kadınları devrimlerin aydınlığını ve yeni yaşam stilini yaşamak ve yaşatmak gibi büyük ve önemli bir görevle muvazzaf kılınmışlardır. Şüphesiz, bunda Atatürk'ün kadını toplumun çok önemli bir ögesi olarak gören

⁹ Siyah Kehribar, 47

¹⁰ Yalnızlar, 7

anlayışının tesiri büyüktür.* Kadının toplumun temel ögesi olduğu fikrine Buğra, tümüyle katılır, ancak bir anlamda ‘kadının toplumsallaştırılması’ diyebileceğimiz bu hareketin Türk kadının gerçekleriyle ters düşmesini kabul etmez. O, ‘Yağmur Beklerken’ romanındaki Kaymakam’ın, köylünün hanımlarını hala açmamaları dolayısıyla dile getirdiği “Cumhuriyet neredeyse yedinci yaşını tamamlayacak da, herifler hala sakınır .... toplumdan”¹¹ şaşkınlığını anlaşılabilir bulur ve Kaymakam’ı toplumunun gerçekleriyle bütünleşememiş kişi olarak işler. Buğra’nın işlediği ailenin daha ziyade köylü olması, Cumhuriyet devriminin aile boyutunu daha net olarak ortaya koyar. Öyle ki Cumhuriyet ışığını halka götüreceği düşünülen balolar kasabada alay konusu olur. Hayatlarında şerbetten başka içecek içmeyen kadınlara içkinin takdim edilmesini Buğra, gülme sahnesi eşliğinde işler.

Aile yapısı olarak genel itibariyle Türk toplum geleneklerinin korunduğu ve yaşatıldığı ailelerin işlendiğini görürüz. “087956’nın Sıfırı” adlı hikayede İclal’in ‘Küçük bir bahçe, üç oda, bir mutfak ,havagazı ve banyodan oluşan tatlı mutluluğu’¹², Buğra’nın mutlu bir aileye çizdiği dış şartlardır. Toprakla insanın bütünlük içinde olduğu böyle bir mimari yapının içi ise toprağın değerleriyle doludur. Gerek hikayelerde gerekse romanlarda gördüğümüz mutlu insanların öne çıkan en büyük özellikleri, moda tabirle kendileriyle barışık olmalarıdır. Bu insanlar, toplumun yaşadığı değerler bölünmesini yaşamamış, şahsiyetlerini parçalamamış insanlardır. Aile fertlerinin birbirine büyük sevgi bağlarıyla bağlı olduğu bu ailelerde evin neşe kaynağını daha çok çocuklar oluşturur. Buğra’nın ilk hikayelerinden ve en önemli hikayelerinden olan ‘Oğlumuz’ hikayesi, Buğra’nın ailede çocuğa verdiği büyük yeri ortaya koymaktadır. Hikayede, bir anne-babanın büyüyen çocuklarını kendi içlerinde büyütememeleri, onun yeni ve değişen davranışlarını kabullenememeleri, onları

* Bu konuda daha teferruatlı bilgi ve başka örnekler için bkz. Durakbaşı, Ayşe, Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm- 2000

¹¹ Yağmur Beklerken, 17

¹² Yarın Diye Birşey Yoktur, 113

sabaha kadar uykusuz bırakır.¹³ Benzer bir durumu “Ömer” isimli hikayede görürüz. Ömer’in hastalanması karşısında anne- babanın durumları, duygulanmaları ailede çocuk unsurunu önemle vurgular.¹⁴ Ailenin mutluluğuna en büyük unsurun çocuklar oluşu hikayelerde sınırlı değildir. Yağmur Beklerken romanında da Rahmi’nin en büyük mutluluğu – ailenin de o mutlu olduğu anlar- akşam evine gelince eşi ve çocuklarıyla beraber geçirdiği saatlerdir. Rahmi’nin oğlu Serdar’ın, Buğra’nın biyografisini göz önüne alırsak, Buğra’dan izler taşıdığını düşünebiliriz. Buğra’da Serdar gibi babasının siyasete giriş sürecini yakından takip etmiştir.¹⁵

Ailedeki diğer bir mutluluk unsuru da karı ile koca arasındaki sevgidir. Aşkın, “Ya evlenmek yahut da zilzurna sarhoş olup pokerde boyuna rest çekmek, briçte sürkontlar patlatmak.¹⁶ olduğu bu memlekette, insanların mutluluklarının doruk noktası gönüllerinin çektiği ile evlenmek, görenek ve geleneklerle çemberlenmiş bir ev düzeni içinde çoluk çocuğa karışıp kendi yaşayışlarını onlara da en sağlam biçimde öğretebilmek”¹⁷ tir.

Kısacası mutlu bir aileyi gelenek/ görenek- çocuk- aşk, üçgenine oturtarak inşa eden Buğra, bir ailenin mutsuzluk unsurları olarak da bu üçgenin olmayışını sayar. Doğrusu Buğra’nın ailelerini biz, daha ziyade bu üçgen üzerine yükselmiş mutlu aileler olarak görürüz. Mutsuz aile Buğra’da pek yoktur. Ancak mutluluk unsurlarını tersinden okuyarak bu üçgenin olmadığı aileleri, Buğra’nın mutlu aileler olarak saymadığını düşünebiliriz. Burada şunu eklememiz gerekir ki mutluluk unsuru olarak saydığımız üçlünün, başta bir (çocuk- olmadan da) ailenin mutluluğunu görürüz. Örneğin ‘Küçük Ağa’da İstanbullu Hoca ile Emine’nin çocukları yoktur (daha sonra olur ama evlilik dağılmıştır.) ama yaşadıkları aşkla büyük mutluluklar hissederler. Burada İstanbullu

¹³ a.ge.e., 11 vd

¹⁴ a.ge.e., 48vd.

¹⁵ Tuncer, Hüseyin, Tarık Buğra, 6 vd.

¹⁶ Dönemeçte, 163

¹⁷ a.ge.e., 25

Hoca'nın eşi Emine ile Buğra'nın annesi arasında evlilik yaşları itibariyle olan muhtemel bezerliğe, Beşir Ayvazoğlu'nun dikkat çektiğini ekleyebiliriz.¹⁸ Buğra'nın annesi de Emine gibi daha onbeş yaşındayken evlenmiştir.

Toplumun temel kurumu olması hasebiyle Buğra'nın söz konusu ettiği yerlerde büyük bir önemle üzerinde durduğu aile, Buğra'ya göre toplumun temel dinamiği olmakla beraber temel mutluluk kaynağıdır da. Esasen Buğra'nın mutlu bir aileye çizdiği tablonun öğeleri içinde, gelenek ve görenekleri vurgulaması, ailenin bir temele dayanması gerektiği inancının göstergesidir.

Temiz aşkların temiz mahsulu olan evliliklerin gelenek görenekle beslenmesini, bu yapının geleceğe aktarılmasını Buğra, mutlu bir ailenin en önemli özelliği ve ideali olarak görür. Özetlersek: Buğra daha çok mutlu çekirdek aileleri işlemiştir. Ailenin mutluluk kaynağı aşk-çocuk ve gelenek- göreneklerdir. Mutsuz bir aile yukarıdaki özelliklerden mahrum bir ailedir. Daha ziyade köy-kasaba ailelerini ele alınır. Bu ailelerde kendi biyografik unsularına da zaman zaman değinir. Buna sebep olarak Yazar'ın da bir kasaba çocuğu olmasını düşünebiliriz.

Buğra, direkt olarak değinmese de kadının dejenereye varan bir boyutta değişim yaşanmasını aile için tehlikeli bir unsur sayar.

---

¹⁸ Ayvazoğlu, Beşir, Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak, 80

VIII. BÖLÜM

GENÇLİK

Hayatın insana bütün imkanlarını sunduğu dönem olan gençlik, – şüphesiz-kullanımının, doğru yola kanalize edilmesinin de en zor olduğu dönemdir. Toplumların üzerinde yükseldiği kuşak olan gençlik, iyi kullanılmadığı zaman toplumları yok oluşturma gibi bir kritik noktayı da bünyesinde barındırmaktadır.

Topluma ait hemen hemen her meseleyi eserlerine taşıdığını gördüğümüz Tarık Buğra, gençlik'e de bigane kalmamıştır. Ancak Buğra'nın eserlerine taşıdığı Türk gençliği, pek de ileriye dönük umutlar vaat etmemektedir. Buğra, gençliği daha çok bir kavganın içinde işler. Bu yönüyle Buğra'nın eserlerinde gençlikten ziyade gençliğin problemleri vardır. Buğra, 'Yağmur Beklerken' ve 'Dönemeçte' romanlarında Türk toplumunun siyasî dönemeçlerini anlattığı gibi "Gençliğim Eyvah" romanında da 1970'li yılların Türkiye'sinin siyasî ve sosyal dönemecini anlatmaktadır. Ne varki bu dönemde dönülmesi/ geçilmesi gereken dönemeç daha önce dönülenlerden oldukça risklidir. Çünkü bu dönemeç, bir siyasî tercihten ziyade var olma veya yok olmaya kulvarına açılmaktadır. Bu dönemdeki kavganın başrolünü tutan gençliğin bir trajedi yaşadığını düşünen Buğra, "Gençliğim Eyvah" romanıyla işte bu trajediyi, Türk toplumunun en "sosyal dramını" dile getirmek istemiştir.

Aşağıda tahlil ettiğimizde de görüleceği gibi gençlik, Buğra'da daha ziyade "terör"le vardır. Gençliğin teröre bulaşmayan kesimi ise bir kültür dejenerasyonu içerisindedir. Dejenere olmamış ideal sahibi gençlik ise Çin ve Macar toplumlarıyla ilgili olarak işlenir. Buğra'nın eserlerinde Türk toplumunun gençliğine mensup olup da "iyi olan" tek genç İstanbullu Hoca'dır. (Rahmi ve Dr. Şerif genç olsalar da Buğra'nın genç olarak ele aldığı kuşağın yaşça

üzerindedirler. İstanbullu Hoca'nın genç olduğu ise özellikle vurgulanır. Öyle ki Şeyh'ül-İslam ona, gençliğinin, kendisi için en büyük tehlike olduğunu söyler.) Diğer kahramanların bir çoğu "iyi" olmalarına mukabil, eksiklikleri olan kahramanlardır. Örneğin, "Yalnızlar" romanındaki Murat genç ve iyi bir insandır. Ancak doğup büyüdüğü köydeki insanları da sıradan –sürüden görebilecek bir illetle maluldür.

A- GENÇLİK VE KÜLTÜREL DEJENERASYON

Buğra, gençliğin uğradığı kültürel dejenerasyonu detaylı olarak anlatır. Gerek kültürel meseleleri direkt söz konusu ettiği yerlerde, gerekse terörle ilgili kısımda daha ziyade kültürel dejenerasyonu yaşamının sonuçlarını dile getirir.

Kültürel dejenerasyon, gençler hakkında yapılan konuşmayla ortaya konulur.

"Orhan'la arasında beş yaş var. Onbeş yıl içinde kızların nereden nereye geldiğini delikanlıların hangi anlayıştan ve davranış tarzından geçip hangi noktaya ulaştığı anlamamak imkansızdı. Kendi zamanlarında bir kız delikanlı ile dalga geçsin? Öyle senli benli konuşsun olur muydu öyle şey? (Dönemeçte, 130)

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kabul edilen yaşam tarzı eski değerleri ikinci planda bırakmaktadır. Bu değişimi en çok temsil edenler ise gençlerdir. Özellikle kişisel münasebetlerde ortaya çıkan bu değişimi Buğra, bir iyiye gidiş olarak değerlendirmez. Nitekim "Söz Alma.... Fakat Kimden" isimli hikayesinde

Hoca Efendi'nin ifade ettiği; “Gerçi zamane delikanlılarına pek öyle güvenilmiyor. Fakat biz hepimiz oğlumuz Cahit Efendi'nin ahlakına şahadet ederiz. İçkisi, sigarası yok, kahveye, mahfeye gitmez, top mop oynamaz. Sabahtan akşama kadar işinin başındadır ve beş vakit namazını eda eder,¹ şeklindeki düşünceleri, iki yönlü okumamız mümkündür. Birincisi, cümleleri düz anlamıyla okuduğumuzda gençliğin uğradığı dejenerasyon dolayısıyla duyulan rahatsızlığı görürüz. Bu dejenere noktalarını hikayede Cahid'in erdemi olarak aktarılan durumları tersinden okumak suretiyle anlayabiliriz. Buna göre gençlik, genel anlamda milli ve manevi değerlerinden uzaklaşmıştır. Serazat yaşamaktadır. Hoca Efendi'nin dejenere olarak aktardığı serazat yaşantıyı “Yalnızlar” romanındaki gençlerde görürüz. Buradaki gençler Cahit'in erdemlerinin aksine içki- sigara içer, diskolarda eğlenir, namaz kılmaz üstelik memlekete ait ciddi bir kaygı taşımazlar. Meseleleri, kendileriyle sınırlıdır. Bunları temsil eden Murat- yukarıda kaydettiğimiz gibi- doğup büyüdüğü toplumun insanlarını sıradan ve sürüden kişiler olarak görür.²

Bu şekilde gençliğin kültürel dejenerasyonun söz konusu edilmesine mukabil, ekseriyeti itibariyle gençliği bir kavganın içinde görürüz. Ancak bu kavganın mahiyetini daha iyi anlamamız için kavga amacını ikiye ayırmamız gerekecek. Birincisi, güzel idealler için verilen kavga ikincisi ise “terör” olarak adlandırılabilir bir kavga. Güzel idealler için gençliğin verdiği kavgayı Buğra'nın ‘Yüzlerce Çiçek Birden Açtı’ ve ‘Ayakta Durmak İstiyorum’ adlı tiyatrolarında görürüz. Bu oyunlardan ‘Yüzlerce Çiçek Birden Açtı’, Çin'in baskıcı yönetimi karşısında milli mücadeleyi omuzlayan hatta Amerika'ya sürülmüş olsalar daki ideallerinden vazgeçmeyen gençlerin “onurlu mücadelesini” anlatır. Bu kavga, milli olması, baskıcı yönetime karşı veriliyor

¹ Yarın Diye Bir Şey Yoktur, 106

² Yalnızlar, 25

olması sebebiyle “kutsal” dır. Nitekim bu kavga “Yüzlerce Çiçeği Birden Açtı”³ rmiştir.

‘Ayakta Durmak İstiyorum’ adlı oyununda ise Macaristan’daki gençlerin faşizme karşı verdiği mücadele, “Yüzlerce Çiçek Birden Açtı’ oyununa paralel bir anlatım tarzıyla ortaya konulur. Burada da gençlerin baskıcı yönetime karşı verdikleri mücadele yüceltilir.

Bu iki esere ilaveten olumlu kavganın az da olsa söz konusu edildiği bir başka eser ‘Siyah Kehribar’ isimli romandır. Burada diğer iki esere nisbeten bir kavga görülmez. Ancak bir mücadelenin varlığı içten içe hissedilir. Romanda gençler İtalya’daki faşizme karşı mücadele verirler. Buğra, bu mücadeleyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmede bu kavgalara bakışını da ortaya koyar:

“Bozguncu unsurlara karşı gençliğin göstereceği aksülâmelin şiddetinden gene bu bozguncu unsurlar mesuldür” (Siyah Kehribar, 59)

Değerlendirme, gençlerin zaruri olarak mücadeleye giriştiklerini bu zaruret sebebiyle mazur görüldüklerini ifade eder. Gençlerin yaptıkları taşkınlıkların sorumluları bu taşkınlıklara sebep olanlardır. Bu yönüyle Buğra, kavgadaki gençleri “masum” olarak görür. Bu “masum” görülmeye, terör hadiselerine karışan gençler de dahildir. Yazar terör içerisindeki gençlerin “kurban” olduklarını ve bir takım güçler tarafından kavganın içine sürüklendiklerini düşünür. Bu güçleri ‘Gençliğim Eyvah’da İhtiyar temsil eder. Bu konudaki değerlendirmeyi, gençlerin terörle olan münasebetlerini tahlilden sonra daha geniş olarak ele alacağız.

---

³ Üçoyun, 25

B- TERÖR VE GENÇLİK

Buğra, terörü gençliğin en büyük problemi olarak işler. Gençliğe ait meseleler içerisinde teröre ayrıca bir yer ayrıştı- hatta bunun için bir kitap – ‘Gençliğim Eyvah’- yazıştı, gençliği daha çok terör kavgası içerisinde işleyişini yazarın, bu konuyu çok önemli bir sosyal mesele olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Terörü Buğra, tüm yönleriyle ele almaya çalışmaktadır. Özellikle ‘Gençliğim Eyvah’ta gördüğümüz üzere terör, adam kazanma tekniğinden eylemini ortaya koyuşuna, dünya görüşünden insanların beyinlerini yıkamasına kadar bir çok ögesiye tahlile tabi tutulur. Biz de “adam kazanmadan” başlayıp eylemini ortaya koyuşuna uzanan süreci izleyerek konuyu işleyeceğiz.

İdeolojiler, (Buğra’nın işlediği şekliyle terör örgütleri) ustaca bir teknikle adam kazanmaktadırlar. Buğra, bu işlemi anlatırken zaman zaman Polisiye romanları hatırlatan tahliller yapar. Bu çerçevede ilk önce terörün olduğu dönemin (Buğra’nın söz konusu ettiği daha çok 1960’lı –1970’li yıllardır.) toplumsal ve siyasal durumuna bakabiliriz.

Terörün çok etkin olduğu dönemlerde toplum kamplara bölünmüştür. herkes kendince haklı ve erdemli mücadelesini vermektedir:

“1971’den sonra sürüp giden ve gelişen yaygınlaşan sersemlikler... kimimize ihanet, kimimize de idealizm gibi görünen, aslında ise İhtiyar’ın uygulama rotasına yerleştirmeyi becerdiği felsefesinin

küçümsenemeyecek çapta bir başarısından başka bir şey olmayan anarşi...(Gençliğim Eyvah, s:11)

İhtiyar, kurduğun vakfın faaliyetleriyle toplumun tüm unsurlarına nüfuz etmiş, kendi düşüncelerini tezgahlamıştır. Bu döneme hakim olan “anarşizmi” temsil edenlerse gençlerdir. Gençleri yönlendiren ise sloganlardır. Bu sloganlar eğitim ve öğretim neslini kendi kendisiyle savaş haline düşürmekte; diğer toplumlardaki akranlarından çok gerilerde kalmalarına sebep olmakta, bu yüzden de er veya geç, bayrağı teslim edecekleri nesli gerçek sömürüye ve en kesin bağımlılığa mahkum düşürmektedir.”⁴ Böyle bir ortamda da iyi, daha iyiyi; kötü, daha kötüyü getirmektedir.

Toplumun adeta bir kaosa teslim olduğu böyle bir dönemde bu sloganlar ve paradokslar için yaşanmakta, ancak bunlarla yaşanabilmektedir”⁵ ‘Gençliğim Eyvah’da İhtiyar bu durumun kendi komplosunun bir sonucu olduğunu belirtir:

“Onları ben.... ilerencilik, Atatürkçülük, özgürlük, bağımsızlık, toplumculu, halkçı, parlamenter, sosyalizm, devrimcilik ve nihayet bu düzen değişmelidir “ eylemciliğe bağlayarak dağ çarpmasına uğrattım. Tedhişi kendilerine yoldaş ve yol gösterici yaptım, gülüm ve güzelim anarşiyi sırtlarına vurdum.”
(Gençliğim Eyvah, 337)

İhtiyar, topluma- özellikle gençlere- verdiği birtakım müphem ideallerle (bu müphem idaele,r toplumun kamplara ayrıldığı alanları ortaya koyar) kendi işini yürütmektedir. Bu “oyun” içerisinde, herşey asliyetini, muhtevasını

⁴ Gençliğim Eyvah, 298

⁵ a.ge.e.,281

kaybetmektedir. Özgürlükten Atatürk'e herşey bir kavga unsuru yapılmakta, asıl amaçlarından uzaklaştırılmaktadır. Bu belirsizlik ortamı da terör için uygun zamanı ve zemini oluşturmaktadır. Terör için ideal bir hal alan toplumun gençlerini terör, rahatlıkla kendi içine çekebilmektedir.

Terör, belirsizlik ortamı içinde kendini bir çıkış yolu olarak takdim etmektedir. Adeta bulanık bir tablonun yanında net bir tablo sunmaktadır.

“yoklandığı günlerde ona, “çok kuvvetliyiz” demişler. “aramızda subaylar, generaller var” demişlerdi. Ve ona düzmece “gizli toplantılara katılmak şerefini bağışlamış; bu toplantılarda da- gene düzmece- genç subaylar zimba gibi generaller göstermişlerdi.”
(Gençliğim Eyvah, s:282)

Terör örgütleri (Romanda bunlar ideoloji olarak zikredilir. Ancak uygulanmaları, terör kapsamına girmesinden dolayı biz terör örgütleri olarak nitelermeyi uygun gördük.) kaos içerisindeki toplumda gençliğe bir üst “kimlik” sunmaktadır. Belirsiz bir zeminde hareket eden gençliğe, “ bir şey olma” imkanı sunarak kendi içlerine çekerler. Nitekim pasajda dile getirildiği gibi “üst konumdakiler” vasıtasıyla kendilerini güçlü gösteren bu örgütler, gençler için bir sıçrama tahtası olma imkanı vermektedirler.

Terör örgütlerinin bu çabası kısa zamanda meyvesini vermekte; ‘kimi vurulan kimi vuran, kimi kaçan, kimi kovalayan, ama vuruşlarında, vuruluşlarında ve kaçış veya kovalayışlarında olduğu gibi kendi özlerinden kendi hayatlarından kopan karabasanlara has birer robot haline gelen; çünkü ancak birkaç cümleyi söyleyebilen bu cümleleri yalnız bunları söylemeye mahkum

düşürülen gencecik yüzler”⁶, kendilerini bir anda kavganın içinde bulmaktadırlar. Bu sebeple de Türkiye'nin o dönemdeki gençlik kuşağı, kavrayamadığı ve kavrayamayacağı bir savaşa itilmiş, yok olmaya sürüklenmiştir.⁷

Buğra, örgütlerin kendilerine referans aldıkları ideolojinin çok da önemli olmadığına inanmaktadır. İster faşist isterse Faşizmin zıttı Komünizm referans olsun, ortaya konulan uygulamalar bu farkı ortadan kaldırmaktadır.

“Sloganlar ve kavramlar! Demagoji perendebazlıkları ! Yalnız “vatan’ değil ‘millet’ değil ‘Sakarya’ değil, bütün kavramlar ve mesela Faşizm mesela özgürlük veya bağımsızlık... hepsi de aynı serüvenlerden geçiyor. Üç aşağı beş yukarı... hepsi de aynı hikayelere sebep oluyordu”. (Gençliğim Eyvah, 282)

İdeolojinin terör halini aldığı boyutta, kimlik silinmektedir. “Üç aşağı beş yukarı’ aynı serüvenlere sebep olan bu hareketler, aynı hikayeleri netice vermektedir. Bütün kişiliklerinden ve özelliklerinden sıyrılıp çıkmış insanların oluşturduğu bu birlikler birbirlerinin tıpatıp benzeridir. Ölen bu piyonlar İhtiyar’ın önünde geçit resmi yapmaktadır.⁸

Oluşturulan ideolojik ortamda insanlar en temel değerleri bile ayırtılmaktadırlar.⁹ Ayırıştırmanın merkezi olan gençler ise tanrı bağışı

⁶ Gençliğim Eyvah, 280

⁷ a.ge.e., 291

⁸ a.ge.e., 297

⁹ a.ge.e., 67

çiçeklerden bir tekini bile koklayamadan; sevgiyi aşkı bir işin, bir evin sorumluluğunu ve eşliği, babalığı tatmadan can verip”¹⁰ gitmektedirler.

Terörün kurban aldığı gençleri, ‘Genliğim Eyvah’ romanındaki Delikanlı temsil etmektedir. Delikanlı, yukarda naklettiğimiz yöntemlerle örgütün içine çekilmiş ve ‘İhtiyar’ın önünde geçit resmi yapan piyonlardan”¹¹ olmuştur. Buğra, Delikanlı’nın şahsında hem teröre kurban giden gençliği, hem de ideolojilerin terör eylemlerine nasıl adam bulduklarını ortaya koymaktadır. Romanda terör örgütünü temsil eden, İhtiyar’dır. Delikanlı, İhtiyar’ın sersemeler listesine alınarak bir üst kimlik verilmiş ve İhtiyar’ın örgütünün içine çekilmiştir. Öyleki çekildiği bu örgüt içerisinde aşkı bile binbir gizlilikle yaşamak zorunda kalmaktadır. Nihayetinde Delikanlı’nın yaşadığı uyanış, onun İhtiyar’ın mahiyetini, anlamasını sağlar. Farkettiği durum karşısında ürperir ve yok olup giden bir gençliğe üzülür.

Delikanlı şimdi kendisini ve eylemin içindekileri değil, bunların yüzünden kitaplıklardan, labratuvarlardan sınıflardan kopup gitmiş koskoca bir gençlik neslini düşünüyordu.” (Genliğim Eyvah, 299)

Türkiye’deki uygulamalarıyla terörün birinci hedefi üniversite gençliğidir. Bu sebeple bir çok genç labratuvarında çalışma, buluşlar yapma yerine meydanlarda kavga etmek durumda kalmıştır. Üniversiteler bitirilememiştir. Ancak işini yürüten de yürütmüştür. Gençlerin önüne konulan sloganların sürüklediği sevdalar, Türk toplumuna en büyük trajedisini yaşatmıştır.

¹⁰ a.ge.e.,282

¹¹ a.ge.e., 297

'İdeolojiler' bölümünde naklettiğimiz Cemil Meriç'in "İzm'ler idraklerimize giydirilmiş deli gömlekleridir."¹²sözü İhtiyar'ın komplo teorileri içerisinde, terörün gerçek yüzü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zihniyet etrafında teşekkül eden yapı, ülkenin gençliğini bir bilinmezliğe taşımaktadır.

Buğra, 1970'li yıllarda Türk toplumunun teröre kurban verdiği gençliği Çanakkaleyle mukayese eder. Türk toplumu bilindiği gibi Çanakkale'de gençliğini büyük oranda feda etmiştir. 1970'li yıllarda da gençler ölmekte, bir toplumun gençliği yok olmaktadır. Ancak arada çok büyük farklar vardır:

Ve size türküler yakılmayacak, "Gençliğim Eyvah" diye . Analarınız, babalarınız bile, o yücelten o nurlu acıyı duymayacak. O acının gereğini bile bırakamayacaksınız ardınızda. Acıyı- ama bambaşka bir tonda- gerçek ölümün ateşi gönüllerine düşen bir avuç seven duyacak; en sosyal dram kişisel kalacak. Gençliğimiz Çanakkale'ye saldıranlardan daha sömürücü güçlerin ortaya koyduğu teneke madalyaların peşinde eriyip gidiyor. (Gençliğim Eyvah, s:291)

Türkiye'nin yaşadığı "sosyal dram", koca bir gençliğin teneke madalyalar peşinde koşmasıdır. Yukarıdaki değerlendirmelerimizde terör örgütlerinin gençlere bir üst kimlik sunduklarını, onlara kendilerini önemli hissetme fırsatı verdiklerini belirtmiştik.

Bu pasajda dile getirilen "teneke madalya" düşüncesiyle bu değerlendirmeyi birleştirdiğimiz de Buğra'nın söz konusu örgütlerle ilgili dikkat çektiği ve üst kimlik vermeyle ilgili başka bir konu gündeme gelir: Terör

¹² Meriç, Cemil, Bu Ülke, 90

örgütleri gençlere, esasen kolay elde edilebilen, ancak çok zor elde edilebilir gösterilen madalyalar dağıtmaktadır. Buğra, meşru yolla toplumda bir yerlere gelmenin oldukça zor ve zaman alıcı olduğunu, ama ideolojilerin, örgütlerin gençlere bir maddi zahmet ve zaman kaybı olmaksızın kolaylıkla madalya dağıttıklarını; bunun da gençlerin gözünü boyadığını düşünür.”¹³ Sonuç olarak gözü boyanan bu gençlik, Türk toplumuna Çanakkale’de yaşadığından daha trajik bir dönemi yaşatmaktadır. Çünkü Çanakkale’deki gençlik, vatan için çarpışmış, onurlu bir mücadele vermiştir. Toplum da bu gençliği unutmamış, türkülerle, şiirlerle destanlaştırmıştır. Ancak terör yolunda ölüp giden gençlik için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu gençlik, ne türküler yaktırmış ne şiirler yazdırmıştır. Sadece yakınlarının başlarını eğdirmiş, onurdan yoksun bu kavgadan dolayı onları mahcup etmiştir.

Buğra’nın gençliğin terörle olan münasebetine az da olsa değindiği başka bir roman da “Dünyanın En Pis Sokağı” adlı romanıdır. Eserde karşıt görüşlü öğrenciler, birbirlerinin yurtlarını basmakla okulda aynı sırada oturduğu arkadaşını karşı düşünceden diye yaralamakta hatta öldürmektedir.¹⁴

Türk toplumuna en sosyal dramı yaşatan bu gençlik kuşağına Buğra, yol göstermekten de geri durmaz. Yazarın bu konudaki tavrının diğer sosyal meselelerdeki tavrından biraz ayrıştığını görürüz. Şöyle ki, diğer hadiselerde Buğra, durum tesbiti yapar, her iki tarafı da ortaya koymak suretiyle bu durumdan “çıkarmayı” okuyucuya bırakırdı. Ancak burada biraz daha ilerliyor. Sadece durum tesbiti yapmakla kalmıyor, toplumun yaşadığı sosyal dramdan, gençlik için çıkış yolunu da gösteriyor. Bu çıkış yolu kısaca kişinin ‘kendi’ olmasıdır:

¹³ Gençliğim Eyvah, 25

¹⁴ Dünyanın En Pis Sokağı, 127,133 (Ayrıca benzer değerlendirmeler için bkz., Gençliğim Eyvah, 116, 143)

Bu türkü BİZ denizine katılmak için önce BEN’i kurtarmak kafasıyla, kalbiyle BEN’i kurmak ve yüceltmek gerektiğini bilenler için bu imkanın yalnız ve ancak gençlik çağında bulunduğunu kavrayanlar içindir. BEN’in bütün şanslarını ve haklarını BİZ’in ucuz ve bayağı yıldızlarına, davul gürültülerine satıp sürü malı olanlar için değil.” (Gençliğim Eyvah, 320)

.Bu türkü, Çanakkale’de vatani için toprağa düşen gençliğin destanı olan ‘Gençliğim Eyvah’ türküsüdür. Buğra, böyle bir türküyle yücelmek, bir destan kahramanı olmak için kişinin herşeyden önce kendi bilincinin ben’in farkına varması gerektiğini düşünür. Dikkat edilirse Buğra, gençliğin bugün çok yaygın olan düşünceyle egoist olmasını istemiyor. Buğra, gençliğin ülkesinin meseleleriyle ilgilenmesi gerektiği inancındadır. Buğraya göre genç kendi kabuğuna çekilmemelidir. Ancak ülkesinin meseleleriyle ilgilenmesi, kendini yetiştirmesi ,“BEN’ini en doğru ve en güzel bir şekilde inşa etmesidir. Genç, ‘BEN’ini birçok yönüyle inşa ettikten, ‘BEN’ine vakıf olduktan sonra BİZ olma yoluna girmelidir. Şayet böyle bir yol takib edilmez; BEN olmadan BİZ olma yoluna girilirse; Buğra gencin kendini buraya kadar aktardığımız o terör örgütlerine teslim edeceğini düşünür.

***

Gençliği başlıbaşına bir roman konusu yaparak ona verdiği önemi ortaya koyması da göstermektedir ki Buğra, gençlikte toplumun en önemli hamurunu görmektedir. Yazar’ın dejenerasyona uğramasından en çok korktuğu, gelecek adına en çok tedirgin olduğu kesim gençliktir. Denemelerinde de ortaya koyduğu bu önemin sebebi, onun, gençliği Türk toplumunu geleceğe taşıyacak bir unsur

IX. BÖLÜM

EĞİTİM

A- EĞİTİMİN ÖNEMİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME.

Eğitim hiç şüphesiz insana ana karnında etki etmeye başlayan ve hayat boyunca her an varlığını hissettiren başlı başına bir hadise olması yönüyle ayrıca bir öneme sahiptir. ‘Eğitimin Önemi’ gibi bir başlık ilk etapta abesle iştigal gibi görünebilir. Çünkü tarih içerisinde hiçbir düşünce eğitimin önemi yadsımamıştır. Ancak burada Buğra’nın Türk tarihinde eğitime verilen değeri gözler önüne sermesi gizli bir özel dikkati ortaya koyar. Meseleyi biraz daha açacak olursak; Buğra’nın, ‘Osmancık’ta Osmanlı devletinin kuruluşundaki temel dinamiklerinden biri olarak eğitimi kaydettiğini görürüz. Orhan Bey, İznik’i fethedince Şeyh Hasan’ı oraya eğitim sistemini kurmak için gönderir ve orayı Oğuz’un ilim kaynağı yapmasını ister.¹ Buğra gizli bir mukayesenin peşindedir esasen. Bu mukayese, kurucu bir güç olarak eğitimin Osmanlı tarafından algılanışı ve Cumhuriyet’in bu anlayış karşısındaki yeriyle ilgilidir.

Eğitimin toplumların geleceğini şekillendiren hüviyeti, onu hemen her filozofa önemli bir düşünce kaynağı olarak sunmuştur. Büyük medeniyetler de köklü eğitim sistemleri üzerinde yükselmişlerdir. Osmanlı’nın batılı tarzda tesis ettiği ilk kurumlardan biri eğitim sistemidir. Kurulan yeni okullarla Batı tarzında eğitim verilmesi, bu düşüncede insan yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ne var ki bu reform siyasetten uzak kalınarak yapılamamıştır. Bu anlamda ilk dönemlerden itibaren Türk

olarak görmesidir. Bu bakış dolayısıyla ki Buğra, eğitimden yaşantısına gençliği, tüm yönleriyle eserlerine taşımak ister. Ancak gençlik adına pek de olumlu bir durum görmemiş olmalı ki gençliği daha ziyade problemler içerisinde ele alır. Buğra'nın eserindeki genç ya dejenere olmuş, kimliğini kaybetmiş, 'günlük yaşayan' gençtir ya da terör kavgası içerisinde ölen veya öldüren gençtir. (Bu yargımız daha ziyade Türk toplumundaki gençlerle ilgilidir. Yoksa Çin'deki ve Macaristan'daki gençler olumlu vasıflar taşıyan gençlerdir.)

Buğra, Türkiye'deki gençliğin adeta bir kompto kurbanı olduğu inancındadır. Türkiye'deki terörün de başka bir boyutunu gündeme getiren "Devleti, devlet eliyle yıpratmak"¹⁵ düşüncesi, gençlere mesafeli davranmayı netice vermiş, onları bir takım kötü oluşumların kucağına atmıştır. Buğraya göre devlet, suni kaygılarla hareket etmekte; 'milleti kendinden soğutmakta,'¹⁶ devlet için tehlike olmayanları tehlike olarak görmektedir. Bu düşman arama psikolojisi içerisinde de gençler, arada kaybolup gitmekte meydan İhtiyar gibilere kalmaktadır.

Gençliğin ihmal edilmişliği Buğra'ya göre Türkiye'nin en sosyal dramını meyve vermektedir. Öyle ki bir dönem, vatani için ölen gençlik, şimdi 'sahte madalyalar, sloganlar, demogojiler' peşinde 'sürü psikolojisiyle' sürüklenmekte ve bir çiçeği bile koklamadan can vermektedir. Buğra, Türk eğitiminin de gençliği bu durumdan kurtaracak bir yetkinlikten uzak olduğunu düşünür. 'Eğitim' bölümünde de dile getirdiğimiz gibi Türk gençliği için temel referanslardan olan Atatürk'ün 'Gençliğe Hitabe'si bile dejenere edilmiş, basit kaygıların, kavgaların malzemesi olmuş, Atatürk'ün gençliğe hedef gösterdiği muhtevadan uzaklaşmıştır. Bu da koca bir topluma bütün bir gençliği için 'Gençliğim Eyvah' dedirtmiştir.

¹⁵ a.ge.e 63

¹⁶ a.ge.e., 63

ilgilenilen bir konu olmuştur. Eğitimin ideolojiye bu kurban gidişi, eğitimi batıniyle değil zahiriyle ilgilenilen bir mesele haline getirmiştir.

B- TÜRK EĞİTİM REFORMU

a- Reform Hakkında Genel Değerlendirme

Hayatın dinamik oluşu ona ait öğeleri de dinamik kılmaktadır. İnsanlık varolduğu günden bu yana, bir çok değişim yaşamış, kendisini yenilemiştir. Bu değişimin köklü ve çaplı olanına ise reform denmiştir.

Dünya tarihinde hemen birçok alanda yaşanan reform, kavram olarak bizde Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında "efsunlu bir kimlik" kazanmıştır. Hemen hemen her alanda yapılan reformlarla hastalıklı halden kurtulmaya çalışılmıştır.

"Bulduklarını sandıkları, gerçekte ise ihtiyarın – avucumdaki şey nedir? Hani ortası deliktir, madenden yapılır, parmağa takılır? diye çözdürttüğü bilmece- REFORM'dur. (Gençliğim Eyvah, 54)

Pasajda dile getirildiği şekliyle Reform, bir aksesuar hüviyetiyle dışta takılan yüzük mahiyetinde telakki edilmiştir. Yüzük bir aksesuar olması dolayısıyla vücuda ait bir uzuv haline gelmemekte, dıştan olma özelliğini hep korumaktadır. Yapılan eğitim reformu da Türk toplumuna takılan yüzükten farksızdır. Toplumun bünyesine nüfuz edememiş, toplumdan olma halini kazanamamıştır.

eğitim sisteminde siyasetin etkisini görürüz. (Bu durum günümüzde de devam etmektedir.)

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber tabii olarak yeni eğitim sistemine geçilmiştir. Eskiyle kat'-ı alakayı hedef haline getiren bu sistemle, müreffeh medeniyetler seviyesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu meseleye Atatürk'ün bizzat nezaret etmesi, her kademesinde etkin olması, kendisinin bu harekete verdiği önemi gösterir mahiyettedir. Atatürk'ün verdiği önem, Atatürk'ün kapsayıcı kimliğiyle devletin verdiği önem halini almaktadır.

Cumhuriyet'in ilan ettiği eğitim hedefi, iki yönlü bir ideal doğrultusunda temellendirilmiştir: Okur-yazar sayısını çoğaltmak ve bu çoğaltmayı batılı eğitim tarzı çerçevesinde gerçekleştirmek. Yıkılan bir devletten yeni kurulan bir devlete geçiş döneminde Türk toplumunda eğitim seviyesi düşüktür. Başkent Ankara'da " dil bilenler ve yüksek öğrenim yapanlar parmakla sayılacak kadar² azdır. Ne var ki köklü bir hareket olarak girişilen eğitim sistemi, ehemmiyeti ölçüsünde ilerletilmemiştir. Bunun en büyük sebebi de Türkiye'nin talihsizliklerinden olan eğitimin siyasete endekslenmesidir. Buğra, gerek denemelerinde gerekse romanlarında eğitimin siyasileştirilmesine şiddetle karşı çıkar. 'Gençliğim Eyvah'da İhtiyar'ın en büyük silahlarından biri eğitimidir. İhtiyar eğitim sistemini dejenere etmek suretiyle³ Türkiye'nin iplerini elinde tutmaktadır. Eğitimin bu şekilde aşlından saptırılması neticesinde, eğitimin temeli olan dil bile 'bir kavga konusu'⁴ olmuştur.

Eğitim sistemimize bugünden baktığımızda Buğra'nın bu konuda yaptığı tesbitlerin ve taşıdığı kaygıların haklılığını görürüz. Günümüz Türkiye'sinde de eğitim bir siyaset aracı olmaktan kurtulamamış ve ancak ideolojilerle bağlantısı ölçüsünde

¹ Osmancık, 333

² İbiş'in Rüyası, 216

³ Gençliğim Eyvah, 67

⁴ a.ge.e.,205

Eğitim sisteminin yanlış yolda ilerlemesinin sebeplerinden birisi de bu alandaki reformda taklitçilikle yol alınmaya çalışılmasıdır. Bu doğrultuda “ Dar’ül-Fünun” adlı “enfes bir demagoji” malzemesi haline gelmektedir. Kontrolsüz ve sınırsız bir hayranlık duygusuyla “Dar’ül-Funun’un yerine üniversite” tesis edilmeye çalışılmıştır. “Deha eseri olan bu kalleşlikle... gerekli yasa çıkarılıverdi mi bizimki de şıp diye öyle olacak zannı pek güzel uyandırılmaktadır.⁵ Bu sathi algılayış ve öykünmecilik eğitim sistemini kısır değerlendirmelerin içine bırakmıştır. Nitekim kurulan üniversite, temelinin sağlam olmaması sebebiyle “çok geçmemiş inkılab değil inkilaphane’ olup çıkmıştır.⁶

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Buğra’nın Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Türk eğitim reformuna bakışının olumsuz olduğunu görürüz. Buğra’nın bu bakışı kazanmasındaki en büyük sebep söz konusu reformun bir kopuşu esas almasıdır. Buğra, Osmanlı eğitim sisteminin bir tıkanmışlık içerisinde bulunduğunu kabul eder. Ancak o, bu durumun kendi realiteleri içerisinde kavranılması gerektiği inancındadır. Onun şiddetle karşı çıktığı durum, bir labaratuvarı bulunmayan bir okuldan Batı’nın üniversitelerinin yaptığı çalışmalara denk çalışma beklenmesi ve bunu gerçekleştirmedi diye o okulun içinde bulunduğu kültür ve medeniyetin topyekun yokluğa mahkum edilmesidir.⁷

---

⁵ Gençliğim Eyvah, 54

⁶ a.ge.e., 56

⁷ a.ge.e.,54

b- Reformun Müessesese Düzeyindeki Yansıması

Türk medeniyet tarihi biraz da müesseseler tarihidir. En yakın örnek olarak ele alabileceğimiz Osmanlı devleti, müesseselerini sağlamlaştırdıkça zirveye yönelmiştir. Sarsılmaya başladığını ilk fark edişi de yine müesseselerde olmuş ve reforma müesseselerden başlamıştır. Askeriyenin başı çektiği reformda, sadece teknolojik anlamda bir reform peşinde olunmamıştır. Bundan da önemli olarak askeri eğitim ön plana çıkarılmıştır. Eğitimin bu yöndeki değişimi, diğer bir çok alana sirayet etmişse de Osmanlı eğitiminin temelini oluşturan medreselere fazlaca sirayet edememiştir. Dar'ül-Fünun ise imkansızlıklar içerisinde yenilik için imkan arayışına girişmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu müesseseler düzeyindeki reformları, hem hızlandırmış hem de keskinleştirmiştir. Bu kapsamda ..... yılında gerçekleştirilen üniversite reformu ile de kapatılan Dar'ül-Fünun yerine tesis edilen üniversite sayesinde çağdaş seviye yakalanmaya çalışılmıştır.

Dar'ül-Fünun kapatılma sebebi olarak, Batı'daki gelişmeler ayak uydurulamaması gösterilmiştir.* Bu gelişmelerin yakalanabilmesi ise ancak Batı tipi üniversitelerle mümkün görülmüştür.

Bu Osmanlı medrese kalıntısında ve orada yuvalanan şarklı kafaların elinde inkilâblara ayak uydurabilecek ve aziz cumhuriyetimize lâayık olacak nesillerin yetiştirilemeyeceği pek açıktır. (Gençliğim Eyvah, 55)

---

* Bu konudaki önemli bir tartışma için bkz. Cogito Dergisi, 'Açık Oturum', Kış, 1995

Osmanlı kalıntısı bir müessesenin Cumhuriyet'e lâayık fertler yetiştiremeyeceği fikri, bu alandaki devrimi sadece müessesenin sistemi ve şekliyle sınırlı tutmamıştır. Devrim yeniyi tesisle kalmamış biraz da Tanzimatçı bir düşünceyle eskiyi yıkmaya da yönelmiştir. Bu çerçevede;

'... kontrolsüz ve sınırsız bir hayranlık duyulan Batı'daki üniversitelerin tüzüklerinden örnekler sıralanmaktadır. Deha eseri olan kalleşlik de burada oynanmaktadır. Çünkü birbirine hiç benzemeyen veya pek az benzeyen kuruluşlar Sarbonlar, Kembriçler, Oksfordlar, Kolombiyalar, Haydelbergler, Upsalalar, her birinde pek ala bulunabilecek aksaklıklar atılarak, en iyi yönleriyle bir bütün yapılmakta, model diye sunulmaktadır. (Gençliğim Eyvah, 54)

Buğra, eğitim sisteminin ıslahı için harmanlama bir yöntemle çıkış yolu aranmasını bir kalleşlik olarak telakki etmektedir. 'Gençliğim Eyvah'ta İhtiyar, eğitim sistemi üzerine oynadığı bu kalleşlik oyununu en büyük icraatı olarak sayar. Zira bu oyunla attığı tohumların en az bir iki nesli etkileyebileceğinin inancındadır.

Buğra'nın müessese düzeyinde ele aldığı diğere bir hareket/reform da köy enstitüleridir. Buğra, birçok hikaye ve romanında kasabayı / köyü mekan olarak seçmesine rağmen köy enstitüleri konusuna fazlaca eğilmez. Köy enstitüleri ancak birkaç köy enstitüsü mezunu öğretmenle işlenir. Bu öğretmenler de (Kemal Tahir'in ve diğere köy romancılarının birçoğunun zıttı olarak menfi tipler olarak işlenir. Bu öğretmenlerin özelliklerini bir sonraki bölümde anlatacağız.) Öğretmen tipler vasıtasıyla söz konusu edilen köy enstitülerine de aynı şekilde olumsuz bir bakış söz konusudur. 'Yağmur Beklerken'de köy enstitülerinin yetiştirip topluma armağan ettiği⁸ öğretmen, halkın değerlerine karşı yabancıdır. Buğra, bu yabancı eğitimin eğitim

sisteminde yapılan reformun temelde yanlış olmasına bağlar. Yapılan reformun ileriye yönelik bir fayda sağlamayacağı, çözüm getiremeyeceği kanaatini ‘Dönemeçte’ romanında Dr. Şerif’in sezgilerinden buluruz. Yapılan ünlü reformu yaşayan ve eğitiminin yarısını Dar’ül-Fünun’da yarısını da üniversitelerde alan Dr. Şerif, hiçbir şeyin iyiye doğru değişmediğini; belki kıyıda kenardan bozulduğunu görmüş- belki- sezmiştir. Şerif’in bu sezgisi Buğra’nın kanaatini doğrulamış ve eğitim sistemi dar düşünceli kişilerin elinde kalmıştır. Dür’-ül Fünun’un gönderilen Hocaları yerine devrimin müdafii, ancak ilim etiğinden uzak kişiler getirilmiştir.

“Üniversite tepe üstü dikilmiş, önlenemez pikeye geçmişti:

kürsülerin çağında asistan seçim bin hödüklük ve habennakalık ihalesi halini almıştır. Kim en şaşal ve en et kafalı ise o seçiliyor, doçentlikleri onların arasından en sersemleri kazanıyordu ihtiyar bu dönemi mesleğinin altın çağı saymış ve meyvelerinden uzun yıllar yararlandığına inanmıştır. (Dönemeçte,57)

Müesseseyi yürütecek kişilerin seçiminde yapılan bu muameleyle müessese çürümeye terkedilmiştir. Profesörlerin ekseriyeti, üniversite kürsülerinde ideoloji pazarlar olmuştur. Üniversiteler de birer ideoloji mekanı haline gelmiştir. Üniversitenin bu halinin meyvelerini özellikler ‘Gençliğim Eyvah’ ve ‘Dünyanın En Pis Sokağı’ romanlarında görürüz. Bu iki romanda da üniversiteli gençler aldıkları bilgileri değil, mensup oldukları ideolojileri sergilerler.

---

⁸ Yağmur Beklerken, 188

c- Reformun Kişi Düzeyindeki Yansıması (Öğretmen- Öğretim Elemanı)

Reformun kişisel yansımasını daha çok öğretmen ve öğretim elemanı düzeyinde ele alacağız.

Gerçekleştirilen reformla yukarıda belirttiğimiz gibi sadece müessese şeklen etkilenmemiş; müesseseye bağlantılı olan her şey etkilenmiştir. Öğretim elemanları da bu cümledendir.

“...müdürlükler reform gereği sepetlendi; liselerde orta okullara gönderildi veya emekli yapıldı, istifaya zorlandı. Bunların yerlerine de liselerden, ortaokullardan, hatta ilkokullardan devrimlere layık Cumhuriyet’in ilkelerini gönüllerine sindirmiş genç kabiliyetler devşirildi.” (Gençliğim Eyvah, 56)

Buğra, esasen eğitim sisteminde yapılacak yeniliklere karşı değildir. Ancak halihazırda yapılan devrimin keyfiyeti onu rahatsız etmektedir. Buğra, üniversite adına yapılan bir devrimde, üniversitenin temeli olan bilginin değil de siyasetin ön plana çıkarılmasını eğitim üzerinden pirim sağlama olarak görür. Buğra, eskilerin imkansızlıklardan dolayı herhangi bir çalışma yapmadıklarını, eğitim sistemini gerileten şeyin müdürlükler değil, bu imkansızlıklar olduğunu belirtir. Müdürlükler esasen; Dar’ül-Fünun’un imkanları içinde ne kadar olabilirse o kadar bilgili özellikle de dürüst yani bilim kavramına ulaşmış kişilerdir.⁹ Ancak bunlar devrim ateşini tam taşıyamadıklarından dolayı üniversiteden derdest edilip uzaklaştırılmışlardır.

---

⁹ Gençliğim Eyvah, 56

Bunlar yerine getirilen, lise- ortaokul- öğretmenleriyle beraber yeni üniversite öğretim elemanları da en şapşal ve en et kafalılarından¹⁰ seçilmiştir. Buğra bu muameleden hareketle eğitim reformu üzerindeki eleştirilerini yoğunlaştırır. Nitekim bu reformla üniversite beyin yıkama endüstrisi¹¹ haline gelmiştir.

“Devrimin çiçeği burnunda profesörleri, soylu bir heyecanla devrimcilik yarışı yapıyorlardı. Bilim sonraki işti; Önce genç dimağlara devrim bilinci aşılmalıydı.” (Gençliğim Eyvah, 56)

Bilimin değil devrim bilincinin ön plana çıkması ve devrimden ideolojiye kayış, Türk gençliğini ideolojiye mahkum hale getirmiştir. Buğra, üniversiteli gençleri genelde devrim kurbanı olarak işler. Gençler, ‘Yalnızlar’da sadece Beyoğlu’ndaki eğlenceleriyle, ‘Dünyanın En Pis Sokağı’nda üniversite yurtlarında ettikleri kavgayla, ‘Gençliğim Eyvah’da da ideolojiye kurban edilişleriyle vardılar. Bu gençlere rağmen üniversite bu yanıştan dönmemiştir. Profesörler hala işlerine gelmeyen konularda ihtilal diyor, cicilerine sıra geldi mi de devrim tülleri¹² takıyorlardır.

Bu ‘üretim mekanizmasının’ ürünlerine baktığımızda ürün olarak yetiştirilen gençlerin bir başka topluma aitmişçesine yetiştirildiklerini görürüz. Nitekim okumuş kesim, içinden çıktığı topluma ‘öteki’ olarak bakmaktadır. Yalnızlar’da Murat, doğup büyüdüğü köyün insanlarını ‘sıradan ve sürüden kişiler’ olarak görmektedir. Köylüden daha üst seviyede bir eğitim sahibi olan ‘kentli aydın’ kasabaya karşı ‘bir başka kibir daha edinmiştir.’¹³

¹⁰ a.ge.e, 57

¹¹ Düşman Kazanmak Sanatı, 47

¹² a.ge.e.,47

¹³ a.ge.e.,92

‘Aydın- Halk’ münasebeti bölümünde de işlediğimiz gibi söz konusu eğitim sisteminin ürünü olan okumuş kesim, halkına hep üstten bakmış, onun değerlerine yabancılaşmıştır. Öğretmen tipler bölümünde işlediğimiz öğretmenlere ilave olarak “Gün Akşamlıdır” adlı hikayede işlenen öğretmen de bu eğitim sisteminin bir ürünüdür.

Baş öğretmenin istekleri iddiaları vardı. Fakat ne yapmak istediklerini, ne de dudaklarına sekiz on cümle ilişitirdikten sonra köyün binbir düğümü içine salıvermişlerdi. Başöğretmen bir çok şeye savaş ilan etmişti, ama düşmanlarının yalnız adını biliyor, bu yüzden de kendi kuvvetlerinin çoğunu, hatta en değerlilerini karşıdan sayıyordu; sonunda kurtaracağım dediği düşmanın ta kendisi olup çıkmıştır. Süleyman’ın dediği gibi “doldurma tüfek.”¹⁴

Bilgi yerine ağızlara verilen ‘sekiz on cümle’ kişiyi halkından uzaklaştırmakta; ‘millet’ gibi bir olguyu kabul edemez duruma getirmektedir.

Buğra, bir sosyal mesele olarak eğitim üzerinde daha çok Dar’ül-Fünun’dan üniversiteye geçişi gerçekleştiren eğitim reformu üzerinde durur. Bu meseleyi ele alırken iki şeye dikkat etmektedir. Birincisi, reformun hareket noktası olarak eskiden kopuşu esas almasının yanlışlığı; diğeri ise yeni eğitim sisteminin yetiştirdiği ve devrimin genci olarak kurulmaya çalışılırken ideolojinin kucağına atılan gençliği yetiştiren eğitimin yanlışlığı.

¹⁴ Yarın Diye Bir Şey Yoktur, 176

Tarık Buğra'nın hadiselerle yaklaşımında temel tezi olan, hadiseyi kendi realiteleri içerisinde değerlendirme, düşüncesini eğitime de uygular. Bu çerçevede kötülünen ve kökü kazınan medreselerin kendi realiteleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiği inancındadır.

Ortada bir labaratuvar yokken fizikte, kimyada, biyolojide, tıpta hiçbir bilimsel buluş yapamadıkları için müderrisler ve bölümler suçlanmakta böylece de ıslahat yani reform; millet, memleket ve devrim adına vaz geçilmez hatta daha fazla geciktirilemez, karşı durulamaz ve durulması gereken tek şartın ta kendisi haline getirmektedir. (Gençliğim Eyvah, 55)

Dar'ül-Fünun, imkansızlıkların kurbanıdır. Üniversite ise imkanlarıyla vardır. Buğra, katı bir tarafsızlıkla Dar'ül-Fünun'un lehinde, üniversitenin aleyhinde olmaz. O yapılan işin muhtevasıyla ilgilenmekte, devrim adına girilen kısımları eleştirmektedir.

Buğra, eğitim meselesi vasıtasıyla devrimin bayraklaştırılmasının yanlışlığını da ortaya koymak ister. Çünkü Buğra, bu bayraklaştırmanın işi siyasete bulaştırdığı ve siyasetin de eğitime yaramayacağı inancındadır. Nitekim, liyakatin değil de devrime taraf olmanın esas alındığı öğretmen kadrosunda, üniversite kürsüsünde ideoloji, pazarlayan hocalara tesadüf edilmiştir.

Türkiye'de eğitimin siyasilerce belirlenen hüviyeti bugün her hükümetle yeni bir sistemin gelişine zemin hazırlamıştır. Milletlerin geleceğinin temellerinin atıldığı ve en sağlam şekilde tesis edilmesi gereken eğitim müessesesi bu hedeften uzak, günlük çekişmelerin ve hesapların malzemesi haline getirilmiştir.

Bilginin ve bilimin ışığında ilerlenilmesi gereken bir eğitim sisteminin çıkarlara inhisar edilişi, 'fikri hür, vicdanı hür nesillerin' yetiştirilmesini bu sisteme hedef olarak gösteren Atatürk'ü bile üzerinden pirim sağlanan bir unsur haline getirmiştir. Bütün rejimlerin üstünde en üstün rejim olarak öğretilen Kemalizm, Türkiye zamalarını 1880 ile 1938 arasına kitleyen, zaman kavramını Atatürk ile sınırlayan eğitimin¹⁵ temel amacı olmuştur. Açık olan şudur ki, bu amaç Atatürk'ü sevdirmekten onun Türk gençliğine onun Türk gençliğine gösterdiği hedef ve ilkeleri bu gençliğe aktarmaktan öte bir çıkar vasıtası olmuştur. Atatürk'ün çizdiği 'hür' eğitimin yerini, sınırlayıcı, kuşatıcı bakıştan uzak belli noktalara inhisar edilmiş bir eğitim almıştır.

Buğra'nın, eğitimle ilgili olarak önemle üzerinde durduğu bir noktada Türk gençliğine, Atatürk'ün yanlış öğretilmesidir:

Bir kere yani her şeyden önce... sana daha önce de söylediğim gibi ... kendilerini pek akıllı sanan politikacılar ise onlardan da mendebur ,çünkü onların emir kulu eğitimciler Atatürk'ümüzün bambaşka bir durumda bambaşka bir amaç ve kasıtlı yaptığı Gençliğe Hitab'ını sanki ben istemişim gibi yoz bir yoruma bağlayarak, görev ve sorumluluk kavramlarından kopmuş, vatani kurtarmaktan, bunun için de tam bir paranoyak titizliğiyle düşman aramaktan, kavga sebebi icad etmekten öte bir endişesi bulunmayan bir gençlik takdim etmiştir bana.”
(Gençliğim Eyvah, 232)

Atatürk'ün bir ülkenin kurucusu olarak ifa ettiği rolün büyüklüğü, onu hassas bir makama yerleştirmektedir. Onun millete ait bir değer oluşu, ona ait bir dünyayı da beraberinde getirmektedir. Ancak Buğra, Atatürk'ün bir değer olarak tam anlamıyla kavranılamadığı inancındadır. Pasajda da dile getirildiği gibi Atatürk, maksadının aksi

¹⁵ Gençliğim Eyvah, 221

istikametle anlaşılmaktadır. (Burada şunu önemle belirtmek gerekir ki Buğra'nın eleştirisi Atatürk'e değil, onun telakki ediliş biçimindedir.) Atatürk'ün Türk eğitim sistemi için koyduğu hedefler, eğitimi yürüten kişilerce çıkar tezgahı haline getirilmiş bu da görev ve sorumluluk kavramlarından kopmuş bir gençliği meyve vermiştir.

Buğra, ideal bir avukat, hakim, doktor tipi vermesine rağmen ideal bir öğretmen tipi vermez. Hem bu tiplerden hareketle hem de eğitim sistemiyle ilgili eleştirilerini tersinden okumak suretiyle onun bu husustaki idealini belirleyebiliriz: Daha önce belirttiğimiz gibi Buğra, diğer ideal tiplerin ana vasfı olarak onların doğup büyüdükleri toprağa ve toprağın değerlerine bağlı, 'yerli tipler' olmalarını kaydeder. Bundan hareketle Buğra'nın ideal bir öğretmen olarak kendi kültürünü kuşanmış bir öğretmeni tasavvur ettiğini varsayabiliriz. Bu varsayımımıza diğer bir kanıt da olumsuz öğretmen tipler olarak işlenen kişilerin topluma ve bu toprağın değerlerine yabancı oluşlarıdır. Benzer durum eğitim sistemi için de geçerlidir. Eğitim sistemi de mazi- hal-istikbal üçgeninde ilerlediği ve bu üçlünün değerlerini kavradığı oranda başarılı olacaktır. Aksi takdirde yetiştirilen gençlik dönüp "ne yaptın gençliğimi" diye soracaktır.¹⁶

---

¹⁶ Düşman Kazanmak Sanat, 194

X.BÖLÜM

DİN

İnanma, insanın varlığını anlamlandırma yolunda temel meselelerin başlıcalarından olduğu için düşünce tarihinin baş köşesini tutar. İnanmanın ve genel olarak dinin felsefesi eski zamanlardan beri yapılagelmiştir. Ancak sosyal boyutunun ilmî bir şekilde ele alınışı sosyoloji ilmi kadar yenidir. Sosyolojik anlamda Durkheim'in dine ait yaptığı ve dine, "toplumu birleştirici ve kaynaştırıcı bir güç" vasfını verdiği tespitten itibaren bu hususta gerek lehte gerekaleyhte birçok şey söylenmiştir.

Aydınlanma çağının dinin dogmatik yapısıyla beraber dini tümünden ortadan kaldırma girişimi gelişen pozitivist felsefeyle beraber, dini bir anlamda toplumun gündeminden silmiştir. Ancak din bir müessese olarak hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır.

Din, içsel yapısı gereği milletlerin karakterlerini belirlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim bu düşünceye paralel mahiyette Tanpınar dini, "milli hayatın temel renklerinden ve milli hayata şahsiyet veren bir unsur" olarak görür.

Osmanlı devletinin batılılaşma çabasıyla beraber girilen yeni alemde dinin güç kaybedişi Türk aydınlarını da etkilemiştir. Bilindiği gibi Batı dünyasında din etkin olduğu dönemde Ortaçağı yaşatmış, daha sonra doğan reform hareketleri ise bu duruma aksülamel mahiyeti taşımıştır. Aydınlanma düşüncesinin doğuşu Sanayi İnkilabının gerçekleşmesi, dini toplumsal hayattan sildiği gibi ortaya pozitivist bir dünya görüşü çıkarmıştır.

Osmanlı aydını, Tanzimat'la beraber Batı'nın bu pozivist yüzüyle tanışır. Bu tanışma, Batı'da kökü Hümanizm'e kadar giden din ile medeniyetin kendini takdim biçimi arasında var olan çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Artık Osmanlı'da da dine, geleneksel yaklaşımların dışında daha aklî diyebileceğimiz yaklaşımlar görülmeye başlanmıştır. Örnek olarak Şinasi'nin 'Münacaat'ını hatırlayabiliriz. Burada Şinasi'nin takip ettiği düşünce geleneksel Osmanlı Münacaat formunun dışındadır. Buna ilave olarak Tanzimat döneminde eserleriyle pozivist düşünceyi temellendirmeye çalışan yazarlara da rastlanılmıştır. İlk etapta Beşir Fuad'ı ve Jöntürkler'den Ahmed Rıza'yı hatırlayabiliriz. Daha sonraki yıllarda, aydının dine bakışı daha da soğumuştur. Din, yapılan reformlar karşısında bir engel olarak telakki edilmiştir.

Ancak burada şunun altını çizmek gerekir ki, Osmanlı aydınının birkaç istisnası hariç, pozivist hüviyetle dinin karşısına çıkan, dine radikal anlamda bir tavır takınan pek olmamıştır. Bu dönemde din, daha ziyade ilerlemeye engel olduğu düşüncesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler de dinin yanlış telakki edildiği düşüncesinde yoğunlaşmıştır. Yani özde, 'temiz ve iyi' bir dinin varlığı genelde savunulmuştur. Ancak netice olarak dinin uygulamaları yönüyle eleştirilebilir oluşu, dini bir cephe unsuru haline getirmiştir. Dini ikinci veya üçüncü planda tutanlara mukabil, birinci planda tutan "İslamcılar" boy göstermeye başlamıştır.

Milli Mücadele yıllarında Bolşeviklerin dahi dine yumuşak bakmaları, dinle zıtlaşmamaya çalışmaları ve dinle aralarında bir hizmet bağı tesis etme çabası içinde oluşları, dönemin Türk toplumu açısından dinin sosyolojik bir öge olarak oynadığı rolü ortaya koyar.

Batı'dan yükselen "Tanrı öldü" sesleri Osmanlı toplumunda ciddi akisler uyandırmamıştır. Osmanlı, son ana kadar -devamı olan Cumhuriyet'te de durum aynıdır- dinin belirleyici bir unsur olduğu toplum hüviyetini taşımıştır. Yaşanılmasında

dönemsel farklılıklar gözlemlense de halkın zihninde din temel referans noktası olma özelliğini korumuştur. Burada dinin devamlılığından kastımız, dinin, özüne uygun şekilde yaşanıyor oluşu değildir. Hurafelerle dahi olsa kavram olarak dinin zihinlerde hayatiyetini devam ettirmesidir ki bu durum Hüseyin Rahmi gibi bir çok romancımıza malzeme teşkil etmiştir. Burada dinin –özelde İslamiyet- Türk toplumunda oynadığı rolü kavramamız için Şerif Mardin’in teklif ettiği “Volk İslam” tabiri üzerinde düşünmemiz gerekir. Bu düşünme çabamız, Buğra’yı da anlamamıza yardımcı olacaktır. Çünkü Buğra’nın ele aldığı ‘din anlayışı’ ile Mardin’in teklif ettiği “Volk İslam” kavramı arasında birebir bir örtüşme gözlemlenmektedir. Mardin, “Volk İslam” tabiriyle halkın hurafelerini ve inançlarını da içinde barındıran, kitabî olma yönünden biraz daha esnek olan ve halkın zihninde yaşayan dini kastetmektedir. Bu doğrultuda Mardin, Osmanlı da dahil olmak üzere temel iki dini algılayışın olduğunu belirtir: Seçkinlerin dini algılayışı ve halkın dini algılayışı. Ancak halk, tek bir dinî anlayışı kabul etmiştir. Halkın yaşadığı “Volk İslam”, görmezden gelinmiş, böylece karşı olunan ümmetçi dünya görüşünün içine düşmülmüştür. Halk kültürü ile seçkinler kültürü arasında bir uçurumun oluşması –seçkinler dine önem veren kimseler olsalar bile- seçkinlerin, “Halk İslamı”nı kuraldışı saymalarıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan Cumhuriyet’in seçkinleri İslam’ın yüzeyde görülmesi mümkün olmayan önemli fonksiyonlar ifa ettiğini idrak edememişlerdir. Mardin’e göre bunun sonucu olarak “kültürel optimizm” olmuştur.¹ Seçkinlerin dinin bu fonksiyonunu göremeyişleri dini bir problem merkezi haline getirmiştir.

Cumhuriyet devrine gelindiğindeyse aydınının bu tavrı resmîleşmiştir. Yine Mardin’e müracaat edecek olursak; Mardin bu konuda yaptığı tespitte Kemalizm’in hayattan silinen dinin yerine ikame edilmek istendiğini, ancak “Kemalizm’in kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratamadığı ve yeni bir fonksiyon göremediği için bir rakip ideoloji rolünü oynayamadığını, ailelerin çocuklarına naklettikleri değerlerin değiştirilmesinde sathi kaldığını, bunun sebebinin de “İslami geçmiş”imiz

¹ Mardin, Şerif, Din ve İdeoloji, 147 vd.

olduğunu belirtir.”² (Buğra'nın da Kemalizme yönelik eleştirileri, Kemalizm'in din olarak tesisi hususunda odaklanmaktadır.)

Şerif Mardin'in yaptığı bu tespit toplumun önemli öğelerinden dinin, Türk toplumunun değişim dönemlerinde oynadığı rolü de ortaya koymaktadır. Bir inanç merkezi olması dolayısıyla din, Cumhuriyet tarihi boyunca ancak tartışılan konulardan biri olmuştur. Dine karşı olunurken de savunulurken de sınırın çok iyi çizilememiş oluşu, dinin sosyal bir vaka olarak oynadığı rolün tam anlamıyla kavranamaması, bu hususta kamplaşmalara sebep olmuştur.

Şerif Mardin'in değerlendirmeleri çerçevesinde çözümlemeye çalıştığımız dinin sosyolojik bir öğe olarak toplumda ve Türk toplumunda oynadığı rolü, Mardin'de sosyolojik bir obje olarak gördüğümüz gibi Tarık Buğra'da da edebî bir öğe olarak görürüz. Buğra'nın bir romancı-hikayeci olarak yaptığı tespitler Mardin'in söz konusu tespitleriyle örtüşmektedir. Az sonra eserleri ışığında bu konuyu tahlile giriştiğimizde de görüleceği gibi Buğra'da dinin çok önemli bir sosyal güç olduğunu, ancak bu sosyal gücün kendi realiteleriyle tam olarak kavranılmadığı kanaatindedir. Mardin'in “Volk İslam” tabiri Buğra'da “Türklükle yoğrulmuş İslamiyet” şeklinde karşımıza çıkar. Mardin'in “Volk İslam” tabirinde “hurafeye, halkın inançlarına” verdiği değeri, Buğra, Türklüğün bir öğesi olarak sunar. Buğra'nın dinin sosyal boyutuna ait değerlendirmelerine ve tespitlerine geçmeden önce, onun dinin bir edebi öğe olarak bakışına değinmemiz faydalı olacaktır.

Tarık Buğra, şüphesiz asıl manasında dindar bir insan değildir. Ancak çocukluğunda kulağında çınlayan ve dinlemekten çok büyük bir zevk duyduğu ilahiler onun ruhunda eserlerine yansiyacak derecede derin izler bırakmıştır. Millî ve manevi değerlere önem veren bir ailede yetişen Buğra, bu toprağı ve bu toprağın değerlerini hep birinci planda tutmuştur. Hayatının sonuna kadar bağlı kaldığı ve hemen her

---

² Mardin, Şerif, a.ge.e., 149

eserinde önemini vurguladığı toplumun inanç temelleri, onun hep saygıyla bahsettiği bir konu olmuştur. “Düşman Kazanma Sanatı” adlı deneme kitabında yer alan “Edebiyat ve Din” başlıklı yazısı onun bu husustaki düşüncelerini en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

Toplumun zaruri bir realitesi olan dinin yok sayar bir yazarın o topluma derinliğine nüfuz etmesinin mümkün olmadığını düşünen Buğra, büyük sayılan yazarlardan hiç birinin dine kayıtsız kalmadığını kaydeder.

“İman buhranları, arayışlar, buluşlar ve kaybedişler. Ünlü roman veya piyeslerin ana temlerinden birisidir. Ve bu temden unutulmaz trajediler doğmuştur. Nitekim Hıristiyanlık olmasaydı Dostoyevski de olmazdı.

Andre Gide ve Sartre gibi dinsiz yazarları bile Hıristiyanlığın büsbütün dışında düşünmek mümkün değildir; ikisinin eserlerinde buram buram Hıristiyanlık tüter; iman gibi inkarın meyveleri de aynı rahmetle beslenir, aynı güneşte olgunlaşır. Fark tatlarındadır. Ve batı kültürünü daha genel bir söyleşiyle de büyük kültürleri dinden ayrı ve dinin dışında düşünemezsiniz. (Düşman Kazanmak Sanatı, 153)

Dinin hem sosyal hem de edebî boyutuna dikkat çeken ve bu konuda dine karşı kati bir cephe alan düşünceyi eleştiren Buğra, dinin kendi realiteleri içerisinde asıl hüviyetiyle ve toplumda oynadığı rol çerçevesinde kavranılması gerektiği inancındadır. Söz konusu ettiğimiz yazısını; ‘Din kültürü edebiyat için çok önemli, pek çok önemlidir. Türk edebiyatının bugünkü noksanı da işte budur. Ramancılarımızın neden güdük, tiyatro yazarlarımızın, çoğu şairlerimizin neden silik ve taklide mahkum

olduğunun merak edenler meseleye bir de bu gözle baksınlar³ cümlesiyle bitirir. Görüldüğü gibi Buğra, dinin edebi öge olarak büyük bir yer işgal ettiği, ancak Türk edebiyatının bu önemi kavrayamadığı inancındadır. Ancak burada dikkatimizi çekmesi gereken bir husus vardır. Buğra, yukardaki yazısında din değil de “din kültürü” diyor. Edebiyaatta çok önemli bir rol oynayan / oynaması gereken din kültürü’dür. Bu kavram, bize Buğra’nın bu konudaki zihinsel arkaplanlarını da vermektedir. Buğra, dini saf haliyle değil de kültür düzeyinde ele almaktadır. Onu, dinin iman yönü değil de (Eserlerinde bu yönünün önemine de atıflar da bulunsa da) o, imanın vucuda getirdiği eser/kültür yönü ilgilendirir. Bir anlamda o, Süleymaniye’yi vücuda getiren ruhun, kültürün peşindedir. Türk milletine hakiki hüviyetini veren o kültürdür. Buğra’ya göre bugün şayet Türk kültürüne- edebiyatına ait bir eser vücuda getirilecekse Türklüğün hamurunu yoğuran ‘o ruh’ göz ardı edilmemeli, önemle üzerinde durulmalıdır.

Nitekim memleketin bu realitesini kavrayamayan şair ve yazarlar, devşirme denilebilecek bir usulle diğer kültür ve medeniyetlerin unsurlarını eserlerine taşımaktadırlar. Ancak yaptığımız bu değerlendirmeler Buğra’nın dini merkez alan eserler vücuda getirdiği düşüncesini oluşturmamalıdır. Valaery’nin şiirde mana için kullandığı ‘meyvedeki vitamin’ benzetmesini biz de Buğra’nın eserlerindeki din için kullanabiliriz. Din, Buğra’nın eserlerinde meyvedeki vitamin gibidir.

A- DİN- TOPLUM MÜNASEBETİ

Tarik Buğra, yukarıda çerçevesini sunmaya çalıştığımız bir perspektifle dinin sosyal boyutuna eğilmektedir. Buğra, din üzerinde duruken özellikle onun birleştirici yapısına atıfta bulunur. Dinin bu birleştirici özelliği bir medeniyetin temel unsurlarındandır.

---

³ Düşman Kazanmak Sanatı, 157

Kilise bütünlüğünden söz edilemezdi; kilise- din --
birleştirici ve yönetici olmaktan çıkıp gitmişti. (Osmancık,
69)

Osmanlının yükselişine mukabil diğer devletlerin hergeçen gün zayıflaması, o çağın sosyal gereği çok önemli roller üstlenen dinin yukarıda değindiğimiz birleştirici özelliğini kaybetmesiyle ilgilidir. Pasajda dile getirilen durum Osmanlı'nın komşusu tekfurluklarla ilgilidir. Hıristiyanlığın ve o dönem toplumunun bu durumunun tersi anlamında, Osmanlı toplumunda din, asıl hüviyetiyle yer almaktadır. Bu hüviyetin esas çigisi toplumun tümüne nüfuz ederek ortak bir ruh oluşturmastır. Buğra, Osmanlı'yi kuran güç olarak bu ruhu görür.

Dinin toplumun içerisinde oynadığı diğer bir önemli rol de insanlara birlikte yaşama projesi sunabilmesidir. Dinin birleştirici yönüyle ilgili düşünbileceğimiz bu durum, Buğra'ya göre Osmanlı'da başarıyla uygulamıştır. 'Küçük Ağa'da Yazar'ın yaptığı tesbit bu konudaki kanaatini ortaya koymaktadır:

Biri Cuma, öteki Pazar günleri tatil yapardı. Salih beş vakit namazını kılar, Niko kilisesine devam ederdi" (Küçük Ağa, 11)

Buğra'nın 'Osmanlı ruhu' diye de adlandırdığı bu anlayışa göre, her iki din de (İslamiyet ve Hıristiyanlık) doğru şekilde algılandığında ve yaşama geçirildiğinde sağlıklı bir toplumsal ilişki ortaya çıkaracaktır. Dinin özüne, insanın ihtirasları karıştıdaysa yukarıdaki pasajda dile getirilen durum yok olmaktadır. Nitekim, Osmanlı'nın yıkılışıyla kendi devletlerini kurma düşüncesine girişen azınlıkların Hıristiyanlığı bir araç olarak kullandığı gözlemlenmektedir. Buğra'nın özellikle Küçük Ağa'da, Niko ile Salih'in münasebetlerini öncesiyle ve sonrasıyla vermesi ve bu iki kişi arasındaki münasbet konunun önemli misalleri olarak yer alır.

Uygulamalarda ve algılamalarda dönemseller farklılıklar gözlemlense de Buğra, dini, zaruri bir realite olarak kaydeder. Bu zaruri realite olma özelliği, dinin elinden alınmaya çalışıldığında bir başka ideoloji veya doktrin, o dinin yerine girmektedir. Felsefede dile getirilen, ‘Tabiat boşluğu kabul etmez.’ sözü; Buğra açısından toplum, ‘din açığını kabul etmez.’ şeklini almaktadır.

‘Marks’ diyor, uzaklaşırken dini afyon saydırtabilmiş, öteki dünyayı saçma göstermeyi becermiştir. Bütün bu bakımlardan överim onu. Ama aynı Marks toplumu tastamam öteki dünyanın yerine koydurtmuş böylece de ktusal amacın savaşını çetinleştirmiştir; ezmek üzere olduğum ve kolayca ezdiğim cepheye yeni ordular türetmiştir. (Gençliğim Eyvah, 220)

Buğra’nın, toplumun, dine yönelik bir boşluğu kabul etmeyeceği şeklindeki kanaatine önemli bir misal olarak kaydedebileceğimiz ‘Gençliğim Eyvah’daki İhtiyar’a ait ifadeler, din yerine ideolojinin, din hüviyetiyle geçtiğini göstermektedir.

Bu konuyla ilgili bir kanıya varmamız gerekirse; Buğra’nın edebî anlamda dini nasıl zaruri görüyorsa, sosyolojik anlamda da aynı kesinlikle zaruri gördüğünü kaydedebiliriz. Buğra, dinin bir sosyal vakıa olarak yarattığı kültürün, toplumu ayakta tutan temel dinamiklerden olduğunu belirtir. Bu konudaki temel düşünceleri ve tesbitleri, Küçük Ağa romanını, söz konusu perspektiften okuyarak görebiliriz. Bu açıdan baktığımızda, Türk milletini kurtuluşa götüren yolda, Buğra’nın önemle üzerinde durduğu ‘din ve milli duygunun - tavrın birleşmesiyle ortaya çıkan kültürün, hayati ehemmiyeti olduğu görülür. Burada şunu da eklememiz gerekir ki, Buğra için dinin birleştirici yönü millî histen, millî duygudan ayrı düşünülemez. Örneğin, aynı dine inanmalarına rağmen, Türk toplumu ile Arap toplumu arasında ciddi bir

münasebete rastlıyamayız.(Bu ifade, tarihi bir olguyu değil; Buğra'nın eserlerini merkez alan bir tesbiti dile getirmektedir.) Bu cümleden olarak Buğra perspektifinde, dinin millî hayattan soyutlanamayacağı, ikisinin bir bünye olarak millete hayat veren kültürü oluşturacakları ifade edilir.

Dinin bu önemli ama hassas özelliği, uygun kullanılmadığında ne tür problemlere sebep olabileceği ise Buğra, diğer bir çok romanında dile getirir. Yazar dinin ortak/kamusal hüviyetinin şahsileştirildiği zaman, İhtiyar gibilerce sömrüleceği inancındadır.

B-TÜRK MİLLETİ VE DİN

Gerek İslamiyet öncesi dönemde, gerekse İslamiyet sonrası dönemde din, Türk milleti için çok önemli bir müessese olmuştur. Değişik dönemlerde, önem derecesi artsa veya azalsa da şamanlardan İslam din adamlarına uzanan çigide din ve dine ait değerlere, bir üst konum verilmiştir. Ancak Türk milletinin dinle münasebetini irdelerken onun senkronik karakterini gözardı etmemeliyiz. İslam'a girişten sonra bu senkronik karakter kendini göstermiş, milli değerler dinin teklifleri içerisinde terbiye edilmeye çalışılmıştır. Ancak ne mahiyette hayata tatbik edilirse edilsin din, büyük bir güç olarak hep var olmuştur.

“Senin ve çocuklarının ve onların da çocuklarının çocuklarının ve bütün soyunun, sopunun şerefi ve kudreti ve yücelmesi Allah kelamına gösterdiği bu saygıdadır ve bu saygı sayesinde ve bu saygıya bağlıdır. Çünkü hakkı ve hakikatı ve doğruyu, adil olanı idrak ediş bu saygıdadır. (Osmancık, 46)

Yazar'ın millet ve din birlikteliğini dile getirdiği Ertuğrul Gazi'nin bu sözleri, dinin Türk milletinin hayatında oynadığı rolü ortaya koyar mahiyettedir. Osmanlı, tesis ettiği din temelli dünya görüşünde şeref ve kudretini dine bağlamıştır. Osmanlı'daki bozulma hadiselerine karşı ortaya konulan en önemli sebeplerinden biri dinden uzaklaşmadır. Din merkezli bu dünya görüşünde, herşey din çerçevesinde değerlendirilmiştir. (Burada, örfü de atlamamız lazımdır.) Bu duruma diğer bir önemli misal olarak da Şeyh'ül-İslam'ın bütün yönetim kademelerinin üstünde olan mevkiini gösterebiliriz. Osmanlı, bu dünya görüşü içerisinde kendine büyük bir kutsiyet atfetmiştir. Zira kendi değerlendirmeleri içerisinde, Kayı boyu “ Tanrı'nın görevlisidir.”⁴

Osmanlı'nın değerlendirmesi sadece kendine kutsiyet biçmekle kalmaz, bu kutsal görev dünya üzerinde huzur ve adaleti sağlamak gibi bir vazifeyi icab ettirmektedir.

Osmanlı'nın son döneminde din, siyasi alanda gücünü devam ettirmekle beraber yönetime etkin şekilde katılan diğer güçler dini ikinci, üçüncü derecede bırakacak kadar kuvvetlenmiştir. Halk yaşantısında da din etkin bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Ancak kimliği belirleyen öğeler değişmiş; dinin öz mahiyetine müdahaleler çoğalmış; hurafeler çoğalmıştır. Hüseyin Rahmi'de gördüğümüz bu sosyal durumu Tarık Buğra romanlarına pek fazla taşımaz. Buğra, Türk milletini oluşturan en önemli dinamiklerden biri olarak ele aldığı dinin yaşanma şeklinden ziyade onun sosyolojik gücü üzerinde durur.

Cumhuriyet'in laik yapısı içerisindeyse din, artık resmî anlamda siyasetin dışına itilmiştir. Ancak Buğra'nın dikkat çektiği gibi, din, sömürülme yönüyle siyasetin içinde yer almıştır. Gençliğim Eyvah'daki İhtiyar'ın en büyük silahlarından biri de dindir. Burada yine Buğra'yla örtüşmesi bakımından Şerif Mardin'e müracaat edebiliriz. Mardin, Cumhuriyet seçkinlerinin tek bir dini öngördüklerini , bu 'resmî

---

⁴ Osmancık, 95

dinin' dışında herhangi bir anlayışa hayat hakkı tanımadıklarını belirtir. Bu çerçevede 'halkın İslam'ı es geçilmektedir'⁵.

Buğra da Mardin'e paralel olarak seçkinlerin din dayatmasını eleştirir. Halk nezdinde din- devletin laik yapısına kaşılık- hâlâ çok önemlidir. Örneğin, Yağmur Beklerken' de görülen kuraklık karşısında kasabanın halkının kuraklığa çözüm olarak başvurduğu tüm yöntemler dinidir.

Dinin, seçkin veya halk tabakalarından soyutlanarak harekete geçirici bir değer hüviyetiyle yer alışı ise Küçük Ağa'da görülür. Savaş ortamının da etkisiyle küçük ayrıntıların gösterilmediğini varsayabileceğimiz romanda din, yaşanan şekliyle yoktur. Anck, bütün milletin etrafında toplanabildiği hemen hemen tek ortak değerdir. Benzer durum 'Firavun İmanı' romanında da görülür. Ancak 'Küçük Ağa'dan farklı olarak din burada siyasi tercihlere ve sahiplenmelere doğru kaymaktadır. Bu noktada gündeme getirmemiz gereken bir husus da din ile devletin bütünleştirilmesidir. Nitekim Halife'ye karşı gelmek dine karşı gelmek şeklinde telakki edilmiştir. Bu cümleden olarak I. Millet Meclisi'nde, II. Gurup diye adlandırılan gurubun Osmanlı'nın devamını esas alması dolayısıyla Halife'ye önem vermesi sebebiyle 'dinci' ilan edilmesi eksik bir değerlendirme olmaktadır.⁶ Buğra da 'Firavun İmanı'nda meseleye bu açıdan bakarak dinin birleştirici bir rol oynadığını; bu sebeple, dinin 'ayırıcı bir rol' mahiyet taşıdığı yönündeki değerlendirmelerin eksik veya yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Bu kısa değerlendirme ışığında bile dinin Türk toplumu içinde oynadığı büyük rolü görebilmekteyiz. Buğra'nın önemle üzerinde durduğu, 'dinin birleştirici karakteri', Türk toplumunu etkileyen en önemli yönü olmuştur.

Mardin Şerif, a.ge.e., 143

Bu konuda bkz. Demirel, Ahmet, I.Meclis'te Muhalefet, İstanbul, 1996

C- OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİNİN ALGILANIŞI

Buraya kadar ki değerlendirmelerle dinin bir sosyolojik öge olarak oynadığı rolü ortaya koymaya çalıştık. Buradaysa Osmanlı toplumunda ve Cumhuriyet dönemi Türk toplumunda dinin algılanışına değineceğiz. Bu konunun, söz konusu iki dönem arasında algılanaşındaki fark, meseleye vuzuh kazandıracaktır.

Bilindiği gibi Osmanlı toplumu din temelli bir toplumdur. Kitabî dinin yanında halkın yaşadığı ve biraz daha esnek olan ‘Volk İslam’, döneminin müslüman toplumunun dünyaya bakışını oluşturuyordu. Seçkinler düzeyinde olsun, halk düzeyinde olsun din çok önemli bir yer işgal ediyordu. Dinin bu kutsal konumunda şüphesiz Türk milletinin Tanrı görevlisi olarak düşünülmesinin yeri büyüktür. Dönemlere ait bakışlara geçmeden önce başlıkla alakalı şu hususa da değinmemiz yerinde olacaktır. Din kavramı elbetteki diğer dinlere de şamildir. Ancak meseleyi Buğra’nın eserleri çerçevesinde ele aldığımızdan dolayı, din, ekseriyetle İslamiyet’e atıfta bulunmaktadır. Nadiren de olsa Hıristiyanlığ’a da değinilemektedir. Ancak bu değinme, İslamiyet’in yüceliğini ortaya koyma amacıyla ve Hıristiyanlığı olumsuz şekilde ele almaktadır.

Tarık Buğra, Osmanlı döneminde dinin fonksiyonu ve dine bakışla ilgili olarak, ‘Osmanlık’ romanında Osmanlı devletinin kuruluş dönemindeki dinin fonksiyonunu ve dine bakışı ele alır.

Buğra'nın değerlendirmeleri çerçevesinde din, bu dönem insanı için hayafî bir ehemmiyete sahiptir. Dinin fonksiyonu ve dine bakış dördü bir konseptte ele alınır. Dinin iman boyutu, dinin devlet yönetimiyle ilgili boyutu, dinin kültür boyutu ve İslamiyet'ten farklı olarak Hıristiyanlığın durumu. Bu dördü konseptin açılımına girecek olursak; dinin iman boyutu özellikle kişisel erdemleri artırıcı bir fonksiyonla ön plana çıktığını görürüz. Buğra'nın bu konuyla ilgili olarak üzerinde durduğu husus Osman Bey'dir. Osman Bey'in, 'Osmancık'tan 'Osman Gazi'ye ulaşması dinin verdiği yüksek ahlak sayesinde. Dinin bu fonksiyonu Şeyh Edebalı vasıtasıyla Osman Gazi üzerinde gösterilir. Osman Bey genç ve delişmendir. Ataktır, korkusuzdur. Ancak bu özellikleri bir erdem haline getirecek hüviyetten yoksundur. Bu hüviyeti ona, İnönü'de bir gece vakti kendinin küçüklüğünü ve ihtişamını öğreten Şeyh Edebalı verir. Bir anlamda din Osman Bey'in iç dünyasını tamamlayan bir fonksiyonu icra eder. Osman Gazi de bunun farkındadır. Nitekim Şeyh Edebalı'yla bir konuşmasında; gücümü seninle tamamlanmış görürüm⁷ der.

Dinin bu önemli fonksiyonunu ve dine olan 'yüce bakışı' sadece Osman Gazi'nin şahsında görmeyiz. Osmancık romanındaki iyilik ve güzellik adına olan tüm motif ve davranışlar dinle irtibatlıdır. Ancak yanlışa düşmemek için şu hususun bir kez daha hatırlatılmasını faydalı görüyoruz. Buradaki din, Türklükle yğprulmuş bir din(İslamiyet)dir. Bu hususla ilgili olarak bir başka örnek olması hasebiyle Mihail Kosses'i burada zikredebiliriz. Mihail Kosses, içinde taşıdığı iyi özellikler ve güzelliğe açık fitratıyla tabii olarak İslamiyet'e girer. Osman Bey'in Aydos Tekfuru Nikeforos'a elçi olarak gönderildiği Abdullah'ı Nikefor'un burçlardan atması esnasında Abdullah'ın getirdiği şehadet Mihail Kosses'e 'başka bir alemin' kapılarını açar:

Mihail Kosses kaderinin bu seste olduğunu artık su götürmez bir kesinlikle anlıyordu. Bu sesin daha önce gördüğü

o insanların ve durumların davranışların özeti olduğunu , artık kesinlikle kabul ediyordu. (Osmancık, 237)

Mihail Kosses'in -müslüman olduktan sonra Köse Mihal- bu durumu esasen bir mukayeseyi de içinde barındırmaktadır. Fıtraten iyiliğe ve güzelliğe temâyülü olan Köse Mihal'in bu iç güzelliğini mensub olduğu din uyandıramaz. Buğra, burada gizli olarak dönemin Hristiyan anlayışına eleştiri gönderir. Hıristiyanlığ'ın bu 'ölgün' durumuna mukabil İslamiyet, Mihail Kosse'i 'Köse Mihal'e taşıyabilmektedir. Bu hadise de dinin(İslamiyet'in) Osman Bey üzerinde sergilenen fonksiyonuna benzer bir fonksiyonunu ortaya koyar; din burada da , aynen Osman Bey'de olduğu gibi kişiyi olgunluğa taşıyıcı ve fitrattaki erdemlerin günyüzüne çıkmasına imkan veren bir yapıya sahiptir.

Dinin sosyo-kişisel boyutundan devlet boyutuna geldiğimizde; ilk gördüğümüz, Buğra'nın tarihi realitelere sadık kalarak aktardığı şekilde, dinin yönetimde etkin bir rol oynadığı, hatta yönetim biçimine ana karakterini verdiğidir.

Dönemin gerek toplum tabakası gerekse yönetici kesimi sıkı bir dini kayıtle mukayyettir. Devletin ('Osmancık' romanı itibariyle Beyliğin, en önemli meşruiyet kaynağı dindir.)

“Dursun Fakı yine hadislere dayanarak emirin adaletten koptuğu zaman şeytanın emrine girmiş sayılacağını bildiriyordu.” (Osmancık,31)

Osmanlı'nın ilk kadısı Dursun Fakı'nın verdiği hutbede üzerinde durduğu husuların tüm referansları dinîdir. Çünkü Kayı Boyu, “Tanrı görevlisidir.”⁸ Burada şu

⁷ Osmancık, 126

⁸ Osmancık ,185

husus oldukça önemlidir. Dursun Fakı hutbesini îrad ederken bir din adamı hüviyetiyle vazifesinin gereği olarak îrad etmemektedir. Bizzat Osman Gazi üzerinde büyük bir müessriyet kurarak îrad etmektedir.

Din, yukarıdaki şekliyle sadece bir din adamının ağızıyla dile getirilmemiştir. Bir devlet yöneticisi olan Osman Bey, Çavdar Bey'e söylediği; "Ben, benden ziyade benim soyum, benim dinim hakkı için vururum."⁹ cümlesiyle dinî davranan bir yönetici profili çizer. Şüphesiz ki Buğra'nın bütün bunlarla vermek istediği Osmanlı'nın kendine varlık gayesi olarak gördüğü "İla-yı kelimetullah" düşüncesinin zihinsel arkaplanıdır.

Nitekim Osmanlı'nın dine olan bu bağlılığı ve din için yaptığı mücadele Tanrı tarafından İstanbul armağanıyla tebci edilmiştir. Bunula ilgili olarak Buğra'nın yaptığı değerlendirmeyi burada nakletmemiz Buğra'nın din anlayışını kavramamızda yardımcı olacaktır:

"Senin cedlerin defalarca ve defalarca Konstantiniyye diye sefere çıktılar. Amma yalnız kanları bu fethin misilsiz şerefini elde etmeye yetmedi. Ve Arap dahi defalarca aynı şeref uğruna başlarında Eyyup Ensarî'nin taşıdığı sancak da olduğu halde aynı sefere çıktılar. Amma bu emsalsiz fethi yalnız İslam da yetmedi. Vakta ki senin kanın İslam'ın imanı ile birleşti. İşte o zaman Allh'ın takdis ettiği büyük feth müyesser oldu. Senin ikbalin senin varlığın bu birliğe bağlıdır. Birinden koptun mu uçurum seni yutar, yutacaktır." (Küçük Ağa, 150)

Buğra'nın bu değerlendirmesi dinin Osmanlı toplumunda oynadığı rolü ortaya koymakla beraber; 'Millet' bölümünde genişçe işleyeceğimiz ve 1980'den sonra

“Türk-müslümanlığı”, “Anadolu müslümanlığı” gibi adlarla da adlandırılan önemli bir sosyolojik hadiseye dikkat çekmektedir.

Dinin, Osmanlı dönemi itibarıyla ele alındığı başka bir yönünün de kültürel boyutu olduğunu belirtmiştik. İslamiyet’in Türk kültürüyle birleşmesiyle vücuda gelen büyük medeniyetin oluşturduğu büyük kültüre Buğra, kültürün meyvelerini verdiği dönemleri (örneğin Kanuni dönemi), konu olarak işlemediğinden fazlaca değinmez. Ancak ‘Osmancık’ta Osman Gazi’nin üflediği ney, Mihail Kosses üzerinde büyük bir tesir bırakır. Bu kültür unsuru, bir insanın köklü değişim geçirmesindeki önemli amillerden biridir:

“Ve Osman’ın ney üfleyişi?

Ama belki... belki değil kesinlikle o ney’den idi. O gece ve bu gece Mihail Kosses’in çözebilmek için kafasını tırmalayıp durduğu bilmeceyi ya da sırrın açıklanışı...

Kimsenin söyleyemeyeceği, kimsenin kelimelerini bulamayacağı en büyük ve en kesin gerçek o ney’de idi., ney’inde idi, ney’i idi.” (Osmancık, 149)

Ney, Osmanlı medeniyetinin ve kültürünün en önemli unsurlarından biridir. Buğra, eserinde bu önemli kültür unsurunu bir devletin kurucusuna üflettirmek suretiyle kendi kültür projesi adına önemli bir tespit yapıyor. (Eserlerinden çıkarımla yaptığımız düşündüğümüz bu proje, en üst düzeyden en alt düzeye bütün toplum fertlerinin o toplumun kültürünü kuşanmalarını gerekli kılar.)

---

⁹ a.ge.e,185

Daha önce de belirttiğimiz gibi Buğra'nın ele aldığı konular gereği (daha çok Milli Mücadele dönemi ve sonraki dönemler işlenir.) Osmanlı kültürel dokusunu fazlaca işlenmez.

Dinle ilgili kaydettiğimiz dörtlü konseptin dördüncü ayağını oluşturan Hıristiyanlık, Buğra'nın eserlerinde çok az yer alır. Yer alışı da daha ziyade bir mukayesinin, (İslamiyet-Hıristiyanlık mukayesesi) kötü tarafını teşkil eder mahiyettedir. Bu mukayese bir 'Osmancık'ta, bir de 'Küçük Ağa'da görülür. Burada Osmanlı dönemi konumuz olması hasebiyle 'Osmancık'taki konu ediliş şeklini ele alacağız. 'Küçük Ağa'da da konu ediliş Osmanlı devleti dönemindedir. Ancak bu dönemi daha ziyade Milli Mücadeleyi içeren ve klasik Osmanlı toplumundan farklı ve gündemini var olma-yok olma mücadelesinin kapladığı "ara dönem" olarak düşündüğümüzden 'Küçük Ağa'daki ele alışı, daha sonra işleyeceğiz.

Gerek kişisel boyutuyla, gerekse devlet boyutuyla İslamiyet'in Osmanlı Devleti için temel kurucu güç olduğunu -Buğra'nın perspektifinde- belirtmiştik. Buğra, yaptığı mukayeseyle Osmanlı'nın bu durumuna mükabil Hıristiyanlık'ın böyle bir güçten yoksun olduğunu belirtir. Osmanlı'da din, hayatı belirleyici unsurken Bizans halkı için din çok fazla bir anlam ifade etmemektedir.

"Kilise'nin ve Bizans'ın halleri halka vız geliyordu. Durumun farkında bile dağildi halk. Halk, sadece zorlandığı için yapıyor veya yapmıyordu. Korkulacak şeyler iyi öğrenilmişti. Halkı ancak korku yönetip yönlendiriyordu ve korkunun işlerlik alanı çok mu çok daralmış toplum hayatı kilisenin ve devletin elinden çıkarak kişisel çıkarlara, açık gözlülere, dalaverecilere kalmıştı." (Osmancık,70)

Bir din(İslamiyet), bir medeniyetin temellerinde en önemli rolü oynarken diğer bir din(Hıristiyanlık), çürümeye terk edilmiş, temsilcileri tarafından dikkate alınmaz olmuştur. Artık “Kilisenin bütünlüğünden söz edilemezdi, kilise-din birleştirici ve yönetici olmaktan çıkıp gitmişti.”¹⁰

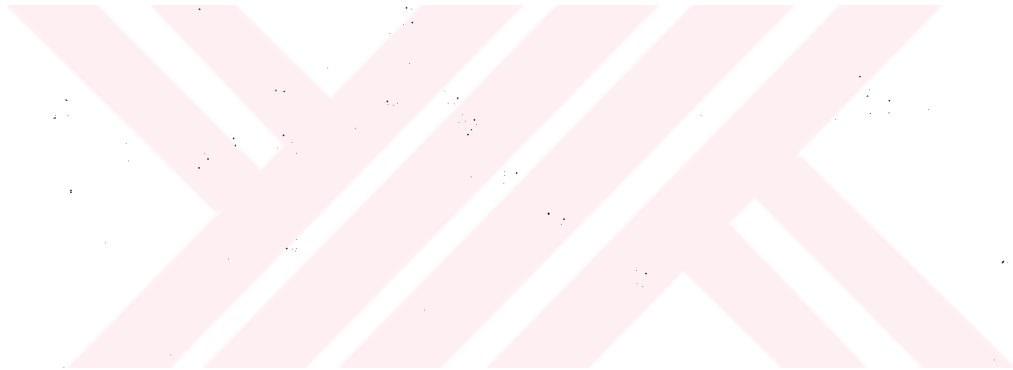
Osmanlı toplumunda dine bir üst konum, halkın kendi iradesiyle verilirken Bizans'ta Hıristiyanlık halkın korkularıyla var olmaktadır. O çağın hakim zihniyeti gereği Osmanlı'da din nasıl önemliyse, Bizans'ta da öyle önemlidir. Ancak şu farkla ki yukarıda belirttiğimiz gibi İslamiyet, kendini sevdirek ve halkın en küçük hayat parçasına nüfuz ederek (Bunda millî hayatla bağdaşması, sankronik mahiyet arz etmesi önemlidir.) önemini sergilerken diğer tarafta din, sadece korkuyla vardır.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Osmanlı döneminde (Klasik Osmanlı toplumunu) kuruluşundan 1800'lerin ortasına kadar, dinin birincil derecede hem halk yaşantısında hem de yönetim seviyesinde önemle kendini hissettirdiğini görürüz. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Buğra, Osmanlı'da din etrafında oluşan tartışmalara veya farklılıklara değinmez. Cumhuriyet dönemini işlerken ön plana çıkardığı halkın dini yaşantısı ile seçkin zümrenin yaşantısı arasındaki farka, Osmanlı düzleminde eğilmez. Veya Osmanlı'nın kuruluşunda çok önemli roller üstlenen ve Kemal Tahir'in de biraz İslamî çizginin dışında çizdiği karakteriyle örtüşür şekilde tartışma konusu olan 'Dervişler'in bu yönüne değinilmez. Onlar da dinin birleştirici hüviyeti içerisinden yer alırlar.

Ara dönemi olarak nitelediğimiz Milli Mücadele yıllarına gelindiğinde karşımıza denize düşen ve boğulmayla karşı karşıya olan bir milleti görürüz. Bu dönemde din, dönemin özelliğinden olsa gerek daha ziyade siyasal hadiselerle irtibatı yönüyle işlenir.

---

¹⁰ a.ge.e., 69

Buğra'nın ideolojiler kısmında da naklettiğimiz gibi bu dönemde önemle üzerinde durduğu husus, Bolşeviklikdir. Ayrıca diğer bir önemli husus da Türk milletinin kutsiyetidir.

Bu dönemde dinin Türk toplumu için önemini kavrayan dış güçlerin din üzerinden oynadıkları oyunları görürüz. Bu oyunun en belirgin özelliği Türk milletini kurtuluşa götüren Kuva-yı Milliye'yi din düşmanı, Bolşevikleri de din dostu / dindar gösterme gayretidir.

“Bu adamcağızları Kuva-yı Milliye'nin ilk günlerinden beri yürütülen malum taktikle kandırıyormuş; Ankara, Padişah'a ve Halife'ye başkaldırmış, hükümet etme hırsı yüzünden memleketi batırıyormuş, Ankara için silaha sarılmak cehennemlik olmak demekmiş. (Firavun İmanı, 108)

Fuad Zahir takma aslı Ali Yusuf, Tokat Zile'de isyan çıkarınca halkı kendine çekmek için o zamana kadar Kuva-yı Milliye karşıtlarının kullandıkları argümanları kullanır. Dini istismara dayanan bu argüman, o dönemin en büyük silahıdır. Bu durumun farkında olan Ankara, dindar kimlikleriyle bilinen Mehmet Akif, Hasan Basri ve Hüseyin Avni Beyleri Tokat'a gönderir. Akif, burada halkla yaptığı konuşmalarda bu iddiayı çürütmeye çalışır:

“Size Ankara'nın dinsiz imansız olduğunu söylediler.
Yalan mı? (Firavun İmanı, 97)

Halk üzerinde oynanan oyunu ortadan kaldırmak için çabalayan Akif ve arkadaşları pasajda dile getirilen cümle ve benzeri düşüncelerle mücadelede bulunurlar ve başarırlar da.

Din üzerinden oynanan oyunun diğerk bir ayağı da Bolşevikler'in kendilerini din dostu / dindar gösterme çabalarıdır. Bu çabada ilk başlarda muvaffak da olmuşlardır.

“Biz Bolşevikleri din, iman, helal düşmanı bilirdik. Yani bize öyle dedilerdi; değilmiş oysa. Daha geçenlerde iki Bolşevik geldi buraya. Doğru dürüst, bizim gibi adamlar baya. Biri müslümanmış, Hocaymış, hem. Din daha bir kuvvetlendi. (Firavun İmanı, 89)

Said'in dile getirdiği bu ifadeler Bolşevikler'in dinin önemini çok iyi kavradıklarını ve bunu çok iyi kullandıklarını göstermektedir. Tarık Buğra, bu ve benzeri fikir veya hadiselerle dinin Türk toplumu için o dönemde de çok önemli olduğunu, ancak bu önemi iyi kavranılmadığında birleştirici özelliğinin aksine ayrıştırmacı mahiyet taşıyabileceğini ortaya koymak istemektedir.

Bolşevikler'in din üzerinden oynadıkları oyun dönemin seçkinleri üzerinde de tesirini göstermiştir. Milli Mücadele döneminin önemli sosyalistlerinden olan Mehmet Şükrü Bey ve Şeyh Servet Efendi, Sosyalizm'i “İslamî” bulmaları sebebiyle kabul etmektedirler.

Milli mücadele yıllarında İslamiyetle Bolşevikliğin (Sosyalizmin) kesiştiği bir başka nokta da “İslam Sosyalizmi” fikridir. Tarık Buğra'nın Firavun İmanı'nda işlediği şekliyle “İslam Sosyalizmi” fikri Rusya'nın bir tuzağı olarak yer almaktadır.

‘Beri yandan İslam Sosyalizmi’ masılı da alıp yürümekte idi ve Rusyanın- orduya üç mü vereceğim diyor? – bu fikrin propagandaları için beş harcadığı kolayca anlaşılacak şey değildi’. (Firavun İmanı, 137)

Rusya'nın oynadığı İslam Sosyalizm'i masalı da dinin sömrülen başka bir yüzünü ortaya koymaktadır. Buğra'ya göre, Rusya emeline ulaşmak için elinden gelen herşeyi yapmış, Türk toplumunu kendine çekmek için dindar görünmenin ötesinde Sosyalizm'i İslamiyet'in özü olarak takdim etmiştir. Nitekim Şükrü Bey, Asr-ı Saadeti, Sosyalizm'in uygulandığı ve başarıya ulaştığı bir dönem olarak düşünmektedir.¹¹

Şüphesiz ki Rusya'nın oyununa gelip ağa düşen bu örneklerle beraber Türk aydının ekseriyeti bu oyuna gelmemiştir. (Kuva-yı Milliye'nin başarısı bunun göstergesidir.) Bununla beraber denize düşenin yılanı sarılacağı düşüncesiyle Rusya'yla yakınlaşmanın Bolşevikliği tazammum etmediği¹²; dolayısıyla dinen bir sakıncası olmadığına inanan 'Küçük Ağa'nın Reis Bey'i gibi aydınlar da vardır. Buğra bu düşüncedeki aydınları da vatanperver olarak takdim eder. Bu düşüncelerini realitelerin bir uzantısı olarak düşünür.

Milli mücadele döneminde dinin ortaya konulan bir başka fonksiyonu da, yok olmayla yüzyüze gelen bir millete verdiği moral gücüdür. Osmanlı dönemini söz konusu ettiğimiz de Şeyh Edebali'nin ağzından Türk milletinin Tanrı görevlisi olduğunu naklatmıştık. Bu inanış, Milli Mücadele yıllarında da, bu 'görevli millet'in korunacağı şeklinde tezahür eder.

“Bu millet köle olmaz, Canab-ı Rabb-ül Alemin buna izin vermez, vermemiştir, vermeyecektir. Siz onun bu lütfuna elbette layıksınız, layık olduğunuzu göstereceksiniz. Siz onun lütfuna da cetlerinize de layıksınız. (Küçük Ağa, 278)

Yüzbaşı Nazım Bey'in Kuva-yı Milliye adına halka hitaben yaptığı bu konuşma, Buğra'nın önemle üzerinde durduğu iki hususu ön plana çıkarır. Dinin toplum

¹¹ Firavun İmanı, 18

¹² Küçük Ağa, 226

üzerindeki büyük etkisi ve Türk milletinin kutsallığı. Bu iki oktayı Buğra, Türk milletini kurtuluşa taşıyacak unsurlar olarak görür. Nitekim bilindiği gibi Mehmet Akif, Türkiye'nin birçok bölgesini gezerek Türk halkına yukarıdaki iki dinamik ışığında moral gücü vermeye çalışmıştır. Buğra, Türk milletinin kutsiyetini de hiçbir müslüman veya müslüman olmayan Türk kavmine nasip olmayan ancak Müslüman-Türk Osmanlı'ya nasip olan İstanbul'un fethi vasıtasıyla misallendirmek ister. Ne var ki bu kutsiyeti naklettiği yerde, "Sen al ve yeşil sancağı unutmak üzerisin, birbirinden ayırmak üzerisin. Uyan" diyerek o dönem toplumunun dışarı olduğu başka bir probleme dikkat çeker .

Milli Mücadele yıllarının kaos ortamında Buğra, Osmanlı'da olduğu gibi o dönemde de dinin büyük ve önemli bir toplumsal güç olduğunu yukarıda kaydettiğimiz misallerle ortaya koymaya çalışır. Bu misallere ek olarak yine dinin o dönem toplumundaki gücünü göstermesi bakımından, Reis Bey'in eşikiyabaşı Çakırsaraylı'nın yanına gittiğinde onu caydırmak için sıklıkla dinî referanslara müracaat edişini kaydedebiliriz.¹³ Ayrıca bu dönemle ilgili olarak "Al ve Yeşil bayrağın birbirinden ayrı bırakılmak üzere olduğu" dile getirilerek Cumhuriyet döneminde dinin olacağı kurumların da ipucunu vermektedir.

Buğra bu dönemde dinle ilgili olarak İslamiyet'in haricinde az da olsa Hıristiyanlık'a değinir. Ancak buradaki değinme de Osmancık'ta olduğu gibi bir mukayese amacını taşımaktadır. Esasen her iki din de öz itibarıyla "temiz" dir. Öz kurallarına uyulduğunda, ferdi ihtiraslar karıştırılmadığında, insanların aynı toplum içinde huzurlu ve barış içinde yaşamaya imkan sağlamaktadır.¹⁴ Ancak söz konusu ihtiraslar karıştırıldığında din özünden, dolayısıyla din eksenli toplum da özünden sapmaktadır / saptırılmaktadır. Böyle bir durum ilgili olarak Buğra, 'Küçük Ağa'da

¹³ a.ge.e.,193

¹⁴ a.ge.e., 11

Çolak Salih vasıtasıyla yaptığı bir mukayesede, İslamiyet'i ve müslüman din adamını daha asil bulur.¹⁵

Cumhuriyet dönemine geldiğimizdeyse yukarıda kaydettiğimiz ve Buğra'nın Türk toplumunu uçuruma sürükleyecek boyutta tehlikeli gördüğü "al ve yeşil" sancağın birbirinden ayrılması meselesi dinle ilgili problemlerin merkezini teşkil eder. Cumhuriyet dönemini işlerken diğer dönemlerden ayrı olarak dini, problem kelimesiyle ortak bir yapıda kullandık. Çünkü Buğra'nın eserlerine taşıdığı şekliyle incelediğimizde konuya baktığımızda, dinin hep problemle var olduğunu görmekteyiz.

Önceden de kaydedildiği üzere Cumhuriyet devrimi laik yapısıyla dinden mutlak kopuşu esas almaktaydı. Dinî olan hiçbirşeye kamusal alanda yer yoktu. Ancak Cumhuriyet'in seçkinlerince yaşanan ve takdim edilen bu seküler yapı, dönemin Türk toplumunun dokusuyla fazlaca örtüşmemiştir. Şerif Mardin'in ifade ettiği gibi seçkinler resmi anlamda tek bir din olduğunu varsaymışlar ve bunu kaldırarak laik yapıyı tesis edebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak bu değerlendirmeyi yaparken halkın yaşadığı İslamiyet'i ve halkta yaşayan dinin kuvvetini görememişlerdir.¹⁶ Din, yönetim kademesinde silinmişse de halkın yaşantısında varlığını hep sürdürmüştür. Cumhuriyet'le beraber benimsenen demokratik yönetim tarzı da halkın seçimine dayandığından dolayı uygulamadaki siyaset dinin silindiği alanla, dinin yaşandığı alanı kesiştirmiştir. Bu kesişme de- Buğra'nın değerlendirmeleri çerçevesinde- dinin siyasi bir malzeme olarak sömürsünü meyve vermiştir. Örneğin, Serbest Fırka'nın ve Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde dinin rakip cepheyi yıpratmada bir silah gibi kullanıldığı görülmektedir.

Dinin silindiği alanla silinmediği alanın kesişme noktasında Rahmi, bu kesişmeden doğan çelişkiyi yaşar:

¹⁵ a.ge.e., 94

¹⁶ Mardin, Şerif, a.ge.e., 147

“Ama Rahmi’nin düşünmek ve hesaba katmak istemediği.. aklını yokladıkları zaman kiminde utanır, kiminde öfkelenir gibi olduğu şeyler de vardır.

Gavur alfavesi?

Şapka?

Kapatılan tekkeler, dergahlar, zaviyeler?

Karılar?

Bunlar da oy kaynakları idi ve Rahmi utansa da öfkelenirse de hatta korksa da adı üstünde işte Serbest Fırka, Bunları da serbestliğin hakkı sayıp kullananlar vardı. (Yağmur Beklerken, 185)

Kenan Bey’in siyasete girmesi için Rahmi’ye yaptığı ısrarlar pasajda dile getirilen problemlere tosmaktadır. Türk devriminin çözemediği, problem haline getirdiği din, yapısı gereği istismara açık olması dolayısıyla Rahmi’yi korkutmaktadır. Alfabeden giyim kuşama uzanan geniş yelpazede siyasetin büyük bir oy potansiyeli vardır. Özellikle bu konuların dinle irtibatlı oluşu, olmayanların olur hale getirilişi, bu oy potansiyelini çoğaltmaktadır. Yapılan devrimin halka tam anlamıyla inmeyişi de bu konuda istismara başvuracak insanlara zemin hazırlamaktadır. Dönemin Türk insanının temel değeri olan dinin siyasete malzeme oluşu ve halkın bu malzeme oluşun ardından sürüklenmesi partilerin camilerini, mescitlerini bile ayırmaktadır.¹⁷ Siyasî taraflar, - Buğra’nın konu ettiği kasaba insanları- birbirlerine dine sahip çıkıp çıkmama yönünden saldırılar. Buğra, aynı dönemin kent hayatını ve kasabadaki hadisenin kent insanındaki yansımasını işlemiyor ancak ibareler kent insanının da çok farklı olmadığını gösteriyor. Bu meselede kasaba insanını seçişiyle ilgili olarak kasabanın devrim hareketinde köy ile kent arasında bir geçiş yeri olmasını ve her hadise için taraf bulabilen hüviyetini düşünebiliriz.

Türkiye’de dinin siyasete malzeme olarak kullanılışı 1930-1940’ların Türkiye’siyle sınırlı kalmamıştır. 1960’lardan sonra gelişen ideolojiler, dinin siyasî öge olmasını daha da öteye taşıyarak ideolojileri için malzeme olarak kullanmaya başlamışlardır. Daha önce başka bir vesileyle kaydettiğimiz ‘Pir Sultan nerede, Ali nerede... Marks nerede?’¹⁸ cümlesi Buğra’nın bu husustaki tesbitini ve düşüncesini ortaya koymaktadır. Öyle ki ideolojiler, ideolojinin adının dahi olmadığı dönemin insanlarını birer ideolog gibi takdim etmekte; siyasî çıkarları için kullanmaktadırlar.

Dinin kullanıldığı diğer bir alan da laiklik/ irtica tartışmasıdır. Buğra, bu meseleyi ‘Gençliğim Eyvah’taki İhtiyar vasıtasıyla, ‘Yağmur Beklerken’ ve Dönemeçte romanlarını birleştirmek suretiyle ortaya koyar.

“Gerçekten de iki büyük muhalafet hareketini ve kendi değerlendirişi ile- iki iyi iktidar istidadını- ihtiyar bu laiklik ve irtica kozlarını inanılmaz bir ustalıkla kullanarak bir isyan hareketi, bir Cumhuriyet’e ve çağdaşlaşma, uygarlaşma atılımına başkaldırı karakteri vererek tepelettirmiş, sonuç olarak da, halkı, devletinden soğutup kopartmıştı.¹⁹

İki büyük muhalafet hareketi, Serbest Fırka ve Demokrat Parti’nin kurulma çabalarıdır. Ne var ki dinin siyasî bir ögeye dönüştürülüşü, (Buğra, burada tersinden bir okumayla dinin siyasetten silimesi hareketi olan laikliğin, Türkiye’deki uygulanma biçimiyle maksadının aksine dini kullandığını ifade eder.) bu çabaları atıl bırakmıştır. Sınırları çizilmeyen ve içerikleri tanımlanmayan laiklik ve irtica kavramları, uygulama

¹⁷ Gençliğim Eyvah, 67

¹⁸ a.ge.e.,287

¹⁹ a.ge.e., 64

biçimleriyle dinin üzerinden olumsuz anlamda nasıl çıkar sağlanacağını ortaya koymaktadırlar.

Buğra, bir de bu dönemde dine, ‘dıştan’ bakışlara yer verir. Bu bakışlardan en önemlisi, Buğra’yla fikirleri birebir örtüşen Kenan Bey’dir. Kenan Bey, daha önce de kısmen değindiğimiz 1980 sonrası konulan adıyla ‘Türk- İslam sentezi’ üzerinde önemle durmaktadır. Türklüğ’ü ayakta tutan gücün bu sentezin ruhu olduğuna inanmaktadır.

“Ona göre, İslam’ın tortuları, yani bozulmadan kalan kuralları, ilkeleri ve değer yargıları bile Türkiye için- kullanılabilirse- çok az ülkenin elde edebileceği bir büyük kozdur.” (Yağmur Beklerken,114)

Kenan Bey’in İslam’ı tebcil eden ve Türkiye için bir şans olarak gören bakışının o dönemde bir aydın tarafından dile getirilmesi önemlidir. Çünkü resmî politikanın az çok bağımlısı olan aydınlar, genelde resmî zihniyete paralel düşünmektedirler. Yazarın fikirleriyle örtüşen bu bakışa mukabil zıt bir bakış “Patron” isimli oyunda bir memureden gelir. Daha önce, ‘Memur Tipler’ münasebetiyle naklettiğimiz diyalogda bir öğrenci yurdu yaptırmak isteyen Patron’un oruçlu olduğu anlaşılınca, memurenin Patron’a “Sen bu kafayla yurt değil , cami yaptır.”²⁰ Deyişi, söz konusu zıt bakışı verir. Dini, hayattan silen bu bakış, onu sadece camilere inhisar ettirmektedir. Buğra’nın eleştirdiği bu bakışta, dinin hiçbir şeklinin yaşanılan- reel- hayat içerisinde yer alması mümkün değildir. Oruç tutma ile yurt yaptırmaya durumlarının aynı potada birleştirilememesi Buğra’nın eleştiri merkezidir.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde hem dinin fonksiyonu hem de dine olan bakış değişmiştir. Artık bu dönemde kendini ‘dinle tamamlanmış’ gören zihniyet

yoktur. Aksine dini, hayatından silmek suretiyle varlığını anlamlı kılmaya çalışan bir zihniyet vardır. Yine bu dönemde dinin birleştirici fonksiyonunu da göremeyiz. Tam tersi dinin siyasî bir öge olarak kullanılması dolayısıyla dine ayrıştırıcı bir özellik yüklenmesini görürüz.

Yahya Kemal'in "Ezansız Semtler" adlı yazısında dile getirdiği;

"O semtlerde ki, minare görülmez, ezanlar işitilmez,
Ramazan günleri hissedilmez, çocuklar Müslümanlığın
çocukluk rüyasını nasıl görürler?"

İşte bu rüya çocukluk dediğimiz bu müslüman rüyasıdır
ki, bizi, henüz bir millet halinde tutuyor, (Beyatlı, Yahya
Kemal, Aziz İstanbul, 126)

ifadeleri Buğra'nın Cumhuriyet döneminde problemlerin merkezi haline getirilen dinden, (İslamiyetten) müslüman rüyası vasıtasıyla uyanılması gerektiği inancındadır. Bu anlamda , Buğra'nın söz konusu ettiği olumsuz misalleri tersinden okuyarak ve bu okumalara Kenan Bey'in fikirlerini katarak Buğra'nın da bir terkinin ve devamının peşinde olduğu kanaatine varabiliriz.

D - DİNİN ŞAHISLAR DÜZEYİNDE ELE ALINIŞI

Bir doktrin veya düşünce ifade edilmek suretiyle varlık kazanır. Bu durum sistemli bir yapı olan din için de geçerlidir. Din de kendini kişiler vasıtasıyla kamuda sergiler. Bu sergileyiş, bizzat din adamı denilen kitle tarafından gerçekleştirileceği

---

²⁰ Patron , 135

gibi dinin varlık sebebinin veya kamuda yer almasının aksi mahiyetinde olan ve dine reaksiyoner bir tavır ortaya koyan kişilerce de olmaktadır.

Bu başlık altında da dinin şahıslar düzeyinde ele alınışı “Din adamları”, “Din adamı olmayan kişilerin dine din adamında bakışı”, ‘Kişilerin dinlerle ilgili yaptığı mukayeseler ‘ve ‘Halkın din adamına bakışı’ alt başlıklarıyla incelemeye çalışacağız.

Aydın bölümünde söz konusu ettiğimiz “ din adamı tipleri’ münasebetiyle “din adamı’ olarak özellikle İstanbullu Hoca’yı etraflıca işlemiştir. Bundan dolayı burada din adamı vasfıyla ona fazlaca değinmeyeceğiz. Ancak yine de başlığımızı özellikle ilgilendiren boyutlarıyla ele almamız gerektiği kanaatindeyiz.

İstanbullu Hoca, gerçek hayatta alınan ve romanın tarihi kurgusu içerisinde yeniden inşa edilen bir kahramandır. Akşehir’e halkın hilafede bağlılığını kuvvetlendirmek için gönderilmiş, burada Kuva-yı Milliye’nin oluşumu ve gelişimiyle karşılaşmış; “Kuva-yı Milliye mi İstanbul hükümeti veya Halife mi?” çelişmesini yaşamış ve neticede Kuva-yı Milliye’de karar kılıp büyük başarılarla imza atmış birisidir. Bu kaba çizgilerin içine girildiğinde Tarık Buğra’nın önemli bir teziyle karşılaşırız. “Tarihe kendi realiteleri çerçevesinde, kendi içinden bakmak”.

Buğra’nın bu tezini gerçekleştirmek için vasıta olarak bir din adamını seçmesi daikkat çekicidir. “En katıksızından Türk, en inanmışından müslüman olan²¹ İstanbullu Hoca, genç yaşına rağmen halk üzerinde bıraktığı tesirle “koca bir Akşehir” olmayı başarmıştır. Milli Mücadele davasının bir “iman davası” olduğu inancındadır. Temel düşüncesini iki hadis-i şerifle perçinlemektedir:

“Kim birliği bozarak nifak çıkarırsa bizden değildir. Ve Allah bir olanlarla beraberdir.” (Küçük Ağa, 97)

İstanbulu Hoca'nın "birlik" etrafında örgülenen düşüncesi onu, ilk etapta bir nifak hareketi, bir macera olarak gördüğü Kuva-yı Milliye'den uzak tutar. Kati surette "Zat-ı Şahane'nin, Halife Efendi Hazretlerinin izinden"²² gideceğini her fırsatta dile getirir. Din ile devletin bir görüldüğü bu bakış açısı İstanbulu Hoca'nın neredeyse hayatına mal olacaktır. Kuva-yı Milliyeciler "yobaz din adamı" olarak gördükleri İstanbulu Hoca'yı ortadan kaldırmak isterler. Esasen bu bakışa kendileri de tam anlamıyla inanmazlar. Sadece yapacakları suikaste meşruiyet zemini hazırlama peşindedirler. Ancak İstanbulu Hoca'yı ortadan kaldırmaya yetecek kurşun sadece İstanbulu Hoca'yı değil, onun gücünü karizmasını ve insanîyetini de ortadan kaldıracaktır."²³Nitekim Hoca, "nefsini değil vatanını"²⁴ tercih ederek Kuva-yı Milliye'ye katılır ve 'Küçük Ağa' namıyla büyük başarılarla imza atar.

Buğra, profilini kısaca sıralamaya çalıştığımız yukarıdaki tabloda İstanbulu Hoca vasıtasıyla Cumhuriyet dönemindeki resmî tarihin dine ve din adamına bakışını eleştiri masasına yatırmaktadır. "Çıkarıcı ve yobaz" diye gösterilen bu kesime bizzat kendi içinden -İstanbulu Hoca'nın ruh tahlilleri vasıtasıyla- bakarak dinin ve din adamının Milli Mücadele'de oynadığı rolü ortaya koymak ister. İstanbulu Hoca, Türk medenîyetinin ve toplumunun kurulma dönemlerinden bir dönem olan Milli Mücadele yıllarında Buğra'nın din için biçtiği "birleştirici ve güçleştirici" moral kaynak tarifine ve anlayışına bir misal mahiyetindedir.

Din adamındaki "din" olarak meseleye baktığımızdaysa Buğra, İstanbulu Hoca'yı ufuk sahibi, mesulîyetinin bilincinde, vatanperver ve fedakar bir tip olarak çizmektedir. Bir anlamda İstanbulu Hoca, dinin erdemini içine sindirmiş ve dini kendinde inşa edebilmiştir.

---

²¹ Küçük Ağa, 241

²² a.ge.e., 127

²³ a.ge.e., 221

²⁴ a.ge.e., 464

Tarık Buğra'daki diğer bir önemli din adamı olarak Şeyh Edebalı'yi görürüz. Bilindiği gibi Edebalı, Osmanlı'nın kuruluş döneminde önemli roller oynayan ve Osman Gazi'nin de kayınpederi olan bir kişidir. Şeyh Edebalı de fevri hareket etmeyen, olgunca düşünebilen, ufuk sahibi, dinin sevgi ve hoşgörüsünü içine sindirmiş birisi olarak karşımıza çıkar. Tarihi kaynaklarında yukarıda çizdiğimiz portreye uyan bir portre çizmeleri Buğra'yı romancı olarak devre dışı bırakmamaktadır. Aksine Buğra, Edebalı'nın ön plana çıkardığı yönleriyle, yaptığı tercihle kendi varlığını ve bakış açısını hissettirmektedir.

Buğra'nın ön plana çıkardığı yönleriyle Edebalı, Osman Bey'i "Osmancık'tan 'Osman Bey'liğe taşıyan kişidir. Gönlüne tüm dünyayı yerleştirmeyi başaranlardandır:

“Osman Gazi han seziyor ki Şeyh Edebalı dünyayı
küçültenlerdendir, bütünleştirenlerdir. Zamanın altın çizgisine
halka olanlardandır.” (Osmancık, 326)

Şeyh Edebalı, “Kolonizatör Türk Dervişleri”nde çizilen bir dervişlere benzer bir derviş olarak işlenir. Dünyaya önem vermeyen, onu çok küçük gören, ancak dünyanın en küçük bir ögesine de (örneğin bir karınca), büyük ehemmiyet verecek ruh inceliği ve ongunluğuna sahip bütüncül bakabilmeyi başaran bir din adamıdır. Şeyh Edebalı, Osman Gazi üzerindeki büyük otoritesi vasıtasıyla dinin o dönemdeki önemini ve algılanışını da sergilemektedir. Devlet yönetiminde bir başvuru merciidir. Kendisine halkın çok büyük bir sevgisi ve saygısı vardır. Bu durumu o dönem insanının dünyaya bakışına hakim olan “dini bakış açısıyla” irtibatlı olarak ele alabileceğimiz gibi Şeyh Edebalı'nın dini en güzel şekilde temsil eden şahsiyetiyle ilgili de düşünmemiz mümkündür. Nitekim Edebalı'nın bu yüce gönlü, Mihail Kosse'nin müslüman olmasında büyük bir pay sahibidir.

Şeyh Edebalı'yle ilgili olarak –Buğra'nın işlediği eksen doğrultusunda- şunları özetlememiz mümkündür. Bilgiyi öğrenmiş, onu içselleştirmiş, dünyanın irfanına ulaşmış bir “arif”, gönlündeki yüce sevgiyle de bir insanlık aşığıdır. Öyleki kendi evine gelen misafirler parasızsa ve istemeye utanıyorlarsa zor durumda kalmaları diye, misafirin yatağının yanına gerekli parayı koyacak kadar düşünceli ve incedir. Buğra, bu yüce gönlü, dine ve Türklüğe bağlar.

Buğra'nın eserlerinde bu iki kahraman haricinde pek fazla din adamı karakterine rastlanmaz. Örneğin, bir kasabayı anlatırken o kasabada olabilecek hemen hemen tüm tipler işlenirken imam veya başka bir din adamı tipine yer verilmez. Bu cümleden olarak meseleye baktığımızda, Buğra'nın dini daha ziyade din adamları dışındaki karakterlerle gündeme getirdiğini görürüz.

Din adamlarının dışındaki kişilerin dine ve din adamına bakışına eğildiğimizde hem müspet hem de menfi bakışlar görürüz. Müsbet bakışlar, müsbet tiplerce ,menfi tipler tarafından gündeme getirilmektedir.

Dine en müspet bakarlardan birisi –daha önce katdettiğimiz- “Yağmur Beklerken” romanındaki Kenan Bey'dir. Tekrara düşmemek için burada nakletmeyeceğimiz Kenan Bey'in değerlendirmesi dini Türk milleti için bir şans olarak görmektedir.

Müspet bakışlardan bir diğeri de “Dönemçte” romanındaki Doktor Şerif'tir. Doktor Şerif, hakiki anlamda dindar bir insan değildir. Hatta Fakir Halit'in ifadelerinden öğrendiğimize göre “namazdan niyazdan kopmuş”²⁵ birisidir. Ancak ruhunda dine ait kıpırdanmalar yaşamaktadır.

---

²⁵ Dönemçte, 34

“Doktor, elinde Mesnevi, fiskiyeli, toplu rüyalara dalıp gitmişti.” (Dönemeçte, 148)

Dr. Şerif, dinî bir eksiklik duygusu içerisindedir. Bugüne değin Mesnevi, vs. kitapların onlara okutulmamasından üzüntü duyar.”²⁶ Bu sebeple de bu değerleri şahsında yaşatan Fakir Halit’le sıkı bir dostluk kurar.

Dine menfi şekilde bakanlardan kastımızsa dini hassasiyeti olmayan insanlar değil de dine karşı fikir ortaya koyan insanlardır. Bu tipte iki insanı görürüz. Bu iki tip de birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Bunun sebebi olarak bir kahramanın hikayede diğerinin romanda yer almasını varsayabiliriz.

“Genç bir köy öğretmeni idi bu, enstitüyi yeni bitirmişti. Onu yirmiyi henüz bulmayan yaşı ve yükünü develerin bile kolay çekemeyeceği beş on cümle ile sağır, dilsiz ve penceresiz ovaya bırakıvermişlerdi.

...Din afyondur.. Hocalar ve ağalar köylüyü sömürmektedir.... jandarma da ezer...

Ve benzeri beş on cümle...” (Dönemeçte, 90)

‘Dönemeçte’ romanındaki kasabanın öğretmenini anlatan pasajda din, bir öğretmenin ağzından “afyon” olarak değerlendirilmektedir. Esası Marks’a ait bu cümleyle Buğra, bir öğretmenin din karşısındaki tavrını gündeme taşır. Tarık Buğra, Köy Enstitülerine olumsuz bakmaktadır. Köyün öğretmeni de bir enstitü mezunudur. Aldığı eğitimle dini, halkı uyutan afyon olarak görmektedir.

²⁶ a.ge.e., 143

Dine ait değer olumsuz bakış da yukarıda kaydettiğimiz gibi yine bir köy öğretmeninden gelmektedir. “Gün Akşamlıdır” adlı hikayenin köy öğretmeni de dini ‘afyon’ olarak görmektedir.²⁷

Dine yönelik bir bakış olarak düşünebileceğimiz ancak menfilik veya müspetlik taşımayan başka bir değerlendirme de “Yalnızlar” romanındaki Hürrem’e aittir:

Hürrem:

-Allah’a ve iç huzuruna giden yol tabiattan geçiyor. Allah, belki de tabiiliktir, gerçek büyüklükten değişmez güzellikten gelen iddiasızlıktır.” diye düşündü. (Yalnızlar, 103)

Dine ait değerleri veya din olgusunu tam oturtamamış bir ruhun ifadesi olan yukarıdaki cümlelerde din, n birtakım hadiselerle hatırlandığını görürüz. Hürrem, kentte yaşayan ve gündelik hayatına dini fazlaca sokmayan birisidir. Din, bazı olaylar veya durumlar vasıtasıyla hatırlanır. Ancak bu hatırlayış sürekli olmamaktadır. Bundan dolayı da din kahramanın gönlünde sürekli ve derinlemesine yer edinemez.

E- ŞAHISLARIN YAPTIĞI DİN MUKAYESESİ (İSLAMİYET-HİRİSTİYANLIK)

Buğra’nın dini işlerken İslamiyet’i yücelten bir tavır takındığı –Buraya kadarki değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi- muhakkaktır. Aşağıda nakledeceğimiz pasajlar Buğra’nın bu husustaki bakışını anlamamızda yardımcı olacaktır.

Din mukayesesini Buğra daha ziyade dinin insanî münasebetlere yansiyışı yönüyle ele almaktadır. Bunu iki romanda görürüz. “Osmancık’ ve ‘Küçük Ağa”.

²⁷ Yarın Diye Bir Şey Yoktur., 192

Yapılan mukayeseyse ise İslamiyet ve Hıristiyanlık arasındadır. Osmancık'tan başlayacak olursak;

“Mihail mescitleri bilmiyordu ama kendisi papazlar gerçeğini açıklayan nükteler ve fıkralar anlatmaya kalkışınca Osman'ın da arkadaşlarının da nasıl tedirginleştiklerini, rahatsız olduklarını açıkça görmüş, onların din ve din adamları konusunda çok duyarlı olduklarını anlamıştı.”(Osmancık, s.70)

Dinin kişiler üzerindeki etki gücünden hareketle yapılan bu mukayese, o dönemde Hıristiyanlığın etkisini kaybettiğini ortaya koymaktadır. Şüphesiz bir dinin başarısı ve büyüklüğü toplumun fertlerine sirayet etme gücünde yatmaktadır. Buğra, burada Mihail'in ağzından Osman Gazi ve arkadaşlarının din karşısındaki saygılarını ortaya koyarken İslamiyet'in de gücünü belirtme gayretindedir. Mihail, kendi toplumu içinde kişilerin din karşısındaki la-kayd tutumunu Hıristiyanlıkla ilgili düşünür. Türklerin dine olan saygınlığın da İslamiyetle ilgili düşünür.

Benzer bir şekilde yapılan başka bir değerlendirmeyi de 'Küçük Ağa'da Salih'in yaptığı mukayesede görürüz.

“Bu karşılaştırmayı elinde olmadan yaptı ve sonunda İstanbullu Hoca'yı daha akllı, daha bilgili, daha güzel dilli buldu. Papaz sinsi, hileci ve dalevereci idi... İki yüzlü idi.”
(Küçük Ağa, 94)

Salih'in yaptığı bu gözlem, Milli Mücadele yıllarında Rumlar'ın takındığı genel tevryn eleştirisi niteliğindedir.

Salih ilk başlarda Rumlar'a yakınlık gösterir. Onlarla düşüp kalkmaya başlar. Ancak bir gece kulak misafiri olduğu bir toplantı onu yukarıdaki mukayeseyi yapmaya sevk eder. Buradaki mukayese de Osmancık'taki gibi kişilerin temsilinden hareketle din üzerinde değerlendirme yapmaya yöneliktir. Burada da İstanbullu Hoca vasıtasıyla İslamiyet yüceltilmekte, "sinsi papaz" vasıtasıyla da Hıristiyanlık yerilmektedir.

F- HALKIN DİNE VE DİN ADAMINA BAKIŞI

Tarık Buğra'nın dini ve din adamını bizzat konu edinmediğini belirtmiştik. Ancak dinin birçok eserinin arkaplan unsurlarını kaydedebiliriz. İşlediği kadarıyla dine yönelik bakışların olumsuz olanlarının daha ziyade aydın kesiminden geldiğini görürüz. Halk kesimi ise dine karşı çok fazla duyarlı olmasa da din için olumsuz şeyler düşünmez. Yani dini fazlaca yaşamaz ama dine ve din adamına saygı duyar. Bunun önemli örneklerinden birini 'Küçük Ağa'da görürüz.

"Pehlivanla Kara Ali'ye diyeceğim yok. Amma siz kim oluyorsunuz da Müftü Efendi gibi bir zatı asabiliyorsunuz."
(Küçük Ağa, 281)

Kasabanın ileri gelenlerinden Kel Hacı'nın bu sözleri, halkın din adamına – dolayısıyla da dine- gösterdiği saygıyı belirtir mahiyettedir. Akşehir'de Pehlivan ve yandaşları Kuva-yı Milliyecilere karşı harekete geçerler. Hareketleri başarısız olunca yargılanıp idama götürülürler. Müftü Efendi de Pehlivan'ı desteklemesine rağmen halkın gözünde suçsuzdur. Çünkü bir din adamıdır.

Bugünün Türkiye'sinde bile –özellikle Anadolu'da- din adamı hala bir saygı ve otorite kaynağıdır. Buğra da az da olsa işlediği bu meseleyle halkın bu konudaki bakışını eserlerine taşır.

G- DİNİN MÜESSELELER DÜZEYİNDE ELE ALINIŞI

Müesseseler bazında Buğra'nın dini fazlaca işlediğini belirtemeyiz. Dini müesseseler, daha ziyade değinmelerle vardır. Bizzat o müessesenin ele alınışı yoktur.

Değinilen müesseseler içerisinde en çok yer alan camidir. Yağmur Beklerken'de Kenan Bey, “Osmanlı'nın bozulmasından önce askeri, mali, mülki kararların camilerde, cemaat önünde alındığını kaydeder. Müessese olarak caminin öne çıktığı diğer bir yer de ‘Küçük Ağa’dadır. İstanbullu Hoca, neredeyse tüm Akşehir halkının toplandığı Cuma vaazını Akşehir'in Ulu Camii'nde verir. Yine halk camide toplanarak önemli kararlar alır.

İstanbullu Hoca'nın verdiği vaazda:

“Allah'ın evindesin. Buraya şüheyle endişe ile tereddüt ile gir, fakat şüphesiz, endişesiz, tereddütsüz çık...” (Küçük Ağa, 104)

şeklindeki ifadeleri caminin önemini belirtir mahiyettedir. Cami, manası doğrultusunda “toplayan” bir hüviyetle Buğra'nın eserlerine yansır.

Buğra'nın işlediği başka bir müessese de medreselerdir. Eğitim bölümünde söz konusu ettiğimiz gibi medreselerin dini yönlerine fazlaca değinilmez. Daha ziyade eğitim işlevleriyle yer alırlar. Sadece bu yönleriyle dahi olsa Buğra'ya göre medreselerin çok büyük bir vazifeyi ifa ettiği tarihî bir gerçektir.

Müessese olarak zikredilen ancak fonksiyonuna değinilmeyen bir müessese de tarikatlerdir. "Dönemeçte" romanındaki Fakir Halit, mensup olduğu tarikat vasıtasıyla bir iç terbiyeyi yakalamıştır.²⁸ Fakat bu tarikatin isminden bahsedilmediği gibi, bu iç terbiyeyi nasıl sağladığına da değinilmemiştir. Ayrıca Buğra, Türk sosyal hayatının önemli bir kurumu olan tarikatleri diğer romanlarında da işlememiştir.

Din ve müesseseler konusunu, siyasetin din üzerindeki tesirini göstermesi bakımından önemli bir örnekle bitirmemiz yerinde olacaktır.

"Partilerin camilerini, mescitlerini bile ayırdı."(Gençliğim Eyvah, 67)

İhtiyar'ın bir strateji olarak kaydettiği yukarıdaki ifadelerini, 'Yağmur Beklerken' romanında pratiğe dökülmüş olarak görürüz. İnsanlar, Halk Partisi mi yoksa Serbest Fırka mı kavgasıyla, farklılıklarından arınarak toplandıkları camilerde bile toplanamaz olmuş, camilerini dahi ayırmışlardır.

Tarık Buğra'nın gerek edebî açıdan gerekse sosyal açıdan çok önemli bir öge olarak gördüğü dini, birçok eserinde konu arkaplanında işlediğini bu şekilde görürüz.

Buğra, dini daha ziyade fonksiyonlarını söz konusu etmek suretiyle işler. Şöyleki dinin bizzat kendini problematik olarak seçmez. Din, Yazar'ın işlediği sosyal mesele içinde oynadığı önemli rolle ön plana çıkar. Dine yüklenen en önemli fonksiyon ise

onun “birleştirici” hüviyetidir. Buğra, dini, İşlamiyet’in kitabî kaynaklarıyla Türklüğün örfî kaynaklarını bir potada eritmek suretiyle elde eder. Dinin bu homojen yapısı onu daha da kavrayıcı kılmaktadır. Nitekim Türk toplumunu günümüze kadar taşıyan güç bu olmuştur.

Türk toplumu için bu kadar önemli olan dinin aynı zamanda “İhtiyar” gibilerce sömürü aracı olarak kullanıldığını da belirtir. Yine de Buğra, dine karşı olumlu bir tavır içerisinde dir. Eserleriyle Türk toplumu açısından “din gerçeğini” gündeme taşıma gayreti de vardır. Bu çerçevede işlediğı din adamları olumlu tipler. Olumlu olmakla kalmayıp Türk edebiyatında işlenen emsallerini yanlışlar mahiyettedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Buğra, tarih içerisinde dinin fonksiyonunu işleme bakımından resmi tarihle çatır.

Müesseseler düzeyinde ise Buğra’nın dini fazlaca işlemediğini görürüz. Cami’ye çok az değinilir. Diğer müesseseler ismen zikredilir.

Netice olarak Buğra’nın hakiki anlamda bir dindar olmamakla beraber dini zarurî bir realite olarak kavradığını ve eserlerine taşıdığını belirtebiliriz.

XI. BÖLÜM

DİĞER SOSYAL MESELELER

Bu bölümde, münferiden bir başlık olamayacak ancak Buğra'nın da eserlerinde söz konusu etmesi sebebiyle atlayamayacağımız konuları işleyeceğiz. Diğer kısımlara nazaran daha kısa olmaları sebebiyle de bu başlık da toplamayı uygun gördük.

A- BASIN

Türk toplumunun modernleşme dönemleriyle basının oluşum ve gelişim döneminin büyük oranda paralellik arzemesi toplumsal incelemelerde basını önemli kılmaktadır. Bu önemi sebebiyle Buğra'nın bu konuya kayıtsız kalamayacağı ortadadır. Ayrıca gençliğinden ölümüne değin basının içinde yer almasına rağmen, onu çok sevdiğini söylememiz zordur. Gençlik yıllarında Akşehir'de çıkardığı 'Nasrettin Hoca Gazetesi'yle ve İstanbul'da çalıştığı gazetelerle yaklaşık 40 yıllık bir dönemde Türk basınına yakından gözlemlemiştir. Bir yerde uzun bir süre çalışamaması, onun basını sevmemesindeki sebepler adına bize ipucu verir.

Gerek 'Düşman Kazanmak Sanatı' adlı deneme kitabında, gerekse Beşir Ayvazoğlu'nun kitabından Buğra'nın basını belli odakların elinde tahakkümcü bir güç olarak gördüğünü, fitratının da tahakkümü kabul etmediğini bu sebeple birçok gazeteden meşhur "Allaha ısmarladık"larından birini çekerek ayrıldığını öğrenmekteyiz. Milliyet'in eski sahibi A. Naci Karacan'ın 'Yahu sen nasıl adamsın

herkesi küstürüyorsun.’¹ deyişi onun basın dünyasına olan eleştirileri adına önemli mesajlar içermektedir. Burada şu hususu belirtmekte de fayda mülâhaza ediyoruz: Buğra’nın karşı olduğu, Türkiyedeki basın uygulamalarıdır, Türkiyedeki basının meslek ahlakından yoksun oluşudur. Yoksa daha 1949 yılında bir gazetenin sahibi ve yazışleri olan kişinin basını sevmemesi normal bir durum olmaz.

Buğra, basına önemli görevler yükler, Ancak Türk basınında bu görevlerin ifasını göremez. Ona göre Türki’yede gazete, ‘Her zamanki manasızlığı ile . şarlatan politikacılar... kendini beğemiş, fikracılar, ve yabancı bir hayatın haberleri; filan gelmiş, falan gebermiş’² türünde haberlerle halkı oyalayan bir müessesedir. Oysaki basın halkı oyalamak yerine ona , onun için gerekli olan bilgileri vermelidir. Yoksa basın halkın yönlendirilmesi için bir araç olmamalıdır. Basın, ‘tahminlerini beklentilerini ıspatlamak için çıkmamalıdır. Varılan sonuç işine gelsin gelmesin açıklamalıdır.’³ Fakat Türkiye’nin kamplaşan dünyası bunu imkansız kılmaktadır. Öyle bir ortam vardır ki ya bir taraf için dögüşeceksin ya da işsiz kalacaksın. Burada basın dünyamıza kısa bir bakış atınca Buğra’nın yakınmalarını daha kolay anlamaktayız.

Dünyanın çok az ülkesinde bizim gazetelerimizdeki kadar yazarın yer alışı basının toplumu, toplumun basını algılamasını ortaya koyar. Az okuyan veya pek okumayan bir toplumun günlük hadiselerle ilgili dahi sağlıklı yorum yapamaması, bu zihinlerin hep yapılmış, hazır yorumlara ihtiyaç duyması, Türkiye’nin basını bir yönüyle nev-i şahsına münhasır kılıyor. Gazetenin ve gazete yazarının bir aktarım organından çıkıp bir bilgi kaynağı olma hüviyetini kazanması, toplum üzerinde basının etkisini “mutlaklaştırmaktadır.” Bu sebeple de basın, toplumu yönlendiren kuvvetlerden biri olmaktadır. Bu durumla ilgili olarak hem gazete yazarı hem de akademisyen kimliğiyle ön plan çıkan Ahmet Turan Alkan’ın yaptığı değerlendirme

¹ Ayvazoğlu, Beşir, Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak, 57

² Yalnızlar, 186

³ Sıfırdan Doruğa, 16

önem kazanmaktadır. Alkan, Türkiye’de bu kadar çok köşe yazarının olmasını, biraz da başka konulara yönelik soru işaretleri îma ederk şu gerekçeyle açıklamaktadır:

‘Haberin haber olarak izzet ve itibarı kalmadı çünkü. Bazen doğrudan köşe yazısı okumak, Türkiye’de nelerin olup bittiğini anlamak için daha güvenilir bir mehz teşkil ediyor; zira ‘sahibin sesi’ sıfatıyla hangi kurum ve ismin bir olay karşısında nasıl tavır takındığını anlamak nirengi direği gibi vazife gören köşe yazarlarının sütunlarından rahatlıkla anlaşılabilir. Öyleyse habere ne hacet?’ (Alkan, Ahmet Turan, Kalem İşleri, 271)

Buğra’nın basına yönelik söz konusu ettiği diğer bir durum, özellikle günümüzde ehemmiyet kazanan ‘dördüncü kuvvet’ meselesiyle ilgilidir. Basının ‘dördüncü kuvvet’ oluşu, her ne kadar onun gücüne atıfta bulunsa da bu güç basında olmaması gereken bir güçtür. Çünkü doğru şekilde kullanımı zor görünmektedir:

“Yeni çıkan deyimlerden birisi de “dördüncü kuvvet” idi. Basına dördüncü kuvvet diyorlardı. Kuvvet kavramının içinde bağımsızlık kavramı kendiliğinden bulunur ve en önemli unsur olurdu. Doktor, basının gerçekten de bir kuvvet olduğunu işte ve hiç değilse çevresindeki insanların gazetelere göre gazetelerin istediği biçimde –kör topal da olsa- oluşmaya başladığını görüyordu, ama artık görmeye başladığı başka şeyler de vardı ve mesela bu kuvvetin bağımsız olmadığını, olamayacağını, politikacının şu veya bu şekilde önlenemez ve küçümsenemez bağlantılar kurduğunu hatta bir kader paylaşımına girdiğini de artık görüyordu.” (Dönemeçte, 181)

Basının mahiyetini aşarak başlı başına bir kuvvet oluşunu ve hele bu kuvveti bir silah olarak kullanışını Buğra, toplum adına tehlikeli görmektedir. Çünkü toplum, kültürel bir altyapıya sahip değildir. Dolayısıyla algılamalarını bir süzgeçten geçirme şansından mahrumdur. İşte bu mahrumiyet halkın, gazetenin sesli versiyonu olmasıyla neticelenmektedir.

Basının halk üzerindeki etkisini en müşahhas örneğiyle Buğra, ‘Yağmur Beklerken’de ortaya koyar. Öyleki kasabadaki insanlar, o cümleleri -gazetenin cümleleri- bilmeden sohbet edemez, sözü dinlenmez olmuşlardır.”

Buğra’nın ‘basının etkisi’ olarak işlediği en önemli konu ise siyasî meselelerdir. Örneğin, toplumsal değerlere/etik değerlere, basının etkisinden ziyade siyasi anlayışlara basının tesiri üzerinde durur. Bunu da yazarın biyografik tecrübesiyle ilgili olarak düşünebiliriz.

Buğra Türk basının haricinde, ‘Siyah Kehribar’ romanı vasıtasıyla İtalyan basınına da eğilir. Buradaki basın da, siyasi etkilerde bulunmakta, hatta zaman zaman ‘muhabirlik yapmaktadır.’⁴ Ancak söz konusu romanın esası Türkiye’yi anlatma gayesinde olduğunu düşünürsek İtalyan basını, Türk basını olarak telakki etmemiz mümkün olacaktır.

‘Dönemçte’ romanındaki Dr. Şerif, basınla ilgili yansıtıcı kahraman olarak kullanılır. Yukarıda değerlendirmelerine değindiğimiz Dr. Şerif, Türk basınına bir bölünmüşlüğü içinde görür. Basının toplumu bölmeye doğru hareket ettiğini, bunda da (toplumu kamplara bölmede) belli oranda başarılı olduğunu düşünür.⁵

---

⁴ Siyah Kehribar, 147

⁵ Dönemçte, 178, 104

Yazar, basının toplumu kamplara bölücü tavarını II. Meşrutiyet yıllarına kadar götürür.⁶ Ne varki Cumhuriyet döneminin basını da bu maluliyetten uzak değildir:

“Ve gazeteler- Meşrutiyet döneminden kalma çirkin gelenek hortlamış- habare ihanetleri ve fikra, makale uslubları ile, çamur atmaktan, sövmekten, böylece de kendilerini seçen okuyucuları birer, savaştı yapmaktan başka birşeyi umursamaz görünüyorlardı. İki yanda da kaleminden kan damlayan yazarlar vardı. (Yağmur Beklerken, 193)

Basının ‘savaştı yetiştiren’ bir mahiyet alışması , bünyesinde kaleminden kan damlayan kişiler barındırması, onu, bir “cenk meydanı” haline getirmektedir. Nitekim ‘Yağmur Beklerken’ romanının başka bir yerinde, kasaba halkının iki ayrı siyasi anlayışı temsil eden ‘Yarın’ ve ‘Cumhuriyet’ gazeteleri etrafında toplanmalarını, tartışmalarını basın taşıdığı bu savaştı mahiyetin bir tezahürü olarak görürüz. Basına yönelik farklı yaklaşımı olarak bir de basının yedek kuvvet oluşu söz konusudur.⁷ ağırlıklı olarak ‘Gençliğim Eyvah’ romanında işlendiğini gördüğümüz bu konuyu Buğra, söz konusu romanda İhtiyar’ın bir silahı olarak ele alır. Basın, İhtiyar için ‘ “sersemelerini” avlamakta kullandığı bir oltadır.”⁸

İhtiyar ve İhtiyar’ın temsil ettiği zihniyetin basını kullanımını Buğra, basının ‘iffetini kaybedişi’ olarak değerlendirir. İhtiyar, basındaki gücü sayesinde istediği gündemi oluşturmaktadır. Aynı şekilde Türkiye’deki siyaset de bu yönüyle ihtiyar’la bezeşmektedir. Neticede ‘basın, hangi yönü ile bağdaşıyorsa ağırlığı o kefeye koyan, bağımsız olmamaya, bağımsız yaşamamaya mahkum bir iş kolu’dur.’⁹

⁶ Firavun İmanı, 49

⁷ Gençliğim Eyvah, 67

⁸ a.ge.e.50

⁹ Dönemeçte, 181

Buğra, basına bu şekilde eleştirilerini yöneltmekle beraber, ona “doğru yolu” da gösterir. ‘Sıfırdan Doruğa’ isimli seneryoda Holding yöneticisi (muhtemelen Sakıp Sabancı); ‘Mücadele, özellikle basında, haklara ve gerçeklere karşı olmamalıdır’¹⁰ diyerek basının takip etmesi gereken o ‘doğru yolu’ işaret eder.

B- EKONOMİ

Siyasetle atbaşı yürüyen ve Türk toplumunda bonuşulan konuların başlıcalarından olan ekonomiye, Buğra da kayıtsız kalmamıştır. Gerek teorik planda, gerekse pratik planda kendi tezini işleyerek meseleyi ortaya koymaya çalışmıştır.

Buğra’nın ekonomiye yaklaşımı, diğer konulara nazaran biraz farklılık arz eder. Diğer konularda daha ziyade durum tesbiti yapma ve bu tesbiti tahlil etme yöntemini izlerken, ekonomide durum tesbitinden ziyade bir tezle karşımıza çıkar. Bu tezin tahliline geçmeden önce genel konu olarak ekonominin Buğra’da hangi yönleriyle varolduğuna bakabiliriz.

Ekonomiyle ilgili olarak öncelikle üzerinde durulan konu, yerli üretimi esas alan ekonomik tezdır. İkincisi ise Buğra’nın halkın bazı tutum ve davranışlarını ekonomik açıyla tahlil edişidir.

Yazar’ın ekonomiyle ilgili olarak ortaya attığı temel tez, yerli üretimin esas alınması ve Türk toplumunun insan gücünün keşfedilmesi gerektiğidir. Buğra bunu Yağmur Beklerken romanında müşahhas bir örnekle ortaya koyar.

---

¹⁰ Sıfırdan Doruğa, 25

Nitekim kasabanın sekiz, on zenginini razı edip İstanbul ve İzmir'de olmak üzere iki şubesi bulunan ve ilçelerinin adını taşıyan bir banka kurmuştur. Kabul edilen mantığı da şudur:

“Len oğlum, hepimiz de İstanbul'lara , İzmir'lere gidip pankalarla iş görürüz. Oralarla da bizimle iş gören bi yığın tüccar, esnaf ne var. Neye elin pankalarına dünyanın parasını kazandıralım.” (Yağmur Beklerken, 30)

Büyük bir müteşebbis ruha sahip Rıza Efendi'nin bu değerlendirmelerine Buğra'nın birebir katıldığını hissederiz. Buğra da yerel kaynakların kullanılması suretiyle zenginlik ve imkan elde edilmesini savunmaktadır. Hatta Yazar bu durumu, siyasetten de daha önemli görmektedir. Rahmi siyasete girmek isteyince Rıza Efendi ona “ Girme be Rahmi... paga firkadandan daha mühim kasabamız için¹¹ der.

Buğra'nın hep varolmasını istediği o yerli müteşebbis ruhu Rıza Efendi temsil etmektedir. Rıza Efendi'nin kendi kaynağını başkalarına kaptırmak yerine işleterek kendine zenginlik imkanları oluşturması Buğra'ya göre, olması gerektir.

‘Yağmur Beklerken’deki “yerli üretimi esas olan’ temel kaynakları başkalarına kaptırmak istemeyen tavrın bir benzerini de ‘Osmancık’ romanında götürürüz. Romanda Osman Bey, Rum’a ürünlerin satılmasını ancak bu ürünlerin kaynaklarının, üretim biçimlerinin satılmamasını ister.¹²

Buğra'nın istediği yerli üretimi gerçekleştirecek ise Türkiye'nin insan gücüdür. Yazar bunun için Almanya'yı örnek verir: Almanya, II. Dünya savaşında hemen hemen tüm zenginliğini kaybetmesine rağmen, insan gücünü işletmeyi başararak bu

¹¹ Yağmur Beklerken, 97

¹² Osmancık, 221

durumdan kurtulmuştur.¹³ Türkiye de zenginliğini işleterek müreffeh bir seviyeye ulaşabilir. Ne var ki madalyonun Türkiye yüzü farklıdır. Türkiye, bu zenginlikleri işletmek şöyle dursun; aksine israf etmektedir.

Buğra'nın ekonomik yönden Türk toplumunu eleştiriye tabi tuttuğu en önemli husus, Türk milletinin müsrifliğidir. Buğra'ya göre Türk milleti, sıkıntıdan kurtulup biraz rahata ulaşınca, "biti kanlanınca" hemen müsrifliğe başlamaktadır.

"Kendilerine, garılarına, kızlarına, çocuklarına herne rast gelirse alı alıveriyorlar... kaçamış bu? Deyen yok... esnaf de Allah taksiratlarını bağışlasın tutturabildiğine sokuşturu sokuşturu verir. Şehrin düzeni bozulup gider de kimsenin umurunda değil. Orta hallılarımız daha şindiden bazara çıkamaz oldu. Nereye varır bunun sonu?" (Dönemeçte, 171)

Değerlerin değişmesi, ekonomik yapının ilerlemesiyle beraber halk belli bir refah düzeyine ulaşmıştır. Ancak Buğra, toplumun bu zenginliği içine sindiremediğini, onu tam anlamıyla kavrayamadığını düşünür. Toplum eline para geçince onu sadece zevkleri için harcamayı düşünür. Oysaki Rıza Efendi de olduğu gibi zenginlikleri başka zenginlikler elde etmek için kullanılmalıdır. Bu da yerli üretimle mümkün olacaktır.

Buğra, yerli üretime ve özel teşebbüse verdiği önemi, Sakıp Sabancı'nın hayatını senarize ettiği "Sıfırdan Doruğa: Patron" adlı eseriyle iyice belirginleştirir. Söz konusu eserde Yılmaz, devletçiliği savunur. (Bu biraz da Yılmazın 'sosyalistliği' ile ilgilidir.) Bu savunuya karşı Şükriye; (Yılmaz'ın sevgilisi) -Sabancı ailesini incelemesinin de tesiriyle- 'Yılmaz, Türkiye'de gerçek sanayileşmeye özel teşebbüsün de katkıda bulunabileceğini hatta öncülük edebileceğini gördüm ben.'¹⁴ der. Yerli sermayenin

¹³ Dönemeçte, 184

¹⁴ Sıfırdan Doruğa, 73

özel teşebbüs elinde alacağı boyut, devletçi yapının istismarına da imkan vermeyecektir.

Buğra'nın ekonomiyle ilgili olarak değindiği başka bir konu da Şeflik döneminde uygulanan vergiler ve bu vergilerin toplanması esnasında halka yapılan muameledir.

“Len efendi, üstü örtülü deye bizim tavukların kümesini de Musakkafata mı alceksiniz? Emme ben ondan deşel de kümese konak deşeri biçersiniz deye korkarın.” (Yağmur Beklerken, 184)

Devletin halk üzerindeki baskısını, vergi düzeyinde de sergilemesi halkta bıkkınlık doğurmuştur. Halkın Serbest Fırka'yı 'yağmur bekler' gibi beklemesinde devletin bu uygulamasının da payı büyüktür. Buğra, bu konuya başka yerde değinmese de değindiği bu yerdeki uslubuyla durumu traji-komik olarak tasvir eder. Fakirlik içinde olan halkın olmayacak şeyinden vergi alınmaya çalışılmasını Buğra, hem eleştirir hem de gülünç bulur.

Vergi meselesinden halkın israfına değin bir çok ekonomik konuya değinen Buğra'nın, bu meseleyle ilgili olarak önemle üzerinde durduğu husus -yukarıda belirttiğimiz gibi- yerli üretimdir. Buğra, bu ülkenin zenginliğinin işletilmesi gerektiğine inanır. Yerli sermaye dururken yabancı sermayeyi kullanmanın memleket yararına olmadığı¹⁵ inancındadır. Bu da Buğra'nın ideolojik bakışlardan ve tezlerden arınmış olarak yerelliği ve bu ülkenin insan zenginliğini esas alan bir tezin peşinde olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Buğra, 'Küçük Ağa' ve 'Firavun İmanı' romanlarında işlediği gibi, 'bu ülkenin fakr u zaruretine şahit olmuştur.'¹⁶ Bu şahitlik onun, daha ciddi bir şekilde ekonomiye bakmasına sebep olmaktadır.

¹⁵ Patron, 119

¹⁶ Firavun İmanı, 154 vd.

C- KÖY- KENT MESELESİ

Köy hayatı, özellikle Cumhuriyet döneminde, bir çok romancımıza malzeme sağlamıştır. Daha ziyade “sosyalist gerçekçi edebiyat”ı esas olan Mahmut Makal , Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Kemal Tahir gibi romancılarımızın işlediği köy, - Kemal Tahir kısmen istisna edilirse- sosyalit bakış açısının gereği olarak “ezen –ezilen düzenine göre şekillenmiştir. Bir sınıf meselesi etrafında örgülenen bu eserlerin ekseriyetinde, edebiyatın ideolojiye kurban edilişi söz konusudur. Bu da eserlerin tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuştur.

‘Köy edebiyatı’nın revaçta olduğu dönemde yazmamasına rağmen Buğra’nın birçok romanı köyde geçmektedir. Ancak Buğra’nın köyü ve köylüsü yukarıda genel hatlarını verdiğimiz eserlerdeki köyle ve köylüyle büyük farklılıklar arz eder. Özellikle ‘Yağmur Beklerken’, ‘Dönemeçte’, ‘Küçük Ağa’ romanlarının tamamına yakını köyde/kasabada geçmektedir. Bununla beraber diğer eserlerinde de köy vardır. Örneğin, ‘Yalnızlar’ romanı şehirde başlar köyde biter, ‘Dünyanın En Pis Sokağı’ romanı köyde başlar, şehirde biter. vs.

Buğra’nın köylüyü ele alış biçimine baktığımızda ikili bir yapı görürüz. Seçkin zümrenin köylüye ve köylünün seçkin zümreye bakışı. Batılı tarzda eğitim alan, kent kültürüyle yetişen seçkin zümre, köylüye küçümser bir gözle bakmaktadır. ‘Yalnızlar’ romanında Murat, içinden çıktığı köye- aldığı eğitim ve yaşamına alıştığı kent kültürünün ardından- olumsuz bakmakta, köylüyü ‘sürü gibi’ görmektedir.¹⁷ Çünkü Murat artık ‘seçkin zümre’ye dahil olmuştur.

Seçkin zümrenin köylüye olan bakışını müşahhas şekliyle ‘Yağmur Beklerken’de görürüz. Kasabanın Doktor’u parkta otururken kendilerini seyreden köylüleri, ‘bakar körler’ olarak nitelendirince; Rahmi, karşı çıkar:

“Sen öyle san emmimin oğlu. Dilleri ayrı onların dilleri. Hepsi de bundan ibaret. Dilleri dediysem yanlış anlama, bakışların, gülüşlerin, ellerin, kolların dillerini diyorum ben. Daha açığı mı? Onu da söyleyeyim: sen kendini üstün gördüğün için ya da onu küçümseyişinden böyle bakar, böyle gülersin, o da bunu kabul etmediği için senin bakışını gülüşünü, anlayamaz, nasıl karşılık vereceğini bilmez bilemez, karşılığı nedir çıkaramaz. (Yağmur Beklerken, 35)

Rahmi’nin konuyla ilgili yansıtıcı kahraman olarak dile getirdiği bu düşünceler, Buğra’nın köylüde gördüğü, ‘görünmez güzellik ve zenginliği’ ortaya koymaktadır. Buğra yine Rahmi vasıtasıyla köylünün seçkin zümreden ne beklediğini de belirtir. Köylünün beklediği, ‘iki çift laf, bir selamunaleykündür, istedikleriye yok sayılmamak, eşya farz edimemektir.’¹⁸

Buğra’nın bölümün başında söz konusu ettiğimiz romancılardan ayrıldığı bir nokta da aşk ve evliliğdir. Söz konusu romanlarda aşk ve evlilikte cinsellik çok önemlidir. Ama Buğra, köylünün aşkının da saf ve temiz olduğuna inanır. Seksin aşkta ehemmiyetli bir yeri yoktur. Hele amaç hiç değildir. Hatta Buğra, köylünün aşka ve evliliğe bakışında seksin ön plana çıkmasını bir dejenerasyon olarak değerlendirir.

⁷ Yalnızlar, 25

⁸ Yağmur Beklerken, 37

Köylünün kentliye bakışı ise daha mûnistir. Köylü, kentliye bir üst konum vererek ona saygı duyar. Bununla beraber onun yaşantısına da alışamaz. ‘Yağmur Beklerken’de kasabada yapılan balo, köylü arasında gülme malzemesi olur.

Kentliye bir başka bakışı da ‘Dönemeçte’ romanında görürüz. Romanda, Delikanlı şehirlilerin sahip olduğu şanslar ve imkanlar karşısında açık bir kin duyar. Bu sebeple de ‘şehirlere ve şehirlere herşeyden tiksiniyor’.¹⁹ Bununla beraber bir çatışma gözlenmez. Örneğin, köylü, kentlinin veya seçkin zümrenin kendini sömürdüğünü düşünmez.

Bu konuyu ‘Aydın – Halk’ bölümünde işlememize rağmen burada ayrıca söz konusu etmemizin sebebi, konunun gereğidir.

İşlediğimiz pasajların ve değerlendirmelerin de ortaya koyduğu gibi Buğra’nın köyü, bambaşkadır. Buğra’nın köyünde ne ağanın tahakkümü de sömürülen emek, ne de cinselliği büyük bir amaç gibi gören köylü vardır.

Buğra’nın, köy zengini olarak işlediği iki kahraman Rıza Efendi ile Fakir Halit’i göz önünde bulundurduğumuzda bu temel farklılık ortaya çıkacaktır. Buğra’nın romanlarındaki olumlu kahramanlardan olan bu iki kişi, fakiri, köylüyü, ezme, onu sömürme yerine faiz üstüne faiz ekleyip zengin biri olmadığı gibi, ödeme imkanı olmayan borçluların boçlarını affetmektedir.

Köy romanlarının bilincinde olan Buğra, kanaatimizce yazdığı köy romanları ve işlediği köylü kahramanlarla kalıplaşmış tezleri yanlış çıkarma amacını gütmektedir. Buğra’nın köylüyü olumluyan değerlendirmeleri hikayelerinde de bulunmaktadır. Buradaki köylüler de temiz, mutlu ve erdemli insanlardır. Buğra’nın bir köy çocuğu

---

¹⁹ Dönemeçte, 149

olduğunu, köye ait önemli gözlemlerde bulunduğunu düşünürsek yazarın bu konuda yaptığı değerlendirme ve tesbitler ayrı bir önem kazanmaktadır.

Bunlara ilave olarak; özellikle 1950'lerin sonuna doğru hızlanmaya başlayan köyden kente göç olaylarını ve bu olayların açtığı kültürel dejenerasyon durumunu Buğra, pek fazla söz konusu etmez.

D- MUSİKİ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Mahur Beste' adlı romanının 'Mahur Beste Hakkında Behçet Bey'e Mektup' başlıklı bölümünde musikimiz için, 'Dünkü hayatımızın en kuvvetli, hayata en çok tesir eden tarafı musiki idi. Musiki başka kültürlerde romanın resmin, tiyatronun iştirakiyle yaptığı tesiri bizde tek başına, iyi kötü kendi hamlesiyle yapıyordu'²⁰ denilmektedir. Aynı hususu Tanpınar, 'Huzur' adlı romanında Yahya Kemal'den aktardığı bir sözle değinir. Yahya Kemal, 'Bizim romanımız şarkılarımızdır'. demektedir. İhsan, bu cümleye, 'hakkı da var' ifadesiyle katıldığını belirtir.²¹

Musikinin Türk toplum hayatında icra ettiği konumu dile getiren bu değrelendirmeler, musikiye herhangi bir sanat dalı olmasının ötesinde bir takım hususiyetler yüklemektedir. İç ve dış medeniyetimizin temel taşlarından olan musiki, Buğra'da da söz konusu edilir. Ancak bu söz konusu edişin çok az olduğunu belirmemiz gerekir.

²⁰ Tanpınar, A. Hamdi, Mahur Beste, İstanbul, 1999,174

²¹ Tanpınar, A. Hamdi, Huzur, İstanbul, 2002, 244

Musikinin ruh ve medeniyet yapıcı bir unsur oluşunu, ‘Osmancık’ romanında görürüz:

‘Ve Osman’ın ney üfleyişi?

Ama belki, belki değil, kesinlikle o neyde idi.

O gece ve bu gece Mihail Kosses’in çözebilmek için kafasını tırmalayıp durduğu bilmecenin ya da sırrın açıklanışı... kimsenin söyleyemeyeceği kimsenin kelimelerini bulamayacağı en büyük en kesin gerçek o ney’de idi. Ancak o ney’le söyleyebilirdi ve o ney’de idi, ney’inde idi, ney’i idi. (Osmancık, 149)

Türk musikisinin önemli enstrümanlarından olan ney’i Buğra, Mihail Kosses’in müslüman olarak ‘Köse Mihal’ olma sürecinde çok önemli bu unsur olarak işler. Bir musiki, başlıbaşına kişiye din değiştirecek kadar büyük bir tesir icra edebilmektedir. Buğra’nın ruh yapıcı bir unsur (Köse Mihal’in ruhunu yapan önemli ölçüde musikedir.) olarak işlediği musiki, üzerine yükseldiği kültürle büyük bir medeniyetin temeli olmaktadır.

Musikinin önemli bir medeniyet unsuru oluşunu bir de ‘Dönemeçte’ romanında görürüz. ‘Osmancık’ romanında Mihail Kosses nasıl ki musikiyle büyük bir ruh uyanışı yaşar; aynı şekilde ‘Dönemeçte’ romanında da Dr. Şerif, dinlediği musikiyle iç aleminde yolculuğa çıkar:

“Münir Nureddin’in sesi Doktor’un gözünden de kulağından da lokantayı sildi, süpürdü, götürdü. Şimdi artık ne Orhan ve Handan... hatta ne de kasaba... şimdi eski zamanlar altın çağların dengeli efendi, koskoca yürekle tevekkülün ne büyük yiğitlik olduğunu bilen, yüceltiliciliğini kavramış insanlar

vardı. Doktor'un kendisi de bu aynanın dışındaydı. (Dönemeçte, 199)

Buradaki Dr. Şerif ile 'Osmancık'taki Mihail Kosses arasında büyük benzerlikler vardır. İkisi de bir halkanın 'dışında'dırlar. İkisini de musiki bu halkaya çağırır ve sonuçta ikisi de (Dr. Şerif tam olmasa da) bu halkanın içine girerler. Farklı dönemleri işliyor olsalar da iki romanın bu benzerliği Buğra'nın musikide- bölüm girişine özetlediğimiz-, ruh yapıcı bir yön mahiyet görmesiyle ilgilidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e musiki, devam edegelen medeniyetin taşıyıcı ve yansıtıcı bir ögesidir.

Buğra'nın musikiyi farklı bir konu çerçevesinde işleyişini de 'Yalnızlar' romanında görürüz. Musikinin Cumhuriyet dönemindeki algılanış şekliyle ilgili olan bu meselede Buğra, yine musikimizin üstün bir kültür unsuru oluşunu vurgular. Bununla beraber Buğra, Doktor Rıza vasıtasıyla Cumhuriyet döneminde Türk musikisine yöneltilen eleştirileri gündeme taşır. Romanda Türk musikisi dinleyen Hüseyin Bey'e Doktor Rıza, " Ne var onlarda? Hüzün... melal?" diyerek Türk musikisine bakışını dile getirir. Hüseyin Bey'in bu cümleye verdiği cevap Buğra'nın Türk musikisinde gördüğü meziyeti de ortaya koyar. 'Asil duygulardır bunlar , Doktor"²² Tanpınar ve Yahya Kemal'in düşüncelerine paralel olarak musikiyi ruh medeniyetimizin çok önemli bir ögesi olarak düşünen Buğra, -az da olsa- değindiği kadarıyla Türk musikisinin bu yönünü ortaya koymaya çalışır. Ancak bu çaba pek derinleştirilmez. Yukarıdaki pasajlarla sınırlı kalır.

E- HARF İNKILABI

Dil, bir yazarın temel malzemesi olması sebebiyle yazarın üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biridir. Ancak yazar olup da dile bir mesele olarak eğilmeyenleri de görmek mümkündür. Tarık Buğra ise bu cümleden olmayan, dili bir problemin ötesinde problematik düzeyinde işleyen bir yazardır. Özellikle denemelerinde üzerinde durduğu bu konu, Buğra'yla özdeşleşen konulardan biridir. Denemelerinde fazlaca işlemiş olmasından herhalde roman ve hikayelerinde bu konuya pek eğildiğini görmeyiz. Eğildiği yerlerde ise denemelerde dile getirdiği düşüncelerini yineler.

'İdeoloji' bölümünde de üzerinde durduğumuz gibi Buğra, Türkiye'de dil meselesinin ideolojilerin dar çerçevesine indirildiğini düşünür. Milletın temel değerlerinden olan dilin bir kavga konusu yapıldığını İhtiyar'ın – dolayısıyla ideolojilerin- bir komplosu olarak değerlendirir.

İncelememize denemelerini dahil etmediğimizden denemelerindeki dille ilgili fikirlerine ve 'İdeoloji' bölümünde de dilin algılanış biçimine değindiğimizden burada dilden ziyade dille ilgili bir mesele olan harf inkılabına değineceğiz.

Harf inkılabıyla ilgili değerlendirmeler de daha ziyade denemelerindedir.²³ Ancak 'Dönemeçte' romanında Dr. Şerif ile Fakir Halit arasındaki diyalogların bazılarında bu konuya değinildiğini görürüz. Fakir Halit, romanın olumlu

²² Yalnızlar, 221

²³ Buğranın bu konudaki denemeleri için bkz..Düşman Kazanmak Sanatı, 'Türkçe Deyip Geçtikleri' bölümü,15-

kahramanlarındandır. Eski yazıyı bilmektedir. Fakir Halit'le dostluk kuran Dr. Şerif, bir konuşmalarında eski yazıyı kendi kendine heves ederek öğrendiğini belirtir.²⁴

Yazar'ın pek değerlendirme yapmadığı ancak konuşma sırasında geçerken gördüğümüz bu konu hakkında karakterlerden hareketle bir takım çıkarımlar yapabiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Fakir Halit romanın olumlu ve önemli bir kahramanıdır. Ancak yaşlıdır. Fakir Halit'te eski yazıyı yaşlılığın bir gereği olarak görürüz. Ancak burada dikkat çekici olan Dr. Şerif'tir. Dr. Şerif, gençtir ve eski yazıyı kendi isteğiyle öğrenmiştir. Bu durum, eski yazının veya kültürün Fakir Halit'le beraber ölmeyeceğini, genç nesille yaşayacağını ortaya koymaktadır.

Eski yazıya değinilen bir başka yer de, 'İbiş'in Rüyası'dır. Ancak burada 'Dönemeçte' romanındakine benzer bir kültürel arkaplanla işlendiğini pek görmeyiz. Nahit'in tiyatrosunda bir oyuncu adayına "Eski yazı biliyorunuz? Çünkü bizde müsveddeler eski yazı iledir. Demesi üzerine oyuncu aday, "Evet efendim." cevabını verir.²⁵

'Dönemeçte' romanındakinin neredeyse aynısı olan bu konuşma da kültürel anlamda bir devamlılığı ortaya koyar. Yani bir günlük kararlarla dönemlerin silinip atılamıyacağı ortaya konulmaktadır. Ancak daha önce de dediğimiz gibi bu pasajı romanın geneliyle ilgili olarak düşündüğümüzde, 'Dönemeçte' romanındaki kültürel arkaplandan yoksun olduğunu görürüz.

Buğra, burada da denemelerinde de harf inkılabını reddeden bir tavır sergilemez. Fakat onaylamaz da. Üzerinde durduğu husus, bu inkılab gerçekleştirilirken bazı önemli yanlışların yapıldığıdır. Bu yanlışların başında da eski yazının ifade ettiği kültürün eski yazıyla beraber tarihe gömülmek istenmesidir. Oysa ki Buğra, yukarıdaki

²⁴ Dönemeçte, 43

²⁵ İbiş'in Rüyası, 118

iki misalde de gösterdiğimiz gibi kültürün devam ediciliğine inanmaktadır. Eski yazıyı kaldırma kararı alınsa da eski yazının medeniyet altyapısından yoksun, bağımsız bir öge olmaması sebebiyle bu mümkün olmamıştır. Fakir Halit ve Dr. Şerif bunun en önemli iki örneğidir.

F- GELENEK VE TÖRE

Türk toplumunu tarihsel süreç içerisinde çok önemli değişimler geçirmiş olsa da hep takip ettiği, hayatını ona göre şekillendirdiği bir gelenek olmuştur. Her dönemde bu gelenek hayat üzerindeki etkisini önemle hissettirmiştir. Yaşanılan önemli toplumsal değişimlere rağmen geleneğin etkinliğini sürdürmesini, geleneğin yenilenecek devam etmesine bağlayabiliriz.

Sözlükte gelenek, '1. Düşünüşlerin, efsanelerin ve adetlerin uzun bir süre içinde yerleşip bir çağdan öbür çağa sözlü olarak aktarılması, 2.Eski çağlardan beri yerleşmiş olup kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve topluluğun üyeleri arasında ortak ve özel bir ruh ve dolayısıyla sağlam bir bağ meydana getiren her türlü alışkanlık'²⁶; töre ise, 'bir toplulukta şu veya bu konuda tutulagelen yolların veya alına gelen durumların topu'²⁷ şeklinde tanımlanıyor. Tanımlarda da anlaşılacağı gibi birbirinden kesin çizgilerle ayrılması güç olan bu iki kavramdan töre, daha yerel, gelenekse daha ulusal ve kapsayıcı bir görünüm arz etmektedir.

Geleneği toplumu oluşturan temel katmanlardan biri olarak gören Buğra, (Bu kanaati eserlerinin tümünde geleneğe karşı takındığı tavırdan anlıyoruz.) bu yapının her türlü değişime ve dönüşüme rağmen yaşatılmasını ister. Çünkü Buğra, gelenekte

²⁶ Tuğlacı, Pars, Okyanus Ansiklopdeik Türkçe Sözlük, İstanbul, 1995,c.2, 802

bir iç yapı disiplini görür. Şöyle ki 'Aile' bölümünde de söz konusu ettiğimiz gibi mutlu ve huzurlu insanlar, dolayısıyla mutlu ve huzurlu toplumlar, geleneklerine bağlı aile ve toplumlardır. Buğra bu konuda çizdiği tablolarla bu düşüncelerini ortaya koyar. Özellikle kasaba romanlarından gördüğümüz geleneğin hayatı düzenleyen yapısı, olayların arkaplanlarında hissedilir. Yazar, bu türlü eserlerinde geleneği direkt olarak söz konusu etmez, geleneğe vurgu da yapmaz. Ancak kişiliklerin ve olayların arkasında gördüğümüz yapı, geleneği ortaya koyar. Geleneğin ve törenin kavramsal olarak üzerine vurgu yapılmak suretiyle söz konusu edildiği iki roman görürüz: 'Osmancık' ve 'Dünyanın En Pis Sokağı'. Bu iki romanın da gerek içerik olarak gerekse geleneğe ve töreye yaklaşımları bakımından farklılık arzetmeleri sebebiyle ayrı ayrı işleyeceğiz.

'Osmancık'ta söz konusu edilen Osmanlı devletinin kuruluş döneminde gelenek ve töre, toplumu bir arada tutan ve adeta din gibi bir vazife gören bir kurumdur. Osmanlı Devletinde örf-i hukuk adlı bir müesseseyi oluşturacak kadar güçlü olan bu yapı, kişilerin bakıp hizaya geçtikleri bir etkiye sahiptir. Romanda Osman Bey tüm dünyasını töre ve gelenek üzerine kurmuştur. (Burada önemle belirtmeliyiz ki söz konusu ettiğimiz gelenek ve töre kutsaldan arındırılmış değildir. Kutsalla içiçedir.) Çünkü çocukluğundan itibaren geleneğin ve törenin yüceltiildiği bir alemde yetişmiştir. Ertuğrul Bey, beyliği Osman Bey'e teslim ederken silah arkadaşlarıyla beraber Osman Bey'den ilk istediği, töreye uymasındır.²⁸ Aynı şekilde Şeyh Edebalı de Osman Bey'den töre'nin dışına çıkmamasını ister.²⁹ Bunun haricinde bir de Edebalı'nın kızı Malhun Hatun'la ilgili olarak Osman Bey'e töre hatırlatmasını görürüz. Osman Bey, Şeyh Edebalı'ya, kızı Malhun Hatun'u sevdiğini söyleyince Edebalı de ona, 'herşeyin töreyle olacağını ve kendilerine yakışan da bu olduğunu belirtir.'³⁰

²⁷ a.ge.e., c.5, 2900

²⁸ Osmancık, 130

²⁹ a.ge.e., 119

³⁰ a.ge.e.,51

Romanda sadece Osman Bey değil diğer şahısları da geleneğe ve töreye karşı büyük bir saygı içinde görürüz. Mahmut Bey, Al Zahid'in kendi evini basması üzerine kılıç kullanmayı pek sevmemesine rağmen, 'töre gereği' misafirlerini korumaya çalışır.

Başka bir yerde de Osman Bey, Malhun Hatun'a kendisiyle kaçmayı teklif edince Malhun Hatun'un, 'Ben töremin ve anamın ve atamın sözü dışına çıkmam.'³¹ cümlesiyle töre ve gelenek karşısındaki tavrını görürüz. Töre ve gelenek ferdi hayatta gösterdiği bu etkiyi toplumsal hayatta da gösterir. Söğüt yöresinde tüm beyliklerin yaşantısı, yaylaya çıkıp inişleri 'gelenekler ve töreler çerçevesinde' olmaktadır.³²

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü gibi Buğra, geleneği ve töreyi, 'Osmancık' romanı dahilinde insanların huzur içinde ve medenî yaşamalarının bir koşulu olarak işler. Nitekim yeni alınan hisarların halkının Söğüt'e gelişi Söğüt'te huzurun bozulmasına sebep olur. Çünkü bu insanlar, 'yaşayış rahatlığını sağlayan geçim sıkıntılarını önleyen töreler, gelenekler düzenine yabancıdırlar'³³.

Yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi Buğra'nın, gelenek ve örfü, bir de 'Dünyanın En Pis Sokağı' isimli romanında işlediğini görürüz. Ancak buradaki örf 'Osmancık'takinden farklıdır. Burada, insanları güzelliğe yönelten, onların kötülüğe girmesine engel olan örf ve gelenek yoktur. Buradaki gelenek daha ziyade ideolojiyle atbaşı giden bir zihniyet arz eder. Bunun sebebi olarak, yazarın eserin temelini koyduğu aydın, özellikle sol aydın eleştirisini, düşünebiliriz. Romanda, "Doğanlar" köyünden Yılmaz 'örf gereği' "kanlısını" İstanbul'da bulup öldürmek zorundadır. Ancak kendisi bunu kabullenemez. Ne var ki çevresindeki insanların "örf gereği" öldürme telkinleri onun zihnini devamlı meşgul eder. Neticede İstanbul'a gelir, ama "dava"sından vaz geçer. İşte bu noktada Buğra örf ile ideoloji arasında bağlantı kurar.

³¹ a.ge.e., 53

³² a.ge.e., 158

³³ a.ge.e., 313

Nasıl ki örf, Yılmaz'ın intikam hırsıyla köyünden kalkıp gelmesine sebep olmuştur ve bu harekette nasıl ki akıl-mantık yoktur, aynen öyle de gençler, büyük bir telkinle ideolojinin dediklerini yerine getirmektedirler. Bu durumda da Yılmaz'la ideoloji kurbanı gençler ve örf/gelenek ile ideoloji birleşir.

Görüldüğü gibi Buğra, “Dünyanın En Pis Sokağı” romanında örfü, ideolojiyi daha iyi anlatmak ve kavratmak için sembolik bir unsur olarak kullanmıştır. Romanın başında görülen örfün romanın ortasından itibaren yerini ideolojiye terketmesi ve bir daha görülmemesi bu kanaatimizi desteklemektedir. Burada şuna değinmeliyiz ki Buğra'nın ideolojiyi bir töre metaforu içinde ele alışı, “sol ideolojiye” mensup olanları kötülemesi (Romanda kötü olan solculara karşı iyi insanlar –zimmen sağcı- mücadele eder). bazı eleştirmenlerce tepkiyle karşılanmıştır.³⁴ Ama Beşir Ayvazoğlu gibi bazı yazarlarca da “enfes bir aydın eleştirisi”³⁵ olarak kabul edilmiştir. Söz konusu romanda örf, ideoloji için bir malzeme olarak kullanılsa da “muharrrik güç” olması yönüyle “Osmanlık” daki örf ve gelenek anlayışıyla temelde birleşmiştir. Bu bakış açısında Buğra, örf ve geleneği toplumun yapıcı bir gücü olarak ele almakta, insanları, bakış açısını ve dünya görüşünü belirleyen bir zihniyet alemi olarak görmektedir.

G- Dervişler

Gerek edebiyatımızda, gerekse Türk toplumunun sosyal yapısında çok önemli görevler ifa eden ve “Horosan erenleri” olarak da adlandırılan dervişler, Ömer Lütfi Barkan'ın “Kolonizatör Türk Dervişleri” adlı çalışmasında da gösterdiği gibi, Türk

³⁴ Naci , Fethi, Yüzyılın Yüz Romanı, İstanbul, 2000

³⁵ Ayvazoğlu, Beşir, Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak, 99 vd.

toplumunun İslamiyet’i kabulünde ve bu anlayış doğrultusunda bir hayat nizamı kurmasında temel dayanak noktalarından biri olmuştur.

Hayat karşısında aldıkları tavırda ve taşıdıkları misyonu temsil etme noktasında gösterdikleri olağanüstü keyfiyet, onları tarihin çok önemli bir ögesi kılmıştır. Onlar, Tanpınar’ın ‘Huzur’da dile getirdiği, “İnsan taşıdığı misyonun adamı olmalı” düşüncesinin tezahürü gibidirler. Bütün bir kainatı intizamlı bir şekilde ruhlarına taşıyan ve bu taşımaya ruhlarını katarak onu yeniden inşa eden bu insanlar, Osmanlı devletinin kuruluşundaki çok önemli yapılardandır.

Tarık Buğra, “Osmancık” romanında Osmanlı’yı oluşturan diğer unsurları işlediği gibi dervişleri de işler. Buğra, bu insanların en büyük özelliği olarak beyliğin fethettiği topraklardaki insanların ‘ruhlarını fethetmelerini’ gösterir. Bir anlamda “ruh fatihleri” denilebilecek bu kişileri romanda, Aykut Alp’in değerlendirmeleriyle görürüz:

“Gönül, kafa ve bilek erleri idi onlar. Hem savaşçı, hem bilgili idiler. Kimi demir dövmesini, çeliğe su vermesini kapacak kalaylamasını, kimi dikip dokumasını, kimi saraçlığı bilirdi. Kimi hayvanların, insanların hastalığından anlar. Onları iyileştirirdi. Hepsi de çok, çok uzaklarda bırakılmış bir ocaktan, aynı törelerden, bir tek amaç için yetişmiş; o tek amaç için çok, çok uzaklardan gelmişlerdir, gönderilmişlerdir... Kayı boyunun geldiği yerlerden, Kayı boyunun güttüğü amaç için.” (Osmancık, 34)

Hayatın her alanında kendilerini gösteren dervişlerin güttükleri tek amaç, Tanrı’nın adalet ve güzelliğini tüm insanlara ulaştırmaktır. Buğra, aynı eserin bir başka yerinde Kayı Boyu’nun Tanrı görevlisi olduğunu, bu sebeple Tanrı buyruğundan

çıkmadığını belirtir.³⁶ Dervişlerin güttüğü amaç da Kayı Boyu'nun bu amacının aynısıdır. Buğra, Dervişlerin, hayatın her alanına nüfuz ettikleri gibi insanların ruhlarının da bütün noktalarına nüfuz ettiklerini belirtir. Dünyalık adına hiçbirşey beklemeyen dervişleri Buğra, yukarıdaki pasaja ilave olarak “Hak yolunda ve doğru bildikleri yolda fisebilillah çalışan, soylarına yararlı olmayı amaç edinen kişiler”³⁷ olarak nitelendirir.

Dervişlerin yukarıda değindiğimiz özellikleri tarihi bir realite olduğu gibi ‘Osmanlı’nın kuruluşunu işleyen diğer birçok romanda da bu konuyu görürüz.*

Dervişler, taşıdıkları bu özellikler dolayısıyla halkta büyük bir saygı uyandırmaktadırlar. Ertuğrul Gazi bir dervişi yanına çağırınca Derviş, “Derviş’in, Bey ayağına gitmeyeceğini, Bey’in dervişin ayağına geleceğini” ifade etmiştir. Bunun üzerine Ertuğrul Gazi, Derviş’in yanına gitmiştir.³⁸

Buğra, dervişleri hem ferdî yönleriyle hem de toplumsal yönleriyle ele alıp işlemek ve bu iki alanda da meziyetlerini ortaya koymak suretiyle onların toplum bünyesinde ifa ettikleri yapıcı tesire dikkatleri çeker. Buğra’ya göre iç ile dış arasında büyük bir bütünlük sağlayan bu dervişler, Osmanlı’nın “gizli kurucuları”dır.

Burada daha ziyade, “derviş” olarak nitelendirilen kişiler üzerinde durduk. Ancak meseleye başka bir yönden baktığımızda Şeyh Edebali’yi de bu dervişlerin cümlesinden saymamız mümkün olacaktır. Ancak bir yönde ayrılırlar. Buğra’nın “derviş” diye nitelendirdikleri daha çok göçebe yaşayan, yurdu yuvası olmayan kişilerdir. Ancak Şeyh Edebali, yerleşik bir insandır. Bu farklılığa rağmen Edebali

³⁶ Osmancık, 75

³⁷ a.ge.e., 110

* Örnek olarak bkz.: Tahir, Kemal, Devlet Ana, İstanbul., 1997 ve Sepetçioğlu, M. Necati, Çatı, İstanbul, 1995

³⁸ Osmancık, 35

yerleşik bir insandır. Bu farklılığa rağmen Edebali ile dervişlerin genel hatlarla ayniyet arz ettiklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Her kitap, yazarın dünyasını yüklenip sahil konumunda olan okuyucuya ulaştırır, istikbale yollanmış mektuptur. Şüphesiz her sahilin dalgayı farklı karşılayışı gibi, her okur da kitabı farklı karşılayacaktır. Bir yönüyle ne kadar okur, o kadar kitap algılaması...

Biraz da deneme havasında olan bu kısa girişi yazmamızın sebebi şu: Burada kaydedeceğimiz sonuçlar da, buraya kadar belirttiğimiz fikirlerimiz de, sadece bir bakışın mahsulüdür ve tüm bakışları şamil olmak gibi bir iddiadan uzaktır. Yani biz, Buğra'nın binlerce okurunda akis bulan yansımalarından birini, biraz da kendi rengimizi katarak, kaydettik.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Buğra'nın eserleri toptan okunduğu ve bütüncül bir bakışla bakıldığı zaman görülmektedir ki, Buğra'da hep akan bir nehir vardır. Eserleri adeta bu nehrin etrafında yetişen farklı türdeki ağaçlar gibidir. Farklı ama beslendikleri kaynakları bir, kökleri bir. Buğra'daki bu nehir, sosyal meseleler karşısında aldığı tavırdaki yapıdır. Hayatı boyunca toplumun hemen her kesimiyle ilişki içerisinde olan, köyden kente insan manzaraları üzerinde gözlemler yapan Buğra, her şeyden önce, tüm yargıların ve değerlendirmelerin bir 'bakış' meselesi olduğu inancındadır. Bunu eserlerinde rahatlıkla görebilmekteyiz. Bu bakışın ışığında gelişen tavırsa; 'bütün sosyal meselelere kendi realiteleri içerisinde bakmak' şeklinde tezahür etmektedir. Buğra, bazı hazır kalıplardan hareketle değil de, sosyal bir meselenin en küçük ayrıntısını dahi göz önünde bulundurmak suretiyle elde edilen öğelerle bir çerçeve oluşturmak ve hadiseyi o çerçeveye oturtmak amacını gütmektedir. Bu yönüyle her hadise Buğra için, bütün şartları ve imkanlarıyla başlı başına bir alem gibidir.

Buğra, kemikleşmiş değerlendirmeler üzerinden eser inşa etme peşinde değildir. O, eserlerinde toplumu, hazır kalıpların dışında adeta yeniden inşa eder. Bu hareket doğrultusunda, toplumdaki bazı kesimlerle ters düşse de, düşüncelerini ortaya koymaktan çekinmez. Örneğin, Türkiye’de resmî tarih tezinin dışında fazlaca kalem oynatıl(a)mazken Buğra kalem oynatmış, üstelik eserini, devlet televizyonu tarafından sinemaya uyarlatacak kadar ustalıkla inşa etmiştir. Bu genel yaklaşımdan sonra, birkaç madde halinde çalışmamız neticesinde edindiğimiz intibaları kaydedebiliriz:

Tarik Buğra, Osmanlı’nın kuruluşundan başlayıp günümüze değin Türk toplumunun (daha çok Cumhuriyet’in ilk 50 yılı) sosyal tarihini kurgusal olarak yeniden ele alma gayretindedir. Ancak, bu uzun tarihte, durağan dönemler Buğra’yı pek fazla ilgilendirmez. O, daha çok Türk medeniyetinin kırılma noktaları üzerinde kalemini oynatır: Osmanlı’nın kuruluşu, Milli Mücadele, çok partili hayata geçiş hareketleri, 1960’lı-1970’li yılların ideolojik ortamı. Bütün bunlar, Türk toplumunun yaşadığı önemli ‘dönemeçlerdir.’ Bir romanına da ad olan ‘dönemeç’, Buğra’nın en çok üzerinde durduğu yapıdır. Dönemeçte olan toplum, onun eserlerinin merkezini oluşturmuştur. Yukarıda belirttiğimiz konulara bakıldığında, hepsinin bir dönemeç yapısı arz ettiği görülecektir. Bu yönüyle dönemeçteki yazardır Buğra.

Türk romanında başlıca konulardan olan medeniyet değiştirme maceramız, Buğra’nın da ilgisini çekmiştir. Ancak bir Peyami Safa veya Tanpınar gibi değil. O, daha ziyade siyasî ve sosyal meseleler üzerinde durmuştur. Bu konuyu işleyen bir çok yazar, toplumun dramını fertte tecessüm ettirirken Buğra, daha ziyade ferdin dramını toplumda tecessüm ettirir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki ferdin dramı da toplumun dramını içermektedir. Rahmi’nin siyasete girip girmeme noktasında yaşadığı dram, hakikatte tüm toplumun yaşadığı dramdır.

Buğra'nın eserlerinde ele aldığı konuları genel anlamda iki bölümde mütalaa etmemiz mümkündür: Birinci olarak, siyasî yönü ağır basan ve üst yapıyı esas alan konuları sayabiliriz. Bu sınıf, devlet, siyaset, millet, ideoloji, terör, gibi başlıklardan oluşmaktadır. İkincisi de, daha ziyade ferdî yönlerin ağır bastığı ve yukarıdaki kapsamın tersi olarak, alt tabakanın etkilerini taşıyan konu gurubudur. Bu bölüme, aile, gençlik, nesil farkı, toplumsal değişim gibi konuları dahil edebiliriz. Burada, bu tasnifin yüzde yüz mutlaklık taşımadığını belirtmemiz gerekir. Ancak genel bir tasnif adına böyle bir yapının mümkün olduğu varsayılabilir. Bu tasnif çerçevesinde konulara baktığımızda; mesela, üst katmandaki ideolojinin, gençliği etkilediğini veya devlet ve siyaset meselelerinin aile gibi alt katman unsurlarını/guruplarını etki altında bıraktığını görürüz. Bu hususlar, toplumsal kurumların veya konuların birbiri içine girmiş olmasıyla ilgili düşünülebilir. Buğra, söz konusu sosyolojik gerçeğin bilincinde olmakla beraber, toplumsal kurumlar arasında ciddi şekilde etkilenmenin olduğunu varsayar. Mesela, devletin politikaya mahkum oluşu, Buğra'ya göre, gençliği de eğitimi de ve diğer bir çok toplumsal kurumu da problem merkezi haline getirmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Buğra, Türk toplumunun son yüz yıl içerisinde yaşadığı 'dönemeç'leri eserlerine taşımıştır.

Türk toplumunu irdelemeye Milli Mücadele yıllarından başlayan Buğra, bu dönemle ilgili, küçük ama önemli ayrıntılarla o dönemin tarihine farklı açıdan bakmak ve o tarihi yeniden yorumlamak gayretindedir. Buğra, bu dönem toplumunun yaşadığı hadiseleri ve durumları bir destan konusu olarak görür. 'Küçük ama önemli ayrıntılar'ın bilinmesiyle, bu destanın hakkının verileceği inancındadır. Yazar'ın Milli Mücadele dönemi için en çok korktuğu durum, savaş sonrası topluma hakim olacak zihniyettir. Zira Buğra'ya göre toplumu ayakta tutan en önemli hassa, 'birik'tir. Ve öyle görünmektedir ki Milli Mücadele sonrasında bu birlik, sağlıklı olarak yürüyemeyecektir. Nitekim Cumhuriyet'ten 1980'li yıllara kadar ki dönemleri ele aldığı romanlarında,

kaybedilen bu 'birliğin' neticelerini ortaya koymaya çalışır. Buğra, söz konusu dönemde iki hususu problem olarak görmüştür: Birincisi siyaset, ikincisi Türk aydını.

Siyaset, Buğra'ya göre Türkiye'de hep, bir çıkar tezgahı olmuştur. Kaba hatlarla bölündüğünde ortaya çıkan manzaranın unsurları olan 'sağ ve sol'dan herhangi biri bu durumdan âzâde değildir. Devlet de, siyaseti, bir çıkar tezgahı olarak gören zihniyetin elinde hantallaşmış ve 'azgın ihtirasların kurbanı' olmuştur. Tek partili dönemden çok partili hayata geçiş çabalarına kadar ki zamanda siyaset, Parti'nin elinde devlet imkanlarını kullanmak için bir vasıta olmaktan öteye geçememiştir. Diğer toplumlarda siyasetin güzel neticeler vermesine mukabil, bizde aksi istikamette neticeler vermesini Buğra, gerek seçkinler katında, gerekse halk katında siyasetin, gerektirdiği zihinsel alt yapının oluşmamasına bağlar. Siyaset için gerekli alt yapının olmaması, Serbest Fırka ve Demokrat Parti gibi Türkiye için 'şans' sayılabilecek iki önemli hadisenin atıl kalmasına sebep olmuştur. Buğra, zihinlerin-bakışların netleşmediği veya vukufiyet kazanmadığı böyle bir ortamda, bazı değerlerin de sömürüldüğü inancındadır. Atatürk'ten laikliğe, dine uzanan geniş yelpazede birçok değer, zihni planda kendilerine uygun yer bulamadıklarından dolayı, maksatlarının aksi istikamette 'kullanılmış'lardır. Bu belirsizlik ortamı içerisinde aydın, çok önemli roller üstlenebilecekken, böyle bir yola girmemiş, vazife şuurundan yoksun ve idraksizce, sadece kendini kapsayan bir dünya görüşü tesis etmiştir. Ardından da bu dünya görüşüne halkı uydurmaya çalışmıştır. Bu da aydın ile halk arasında bir kopukluğa sebep olmuştur. Oysaki halk ve aydının kaynaşmış olması gerekmektedir.

Oluşan bütün bu şartlar, 1960-1970'li yıllarda, 'gençlik olayları'yla meyvesini vermiş ve Türk toplumuna 'en sosyal dramını' yaşatmış, bütün bir gençliği için 'Gençliğim Eyvah' demek zorunda bırakmıştır. Buğra'ya göre Türk toplumunu yok oluşa sürükleyen bu durumdan kurtulmak için Osmanlı'nın kuruluş yıllarında temeli atılan 'ruhun' yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Bu ruh, millî ve manevî değerlerle

beslenmiş, kendine yüce idealler seçmiş 'arif bir ruhtur'. Bu ruhun hayat karşısındaki tavrını, çıkarları değil, vazife şuuru tayin etmektedir. 'Dönemeç'ten sağlıklı bir güzergaha girmek için gerek toplum, gerekse fert bazında bu ruh tesis edilmeli, siyaset ve devlet de bu ruh etrafında kendini biçimlendirmelidir. Dikkat edilirse Buğra'nın Osmanlı dönemindeki yönetim biçimini değil, Osmanlı'yı, 'Osmanlı' yapan ruhu esas aldığı ve topluma önerdiği görülecektir.

KAYNAKÇA

I. TARIK BUĞRA'NIN ESERLERİ*

A- Roman ve Hikayeleri

- 1- Siyah Kehribar, Ötüken Neşriyat, 3. baskı, İstanbul, 1995
- 2- Küçük Ağa, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998
- 3- Firavun İmanı, Ötüken Neşriyat, 6. baskı, İstanbul, 1996
- 4- İbiş'in Rüyası, Ötüken Neşriyat, 6. baskı, İstanbul, 1996
- 5- Dönemeçte, Ötüken Neşriyat, 6. baskı, İstanbul, 1996
- 6- Gençliğim Eyvah, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997
- 7- Yalnızlar, Ötüken Neşriyat, 3. baskı, İstanbul, 1996
- 8- Yağmur Beklerken, Ötüken Neşriyat, 6. baskı, 1996
- 9- Osmancık, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998
- 10- Dünyanın En Pis Sokağı, İstanbul, 1989
- 11- Hikayeler, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969
- 12- Yarın Diye Bir Şey Yoktur, Ötüken Neşriyat, 9. baskı, 2001

B- Tiyatro- Senaryo Eserleri

- 1- Üç Oyun (Ayakta Durmak İstiyorum, Akümülatörlü Radyo, Yüzlerce Çiçek Birden Açtı,), İstanbul, 1979

---

* Burada kaydettiğimiz eserler, incelememizde ele aldığımız eserlerdir. Tarık Buğra'nın tefrika halindeki romanlarının kaynakçası için bkz. Tuncer, Hüseyin, 'Tarık Buğra', KBY yay, Ankara, 1998,s.25-32

- 2- Zafer Gaye Değildir (Mustafa Kemal'den Atatürk'e), Kültür Bakanlığı yay. , 2. baskı, Ankara, 1998
- 3- Sıfırdan Doruğa / Patron, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994
- 4- Güneş ve Aslan - Patron, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1988
- 5- İbiş'in Rüyası, Devlet Tiyatroları yayınları, 1982

C- Denemeleri, Gezi Yazıları, Röportajları

- 1- Düşman Kazanmak Sanatı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001
- 2- Politika Dışı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992
- 3- Bu Çağın Adı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992
- 4- Gagaringrad (Moskova Notları), Yağmur Yayınevi. İstanbul, 1962
- 5- Gençlik Türküsü. Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, Karabük, 1964
- 6- Tarık Buğra'dan Notlar (Haz. Hatice Bilen Buğra), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996

II. TARIK BUĞRA'YLA İLGİLİ KAYNAK KİTAPLAR, MAKALELER, TEZLER

- AKENGİN, Yahya, 'Firavun İmanı', Hisar, nr. 150, 1950
- AKIN, Kenan, 'Tarık Buğra'yı Uğurlarken', Türkiye, 28 Şubat 1994
- AKYOL, Taha, 'Tarık Buğra', Milliyet, 1 Mart 1994
- ALANGU, Tahir 'Küçük Ağa Ankara'da', Varlık Yıllığı 1965, s. 71-73
- ....., 'Küçük Ağa', Varlık Yıllığı 1965, s. 41-43
- ALPER, Feridun, 'Tarık Buğra'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri (2 cilt)'. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum. 937 s.

- AND, Metin, 'Ayakta Durmak İstiyorum', Ulus, 12 Mayıs 1966
 ....., **50 Yıllık Türk Tiyatrosu**, 'Ayakta Durmak İstiyorum',
 'İbiş'in Rüyası', İstanbul, 1973, s. 613-620, 629-632
- ANDI, M. Fatih, **Tarık Buğra**, Şule Yayınları, 2000
- ASİLYAZICI, Hayati, 'İbiş'in Rüyası', Yeni Ortam, 12 Kasım 1972
 ....., 'Devlet Tiyatrosu Irkçı ve Turancı Bir Eseri Oynuyor',
 Akşam, 17 Mayıs 1966
- ASLANAPA, Mehmet, 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur.', Yeditepe, nr. 35, 15
 Nisan 1953
- AYTAÇ, Gürsel, 'Devlet Ana' ve 'Osmanlık' Romanlarında 'Din' ve
 'Tölerans', Yazko Edebiyat, c.7, nr.45-46, 1984, s.72-74
 ....., 'Yağmur Beklerken', Yazko Edebiyat, c.5, nr. 27, 1983
- AYVAZOĞLU, Beşir, 'Tarık Buğra Küllük'te', Türk Edebiyatı, c.20, nr.
 246, 1994, s.9-11
 ....., 'Geçmiş Olsun Tarık Ağabey', Türkiye, 8 Kasım 1993
 ....., 'Tarık Buğra, İstanbul, Belediyeler', Türkiye, 28 Mart 1994
 ....., 'Tarık Buğra'nın Farklılığı', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993,
 s. 39-43
 ....., 'Yalnız Adamın Ölümü', Türkiye, 28 Şubat 1994
 ....., **Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak**, Ötüken Neşriyat,
 İstanbul, 1996
- BAKIRCIOĞLU, Ziya, 'GençliğimEyvah', Hisar, c. 20, nr. 268, 1980,
- BAKİLER, Yavuz Bülent, 'Tarık Buğra Diyor ki,' Orkun, c.1, nr.12, 1963,,s.
 21-22
- BARBAROSOĞLU , Fatma Karabıyık, 'Tarık Buğra İle Eleştiri Üzerine
 Sohbet', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993, s.46-49
- BARDAKÇI, İlhan, 'Ethem Bey'in Dramı', Tercüman, 10 Mayıs 1984

- BAŞAR, Nevin Nedime, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında Gençlik', Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1999, 119 s.
- BAŞAY, Uğur, 'İki Uyku Arasında', İstanbul, c.2, Ocak 1955, s.17-28
- BAYAR, Mahfuz, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında Gençlik ve Gençlik Problemleri', Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van, 1998, 103 s.
- BİNGÖL, M. Nuri, 'Tarık Buğra ile Sanatı ve Sanat Dünyası Üzerine Sohbet', Türk Edebiyatı, nr. 157, 1986, s.42-45
- BOĞAZIÇI, 'Küçük Ağa Üzerine Görüşler', Boğaziçi, nr. 23, 1984, s.35-40
- ÇAĞIN, Sebahattin, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında 'Yeniden Doğuş' Teması', Doğu, nr. 30, 1985, s. 32-36
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, 'Tarık Buğra'nın Hikayeleri', Hisar, c.5, nr, 8, 1964, s.20-21
- ÇETİN, Mustafa, 'Osmancık İsimli Tiyatro Oyunu Üzerine', Nilüfer, c.1, nr. 1, 1985
- ÇETİN, Selahaddin, 'Tarık Buğra İle Edebiyat ve Sanat Üzerine', İslamî Edebiyat, nr. 11, 1991, s. 27-31
- ÇETİŞLİ, İsmail, 'Kuruluş'un Romanı 'Osmancık' Üzerine', Türk Yurdu, c. 8, nr.12, 1988 s. 43-50
- DAŞDEMİR, Muharrem, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında Sözdizimi', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1995, 458 s.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, 'Tarık Buğra ve hikayeciliği', Hisar, c.3, s.52, 1954, s.4-5
- DOĞAN, Mehmet H., 'Tarık Buğra', Hürriyet Gösteri, nr. 59, 1985, s. 190-192
- DURBAŞ, Refik, 'Tarık Buğra Nereye?', Sabah, 27 Şubat 1994

- EDGÜ, Ferit, 'Tarık Buğra'nın Alın Yazısı', Yücel, nr. 2, Aralık 1955, s. 87
- EMİNLER, M. Nuri, 'Firavun İmanı', Türk Edebiyatı, nr.233, 1993, s. 54-56
- EMİR, Sabahat, 'Küçük Ağa', Hisar, c.10, nr. 79, 1970, s.10-12
- ENGİNÜN, İnci, 'Osmancık', Erdem, nr.1, s.245-247
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, 'Gençliğim Eyvah'ı Tahlil Denemesi', Töre, nr. 116-117, 1981, s. 16-23
- ERCİLASUN, Bilge, 'İbiş'in Rüyası', Töre, nr.116-117, 1981,s.30-33
- ERGÜZEL, Mehdi, 'Tarık Buğra ve Güneş Rengi Yapraklar', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993, s. 20-30
- ERSEYREK, İbrahim 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur', Yenilik, nr. 2, 1953, s. 6
 ..... , 'Bir Hikaye Kitabı 'Oğlumuz'', Yazı, Haziran 1949,
 (İbrahim Erseyrek, Tarık Buğra'nın ilk eşi Jale Baysal'ın takma adıdır.)
- ESER, Sultan, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında Kültürel Meseleler', Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- GEÇER, İlhan, 'İbiş'in Rüyası', Hisar, nr. 81, Eylül 1970, s. 29
- GÖRKEM, İsmail, 'Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da ', Hisar, nr. 156, Aralık 1976, s. 15-17
 ..... 'Tarık Buğra ve İstiklal Savaşımız,' Hisar, c.16,nr. 156, 1976, s.15-18
 ..... , 'Tarık Buğra ve İstiklal Savaşımız', Hisar, c.17, nr.157, 1977, s.15-17
- GÖZE, Ergun, 'Niko İle Ödeşme', Tercüman, 15 Mayıs 1984
- GÜNER, Ahmet, 'Hikayeler', Yeni İstanbul, 25 Nisan 1964
 ..... , 'Küçük Ağa'nın Hatırlattıkları', Türk Edebiyatı, nr. 127, 1984, s.16-17
- GÜNGÖR, Semih, 'Tarık Buğra: Usta Romancı, Zordaki Gazeteci', Türk Edebiyatı, nr. 243, 1994, s.40
- GÜNGÖR, Yaşar, 'Akümülatörlü Radyo', Tercüman, 18 Mayıs 1981

- GÜNYOL, Vedat, 'TRT Roman Yarışmasını Kazanan Bazı Eserler', Yeni Ufuklar, nr. 227, Niasn 1971
- ....., 'TRT 1970 Roman Yarışması', Yeni Gazete, 16 Mart 1971
- HATİPOĞLU, AYTEKİN, 'Küçük Ağa İsimli TV. Dizisi Üzerine', Sanat Olayı, nr. 22, 1984
- HIZLAN, Doğan, 'Yarın Diye Bir Şey...', Hürriyet, 27 Şubat 1994
- ....., 'Türk Romanında Kurtuluş Savaşı. 'Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da'', Türk Dili, nr. 298, Temmuz 1976, s. 16-40
- HİSAR, 'Tarık Buğra ve İstiklal Savaşımız', Hisar, nr. 156, Aralık 1976
- ....., 'Tarık Buğra'nın Başarısı', Hisar, nr. 40, Niasn 1967, s. 14
- ....., 'Hisar'dan Biyografiler: Tarık Buğra', Hisar, nr. 30, Haziran 1976, s. 20
- ....., 'Türkiye Millî Kültür ve Edebiyat Armağanı Kazanması Dolayısıyla Tarık Buğra İle Bir Konuşma', Hisar, c.18, nr. 173, 1978, s. 20-22
- İŞINSU, Emine 'Tarık Buğra'yı Seviyorum', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993
- ....., 'Gençliğim Eyvah', Töre, c.10, nr. 113, 1980
- İLERİ, Selim, 'Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri', Türk Dili, nr. 286, Temmuz 1975 s. 21
- İSEN, Mustafa, 'Firavun İmanı', Hisar, nr. 173, Mayıs 1978, s. 20-22
- KABAKLI, Ahmet 'Hikayede Tarık Buğra', Türk Edebiyatı, nr. 6 Haziran 1972
- ....., 'Küçük Ağa', Tercüman, 2 Niasn 1984
- ....., 'İbiş'in Rüyası', Tercüman, 19 Kasım 1972
- ....., 'Akşehir'den Buğra'ya', Türkiye, 28 Şubat 1994
- ....., 'Ayakta Durmak İstiyorum', Tercüman, 24 Şubat 1967
- KAFLI, Kadircan, 'Ayakta Durmak İstiyorum', Tercüman, 7 Haziran 1976

- KAHRAMAN, Kemal, 'Tarık Buğra ve Kemal Tahir Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi,' , Bilim ve Sanat, nr. 26, 1989, s. 24-27
- ....., Trak Buğra ve Kemal Tahir'in Tarihe Bakışı, Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993, s-51-53
- KALPAKÇIOĞLU, Naci, 'Serbest Fırka' Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve Tarık Buğra, Gösteri, c.2, nr.17, 1982, s.22-25
- KAPLAN, Mehmet, 'Küçük Ağa Ankara'da', Hisar, nr. 39, Mart 1967, s.5-6
- ....., 'Kırdan Bayırdan Toplamalar', Yeni Sabah, 7 Mayıs 1949
- ....., 'Küçük Ağa', Hisar, nr. 8, Ağustos, 1964, s. 10-12
- ....., 'Küçük Ağa'da Tam Bir Memleket Havası Var', Boğaziçi, nr. 23, Mayıs 1984, s. 39-40
- ....., 'Osmancık', 'Tercüman', 5 Şubat 1986
- ....., 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur', Hisar, nr. 35, Mart 1953
- ....., 'Yeni Bir Hikayeci', Yeni Sabah, 7 Mayıs 1949
- ....., 'Siyah Kehribar', İstanbul, c. 2, nr. 8, Ağustos 1955, s.8-9
- KAPLAN, Mustafa, 'Küçük Ağa Münasebetiyle', Yeni Nesil, 22 Mayıs 1984
- KARABAY, Muhsin, ' 'Sessiz Gemi'nin Adı: Tarık Buğra', Türk edebiyatı, c.22, nr.247, 1994, s.33-35
- KARADÜZ, Ednan, 'Tarık Buğra'nın 'Ömer', 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur', 'Martı' Adlı Hikayelerinin Kelime Bilgisi Bakımından İncelenmesi', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Erzurum, 1999,165 s.
- KARAER, Mustafa Necati, 'Ayakta Durmak İstiyroum', Hisar, nr. 34, Ekim 1966
- KILIÇ, Altemur, 'Küçük Ağa'nın Ardından', 20 Mayıs 1984

KOCAKAPLAN, İsa, 'Tarık Buğra İle Roamanları Üzerine Sohbet', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993, s. 31-33

KODAL, Türkan, 'Tarık Buğra'nın Hikayelerinde Sentaks Çalışması', Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 1997, 220 s.

KÖKSAL, Duygu, 'Türk Edebiyatında İki Kuruluş Anlatısı ve Milli Kimlik: 'Devlet Ana' ve 'Osmancık' ', Toplum ve Bilim, nr. 81, 1999, s.44-61

KÖRÜKÇÜ, Muhtar, 'Bir Cevaba, Tarık Buğra'ya ve Münekkide Dair', Varlık, nr. 425, 1 Aralık 1955, s. 9

....., 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur', Varlık, nr. 393, 1 Nisan 1953

....., 'Biraz da Roman Yazalım', Varlık, nr. 422, 1 Eylül 1955

....., 'İbiş'in Rüyası', Hisar, nr. 87, Mart 1971, s. 18-19

....., 'İki Roman Daha', Varlık, nr. 423, Ekim 1955

....., 'Yeni Hikayeler', Varlık, nr. 356, 1 Mart 1950, s. 12

....., 'Oğlumuz', Varlık, nr. 347, 1 Haziran 1949, s.13

KURTULUŞ, Hilmi, 'İbiş'in Rüyası', Türk Edebiyatı, nr. 11, Kasım 1972, s. 28-29

MERT, Hamdi, 'Osmancık'ta Sergilenen Devlet Nizamı I-II', Tercüman, 15 Mart 1985, 22 Mart 1985

MİYASOĞLU, Mustafa, 'Romanda ve Hikayede Ustamı Kaybettim', Milli Gazete, 28 Şubat 1994

MUMCU, Uğur, 'Pehlivan Ağa', Cumhuriyet, 20 Mayıs 1984

MUTLUAY, Rauf, '1978'de Roman ve Hikayemiz, 'Firavun İmanı'', Varlık Yıllığı 1979, s. 23-24

....., '1976'da Roman ve Hikayemiz, 'Firavun İmanı'', Varlık Yıllığı 1973, s. 23-24

- ....., '1970'de Roman ve Hikayemiz, 'İbiş'in Rüyası'', Varlık Yıllığı, 1971, s. 63-64
- NACİ, Fethi, 'Böyle Bir Romana Hilafetçi Diye Saldırılmaz', Sanat Olayı, nr. 22, Mart 1984, s. 75-76
- NUTKU, Özdemir, 'İbiş'in Rüyası', Cumhuriyet, 24 Kasım 1972
- OKTAY, Ahmet, 'İki Uyku Arasında', Mavi, nr. 21, 1 Temmuz 1954, s.4
- ONAT, Sami, 'Tarık Buğra ve 'OĞLUMUZ' Hikaye Kitabı ', Şadırvan, c.1 ,nr. 16, 1949, s. 14
- ORAL, Selahattin, 'Tarık Buğra'nın Romanlarında Tip ve Karakterler', Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara, 1984-85
- ÖZBİR, Kamuran, 'Ayakta Durmak İstiyorum', Hisar, nr. 30, Haziran 1966, s. 18-19
- ÖZER, Çetin 'Bir Sezonun Ardından', Hisar, nr. 31, Temmuz 1966, s. 18
- ....., 'Tarık Buğra 'Osmançık (Kuruluş) Filmi İçin Neler Söylüyor?', Akkadın, nr. 24, Ocak- Şubat 1988, s. 9-10
- ÖZGÜR, Kemal, 'Yarın Diye Bir Şey Yoktur', Kaynak, c.6, nr. 72, 1 Şubat 1953, s. 88-89
- ÖZÖN, M. Nihat, 'Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış', Türk Dili, c. 15, nr. 178,
- ÖZTÜRKMEN, Ömer, 'Kuruluş', Türkiye, 21 Mart 1988
- ÖZYÖRÜK, Mukbil, 'Küçük Ağa Olayı', Tercüman, 22 Mayıs 1984
- PARLATIR, İsmail, 'Türk Romanında Tipler: Küçük Ağa', Türk Dili, nr. 508, 1994, s. 249-257
- ....., 'Tenkidin Sefaleti'ni Okurken,' Türk Dili, nr.473, 1991, s.257-260
- PULUR, Hasan, 'Yine Küçük Ağa', Hürriyet, 26 Mayıs 1984
- ....., 'Küçük Ağa ve Çerkes Ethem', Hürriyet, 14 Mayıs 1984

- SAMANOĞLU, Gültekin, 'Tarık Buğra'nın Hikayeleri', Hisar, Haziran 1964, s. 19-20
- SAV, Ergun, 'İbiş'in Rüyası', Hisar, nr. 107, Kasım 1972, s. 18-19
- SAV, Ömer Atilla, 'Osmancık İsimli Tiyatro Oyunu Üzerine', Milliyet Sanat, c.15, nr. 116, 1985, s. 44
- SERGEN, Semih, 'Osmancık Gecikmiş Bir Oyun', Töre, c.14, nr. 166, 1985, s. 56-57
- SEYDA, Mehmet, 'İbiş'in Rüyası', Yeditepe, Nisan 1973, s. 7-14
- SOĞUKPINAR, Savaş, 'Tarık Buğra'nın Osmancık Romanında Söz Dizimi', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1999, 146 s.
- SOYER, Adnan, 'Osmancık İsimli Tiyatro Oyunu Üzerine', Erguvan, nr. 3, 1985, s.23-24
- SUFFE KÜLTÜR SANAT YILLIĞI, 'Tarık Buğra ve Türk edebiyatının Dünü ve Bugünü' Suffe Kültür Sanat Yıllığı, 1982, s. 265-270
- SÜMER, Dinçer, 'Osmancık'ın Sorumluluğu', Töre, c.14, nr. 166, 1985, s.55-56
- ŞAHİN, İbrahim, 'TV. Filimciliğimiz ve Küçük Ağa', Töre, nr. 156, Mayıs 1984
- TAHSİN, Orhan, 'Ayakta Durmak İstiyorum', Tercüman, 27 Şubat 1994
- TAŞDİKEN, Mehmet, 'Tarık Buğra İle Mülakat', Pınar, c. 2, nr. 14, Şubat 1973
- TEKİN, Talat, 'Tenkide, Methiye ve Alaylı Münekkide Dair', Yenilik, c.8, nr. 40, Nisan 1956, s. 98-100
- ....., 'Buğra'nın Yeni Hikayeleri', Seçilmiş Hikayeler Dergisi, c.8, nr. 14, Mart 1953, s.27-30
- ....., 'Siyah Kehribar'ın Tahlil ve Tenkidi', Yenilik, c.7, nr. 38, Şubat 1956, s. 205-216

- TEMUR, Mustafa M., 'Roamndan Tiyatroya: Osmancık', Töre, c. 14, nr.166, 1985, s. 58
- TEZCAN, Ahmet, 'Tarık Buğra İle Bir Konuşma', Suffe Külür ve Sanat Yıllığı, 1983, s. 172-177
- TOKER, Bayram Bilge, 'Osmancık ve Tarık Buğra'nın Roman Anlayışı', Erguvan, nr. 5, 1985, s.14-17
- TÖRE , 'Osmancık', Töre, nr. 166, Mart 1985
- ....., 'Küçük Ağa İçin Ne Dediler', Töre, nr. 156, Mayıs 1984
- TUĞCU, Nemika, 'Osmancık/ Kuruluş Filmi Üzerine Yapılan Bir Konuşma', Sanat Olayı, nr. 63, 1987, s. 43-47
- TUNA, Özcan-Prof. Dr. İmre Toth, 'Ayakta Durmak İstiyorum Almanya'da', Hisar, c.7, nr.41, Mayıs 1967, s. 13
- TUNALI, Yağmur, 'Küçük Ağa', nr. 156, Mayıs 1984, s. 7-10
- ....., 'Osmancık Üzerine Tarık Buğra ile Bir Konuşma', Töre, c.13, nr. 154,1984, s. 46-49
- ....., 'Osmancık Üzerine Tarık Buğra İle Bir Sohbet', Töre, c.13, nr. 154, 1984, s.46-49
- ....., 'Tarık Buğra'yla', Töre, nr. 116-117, Ocak- Şubat 1981, s.3-15
- TUNCER, Hüseyin, 'Edebiyatçı ve Tarihçi Açısından Küçük Ağa', Milli Eğitim ve Kültür, nr. 36-38, Mayıs 1986,
- ....., 'Edebiyatçı ve Tarihçi Açısından Küçük Ağa', 'Türk Yurdu', c.8, nr. 2, 1987, s.45-50
- ....., 'Osmancık I', Türk Yurdu, c.9, nr. 22, Kasım 1988, s. 56-59
- ....., 'Tarık Buğra'nın 'Meçhul Kahramanı' 'Şehir Kulübünde' ', Türk Edebiyatı, nr. 233, 1993, 57-60
- ....., **Tarık Buğra**', Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,

Ankara, 1998

..... ‘Tarık Buğra’ nın Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme’ Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985,171s.

UÇMAN, Abdullah, ‘Ayakta Durmak İstiyorum, Küçük Ağa, İbiş’in Rüyası, Dönemeçte, Akümülatörlü Radyo’, Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1984, nr. 500:520:521:527

UĞURCAN, Sema, ‘Küçük Ağa’ da Zamanın Kullanılmasına Dair Bir Deneme’, Türk Dili, c. 2, nr. 526, 1995, s.1085-1101

ULUENGİN, Hadi, ‘Tarık Buğra Eyvah’, Hürriyet, 5 Mart 1994

UYGUN, Vecdi, ‘Küçük Ağa’ yı Tamamlıyorum’, Tercüman, 13 Mayıs 1984

UYGUNER, Muzaffer, ‘Firavun İmanı’, Türk Dili, nr. 302, Kasım 1976

....., ‘İbiş’in Rüyası’, Hisar, nr. 84, Aralık 1970, s. 16-18

....., ‘Küçük Ağa’ nın İnsanları’, Türk Dili, nr 298, 1976

s. 85-91

UZER, Suat, ‘İki Uyku Arasında ve Türk Klasikleri’, Hisar, nr. 51, Temmuz, 1954

....., ‘Tarık Buğra Diyor ki’, Hisar, nr. 38, Haziran 1953, s.10-11

VARLIK, ‘Küçük Ağa Üzerine Tartışma’, Varlık, c. 91, nr. 922, 1984, s.30-33

YAKICI, Ali, ‘Tarık Buğra’ nın Yağmur Beklerken Roamını İle Aşık Mehmet’in Şiirleri Arasında Birlik’, Konevi, c.3, nr. 32, 1986,s.21-22

YALÇIN, Alemdar, ‘1984’te Roman. Yağmur Beklerken, Dönemeçte’, Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı, nr. 280-282

....., ‘Düşman Kazanmak Sanatı’, Hisar, nr. 273, Ağustos 1980, s. 22

....., 'Türk Romanında Şehirleşme', Töre, nr. 154, Mart 1984,
s. 30-35

....., 'Romandan Televizyona Küçük Ağa', Töre, nr. 156,
Mayıs 1984

YAPICI, Filiz İlknur, 'Alman ve Türk Edebiyatında Görsel Yazın Uwe
Timm'in 'Morenge' Adlı Romanı ve Filmi ile Tarık Buğra'nın 'Küçük Ağa'
adlı Romanı ve Filminin Ele Alınarak İncelenmesi', Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, Konya,1998, 181 s.

YAZICI, Olcay, 'Gençliğim Eyvah İsimli Eseri Üzerine Bir Konuşma',
Boğaziçi, nr. 92,1984

YENİ DÜŞÜNCE GAZETESİ, 'Kuruluştan Yıkılışa', 26 Şubat 1988, s.8

YILMAZ, Durali, 'Osmancık', Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı, 1984, s.270-
271

III. DİĞER KAYNAKLAR

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Sarmal yay., İstanbul, 1995

AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılap Kitabevi,
İstanbul, tarihsiz.

ALANGU, Tahir, Cumhuriyetten Sonra Roman ve Hikayemiz, İstanbul, 1965,
c.3, s. 795-811

ALKAN, Ahmet Turan, Kalem İşleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002

AND, Metin , 50 Yılın Türk Tiyatrosu, İstanbul, 1973

AYVAZOĞLU, Beşir, Eve Dönen Adam, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998

- BAKIRCIOĞLU, Ziya, Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998
- BEYATLI, Yahya Kemal, Aziz İstanbul, Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı yay., İstanbul, 1985
- BİRİKİM Dergisi, Temmuz- Ağustos 1998
- DEMİREL, Ahmet, I. Meclis'te Muhalet, İletişim yay. İstanbul, 1996
- DURAKBAŞA, Ayşe, Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim yay. İstanbul, 2001
- DÜRDER, Baha, Şairler, Edipler, Muharrirler, İstanbul, 1960, s. 134
- ECO, Umberto, Yorum Aşırı Yorum, Can yay., İstanbul, 1998
- FOUCAULT, Michael, Özne ve İktidar, Metis yay., İstanbul, 2001
- GOLDMANN, Lucienn, Essays on the Sociology of Literature, Telos Press (USA), 1980
- GÖZLER, H. Fethi, Edebiyat Akımları, İstanbul, 1976
- GÜNGÖR, Erol, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994
- KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı 3. cilt, İstanbul, 1966, s. 623-634
- KAPLAN, Mehmet, Edebiyatın İçinden, Dergah yay., 2. baskı, İstanbul, 1998
- ....., Hikaye Tahlilleri 'Hayat Böyledir İşte', Dergah yay., İstanbul, 1994
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar, İstanbul, 1968
- ....., Resimli Türk Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul, 1976
- KARPAT, Kemal, 'Türk Edebiyatında Sosyal Konular', Varlık yay. İstanbul, 1966
- KUNTAY, Mithat Cemal, Üç İstanbul, Oğlak yay. İstanbul, 1996
- KURDAKUL, Şükran, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Ankara, 1973

- KUTLU, Şemsettin, Türk Romanları 'Küçük Ağa', İstanbul, 1976
- MARDİN, Şerif, Din ve İdeoloji, İletişim yay., İstanbul, 1996
- MARSHALL, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul, 1995
- MERİÇ, Cemil, Bu Ülke, İletişim yay. İstanbul, 13. baskı, 2001
- ....., Sosyoloji Notları, İletişim yay., İstanbul, 1994
- MEYDAN LAROUSSE, c. 4
- MORAN, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim yay. İstanbul, 1994
- NACİ, Fethi, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 1981
- ....., Yüz Yılın Yüz Romanı, Adam Yayınları, İstanbul, 2000
- NECATİGİL, Behçet, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, İstanbul, 1985
- ....., Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, İstanbul, 1985
- OCAK, Ahmet, Yaşar, Türk Sufülüğine Bakışlar, İletişim yay., İstanbul, 1996
- ÖNERTOY, Olcay, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, Ankara, 1984
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati, Çatı, İrfan yay. 1995
- TAHİR, Kemal, Devlet Ana, Tekin yay., İstanbul, 1997
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergah yay, İstanbul, 1994
- ....., Huzur, 10. baskı, Dergah yay., İstanbul, 2000
- ....., Mahur Beste, 5. baskı, Dergah yay., İstanbul, 1999
- TDK, Büyük Türkçe Sözlük, TDK yay., Ankara, 1998
- TDV İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, c.5
- TUĞLACI, Pars, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük, İstanbul, 1995, c.2
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasî Partiler,
- TUNÇAY, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, Bilgi yay. İstanbul, 1986

TURAL, Sadık Kemal, Zamanın Elinden Tutmak 'Gençliğim Eyvah'ı
Okuduktan Sonra', İstanbul, 1982

TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ Dergisi, Mayıs 1998

YILMAZ, Durali, Romanımız ve İnsanımız, İstanbul, 1976

